

היכל ששקע...

בעריכת

י. יבלוקובסקי

היכל ששקע...

(החינוך העברי בקובנה — מוסדות ואישים)

בעריכת

י. יבלוקובסקי

יוצא לאור על־ידי

ארגון בוגרי הגמנסיון העברי בקובנה

רחוב לסל 7, תל־אביב

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2023

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2023

כל הזכויות שמורות

לארגון בוגרי הגימנסיון העברי קובנה

(רח' לסל 7, תל־אביב)

Printed in Israel

דפוס „המרכז", תל־אביב

עם הופעת הספר

אחד המפעלים, בהם התגאתה יהדות ליטא העצמאית, היתה רשת בתי־ספר לילדים יהודיים בלשון העברית, עם שימת־לב מיוחדת למה שהיו רגילים לקרוא בשם „מקצועות יהודיים" (תנ"ך, ראשית התלמוד, היסטוריה יהודית וכו'). ברשת זו מתבלטים בעיקר הגימנסיות העבריות שרוב ילדי ישראל בליטא קבלו בהם את השכלתם. לא בנקל נעשה הצעד המהפכני הזה בחינוך העברי, כמה לבטים וקשיים עברו עליו וסופו היה לפי מצוות השלטון החדש, למורת רוחם של ההורים, המורים והתלמידים כאחד.

בספר זה ימצא הקורא תמונות חיות ומרהיבות על חוויה גדולה זו, שהיתה במובן מסויים נר לישובים יהודיים אחרים. חניכי הגמנסיות הפזורים בכל ארצות תבל, אך בעיקר בארץ זו, שאליה הביאו את לשונם וסגנונם, שכמעט שהפך לפתגם: אתה בא מליטא ועכשיו אני מבין מדוע אתה מדבר בלשון נכונה ורהוטה...

זכרונות של אלה שהם אתנו בחיים והספורים על אלה שנספו בשואה, כולם כאחד מכניסים את הקורא לתוך אותה אוירה מיוחדת בה התפתח החינוך העברי בליטא. אנו בטוחים שעיון בספר זה יהא מאלף ומעניין כאחד: לא היה כרשת זו לפני ליטא ואין סיכויים שזה יקום אי־שם במקום אחר. חד־פעמיותה היא המאפיינת את הקטע המעניין הזה של היסטוריה יהודית בגולה.

ד"ר יעקב רובינזון
ניו־יורק

תודה גלויה

בגמר חתימת הספר — בעצם ימי גמר החתימה הטובה לכלל ישראל — הננו רואים חובה בעימה לעצמנו להעלות על נס את פעלו של מורנו וחברנו **ישראל יבלוקובסקי** למען הופעתו של הספר הזה.

אותו ישראל יבלוקובסקי, שבליטא היכרנוהו כצעיר המורים בגימנסיה והיום הנו כמעט זקן אותם המורים שנשארו לפליטה בארצנו, עשה ימים ולילות במשך השנתיים האחרונות למען הופעת הספר. הוא היה במפעל הזה לא רק הרוח החיה שהפעיל אחרים, אלא גם בעצמו העושה והפועל. אם בעניני כתיבה והשגת מאמרים מאחרים ואם בהשגת הכספים למפעל, אם בעניני עריכה והבאת הספר לדפוס ואם באלף העניינים הקטנים של חיפושי תמונות והזמנת גלופות, השגת ניר וכו' וכו'... בכל אלה היתה ידו של חברנו הצעיר־הקשיש, והוא לא חס על זמנו ועל בריאותו ובשל דברים קטנים כגדולים בימי חמה וגשם היה נוסע לחיפה ולירושלים, לקיבוצים על הכרמל ולעמק הירדן, לשם הגברת השתתפותם של בוגרי הגמנסיה בכתיבה או בכסף או אף ברצון טוב בלבד. לא פעם מצאוהו בוגרים שלנו מתדפק על דלת ביתם בגשם שוטף רועד מקור, כשחיוכו הקל ודבר הלצתו הטובה מחפה על הצטננותו ועל אפיסת כוחו. בכל פעם כשהטפנו לו מוסר על אי התחשבותו במצב בריאותו, היה הנימוק היחידי בפיו — הספר!

אכן, פרט לתרומתם החשובה של מחברי המאמרים, הספר הינו כמעט המפעל הבלעדי של רבנו וחברנו ישראל יבלוקובסקי, שראה בהוצאתו תעודת חיים.

אנו, שעמדנו לו למר יבלוקובסקי יותר בעצה מאשר במעשה במפעל הגדול, מצאנו לנכון בעת הופעת הספר להביע לו בשמנו ובודאי גם בשם כל בוגרי הגימנסיה העברית בקובנה את הוקרתנו ותודתנו העמוקה על העבודה המרובה שעשה למען הופעת הספר מתוך התנדבות קודש, שלא על מנת לקבל פרס כלשהוא.

למר יבלוקובסקי — כה לחי!

אליהו בילס ויואל זון
חברי ועדת המערכת

פתח דבר

לאחר תקופה של שנתים בריכוז החומר והכנתו לדפוס, הננו גאים להגיש לציבור חניכי הגמנסיון העברי בקובנה ולציבור הרחב את הספר הזה.

אין זה דבר קל לדלות זכרונות מתקופה שחלפה ולא תשוב עוד... וביחוד כשזכרונות אלה „עטורים מסגרת שחורה ורווּיים דם ודמע"...

לא מעטים נענו לפניתנו לתת ידם במשימה המשותפת לכולנו ובמידה שהחומר שהוגש לנו התאים לרוח הספר, הוא כונס והודפס.

תוך רצון לשמור על רציפות קטעי הזכרונות השונים, סודרו המאמרים לפי הסדר הכרונולוגי של המאורעות שעליהן כתבו, כשמאמרי המורים נתנים בראשו של הספר ומאמרי החניכים אחריהם לפי סדר המחזורים שגמרו.

בחלקם צרפנו גם מאמרים שהודפסו בחוברת „ספר היובל" מתקופת 1920—1925, „נתיבתנו", וכן מאמרים מעתון המורים העברים בליטא „במשעולי החינוך".

מאמרים אלה הם רובם פרי־רוחם ועטם של מורים שהלכו ואינם עוד...

לסיום רואים אנו חובה נעימה לעצמנו להביע בשמנו ובשם כל חברינו את הוקרתנו הכנה ותודתנו העמוקה לכל אלה שהושיטו לנו ידם בפרי־עטם ובפרי־עמלם, והודות להשתתפותם האדיבה הגענו להתגשמות המשימה הקדושה לכולנו להציב יד לאותו מוסד יקר, שבעיני כולנו כהיכל קודש מהימים ההם ייראה. היכל ששקע...

הועדה היוזמת:

אליהו בילס
יואל זון
ישראל יבלוקובסקי

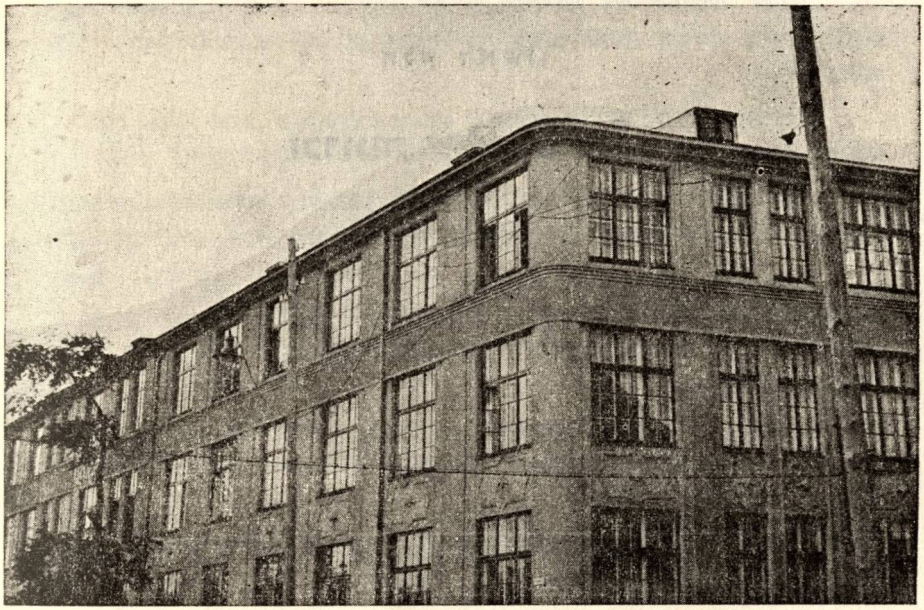
תל־אביב, 1962

חלק ראשון

זכרונות שלא נשכחו...

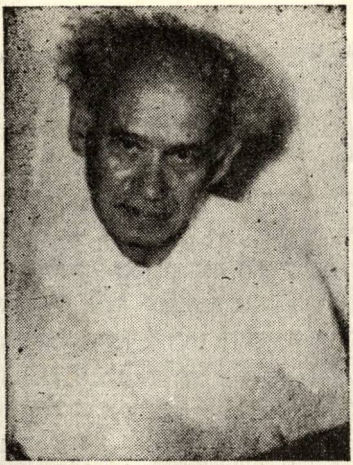
י. י.

אליגיה

שם על שפת הנימין
היכל תרבות עמד
נתרוקן הבית
מבניו לעד...
היכן, היכן נעלמו
תינוקות של בית־רבן?
הלא, הלא נשמדו
בידי אויב־שטן...
ממול סוכה עומדת
ישב בה איש חזון
יום יום אליו הגיעה
„אהבת־ציון"

התמוגג מנחת
זה חוזה ציון
סוכתו־הנופלת
הפכה אז לארמון...
מה רע ומר, אוי לנו,
נדמו הקולות
חלפו הכל וגזו
בתנורי הגז...
בדד, גלמוד נשארת
את — איש חזון
שארית פליטה ניצלה
מגשימה חלום...

ד"ר אהרן ברמן

על ראשיתו של הגימנסיון העברי בקובנה

(שיחת רעים) בזמן הזה...

כבר עברו עשרים וחמש שנה מיום שעזבתי את ליטא. תקופת דור שלמה מפרידה איפוא בין ההווה שלי ובין העבר הרחוק: הרשמים החדשים מטשטשים בהרבה את חוויות העבר, וקשה מאוד להעלותן בכל חיוניותן וראשונותן, ומה גם שאין תחת ידי רשימות, צילומים ומאמרים שנכתבו על ידי וע"י אחרים באותה תקופה, שבהם הייתי יכול להיאחז, וממילא יצאו דברי מקוטעים ולא מדוייקים, ולפעמים יחסרו אולי פרטים חשובים. אולם כנגד זה אין לי שום תרופה...

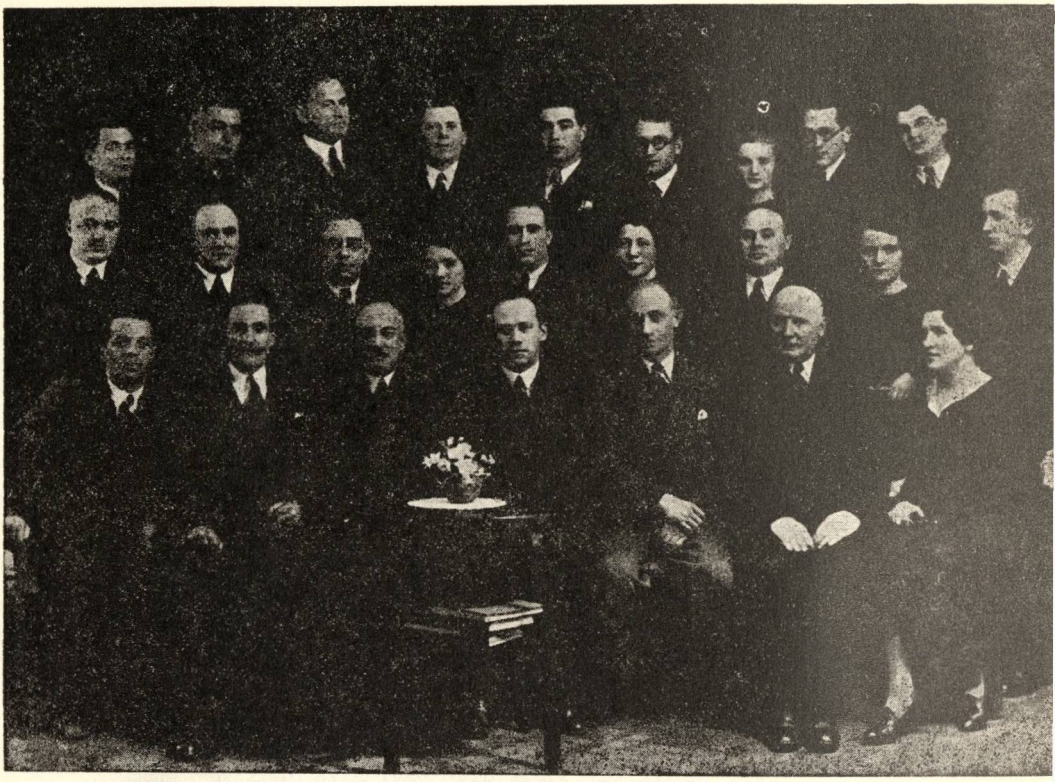
גם אתם, הקוראים, תלמידי לשעבר, עברתם תקופה ארוכה בחייכם ואצל רובכם שייך ביה"ס ההוא לזכרונות הילדות שכבר חלפו ועברו; שום איש אינו „מצטער" („יצירה" חדשה משלי מהמלה צעיר) וגם אתם נתעשרתם, בחוויות, עפ"ר קשות, מכל הסוגים במשך התקופה הזאת, ושנות הלימוד בגימנסיון העברי, נראות בוודאי אצל רבים מכם כעין חלום ססגוני נעים פחות או יותר, שעליו מתרפקים לפעמים ושעליו יודעים בוודאות שאין להחזירו והוא עבר לחלוטין מן העולם...

הרצל מביע באחד ממאמריו את הרעיון העמוק: „כל מציאות — ראשיתה חלום וסופה חלום". סופה של אותה מציאות, הנקראת בשם „הגימנסיון העברי בקובנה", הוא חלום מר ואכזרי והוא שמור בזכרון כולנו כסיוט שרוצים להשכיחו, אולם על ראשיתה של אותה מציאות, שעליה יודעים ביניכם רק אנשים מועטים בלבד, רוצה אני קצת להרחיב את הדיבור.

כשאני חושב אחורנית, על תקופה לפני יותר מארבעים שנה, שבה העיז קומץ מורים צעירים, ברובם בלתי מנוסים, בהדרכתו של הד"ר משה שואבה ז"ל, להגשים חלום התרבות העברית ולפתוח נגד דעת הקהל הרחב היהודי, נגד המציאות היום־יומית, בית־ספר בשפת ההוראה העברית, לשון שלא היתה שגורה אפילו בפי אותם הצעירים המלמדים, הרי יש לומר בכל הבהירות, שאילו היינו משערים מראש כל הקשיים הכרוכים בדבר וכל הצרות שיעברו עלינו עד שנצא

לדרך המלך, לא היינו מעיזים לבצע זאת. אולם, כפי שאומרים, פעם בנו „צו שר האומה": עליכם להתחיל במפעל נועז חדש זה, כי אין ברירה לעם ישראל, בלתי אם להיאחז בשפתו האמיתית, שבה נוצר ספר־הספרים שלו, שבה השתזרה תרבותו במשך אלפי השנה, אף כי התערבבו בלשון העברית עוד שפות אחרות, כגון הארמית. הדת — סימן ההקשר העיקרי והיחיד של בני עם ישראל במשך דורות רבים — התרופפה אצל המוני העם. האידיש — שפת העם המדוברת, שהיתה חביבה על המוני העם וגם על חלק גדול של המורים הצעירים, ועמם נמניתי גם אני — אינה יכולה לשמש תריס יחיד ומנוף גדול שבו יראה הנוער את העוגן העיקרי. ארץ־ישראל התחילה להתעורר בשנת ייסוד הגימנסיון (שנת 1920) — אחרי הצהרת בלפור בשנת 1917 — ולה היה כוח מושך גדול לצעירים רבים, שהרגישו את טעם הגלות והאפליה במקומות מגוריהם, וראו בתחית העם בארצו ההיסטורית לא רק משום אידיאל רחוק המרחף באויר, אלא משום דבר הקרוב ללבו של כל צעיר הרוצה לחיות חיים אינטנסיביים בלי קרע פנימי ובלי „נפש רצוצה". אכן, כאלה היו רק מיעוט קטן בלבד בין הנוער, שחזר גלים גלים מרוסיה הסובייטית בראשית המהפכה הקומוניסטית.

רוב הצעירים היהודים ששבו מרוסיה הענקית לליטא הקטנה, הספיקו לספוג לתוכם אידיאות המהפכה ביודעים או בלא־יודעים. המדינה הקטנה, שאליה חזרו, לא היתה יכולה לשמש כוח מושך: השפה הליטאית ותרבות העם הליטאי היו זרות ליהודים לחלוטין. רעיונות מדיניים חדשים תוססים לא העסיקו את אנשי הפוליטיקה הליטאית צרי האופק. די היה להם להתבסס באיזה אופן שהוא ולהחזיק מעמד מבחינה כלכלית ומדינית נגד כל המדינות המקיפות שהיו עוינות לה, וביניהן בעיקר פולין; ולפיכך לא יכלו הצעירים למצוא פורקן בסביבה הליטאית לתסיסה החיה בקרבם, ומה גם שהליטאים לא שאפו כלל וכלל לקלוט את הנוער היהודי, אלא השתדלו ליצור תחומים ברורים ביניהם לבין היהודים. אי־אפשר היה אז, למשל, להעלות על הדעת, שיהודים יתקבלו כפקידים בכירים במשרדי הממשלה או כקצינים בצבא — ויחס רוב הצעירים אל עם ישראל ואל תרבות ישראל היה פחות מניטראלי. הם ספגו ברוסיה מן האויר את ההשקפות, שהדת היא „ריאקציונית" ושהשפה העברית היא „מתה" ושהאידיש לא כדאי לטפח אותה. רובם ראו בתחיית עם ישראל בארצו משום לאומנות צרה, כי חשבו שהמהפכה הרוסית תשים לאל את גבולות העמים והכל ייהפך לאַנושות קוסמופוליטית סוציאליסטית, ואף על פי שהם ע ז ב ו את רוסיה ולא רצו להתערות בחיי המהפכה ממש, הרי משהו מכל אווירה ההיא נקלט בתוכם מבלי משים. ולפיכך רעיון בי"ס תיכון בשפת ההוראה העברית, המושפע מתחיית עמנו בא"י המחודשת, היה זר לגמרי לרוחם. והוריהם לא היו טובים מהם בנידון. רוסיה האדירה והכבירה של הצאר עוד קסמה להם, וליטא הקטנה בעלת האופקים הצרים מכל הבחינות ובייחוד מבחינה כלכלית, לא היתה לפי רוחם כלל וכלל. הם חזרו לארצם לא מתוך אהבה לליטא אלא מתוך שנאה למהפכה, שדגלה בביטול הרכוש הפרטי; אצל רבים מהם היתה, גם הדת רחוקה מן הלב. רובם קלטו אמנם

תורה בילדותם, אבל בחיי המסחר, שבהם עסקו בעיקר לפני מלחמת העולם הראשונה, שכחו את תורתם, והשנים ברוסיה אחרי גירושם מליטא, בהיותם „פליטים" בגולת רוסיה ואח"כ, בורגנים בימי המהפכה, לא קירבו אותם למקורות היהדות. הם, אנשי „המעשה", עוד קיוו, שהמהפכה ברוסיה תסתיים והשפה הרוסית שוב תעלה מעלה בליטא, כמו לפני מלחמת העולם הראשונה, ולפיכך היתה „דעת הקהל", כששבו לעיר מולדתם, לייסד בי"ס תיכון בשפה הרוסית והם הגשימו את רעיונם למעשה וייסדו „בית ספר למסחר" בשפת ההוראה הרוסית. כל תלמידיו היו מבני עמנו ורובם היו צעירים מאותו הסוג המתואר לעיל. אולם היו בין ההורים קומץ ציוני נלהב שהרגיש את המהפכה שחלה בחיי היהודים, שעם ישראל אינו יכול לחזק את הנוער שלו בגולה בשפה זרה, שאינה שפת המדינה, על אף תרבותה העשירה ושיש לחנך את הנוער על אידיאלים הנובעים מעומק תרבות ישראל, ושקסם המולדת העברית בארץ־ישראל צריך לשמש כוח מושך לנוער, אף כי רבים מהם ידעו, שלא כל בניהם יעזבו את ליטא בסיימם את בי"ס התיכון ויעלו ארצה.

קומץ נלהב זה ובראשו יו"ר ההסתדרות הציונית הד"ר בנימין ברגר, נסתער

בכל כוחותיו נגד „ביה״ס למסחר״ ובאספות כלליות דרש להפוך את ביה״ס הרוסי לבי״ס תיכון בשפת ההוראה העברית. ואף כי ידעו, שאין לדרוש שתלמידים בני 15—17 יתחילו ללמוד הכול בשפת ההוראה העברית, בשעה שקיבלו את כל השכלתם בימי ילדותם עד עתה בשפה הרוסית ולא ידעו אפילו צורת אלף־בית, הרי דרשו שכל הכיתות הנמוכות תהיינה בשפת ההוראה העברית ושפת ההוראה הרוסית תהיה שלטת בכיתות העליונות בלבד, אבל ילמדו בה במסגרת רחבה למדי גם עברית, ושבית הספר יעבור במשך שנים אחדות לאט לאט לשפת ההוראה העברית בכל הכיתות. הממשלה הליטאית תמכה בדורשי שפת ההוראה העברית, כי היא ראתה אז משום סכנה בהפצת התרבות הרוסית הענפה והרחבה, בעוד שהשפה הליטאית התרבותית התחיל רק לצאת מחיתוליה הראשונים. אחרי אספות סוערות רבות הוחלט לסגור את „ביה״ס למסחר״ הרוסי ולייסד בי״ס תיכון עברי־רוסי במתכונת המסומנת לעיל. בראש המוסד העמידו ההורים את ה׳ קופל וולוצקי, מי שהיה מזכיר הקהילה היהודית בקובנה ובימי הצאר מורה לדת בבי״ס תיכון, אם איני טועה. מר וולוצקי, איש בגיל העמידה, היה נחשב בעיני כל ההורים לאדם רצוי, כי הוא היה מטבעו אדם „ניטראלי״ רחוק משאיפות חינוכיות מהפכניות בלי עקרונות מסוימים, מסתגל לחברה, והכל היו בטוחים שהוא, הרחוק מציונות, יאט ככל האפשר את ההסתערות הלאומית של מורים צעירים רבים.

אולם גם אחרי שביה״ס התיכון העברי־רוסי, שנקרא אז „הגימנסיון העברי״ (אל שמו עוד אשוב) נוסד, ניטש „קרב״ עצום בין ההורים לגבי הכיתה הרביעית, היינו שנת הלימודים השביעית. הורים רבים דרשו בכל תוקף ששפת ההוראה בכתה הזאת תהיה רוסית, כי טענו — מבחינה מסוימת בצדק — שקשה לתלמידים בגיל 13—14 לעבור לשפת ההוראה העברית, בשעה שרובם לא ידעו בה אפילו צורת אלף־בית. אולם דוגלי ביה״ס העברי הלאומי מבין ההורים ידעו יפה, כי ברגע שכל הכיתות העליונות („המכינות״, היינו שלש שנות ההוראה הראשונות, לא היו נחשבות אז לחלק אינטגראלי של ביה״ס התיכון) יהיו בשפת ההוראה הרוסית, בעוד שרק שלש כיתות גימנסיאליות ילמדו בשפת ההוראה העברית, הרי יתגברו השפה הרוסית ורוח ההתבוללות, והשפה הלאומית שלנו תידחק לקרן זוית ולא תשפיע מרוחה על הנוער העברי. ולפיכך גבר המצפון הלאומי על המצפון הפדגוגי. וועד ההורים הציוני עם חבר המורים שהיה חדור רוח לאומית מובהקת הנהיג נגד רצונם של הורים רבים בכתה הרביעית את שפת ההוראה העברית. זו היתה הכרעה מכריעה בגורל ביה״ס, אבל קשה מאוד לביצוע. נתקלנו במכשולים עצומים שאליהם עוד אשוב, בייחוד בהתנגדות התלמידים, שלא הבינו את החומר המוצע להם במקצועות השונים בשפה העברית, אבל הגנרל „אין ברירה״ שלט בנו, וידענו שעלינו להתגבר על כל המכשולים ויהי מה. רק אמונתנו בצדקת הרעיון הכללי של קיום בי״ס עברי־לאומי והתלהבות נעורינו סייעו לנו לכבוש את הצעירים האדישים, ולאט לאט נכנעו גם הצעירים המתנגדים.

עד עתה נגעתי בבעיות ייסוד ביה"ס התיכון מבחינת ההורים. עכשיו אעבור אל הצד השני של המטבע, אל המורים. כי סוף סוף אלה הם הקובעים את צביון ביה"ס, ובהרכב ההנהלה והמורים תלוי ההווה והעתיד של מוסד חינוכי חדש. אמנם ההורים העמידו בראש המוסד את ה' וולוצקי, אבל המנהל בפועל מבחינה רוחנית ופידגוגית היה הד"ר משה שואבה, וה' וולוצקי שימש רק שלט חיצוני ותו לא, כי לא היה לו כוח לעמוד נגד האישיות המחנכת של שואבה, הריקטור לעתיד של האוניברסיטה העברית בירושלים, עליו אני רוצה לייחד את הדיבור.

כיצד נתגלגל יהודי גרמני, קרוב לרעיונות סוציאליסטים—שמאליים, פילולוג בשפות העתיקות, שידע מעט עברית, לליטא והועמד בראש מוסד עברי לאומי? על כך אענה בקיצור: שואבה, מתלמידיו המובהקים של הפרופסור וילאמוביץ־מנדורף, היה חייל בצבא הגרמני בימי מלחמת העולם הראשונה, נשבה ע"י הרוסים, וכשחזר אחרי שנים אחדות משביו, נכבש מהרוח הסוציאליסטית־ציונית שהיתה מתחילה נושבת בחוגי צעירים יהודים מעולים שבגרמניה. כשנודע לו, שבליטא נתעוררה הרוח הלאומית בעוז רב בשכבות רחבות למדי, שמטעם הממשלה הליטאית ניתן כר נרחב לפתוח בתי־ספר יסודיים ממלכתיים בשפת ההוראה העברית ושניתנה האפשרות לפתוח בתי־ספר תיכוניים עבריים ברוח פידאגוגית חדשה, שבה דגלו בגרמניה בשנות העשרים אנשי „החינוך החדש". נתפס מאוד לרעיון זה בכל התלהבות הנעורים שהיתה אופיינית לכל מהותו. אעפ"י שהיה בראשית המפעל כבן שלושים. המיניסטר לעניני היהודים בליטא הד"ר מ. סולוביציק הזמינו לנהל את המחלקה לבתי־הספר היהודיים, שעמדה ברשות המיניסטריון לעניני יהודים, וכשחיפשו מועמד ממש למנהל ביה"ס, היה הד"ר שואבה המועמד המיועד לכך באופן טבעי. ההורים הליטאים, קרי המזג, השלימו עם הרעיון שבראש ביה"ס עומד בעצם אדם שכל השקפותיו החינוכיות אינן תואמות להם ושכל חינוכו „הייקי" היה זר להם, כיון שקסמה להם בלא יודעים אישיותו המיוחדת, ועדות לכך שביה"ס שלנו היה נקרא בפי כל הבריות: „שוואבעס גימנאזיע", גם אחרי שעזב את ליטא ועלה לארץ.

בהזדמנות זו כדאי להזכיר, שרבים ממנהלי בתי־הספר התיכוניים ומוריהם בליטא לא היו אנשי קובנה או אפילו ליטא הרחבה; בראש הגימנסיה העברית הראשונה בליטא מריאמפול — שהיתה אמנם צנועה בהיקפה — עמד הד"ר מאיר מגרמניה (כעת בחיפה) ואחריו הד"ר ליונהרץ, גם הוא יוצא גרמניה (היה שנים רבות מנהל בי"ס תיכון בקרית־מוצקין); בשעת ייסוד הגימנסיה הריאלית בקובנה בשפה הגרמנית בימי כיבוש הגרמנים עמד בראשה הד"ר קרליבאך מגרמניה, וגם כשעברה הגימנסיה הריאלית לשפה העברית, הוזמן למנהל הד"ר ש.י. טשרנא, אחד ממייסדי „הקורסים הגרודנאים" המהוללים, גם הוא לא איש ליטא; מנהל הגימנסיה העברית בפוניביז' היה הד"ר קלוארי (עלה ארצה בראשית שנות העשרים ובסוף ימי חייו ייסד וניהל את המוסד „אהבה" הידוע בקרית חיים) ובמקומו בא הד"ר ישראל מהלמן מווינה (כעת מנהל המחלקה לחינוך ולתרבות

שבגולה ליד הסוכנות). — תחיית השפה העברית על אדמת נכר בסביבה שאינה מדברת עברית קסמה מאוד למחנכים בני חוץ לארץ בעלי רעיונות חדשים בחינוך, בייחוד כשידעו שהממשלה הליטאית מתייחסת באהדה מסויימת לעצם הקמת פתי־ספר תיבוניים עבריים — דבר שלא היה כמותו בשום מדינה אחרת, מלבד אולי בצ'כוסלובקיה, אבל בה היקף העבודה היה מלכתחילה מצומצם, כיון שרוב היהודים לא רצו בבתי־ספר מיוחדים להם.

גם אני — אגלה את הסוד ברבים — אינני ל"ט (על משקל ס"ט, היינו, ליטאי טהור). מולדתי בלודז', עיר התעשיה הגדולה בפולין, שעל אף הרוח הריאלית־מעשית שהיתה מנשבת בה ועל אף השאיפה „לחבוק זרועות עולם" במסחר, היתה חדורה ברובה גם רוח חסידית. ואף על פי שהורי היו מתנגדים אדוקים, הרי וודאי קלטתי לתוכי בלי ידיעתי משהו מההתלהבות החסידית; ואולי אוסיף פרטים אחדים על חינוכי, כדי להבהיר כיצד נקלעתי לקובנה.

בלי להרבות בפרטים עלי לציין, שלא נתחנכתי בדרך הרגילה; לא למדתי בחדר מסורתי וכן לא בבי"ס תיכון רוסי או פולני; בגיל שמונה עד גיל 17 קבלתי חינוך פרטי, כמעט אינדיבידואלי, מקודם בבית ואחרי כן בישיבות בליטא, שבהן לא הייתי נתון בגלל תנאים מיוחדים לשום מרות של ממש, ויכולתי ללמוד פחות או יותר כאוות נפשי; זה בוודאי השפיע — כשאני חושב עכשיו אחורנית — על כל דרכי בחינוך; לא הייתי בנעורי כפות למסגרת חינוכית קבועה ולפיכך לא ראיתי אידיאל לא בחינוך שהיה אז מקובל בבתי־הספר התיכוניים וגם לא לאידיאל המנוגד, היוצא מתוך ההנחה, שהכול בביה"ס התיכון הוא מלכתחילה רע וחייתי פתוח לדעות חדשות בחינוך, בלי להתלהב מלכתחילה מהן ולראות בהן פתרון סופי, כפי שחשבו אלה שסיימו בי"ס תיכון נוקשה רוסי או גרמני. עוד בהיותי סטודנט נמשכתי אל הוראת צעירים (בעיקר סטודנטים), ואע"פי שסיימתי את הפקולטה לרפואה, המשכתי מטעמים שונים שלא כאן המקום לפרטם ללמוד ביולוגיה באוניברסיטה, וחשבתי להיות מורה ורופא ביה"ס בעת ובעונה אחת, כי „פרקטיקה פרטית" לא היתה כלל לפי רוחי. וכשחשבו לפתוח את הגימנסיון העברי (הסיום גימנס'ון במקום גימנס'ה המקובלת ניתן לו ע"י הד"ר שואבה הפילולוג היווני, שחשב שיש להחיות בעברית את הסיום המקורי היווני „ון", כמו במלה „תיאטרון", ולא לחקות את המלה הרוסית „גימנסיה"), נזכר בי ידידי הד"ר נתן פינברג, שהיה אז מזכירו האישי של המיניסטר סולוביצ'יק (כעת פרופסור בפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית בירושלים) ופנה אלי למקום מגורי בציריך שבשויצריה בהזמנה רשמית לסייע בהקמת בי"ס תיכון עברי. ההצעה מצאה חן בעיני, ואז קיבלתי בהשתדלות המיניסטר סולוביצ'יק רשיון כניסה מיוחד לליטא על יסוד „פספורט נאנסן", אע"פי שהייתי לפי ניירותי אזרח פולני, היינו אזרח ארץ אויבת לפי המושגים של אז.

כשהיכרתי את הד"ר שואבה, הוא מצא חן בעיני בפשטותו, בתמימותו, בחיוך הילדותי שעל פניו, בהתלהבותו מכל דבר חדש, במרצו וביחס האינטימי שבינו לבין תלמידיו. היה לו קסם אישי, שאין להסבירו במלים וע"י כך משך

מורים, תלמידים, מבוגרים וכן הורים. יחסו הלבבי אל תלמידיו הביאו לידי כך, שהוא היה יושב על השולחן (דבר אֶפִיקוֹרסי בימים ההם) והיה מפליג בשיעוריו מחוץ למסגרת התוכנית בחלומותיו החלוציים הסוציאליסטיים הנועזים; שיעוריו לא היו על טהרת המדע האקדימי אלא היתה בהם תערובת של מדע ופילוסופיה, וזה נעם מאוד לשומעיו.

היו עוד מורים שנמשכו אחריו ואחרי רעיונותיו החדשים בהקמת מועצת תלמידים, משפט תלמידים, מועדון, ויכוחים, חוגים שונים מכל המינים. אלא שאין להכחיש שהיו לו גם מתנגדים בקרב קהל המורים, ואלה היו יוצאי ליטא, שלא היתה להם השכלה גבוהה, אלא היו בוגרי בתי־ספר תיכוניים רוסיים או בני ישיבה ש„נתפקרו", שלא התעניינו הרבה בבעיות חינוך עקרוניות, אלא ראו בביה"ס התיכון בי"ס לימודי, שתפקידו לספק ידיעות מבוססות לתלמידים במקצועות שונים. כל הרעיונות החדשים על החינוך נראו בעיניהם מלכתחילה כפסולים, כיון שהם פגמו במקצת בכיוון הלימודים הפורמאליים — אכן, קשה להשיג בעת ובעונה אחת גם הישגים לימודיים פורמאליים טובים וגם הישגים חינוכיים טובים: מועצת התלמידים, משפט חברים, מקהלה, מסיבות ומחזות קשורים קצת בביטול שיעורים ואין להימנע מהם, ולפיכך התנגדו מורים לא מעטים, שראו בלימודים את העיקר, לכל הריפורמות החינוכיות של הד"ר שואבה. אולם התלהבות מורים אחדים שהיו קשורים לרעיונות החדשים גברה בשנים הראשונות על אדישותם של המורים האחרים. והכל הלך פחות או יותר במישרים, בלי תקלות מיוחדות, כי הכל הכירו בשואבה — אדם המאמין באידאלים שלו והמשקיע את כל מרצו בהגשמתם; ולאמונה ולהתלהבות יש כוח מושך בעולם אפילו מצד מתנגדיהם.

מהמורים הראשונים של המוסד שהיו אחרי כן „עמודי התווך" של הגימנסיון העברי אזכיר את: (אני מדגיש, שאני מזכיר כאן רק את המורים הראשונים שהטביעו את חותמם על בה"ס ואין אני מציין כאן את עמודי התווך שבאו אחרי כן: י. ברוצקוס, נתן גרינבלאט, משה פראנק, נ. לידסקי, א. פינצ'וק, נ. קנטורוביץ, אליהו בילס, וכן מורי השפות הזרות ועוד רבים, רבים...)

א. מזכיר המועצה הפדגוגית הקבוע אלתר שניידר: זה היה בן ישיבה „שנתפקר", צעיר זריז וממולח, פיקח ושנון, עוקצני ומתלוצץ. הוא אהב להתבדח יותר מדי על חשבון האחר ועל ידי כך עורר לעתים קרובות רוגז חבריו.

שניידר היה שליט בלשון העברית, דבר עברית ברורה, שוטפת וקצת מליצית, היטיב לדבר בה יותר מכולנו. היה בו חוש לשוני מובהק וידע לנסח את הדברים בצורה בהירה ומדויקת. הוא היה גם היחידי ביניינו שידע לכתוב ולדבר ליטאית באופן חפשי והיה מנסח את כל התזכירים בעברית ובליטאית; הוא היה גם „מתייצב בשער" לפני השלטונות הליטאים; לפני מנהל המחלקה לבתי"ס תיכוניים וכן לפני שר החינוך; במשלחת בתיה"ס עמד על דרישותינו ללא רתת וללא חנופה ולעתים קרובות היה מצליח לבטל את „רוע הגזירה".

בתור מורה היה קפדן, התובע מתלמידיו הכנת שעורים מדוקדקת וגם

ידיעה יסודית, וכשהתלמידים לא הכינו את השעורים לעתים קרובות, היה שופך עליהם את חיצי לעגו, והתלמידים היו מפחדים מפניו; הוא לא קרא הרבה בספרות הפדגוגית וגם לא החשיב אותה; הוא היה טיפוס של „מורה" בניגוד ל„מחנך"; משנתו היתה ברורה ומסודרת ודרש מאת התלמידים שידעו יפה את החומר; לא התעניין כלל באינדיבידואליות שלהם, אלא רצה שידעו את החומר שהוא לימד — לשון עברית ותנ"ך — על בוריו; שגור היה בפיו הפתגם האופיני לטיפוס של „מורה" בניגוד לטיפוס „מחנך": „ישנאוני ובלבד שילמדו יפה". הוא דרש מתלמידיו שידעו לקרוא „עברי" — כהוגן, לדעת יסודי הלשון ופרק בתנ"ך כפשוטו בלי פלפול יתר ובלי רקע היסטורי־סוציולוגי, וכל ביקורת המקרא היתה רחוקה ממנו, אע"פ שלא היה אדוק בדת; הוא לא למד את התורות החדשות באופן שיטתי וכן לא חשב שפדאי לו להשתלם בהן. הוא היה מורה מצליח, תלמידיו לא חיבבוהו ביותר, אבל ידעו להעריכו בתור מורה טוב, כי ידעו שהוא מעשיר את ידיעותיהם באופן יסודי.

ב. שמואל קפיט, המורה למתמטיקה הוותיק, סיים בי"ס תיכון רוסי, התמחה כמורה למתמטיקה, עבר אלינו מהגימנסיה הריאלית הגרמנית קרליבך. זה היה מורה מסודר ורציני היודע את אשר לפניו, המתכונן לכל שיעור כהוגן והיודע לדרוש מאת תלמידיו שימלאו את חובותיהם באמונה. הוא היה טיפוס של איש ישר, נקי ובר לבב, בעל עקרונות קבועים, שמהם לא זז, לא ויתר על דעתו כמעט מעולם, היה נוח לכעוס, וכשמי שהוא מהתלמידים לא קיים את הוראותיו, הה נרגז עד מאוד, מחוויר כסיד ומוכן „לטרוף" אותו. אבל כעסו חלף במהרה, ואז היתה בת־צחוק קלה־קלה מרחפת על פניו. בשעוריו לא היה משום שאר־רוח, אבל היתה בהם יסודיות ועקביות. הדרכים החדשות של שואבה לא מצאו חן בעיניו כלל, כי ראה בהן משום ערעור היסודות המוצקים והבטוחים של בי"ס תיכון וכן משום ביטול תורה; „למה כל המסיבות, המקהלות, ההצגות, מועצת התלמידים וכל „שאר ירקות", אם הם גורמים לידי כך, שתלמיד זה או זה נעדר מהשעור בגלל חזרה או ישיבה וע"י כך הוא מפסיד את החומר, שעליו ללמוד בשיעור?".

ג. דומה לו היה יוסף לויטן, מורה ללטינית לכל הכיתות ולמתמטיקה לכיתות הביניוניות. גם הוא בוגר גמנסיה רוסית שהתמחה כבר בהוראה ועבר עלינו מהגמנסיה הריאלית הגרמנית של קרליבך. הוא היה אדם בעל רצון חזק, אימפולסיבי ותוסס וידע להשליט את רצונו על תלמידיו. הוא ידע את דקדוק השפה הלטינית באופן מצוין, שלט יפה „בקורס" של רומית בבי"ס תיכון, אבל אין לומר עליו שהיה פילולוג לטיני, כמו שואבה, למשל. במרוצת הזמן נעשה כבד־שמע, אבל — ראה פלא! — ידע יפה, מתי תלמיד נכשל בלשונו, מתי לא הכין את שעוריו, ואז היה שופך עליו את זעמו. גם הוא משנתו היתה סדורה, התכונן יפה לשיעוריו והביא את תלמידיו לידי ידיעה יסודית בדקדוק לאטיני, ב„יוליוס קיסר" וכד'. בגלל ליקויו בשמיעה היה חיישן וחשדן ולעתים היה חושד, שרוקמים איזו מזימה נגדו. אבל היה בו בשעות הטובות משום חדוות החיים ואז היה מחייך מטוב לב.

תלמידים כיבדוהו בלבם ואהבוהו ויחד עם זה פחדו מפניו. לפי כל האמור, היה גם הוא, כמובן, מבין מתנגדי הריפורמות החינוכיות והיה מביט עליהן כעל מותרות, הגורמים רק נזק בלבד.

ד. מורה שקט ומסודר היה אברם וטרין, מעולם לא כעס ומעולם לא יצא מכליו. בשקט ובשלווה, בקול חד־גוני ומרדים במקצת היה מלמד בכיתות הנמוכות והבינוניות. ידע את התורה הפשוטה שלימד על בוריה, לא היו אצלו בעיות לא משמעתיות ולא לימודיות וגם באופי היה אישיות לא־מורכבת ביותר. השקט והעקביות שבהליכותיו השפיעו על תלמידיו, שיהיו מקשיבים לשעוריו ללא הפרעות וללא התרגשות. הם למדו ממנו הרבה; אע"פ שאין לומר ששיעוריו עמדו על רמה גבוהה, הרי נתנו לתלמידים את היסודות בלימוד העברית, החשבון וכן ההיסטוריה, וההספק במקצועות האלה היה טוב בהחלט.

ה. אופי שונה לחלוטין מהאחרון היה לאהרן זיגרניק הנלהב והמלהיב. זה היה צעיר סוער ותוסס, בעיקר אוטודידאקט. אהב מאוד לחדש ולהתחדש. התחבב מאוד על תלמידיו בגלל תמימותו הילדותית ורוחו הצעירה, ובגלל יחסו הלבבי אליהם. בקיצור, היה טיפוס של „מחנך" לפי הגדרתי. הוא לימד בעיקר גיאוגרפיה והיה עושה כל מיני מפות וכן מעשה את תלמידיו. הם עסקו במיפוי, בכיור ובעשית תבליטים (כן עשו תבליט גדול של פני ארץ־ישראל). הוא היה לאומי נלהב והתקרב מאוד לשואבה ולדרכיו החדשות בחינוך. בימי השבתות היינו — קבוצת המחנכים שנרתמו לדרכי החינוך החדשות — מתאספים בדירתו של שואבה ודנים במשך שעות יחד אתו על דרכי הגשמה שונות של מפעלים שנתחדשו מדי פעם בפעם, זיגרניק היה שם אחד מראשי המדברים בקול רם וצרחני במקצת, כולו מלא פאתוס וחום לבבי.

ו. יעקב לובמן־חביב, שהגיע לליטא מארץ־ישראל, היה מורה למלאכת־יד; היתה לו „תבונת כפיים" והצליח לעשות כל מיני דברים יפים וכן להעסיק את התלמידים בכל מיני מלאכת מחשבת; בהומור השקט שלו, בטוב לבו וביחסו החם לתלמידים קנה את לבם, אע"פ שהמלאכה לא היתה מקצוע ראשי.

ז. ואחרון אחרון — מיודענו ישראל יבלוקובסקי, ייבדל לחיים ארוכים. ידידנו יבלוקובסקי היה בשנה הראשונה לקיום הגימנסיון העברי בעיקר מורה לעברית בארבע הכיתות הרוסיות העליונות. הוא היה אז צעיר יפה עליז, מלא הומור ושנינות דעת, שחקן מטבעו וקריין מצויין. למד בנעוריו בגימנסיה העברית „הרצליה" שבת"א והביא אתו מזמרת הארץ ומרעננות החיים התוססים החדשים שבא"י המחודשת. וכל זה יחד היה לו לעזר רב לחבב את השפה העברית על צעירים, שלא רצו מלכתחילה ללמוד עברית. הוא הקל עליהם את רכישת השפה ע"י קריאה מצוינת של קטעי ספרות יפים, לא דרש הרבה מתלמידיו, אבל הם למדו ע"י דרכיו אלה בקלות ובצורת משחק את יסודות השפה העברית ונוכחו שהשפה העברית אינה „מתה" כלל וכלל ושיש בה פרקי ספרות המרחיבים את הדעת ושכדאי לדעתם. ע"י כך פתח אשנב להם לתרבות העברית. ורבים מהם

שהיו בתחילה מתנגדים חריפים לעברית ולתרבות ישראל נהפכו במשך הזמן ליהודים לאומיים נלהבים, ולא מעטים מביניהם עלו ארצה ונמצאים בתוכנו.

אין אני מזכיר את שמות המורים לרוסית, לליטאית, לגרמנית ולאנגלית, למלאכה לבנות, להתעמלות, לציור וכד' שלימדו בשנה הראשונה לקיום המוסד, כי אלה עזבו אותנו במהרה ולא הטביעו את חותמם על דמות בית־הספר.

אסתפק ברשימה קצרה זו על מורי המוסד בשנה הראשונה, אע"פ שכל אחד מהם ראוי לרשימה מפורטת יותר. אבל דומני, שנתתי בשורות מועטות משהו מהאופיני לכל אחד ואחד.

ועכשיו אשוב לראשית דברי. אמרתי שלא היינו מעיזים לפתוח בית־ספר תיכון בשפת ההוראה העברית, לו ידענו מראש כל הקשיים הכרוכים בדבר, ועכשיו אשתדל לסמן את הקשיים העקריים:

הקושי היה לא רק בזה, שהמורים נחלקו לפי כל מהותם לשני מחנות, שלא מצאו בקלות שפה משותפת, אף שאין לזלזל גם בכך, אלא בעיקר שלא היו „הכלים" האלמנטריים הדרושים לבי"ס תיכון.

ביה"ס שכן ברח' מאירוניו 12/14 בבית שכור בן 2 קומות המיועדות לדירות פרטיות ולא לבית־ספר. החדרים היו קטנים וצרים, אור מועט חדר לתוכם, ריהוט הכיתות היה ישן־נושן; הציוד הפיסיקאלי, הכימי והביולוגי היה דל מאוד, לא היו בו מעבדות ולא אולם התעמלות ראוי לשמו. החצר היתה צרה ומוקפת דירות שכנים אחרים. ספרי לימוד למקצועות כמעט שלא היו; הממשלה הליטאית לא הרשתה להביא ספרי לימוד מארץ־ישראל, וספרי לימוד משלנו עוד לא היו (רק אחרי כן הוציא לאור פטאשק ספרי לימוד רבים, בעיקר של חברנו שמואל קפיט לכל חלקי המתמטיקה. המורה לעברית שלנו נח לידסקי הדפיס ספרי דקדוק וסינטכסים, יוסף לויטן — ספרי לימוד לשפה הלאטינית; לויטן ושניידר הוציאו יחד ספרי לימוד בבעיות הנדסה לכיתה ד' ועוד). התלמידים היו צריכים איפוא לסמוך על הרשימות בכתב שהיו מכתיבים להם המורים (והרשימות היו, כמובן, מלאות טעויות ושגיאות כתיב למכביר), בעוד שחלק גדול של המורים עצמם, בייחוד למקצועות הכלליים, לא שלטו וגמגמו בדיבורם; חסר היה מינוח מקובל במתמטיקה, בפיסיקה, בכימיה, ובביולוגיה, והיינו במצב מגוחך למדי לדרוש מהתלמידים ידיעות מסודרות, שלא היו סדורות בפי המורים וכשאין ספרי לימוד, שלפיהם יוכלו התלמידים לרכוש ידיעות שיטתיות: „רבי לא שנה, ר' חייא מנין?" אולם ידוע הכלל („docendo discimus") „אנו לומדים על ידי שאנו מלמדים", וכך באמת למדו המורים ע"י עצם הלימודים. לאט לאט לימדו המורים את לשונם לדבר, הגמגום חדל, קבעו להם מונחים מוצלחים פחות או יותר; והתלמידים שהעברית צלצלה באזנם בתחילה כשפה זרה, התרגלו אליה במהרה, כי עצם ההוראה בשפה העברית ב ר ו ב שעות הלימוד קירבה אותם לשפתנו הלאומית, ודרישתנו החמורה לדבר גם בשעות ההפסקות עברית, הביאה לידי כך שהתלמידים ראו בה שפה חיה, אע"פ שבסביבה מחוץ לבה"ס לא היו לה דורשים: העתונות, השלטים של החנויות ל א היו בעברית. השיחה בבית וברחוב התנהלה

בעיקר על טהרת האידיש, לתיאטרון עברי לא היה זכר; בקיצור, מקום הקליטה היחיד לעברית היה בית־הספר בלבד ותו לא. ואף על פי כן לא עברו אלא חדשים אחדים והשפה העברית היתה חיה פחות או יותר בפי תלמידינו, וחיה ממש בפי מורינו המלמדים את המקצועות בשפת ההוראה העברית. השפה היתה אמנם דלה, לא תמיד ינקה מהמקורות, אבל התלמידים והמורים „התפרנסו זה מזה" ואחרי השנה הראשונה והקשה ביותר ידענו, שהצלחנו בדרכנו, וברבות הימים כיבוש השפה העברית והתרבות העברית של תלמידינו ומורינו ילך ויגדל.

ב„שיחת רעים" זו רציתי לציין את ראשיתו של הגימנסיון העברי בקובנה, ומקווה אני שנתתי תיאור נכון פחות או יותר של השנה הראשונה לקיומו, ובכך שוחזרה כביכול ראשית המציאות של הגימנסיון העברי בקובנה, שהפכה בינתיים למעין חלום.

ד"ר ל. גורפונקל

חוליה בשלשלת

הגמנסיה העברית בקובנה, הידועה בשם „גמנסיה שוואבה", היתה אחת מחוליות השלשלת של מוסדות החינוך העברי בליטא, שחושלה תוך מאמצים עצומים ומסירות נפש רבה. שלשלת זו לא נותקה עד הרגע האחרון שהיה קיים בליטא ציבור יהודי פעיל ובעל הכרה לאומית.

הדבר החל באופן ספונטני וסטיכי, כאשר רוב יהודי ליטא שהוגלו על ידי השלטון הצאריסטי במלחמת העולם הראשונה לרחבי רוסיה, כאלמנט בלתי לויאלי, כביכול, התחילו עם גמר המלחמה, לזרום חזרה לליטא שנעשתה בסוף 1918 מדינה עצמאית.

התהליך של הקמת רשת־בתי־ספר יהודיים עממיים ותיכוניים, קיבל דחיפה ועידוד יתר באותה תקופה, — אמנם קצרה, אבל רבת־ערך — כאשר ראשי המדינה החדשה, אולי יותר מטעמים תועלתיים מאשר אידיאולוגיים, חיפשו את אהדתם ותמיכתם של יהודי ליטא. הם הצהירו אז, וגם התחייבו בפומבי, שיהודי ליטא ייהנו בה לא רק ממלוא הזכויות האזרחיות והפוליטיות, אלא גם יוכלו, בחסותה של המדינה לנהל את עניניהם הלאומיים על ידי מוסדותיהם הנבחרים.

מלבד לשכתו של המיניסטר לעניני היהודים, שהיה כעבור זמן מה למעשה למעין מיניסטריון מיוחד, הוקמו בכל ליטא, על סמך חוק מיוחד שחוקקה הממשלה, כ־10 קהילות דמוקרטיות, בעלות הזכות להטיל על האוכלוסים היהודיים מס אובליגטורי לסיפוק צרכיהם הדתיים, התרבותיים והסוציאליים. בוועידה של באי־כוח הקהילות הוקמה המועצה היהודית הלאומית — נאציאַנאַל־ראט" בתורת נציגות עליונה של כל יהודי ליטא ומוסד מרכזי של ארגונם הלאומי.

היתה זאת תקופת ה„אידיליה" ביחסו של הרוב, הליטאים, עם המיעוט היהודי. כל זה יצר אז אקלים נוח מאד בשביל הקמת כל מיני מוסדות לאומיים־יהודיים ובראש וראשונה — רשת ענפה של בתי־ספר ששפת ההוראה בהם היתה עברית ובחלק שלהם — יידיש.

בתי־הספר העממיים היהודיים שולבו אז בתוך הרשת הכללית של כל

בתי־הספר האלה במדינה, אשר השתתפה גם במידה בלתי־מבוטלת בקיומם מבחינה תקציבית והעניקה למורים שבהם זכויות של עובדי־מדינה.

גם הגימנסיות היהודיות הוכרו אז על־ידי הממשלה הליטאית, אם כי בהחזקתן השתתפה בסכומים בלתי־ניכרים ובבחינות הגמר בהן השתתף כמפקח נציג של המיניסטריון להשכלה.

בוגרי הגימנסיות היהודיות היו בדרך כלל מתקבלים לבתי־הספר הגבוהים שבמדינה, כמעט ללא אפלייה ביניהם ובין בוגרי הגימנסיות הליטאיות. אם כי בזמן האחרון, עם עלית גל האנטישמיות בליטא, המצב הנדון השתנה לרעה.

מוסדות השלטון העצמי היהודי בליטא חוסלו בהדרגה על ידי הרוב הקלריקלי והאנטישמי בפרלמנט הליטאי (ה„סיים") עוד בתקופה הקצרה של המשטר הדמוקרטי, כביכול (1919—1926). בסוף 1926, עם ההפיכה שבוצעה על ידי הצבא שהעבירה את כל השלטון לידי מפלגת ה„טוֹיטינינקים" (הלאומנים) של סמטונה־וולדמרס — החלה בליטא התקופה הפשיסטית־אוטוריטרית שנמשכה עד שהקיץ הקץ על ריבונותה של ליטא בשנת 1940.

בשנים הראשונות לממשלת ה„טוֹיטינינקים" כמעט לא חל שינוי של ממש במצבם של יהודי ליטא. אם כי שיטת הדיכוי הפוליטי שהונהגה בארץ הורגשה היטב גם בחיים הציבוריים היהודיים. אבל החל משנות השלושים, גדלו והלכו המגמות הלאומניות והפאשיסטיות בקרב הציבור והממשלה בליטא. החלו אז לנשוב בליטא רוחות רעות שהגיעו מפולין הלאומנית וגרמנה הנאצית. מתח האנטישמיות עלה אז משנה לשנה וקבל צורה חריפה ומסוכנת ביותר מאז החלה, בשנת 1938, שקיעתה של ליטא הריבונית. נעשתה אז התקפה חזיתית על כל העמדות היהודיות, בעיקר העמדות הכלכליות. הממשלה הליטאית לא נרתעה אז מלהזדהות כמעט רשמית עם הלכי־הרוח האנטישמיים בארץ. אבל אפילו אז עמד בנין החינוך העברי בליטא איתן נגד כל הסופות הרעות שהסתערו עליו וכמעט שלא נפגע מהן.

אפילו בתקופה הקודרת הזו לא העיז המשטר הפאשיסטי הליטאי להרים את ידו על מערכת החינוך היהודי הלאומי בארץ. רק כאשר ליטא סופחה ב־1940 מ„רצונה הטוב" לברית־המועצות והפכה לאחת הרפובליקות הסובייטיות — בא היום המר והמהיר בשביל החינוך העברי בליטא. הוטל איסור מוחלט על לימוד השפה העברית וספרותה וכן על לימוד התנ"ך, ובתי־הספר העבריים או שנסגרו, או שנהפכו לפי פקודת השלטונות לבתי־ספר יידישיסטיים. (בתקופה ההיא היתה היידיש עדיין „כשר" בעיני השלטונות הסובייטיים). על הציונות, על כל גווניה, הכריזו שהיא תנועה אנטי־מהפכנית וריאקציונית וכל מוסדותיה חוסלו.

לא בכל בתי־הספר של היהודים בליטא היתה שפת ההוראה עברית, ולא כולם הושתתו על יסודות ציוניים ולאומיים. היו גם בתי־ספר עם שפת הוראה יידיש, ובחלק מהם שררה רוח אנטי־ציונית. היו גם בתי־ספר עבריים, שאם כי לא היתה בהם מגמה אנטי־ציונית, הדגש הושם בהם על חינוך ברוח דתית. היו גם בתי־ספר מעורבים, עם יידיש כשפת ההוראה, אבל עם לימוד השפה העברית

כמקצוע. אבל בכל הרב־גווניות הזאת של החינוך היהודי בליטא, תפס, מהבחינה הכמותית ובמידה גדולה גם האיכותית, את המקום הדומיננטי במערכת החינוך היהודי בליטא בית־הספר העברי שדוגמא לו שימש בית־הספר העברי בארץ־ישראל.

רוב רובו של הנוער היהודי בליטא היה מקבל את חינוכו והשפלתו היסודי והתיכוני בבית־הספר העברי, וזה הטביע חותם מיוחד הן על תלמידיו והן על הוריהם, צלילה של השפה העברית היה נשמע תכופות בערי ועיירות ליטא, ברחובות וגם בבתים, וזה הפך דבר טבעי ליהודים וגם ללא־יהודים.

היו, בלי ספק, גורמים אובייקטיביים שסייעו לחינוך היהודי בליטא להכות שרשים עמוקים בחיים ובהוי של יהודיה.

הליטאים בשנות העשרים וגם אחרי זה, לא היו מעונינים להטמיע את האוכלוסיה היהודית. הם גם הבינו שאילו היו רוצים לעשות זאת, הלא חסרו להם גם האמצעים הדרושים לכך וקודם כל תרבות וספרות לאומית, הראויות לשמן. מאידך, יהודי ליטא, להוציא אולי שכבה דקה עליונה (מבחינת מעמדה הכלכלי), היו מושרשים עמוק בתודעה ובתחושה הלאומית, ומבחינה נפשית גם לא היו מסוגלים להיטמע בתוך התרבות הליטאית, שעם כל השגיה הבלתי־מבוטלים בתקופת העצמאות נשארה די ענייה, ולא יכלה לקסום ליהודי ליטא ולסנוור את עיניהם.

נימוק נוסף לטובת ביה"ס העברי היה זיקתם החזקה של רוב יהודי ליטא לציונות ובנין ארץ־ישראל (מה שלגמרי לא הפריע להם למלא את כל חובותיהם כאזרחים לויאליים של ליטא המדינה). במערכת כל הגורמים האמורים לעיל, השתלב עוד גורם חשוב מאד וזה — הרוח האידיאליסטית של המורה העברי, שראה בהוראה בבית־ספר עברי יעוד לאומי ומעשה חלוצי; של ההורים היהודיים שלא חסכו מכספם הדל בכדי לתת לילדיהם חינוך עברי (חינוך ילדיהם בבתי־ספר ליטאיים היה עולה להם הרבה יותר בזול); ושל תלמידי בתי־הספר העבריים שהעמיסו עליהם ברצון ובאהבה את העול הכפול של קבלת חינוך הן לאומי והן כללי.

יהיה זה לא נכון להתעלם ממגרעות מסויימות שהיו בבתי־הספר העבריים בליטא ושמקורן היו בקשיים אובייקטיביים שלא קל היה להתגבר עליהן (חוסר בנינים מתאימים, חוסר מורים בעלי־נסיון וידע פדגודי, חוסר אמצעים חמריים, חוסר רציפות בין האווירה העברית בבית־הספר לבין זו שמחוץ לכתליו וכהנה וכהנה). אבל עם כל זאת, אם להטיל עכשיו מבט ריטרואַקטיבי על רמת בית־הספר העברי שהיה קיים בליטא, יכולים לומר בלב שלם ובלי שום הגזמה שהוא הצדיק את עצמו לחלוטין, הן מבחינה כלכלית והן מבחינה לאומית. הוא נתן לחניכיו את ההשכלה העיונית וגם המעשית שהיתה דרושה להם בחייהם, בין אם בנו את ביתם בליטא, בין אם עלו ארצה, בין אם היגרו לארצות אחרות. הוא נתן להם את המטען הרוחני והנפשי שאיפשר להם בלי שום קשיים להיקלט קליטה רוחנית בארץ ולהיות בין בניה, בוניה ונאמניה.

ואילו אפילו זכותו היחידה של בית־הספר העברי בליטא היתה בזה שבחינוכו ורוחו הוא נתן דחיפה לאלפי חניכיו לעזוב את ליטא בעוד מועד, לעלות ארצה ועל ידי זה להינצל מהתופת, ההרג והאבדון של השואה וגם להצטרף באופן פעיל לבנין הארץ — דיינו.

*

יהדות ליטא, בתי־הספר העבריים שלה, „גימנסיה שואבה", השלשלת והחוליה — כל זה נחרב, כל זה שייך היום לעבר וקיים רק בזכרון שלנו. אבל כל הערכים הלאומיים והכלל־אנושיים שיהדות זו ובתי־הספר שלה טיפחו וגידלו — הם לא נחרבו וגם לא יכלו להיחרב, הם השתזרו בתוך נוף חיינו ויצירתנו בארץ ועל ידי זה הנציחו את עצמם, כדברי המשורר:

כי בכל ומכל נובעים חיים אֵין קץ —
אתה תפרח בציץ או תרקם בעץ.

לאה ריינס

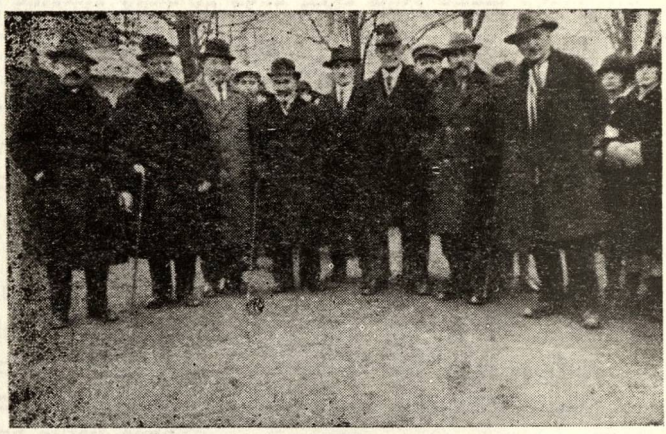
האחות הבכירה של הגימנסיה

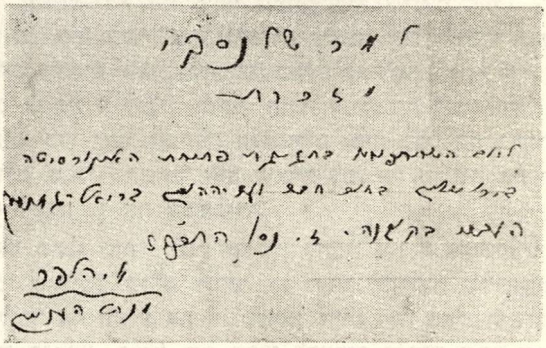
אין לי רשות לכתוב במסגרת הזאת, אלא יש לי זכות מיוחדת. כי החינוך העברי, על טהרת השפה העברית, נוסד ונולד בביתנו. עוד לפני קום החלום של גימנסיה עברית, הייתי בעיני כל הדודים והדודות „לשון קודש מויד", ואבא המנוח היה תמהוני בעיניהם, כי הגירסה: כל המלמד בתו תורה, כאילו מלמדה תיפלות, היתה שגורה בפיהם. יחד עם ההשכלה הכללית שקיבלתי בגימנסיה הממשלתית הרוסית, למדתי תנ"ך, ספרות ודקדוק אצל המורה רביץ, המלמדים פייגלמן ווֹוידוצינסקי. היתה חבורת תלמידים מיוחדת אצל מורה זה, והוא עצמו היה מיוחד במינו, וכפי שאני זוכרת היה נהנה בשיעור ממש כמונו אנו. מחברי אלה לספסל ה„חדר" נמצא אחד בארץ, הוא מרדכי (מפה) פרידמן (אלישיב), מנהל הגימנסיה בחולון, בעיקר למדתי ממורי זה את חכמת התרגום. הוא היה מספר לנו באידיש סיפור משעשע ומותח בהמשכים, ואנו היינו מתרגמים לעברית, ומתנצחים ביניינו על המליצות ושפת עבר מלוטשת. למזלו של אבא ז"ל, כפי שהיה אומר, הזדמנה בעת ההיא דבורה ברון ז"ל, הסופרת הידועה, שבאה לקובנה עם אחיה ואחותה, והתכוננה לבחינות בגרות בגימנסיה במריאמפול, ויחד עם זה עסקה בהוראה. אבא היה מאושר שנמניתי על תלמידיה, וגם אני שמחתי לצקת מים על ידיה. נזכרת אני בפגישה הראשונה שלנו, שחרחרת היתה, שחומה, תמירה, עינים גדולות ושחורות, שערות שחורות, בת־צחוק מלבבת על פניה, דמות נשיית מהחומש, אך הפנסנה שהרכיבה על עיניה היו מוזרים בעיני, וזה הרתיע אותי, כי בדמיוני ראיתי את הנשים מהתנ"ך בלי משקפים.

אחרי שפלשו הגרמנים בשנת 1915 לקובנה ולוילנה, החלו היהודים, שגורשו על ידי הרוסים ממקומותיהם, לחזור לאט לאט ולהסתדר. אז קמה בעית החינוך, ופנו אל הגרמנים בבקשה להרשות ליסד גימנסיה עברית. הקבוצה שעמדה בראש, ושזו היתה דאגתם הראשונה, עוד לפני דאגת הפרנסה, היו יהודים יקרים, — כמו ר' דוד ברמן, ר' לייב אינטרליגטור, הלרמן, נבריסקי ואבי המנוח, ר' צבי שילנסקי ועוד, יהי זכרם ברוך.

הגרמנים נענו מיד, כי ששו מאוד להפיץ את ה„דויטשה קולטור". היה „שולראט" שנתן את הרשיון. בבית ארונובסקי, ברח' וילנה (פינת גארדינא אחרי כן) בדירה בקומה ג', במקום שהיה לפני מלחמת העולם הראשונה בית ספר פרטי, מצאו ספסלים, שולחנות ולוחות, ושם קמה הגימנסיה העברית, זו היא ה„ריאל־גמנסיה".

היתה אז בעיה של צוות מורים. אבא ז"ל גייס את כל מי שהכיר כלמדן, מלמד טוב, וכל יודע ספרות עברית, כי אקדימאים מסוג זה לא היו שם בימים ההם. אם אין זכרוני מטעני, היו בין המורים: שוקסטליסקי (הבנים נמצאים בארץ, ואחד מהם ממשיך בעבודת הקודש של אביו, — בהוראה), ד"ר נחמן שפירא הי"ד, בן הרב שפירא ז"ל, אחרי כן מרצה באוניברסיטה בקובנה, ישעהו גאדלן,

חבר של אבא, מורה מצוין, שגר בוילקוביסקי והעבירו לקובנה, (בניו בגבעת ברנר, ושמואל הצעיר ממשיך גם הוא בהוראה). השולראט העמיד בראש הגמנסיה את ד"ר יוסף קרליבך. זוכרת אני גם את ד"ר דויטשלנדר, שאשתו באה במשך הזמן ולימדה צרפתית, ועוד. המורים הגרמנים היו אז כולם במדי צבא.

היו סכסוכים רבים עם השולראט, כי רימו אותו. היאהודים מאותה חברה, שאמנם היו יהודים מכובדים, כמו הצייר פרופסור הרמן שטרוק, עורך הדין ד"ר סמי

גרוניגן, רבי ד"ר לוי, הרב ד"ר רוזנהק, שכולם היו מבאי ביתנו, עזרו לנו, אך לפי שיטתם, שלא הזדהתה עם המטרה של הורינו. כי הם היו אזרחים נאמנים לגרמניה דאז, וחיילים מסורים לקייזר, הם לא הבינו ולא הכירו את המנטאליות של יהודים ממזרח־אירופה, — ה„אוסטיודן", הם היו להם אחים לגזע, לדת, אך היו נחותי דרגא בעיניהם.

השולראט ייסד גימנסיה שהשפה הגרמנית תהיה השלטת בה, אך, כמובן, במסגרת הלימודים אפשר גם ללמד מספר שעות בשבוע עברית, וגם „ריליגיונ־שטונדה" תהיה בתכנית. אך ועד ההורים יחד עם המורים והתלמידים עשו יד אחת והחליטו: שאמנם ילמדו גרמנית וספרותה (באמת היתה שעת ההוראה של ד"ר יוסף קרליבך בספרות על גיטה, שילר והיינה לתענוג מיוחד לחניכים), אך חוץ מזה למדו הכול בעברית. ומדי בוא השולראט לביקור, היה נתקל תמיד, לתמהונו הרב, בכל הכיתות כמעט ב„ריליגיונשטונדה"...

לבסוף נראה לו הדבר באור מפוקפק, הוא החל לערוך ביקורי פתע לעתים קרובות יותר, וייתכן כי מי שהוא מה„יאהודים" הדליף את הידיעה, ואז החל השולראט בטענות ואיומים: יותר מדי שיעורים ב„ריליגיון"!!

לסוף פרצה שביתה, שביתה מיוחדת במינה, שבתקופה הנוכחית לא יבינו אותה. כי לא בגלל משכורת (מי קיבל משכורת בזמן? וכל המשכורת?) שבתו, אלא שבתו המורים והתלמידים בגלל השפה העברית, שרוצים לקפח אותה, והם נאבקו עד הנצחון המלא.

היו עוד קשיים. לא היה כסף לכיסוי ההוצאות ולהחזקת המוסד החינוכי הזה, לפעמים לא היה כסף אפילו לקנות עצים להסקת התנורים בחורף הקר, וההורים התנדבו להביא עצים להסקה מבתיהם. זוכרת אני אף מקרים, שאבא המנוח היה קם בשעה 4 לפנות בוקר, הולך לגימנסיה ובמו ידיו היה מסיק את התנורים בכיתות, כדי שעד התחלת הלימודים יהיה כבר חם בחדרים, ולא תהיה הפרעה בלימודים, מפני שהשומר היה מחסיר לפעמים לעשות את המלאכה הזאת. היה חסר כסף לשלם לו את המשכורת.

לאט לאט החלו יהודי הגזע העליון להבין את ה„אוסטיודן" ועמדו לצדנו. ביחוד ד"ר סמי גרונימן, שהיה ממונה על ועדת התרבות של השטחים הכבושים, וד"ר יוסף קרליבך אף הזמין את ר' שמואל חיים ז"ל, ראש הישיבה, ללמוד אתו את הדף היומי בגמרא. בכלל, הם החלו להעריך ולכבד יותר את יהודי המזרח התמהוניים, שאין להם הברק החיצוני עם הנימוסים האציליים. כולם כאילו אנשים פשוטים, מבוהלים, מחפשים פרנסה תמיד, אבל יש בהם משהו, שלא עמדו על טיבו קודם לכן. לכן החלו לעזור במשימה הזאת.

והגימנסיה הזאת, היא הריאל־גימנסיה, שעמד בראשה אחרי כן ד"ר יהושע פרידמן ז"ל, ואחריו ד"ר פלדשטיין (אשר בביקורו בארצות הברית נפגש ביהודי נדבן ידוע, שמוצאו מליטא, — הוא צ'ייס, — שתרם 50,000 דולר לבנין החדש שהקימו על שמו ברחוב קייסטוציו), היתה אבן היסוד לכל שורת בתי הספר

התיכוניים העבריים בכל ליטא. בקובנה נפתחה אחרי שנים גימנסיה עברית שניה, הידועה על שם המנהל ד"ר שואבה ז"ל, שאחריו המשיך ד"ר ברמן, ייבדל לחיים, הוא המנהל של תיכון חדש בתל אביב, גם הגימנסיה העברית בוירבאלן, שד"ר יעקב רובינזון עמד בראשה, ועוד. אז באה גם רשת בתי הספר העממיים, „תרבות", בכל עיר ועיירה.

חושבני כי ראוי היה להבהיר לכל ה„ליטוואקים" בכל אתר ואתר, מתי ואיפה הניחו את אבן היסוד לחינוך העברי בארץ מוצאם. זה קרה בשנת 1915, בעיר קובנה.

תולדות הגימנסיון העברי בקובנה

פתיחת הגמנסיון

(1920—1925)

הימים ימי הכיבוש הגרמני וטשטוש הגבולין בין אשכנז ורוסיה. רבבות מאוכלוסי ליטא היהודים, שגלו ממקומות מושבותיהם בשנת אלף תשע מאות וחמש עשרה, החלו שבים בשנות 20—1918 מגלותם הכפולה אל עיירות־ליטא השוממות ועמדו לבנות מחדש את הריסות בתיהם. מאות ילדים וילדות, שגדלו ברוסיה ללא תורה, נהרו אל בתי הספר היהודיים שנוסדו עוד ע"י שלטונות הכבוש. אולם מצב בתי הספר העממיים בערי השדה היה ירוד ושפל: מיטב הכוחות

הפידגוגיים עזבו ברובם את ליטא עם פרוץ מלחמת־העולם ונתפזרו לארבע רוחות רוסיה, והנוער היהודי בליטא נבלע במ"ט שערי התגרנות, ואין דואג לגורל בית הספר לעם ואין מיצר בצרתו. השלטונות הגרמניים נתנו, אמנם, את דעתם על „תקנת" בתי־החינוך שבמדינה. בסובלק ובוילנה נפתחו שעורים מיוחדים להכשרת מורים עממיים בחסותו של השלטון הצבאי. אך ראה זה פלא: בעלי ההכרה הלאומית שבין המורים היהודים לא נאותו בשום פנים „להשתלמות" זו, כי הכירו בה מיד את כוונת הכובשים (היתה פקודה חשאית מטעם המצביא העליון — הינדנבורג — להכשיר את המורים ואת חניכיהם להנהגת הלשון הגרמנית כלשון־הוראה בכל בתי הספר...). המורים העממיים לא נאותו להיות לכלי שרת ביד השלטון הגרמני והשתמטו ככל האפשר „משרות" הקורסים למורים. אפס כי מבנות ישראל נמצאו רבות שקנו חכמה במוסדות האמורים וסיעו אחר כך „לשכנז" את בתי הספר העממים. בעצם התקופה ההיא בצבץ ועלה גם בית ספר תיכוני אחד בקובנה מיסודם של „אנשי שלומנו" בפרנקפורט ובשפת ההוראה הגרמנית.

בשנת 1918, כשנתברר, כי עתידים צבאות גרמניה לעזוב את ליטא הכבושה בידם, ומשכילי העם הליטאי הכריזו בוילנה בירתם על עמידתה של ליטא ברשות עצמה, הוכנסה במדה ידועה ערבוביה בבתי הספר שבמדינה. עלתה על הפרק שאלת לשון ההוראה: רוסית, גרמנית, ליטאית, עברית? תושבי קובנה היהודים, שזכרו „ימי רוסיה הטובים" לא העמיקו להרהר בשאלה חמורה זו ויחדשו בשנת 1919 את „בית הספר לתורת המסחר" הרוסי, שהתקיים בעיר עוד מלפני מלחמת העולם. אולם אחרי שחרור ליטא והכרזתה על עמידה ברשות עצמה, שבהרבה סיעו לידי כך גם יהודי ליטא עצמם, נתגלו אופקים חדשים ורחבים לכל היהדות הליטאית בכלל ולבתי ספר לאומיים־עבריים בפרט, שהיו עד כה רק חלום יפה בלבד. הליטאים, שנתקו זה עכשיו את עבותות העבדות הרוסית ויצאו משיעבוד לגאולה, התיחסו יחס של אהדה גמורה לרעיוננו הלאומי על דבר יסוד בתי ספר עבריים ויקציבו תמיכות־כסף לבתי ספר לעם ולבתי ספר תיכוניים. השלטונות הליטאיים, שעברו מוילנה לקובנה, עמדו לבצר ולבסס את נצחונותיהם המדיניים ויתנו את עינם בתחילה בראש המבצרים והמצודות — הלא הוא בית הספר. במדינה נפתחו עשרות בתי־ספר לעם ובתוכם גם בתי ספר עממיים ליהודים, שנתמכו בכספי המדינה ונשתוו בזכויותיהם, הודות לפעולתם האקטיבית של מוסדות־האבטונומיה העברים, עם בתי הספר הממשלתיים. כה נפרשה רשת רחבה של בתי־חינוך לעם בערי ליטא ועירותיה והשפה העברית שליטה בהם שלטון מוחלט או שידה על העליונה לעומת האידית. אחרי עבור זמן־מה נוסדו (בראשית בערי השדה, גמנסיאות עברים אחדים, כהמשך לבתי הספר העממיים, שעליהם הוטל לחנך דור חדש עברי־לאומי.

ובקובנה, עיר ואם בישראל והבירה הארעית למדינת ליטא, עוד טרם יהיה בית־ספר תיכוני עברי־מקורי. למרות זה שבבית הספר לתורת המסחר למדו כתשעים אחוזים מבני ישראל ולמרות זה שרוב מוריו ומנהליו היו יהודים, — בכל זאת השתלטה בו רוח של התבוללות וטמיעה וחינוך מתנכר לתורת ישראל ותרבותו.

המחזור השני של הגמנסיון העברי בקובנה - 1922

המחזור החמישי של הגמנסיון העברי
בקובנה 1925

דומה היה, כי תושבי קובנה היהודים הטילו על עצמם את „החובה" להלהיב את גחלת התרבות הרוסית שעמדה להידעך בליטה ולהחזיר את עטרת הלשון הרוסית, שגלתה מכאן עם צבאות „הצר" בשנת 1915, ליושנה. אך המעולים שבצבור העברי התבוננו בכאב־נפש אל עצם המפעל של בית ספר רוסי לנוער העברי ויחלו בתעמולה עברית עצומה, בעתונות המקומית ובאספות־עם, ואוכלוסי־היהודים באו סוף־סוף לידי הכרה, כי לא זו הדרך וכי לא זהו בית הספר, אשר אליו התפללו. בית הספר הרוסי הלך ונחת דרגא אחר דרגא מבחינת החנוך וההשכלה, לבסוף נתפס גם לריקנות ולבטלה ע"י שלטונות ההשכלה, שהתבוננו בעין פקוחה לכל מה שהולך ונטווה בפנים מכתלי בית הספר לתורת המסחר... ברור נעשה לרבים מהורי התלמידים ולעסקנינו הלאומיים, כי הגיעה שעתו של בית הספר ללבוש צורה חדשה ותוכן חדש ויתחילו במלחמת תנופה בבית הספר הנ"ל. ברם לא בנקל עלה להם להסתער על „חומה בצורה" זו: נפתולים קשים נפתלו עסקני־ציבורנו לנצחון רעיונם על דבר בית־חינוך עברי תיכוני. לא אחד ממתבוללינו עמד עליו לכלותו ולדכא את אשיותיו ביסודו. הללו לא רצו להודות בגלוי, כי הגיעה שעתה של הלשון הרוסית לפנות את מקומה ללשוננו הלאומית בבתי הספר היהודים, ויעצמו את עיניהם מראות, כי כל העמים הזעירים, שנתלשו מקץ המלחמה מעל רוסיה הגדולה, הקימו להם אף הם בתי־אולפנא בלשונם הלאומית והחשיבום לאחד הנצחונות היותר גדולים בדברי ימיהם.

בין כה וכה ובית הספר הרוסי הלך הלך ויורד, והשלטונות החליטו לשים קץ לקיומו העלוב ולסגרו לגמרי. התכנסו לאספות הורים, נתלקחה מלחמת־ויכוחים גדולה בין ההורים הלאומיים ושונאי התחיה העברית, ולבסוף נחל רעיון בית־הספר העברי את נצחונו הגמור וביום כ"ז לחדש אבגוסט שנת 1920 נבנה על הריסות בית הספר המסחרי הגמנסיון העברי קובנה, שהוכר ונתאשר רשמית מטעם המיניסטריון לעניני השכלה.

שנה של עבודה

זמן מה לפני המאורע הזה נבחר ועד מכונן מיוחד, שהחליט לפטר את כל חבר המורים הקודם, כי רבים מהם לא נאותו להורות בבית ספר לאומי, ואלה שבקשו לעבוד בגמנסיון העברי נמצאו בלתי ראויים להשתתף בעבודת חינוך לאומית. פקידי בית הספר הרוסי קבלו פצויי־כסף ויעזבו את בית הספר החדש כולם כאחד. אחר הניתוח הזה בא ועד ההורים החדש (בראשותו של ד"ר ב. ברגר) בקשר עם מנהל „מחלקת בתי הספר ליד המיניסטריון לעניני היהודים", ד"ר משה שואבה, והלה החל להזמין כוחות־חינוך עברים בעד הגמנסיון החדש. בקושי מרובה עלה להם לרכז מסביב לגמנסיון מורים עברים: מיתר הפליטה, שנותרו כאן בימי הכיבוש הגרמני וממורים־מחנכים מחוץ לגבולות ליטא, נצטרפה מועצה פדגוגית, שכל חבריה היו כולם כאחד חדורי השאיפה להקים אסכולה מודרנית

מחזור היובל העשירי של הגמנסיון העברי
בקובנה תרצ"ט
1939

המחזור השנים עשר של הגמנסיון העברי בקובנה
1939
תרצ"ט

ולאומית־עברית. בראש המוסד הוזמנו לעמוד ה"ה קופל וולוצקי (חבר ועד ההורים ונשיאו לעתיד), מי שנהל לפני המלחמה „בית ספר ממשלתי ליהודים" בקובנה במשך שנים רבות וד"ר משה שואבה, שכיהן, כפי האמור, במשרת מנהל מחלקת בתיה"ס ליד המיניסטריון היהודי בליטא.

מתוך מרץ מרובה והכרת החשיבות ההיסטורית של השעה המאפשרת להקים לישראל דור־גאולים וחניכי תרבות עברית מקורית, נגשו המורים החדשים — שהרוח החיה ביניהם היה משה שואבה — לעבודתם הקשה ורבת־האחריות ויעמדו לסדר את הגמנסיון למחלקותיו. אולם לא בנקל עלה להם הדבר: רבים מתלמידי בית הספר הרוסי התנגדו ניגוד גמור „למהפכה" שחלה בלימודם. מוסתים ע"י כוחות־חוץ שנגעו בדבר ובעזרת הוריהם, עויני בית הספר העברי, התקוממו, נתכנסו לאספות, מיחו וכו'... אך לשוא. ההכרה הלאומית ניצחה ותצו על האבות והבנים, שלא יחמיצו את האפשרות הגדולה לפתוח את בית הספר, והתלמידים שהמרו ולא רצו להיכנע לרוח הלאומי, נדחפו מאליהם מבין כתלי הגמנסיון וילכו באשר נשאתם הרוח. בראשית שנת הלימודים נקבצו ובאו כשלוש מאות בנים ובנות במספר, החל מן המחלקה הראשונה וכלה במחלקה השמינית. המועצה הפידגוגית וועד ההורים החליטו להנהיג בשלש המחלקות הנמוכות את הלשון העברית כלשון הוראה בכל המקצועות בלי יוצא מהכלל ומהמחלקה החמישית ומעלה — להשאיר את הלשון הרוסית ולקבוע בהן מקום נכבד ללמודי השפה העברית ככל שאר הלמודים.

וכשניגשו למחלקה הרביעית, נתלקח שוב פולמוס־דברים על־דבר לשון ההוראה. מתנגדי המהפכה אזרו את כל מאמצי־כחם „להציל", עד כמה שאפשר, עוד מחלקה אחת, ואילו המועצה הפידגוגית דנה בשאלה זו בכל פובד־הראש והכרת האחריות. ידע ידעו המורים, כי חטא לחינוך הם חוטאים בתתם שפה זרה בפי תלמידי המחלקה הרביעית שלמדו את תורתם ברוסית ועמדו בתקופת המעבר ובעצם ההתפתחות. ידע ידעו, כי מהפכה זו עלולה לעכב לזמן מה את התקדמותם הרוחנית של חניכי המחלקה, אולם השאיפה לבית ספר עברי לאומי גברה על אמת פידגוגית זו והמורים החליטו ליצור, לפחות, שווי משקל בין הלשון העברית והרוסית (ארבע מחלקות עבריות כנגד ארבע רוסיות). המועצה הפדגוגית ידעה מראש, כי אויב תקיף אורב לה ללשוננו הלאומית ולהשתלטותה בין כתלי בית הספר בדמות ארבע מחלקות עליונות, שהלשון הרוסית מושלת בהן ממשל־רב. ואף על פי שבמרוצת הזמן היתה מחלקה רוסית יוצאת אחת לשנה ומקומה היתה לוקחת מחלקה עברית, נוכחנו לדעת, כי גדולה היתה השפעתה של הלשון הרוסית על כל הנער המתלמד בבית ספרנו במדה, שרבים מתלמידינו, שלא שנו לשון זו מעולם, למדו בגמנסיוננו לדבר בה הגונות... אפשר עכשיו להגיד, כי במשך ארבע השנים הראשונות (המחלקה הרוסית האחרונה יצאה בקיץ שנת 1924) כמעט שנמצאנו „במצב מצור" מצד השפעתה של הלשון הרוסית והיינו אנוסים תמיד להגן על לשוננו העברית בכל כוחנו.

בשנה הראשונה הפנינו את תשומת לבנו בראש וראשונה להקנות הלשון

העברית לכל תלמידינו. למטרה זו נוסדו בבית ספרנו שעורים מיוחדים לכל חניכי הגמנסיון, שבאו ללמוד עברית אחרי הצהרים. במחלקות הנמוכות התחיל קמעא, קמעא להשתלט הדיבור העברי, אך לא במדה שיאפשר לנו להתגבר על המעצורים הקשים הכרוכים בהוראה בלשון זרה. גם המורים ללימודי החול עוד טרם סיגלו להם את הדיבור העברי, שהיה צריך להיות חי ורענן בשעת ההוראה. ספרי לימוד ומכשירי לימוד לרוב המקצועות עוד לא היו, ועל המורים היה ליצור את הכל מחדש. במחלקות העבריות התחיל התרגום מרוסית, גרמנית וכו' ולא תמיד עלה יפה... אולם לשבח המורים יש להגיד, כי את עבודתם עשו באמונה ובמסירות שלמה. בתחלה השתמשו ברשימות וקונספקטים, ומעט, מעט נצטבר חומר רב והגון, ששימש אחר כך לספרי לימוד (כך הוצאו ע"י מורי הגימנסיון: ספרי חשבון, הנדסה, אלגברה, קובצי־שאלות, סינטפסיס עברי, דקדוק לטיני, שנפוצו ברוב בתי הספר העברים בליטא וגם בחוץ לארץ). אולם במידה שגדלה היכולת הכספית, נתרבו גם קמעא, קמעא מכשירי למוד ואמצעי הוראה לשעורי הסתכלות שהצעידו את התקדמותם של חניכינו צעד אחר צעד. בית הספר התחיל לובש צורה ברורה מיום ליום ואמונו של הצבור העברי הרחב בעבודתו של הגמנסיון הלך הלך ורב מפעם לפעם. גם בין כתלי בית הספר עצמו התאזרחה, אחרי עבור זמן מועט, רוח לאומית־עברית, נקבעו אמון הדדי ויחס־חיבה וכבוד בין מורים למורים ותלמידים למורים. הודות לעבודתו המוצלחת של המנהל הפידגוגי, ד"ר משה שואפה, עלה ביד המורים לשעבד את תלמידיהם להשפעתם ולמשמעתם באופן שאפשר היה לגשת לתכנית למודים פחות או יותר רצויה. גם ה' קופל וולוצקי, שפרש בעקרו אל העבודה האדמיניסטרטיבית, התאמץ לשכלל את בית הספר מהחוץ ברכשו, בגבול האפשר, את האינונטר הנחוץ ובקבעו יחסים רשמיים בין הגמנסיון ושלטונות ההשכלה. הללו הקציבו מראש תמיכת־כסף מסויימת שהביאה לידי ביצור בית־הספר על בסיס כספי איתן ובטוח ואפשרה את התקדמותו היצונית והתפתחותו הפנימית (הגמנסיון העברי נתאשר מטעם הממשלה כבית ספר תיכוני ציבורי — Aukstesnioji — העומד בחסותה של „החברה להפצת השכלה עברית בין יהודי קובנה" והנתמך בכספי המדינה).

עכשיו, אחרי תקופה ארוכה בערך של חמש שנות עבודה ללא דרך סלולה מוקדמת וללא מסורת־עבר, יכולים אנו להעריך את כל לבטינו וכשלונותינו במרוצת שנת הלמודים הראשונה. בלי הפרזה כל שהיא אפשר לומר, כי אלמלי ראו העוסקים בצרכי הגמנסיון העברי מראש את כל המעצורים והמפריעים הנחשפים בשעת הגשמת רעיון בית ספר תיכוני עברי בגולה, — היו אולי בוחרים בדרך אחרת ולא בזו של ההתלהבות „הריבולוציונית" ופריצת גדרי היכולת והאפשרות. רק השאיפה הלאומית לגאול את הנוער העברי ולהוציאו משעבוד קולטורה נכרית, והאמונה החזקה באפשרות התקומה של הדיבור העברי בגולה, הניעה את כל אותו חבר המורים הצעירים ללכת קדימה בדרכם הקשה מבלי היסוג אחור ומבלי הירתע. לא אחת עמדו מורי בית הספר בפני אכזבות מעציבות וכשלון מעשה בעצם ימי עבודתם, כי בעוד שהדיבור העברי הלך ונשתלט בפי הפעוטות במכינה א' (ב' וג'

לא היו בשנה הראשונה), במחלקה הראשונה ובשלישית (ביותר), קשתה הקנית הלשון לחניכי המחלקות השניה והרביעית כקריעת ים־סוף, ומוריהם עמדו והביטו באזלת־יד לעבודתם החינוכית. מחד גיסא אסור היה להסיח דעת מהעובדה, כי לפנינו גמנסיון מתוקן מבחינת פרוגרמה למודית ואין, איפוא, להכנס לפנים משורת הדין עם אותם החניכים שפיגרו בשפת ההוראה הרשמית, ומאידך גיסא רחפה נגד עינינו הדיברה: כל המקיים נפש אחת מישראל — כאילו קיים עולם מלא. ואף על פי כן הוכרחו רבים מתלמידינו, שלא נזקקו לעברית, לעזוב בשלהי שנת הלימודים הראשונה, את ספסל המחלקה ומקומם ניתן לאחרים, שנכנסו מהחוץ, ביחוד מערי השדה, מזוינים בידיעות הדרושות בעברית. כה הלכו המחלקות ב׳ וד׳ „והחליפו את נוצותיהן" במשך השנים, ועכשיו נותרו רק מתי מספר מחניכי המחלקות האלו הראשונים (ד — בוגרת השתא והיא המחזור החמישי לפי הסדר והמחזור העברי הראשון).

במרוצת שנת הפתיחה ניצב בית הספר כאי בודד ועזוב בין גלי מים עזים, שעמדו להציפו ולהשטיפו: בתוך סביבה זרה וערבוב משונה של לשונות־נכר נולד וגדל הגמנסיון העברי; מרץ רב וכוחות רבים צריך היה להשקיע בתוכו כדי לחזקו ולאמצו ולהעמידו על מכון מבוצר ומובטח. ואמנם עמד בית חינוך זה בפני נחשול החיים אחרי שנה של עבודה מאומצת וניצול כוחות לשם התכלית המקווה.

א. שניידר
(מזכיר המועצה הפדגוגית)

המועצות הפדגוגית (1925)

מאת המזכיר

עם פתיחתו של בית ספרנו הכירו כל המורים כי העבודה האחראית תתקדם במדה הראויה רק על ידי איחוד דעותיהם ושיתוף השקפותיהם על החינוך העברי בגולה. ואמנם כל חברי המועצה הפידגוגית, נמצאו בפרינציפיון בעלי מבט־עולם אחד ומשותף בנוגע לפרובלימה המסובכה של בי"ס תיכוני עברי, ולפיכך ניגשו לעבודתם מתוך אמונה גמורה בעתיד המפעל ובנצחונו. רובם המכריע של חברי המועצה הפידגוגית עמדו בשנות בחרותם (מבני 25—35 שנה), שהספיקו, בכל זאת, לאמן את ידם במלאכתם בבתי ספר עברים ולועזים. אחרי שנתכנס ציבור המורים ונסתמן המסלול היסודי של הגמנסיון, נתגבשה המועצה הפידגוגית ונזדככה מאותם האילימנטים שנמצאו בלתי עלולים להיקלט קליטה פוריה בתוך אטמוספירת בית הספר העברי.

חבר המורים החל נכנס לישיבות פידגוגיות בזו אחר זו ותפקידו הראשון התבטא בניפוי עדת התלמידים וברורה מתוך הגחלת הגדולה שבאה לנו בירושה מבית הספר הקודם. התחילו מסדרים את בית הספר למחלקותיו וכיתותיו, בוחנים את מרבית החניכים ומוסרים דו"ח לפני המועצה הפידגוגית. במשך חצי שנת העבודה הראשונה היו ישיבות חבר המורים מתקימות כמעט שלוש פעמים בשבוע והמורים עבדו מתוך מרץ מרובה ומסירות־לב גדולה. היו דנים בעיקרו על מעמדה של כל מחלקה ומחלקה או תלמיד ותלמיד בפרט, וכל אחד היה מוסר לחבריו את רשמיו בשעות עבודתו במחלקה זו או אחרת.

בשנה הראשונה עמדה במרכז התעניינותם של המורים ביחוד שאלת המשמעת והשתררותה בכל המחלקות בשעת העבודה ואחריה; המורים והמחנכים לא הספיקו עדיין לחדור לתוך נפשם של כל המון הילדים והילדות שנהרו אלינו מכל עבר ופנה. בני הנוער העברי בליטא היו ברובם בגלות רוסיה הרחוקה ושבו למולדתם, אחרי שעברו עליהם כל מיני פורעניות ותלאות משונות בימי המלחמה והמהפכה. כל הפגעים והמצוקות האלה הטביעו את חותמם ושינו את אופי הצעירים לא לטובה. נוסף על זה נמצא בין חניכי בית הספר הרוסי הקודם מספר ניכר של מתלמדים שלא הבינו לגמנסיון עברי ולמטרותיו כל עיקר וינסו, מדעת ושלא מדעת, לשרות אל המשטר הפנימי והחיצוני העומד להשתלט בגמנסיון עברי. אך חבר המורים, שהתוה לו למטרה את הקמת בית החינוך העברי, ידע להשתרר על „שדה החזית" ולהרגיע את כל המסתערים על כיבושנו הלאומי, ולא שהו ימים

מועטים והדיסציפלינה בכל המחלקות — בעבריות וברוסיות — היתה לדבר מובן מאליו.

קמעא, קמעא נתחשל פרצופו הרוחני והמיוחד של בית ספרנו וילך הלך וגדול גם בכמותו; מצד חניכי הגמנסיון נקבעו יחסי־חיבה וכבוד אל כל ההולך ומתהוה ע"י מוריהם ומחנכיהם. גם הציבור העברי הרחב גילה יחס של אמון והכרה כלפי כל הפועל והנפעל בבית הספר החדש. הקרקע הוכשרה לעבודה והמועצה הפידגוגית התאמצה לצעוד קדימה בתחומי היכולת והתנאים המיוחדים. אולם מיסדי בית הספר, שחלמו חלום האספולה העברית המקורית, לא נאותו להוליך גם את הגמנסיון העברי בקובנה באותם הנתיבות הקבועים של בתי הספר הישנים ולדוש כסומא בעקבות הפידגוגיקה הרוסית והגרמנית שלפני המלחמה. מהאי טעמא היתה שאלת החינוך ודרכיו תופסות מקום בראש הישיבה של המועצה הפידגוגית וחבריה היו תמיד מתחבטים ומתלבטים בה, במדה שדמותו הפנימית של הגמנסיון הלכה הלך והתבלט.

יושבים (מימין לשמאל): זיגרניק, קפיט, קסלר, ולוצקי, שואבה, ורשבסקית, רוזנפלד, לחם.
עומדים בשורה הראשונה: שנידר, שורץ, וטרין, ברמן, מיצקוו, ברוצקוס, גרינבלט, לויטן.
עומדים בשורה השניה: בן שחר, יבלקובסקי, רוסינסקי, בלוך, לידסקי.

בבעיות עקרוניות אלו היה מתגלע לפרקים ריב לשם שמים והיו באים לידי פירוד השקפות וחילוקי דעות חדים וחריפים. ככה היו מדיינים ופליגים זה עם זה בנידון הסתדרות התלמידים וארגונם בתוך בית הספר ומחוצה לו. הנסיונות הפידגוגיים שנתנסו בהם הרבה בתי ספר חדישים בארצות שונות השפיעו במידה גדולה על המועצה הפידגוגית של הגמנסיון העברי, ולא מעטים היו בין חבריה שהעריצו את החינוך החדש המתבטא באורגניזצית תלמידים, משפט חברים, ועדות מחלקתיות, השתתפות באי כח החניכים בישיבות חבר המורים ושוויון זכויותיו של התלמיד בפתרון כל השאלות המנסרות בעולמו של הגמנסיון. ואכן ניצחה השקפה זו בשנות העבודה הראשונות: בבית ספרנו נוצרו כל המוסדות הנקובים לעיל לשם נסיון. אין לדעתנו להאמיד כאן את ערכו של דבר שעבר ונעלם מן העולם, עלינו רק להעיר שהשאלה הזאת היתה לסלע המחלוקת לחברי המועצה הפידגוגית, ואחר זמן בטלה ההסתדרות ואת בטויה היחידי מוצאת היא עכשיו בקלוב לקטנים ולגדולים (ראה מאמר „קלוב לתלמידים").

לא אחת עלתה גם שאלת „הציונים" ותוצאותיהם לפני המועצה הפידגוגית וזו חיוותה את דעתה נגד הציונים בכלל, המרגיזים את רוח הילדים והמגרים את עצביהם ביחוד בשעת מתן התעודות. אחרי ויכוחים ארוכים והארת השאלה הנדונה לכל פרטיה, מסרה הנהלת הגמנסיון תזכיר מנומק ומוסבר לשלטונות ההשכלה, בבקשה להעביר את שיטת הציונים. הצעה זו לא מצאה הד נאות בספירת הרשות וחוק הציונים עומד בתקפו עד עכשיו (שנת הלמודים נחלקה לשלשה שלישים, המסתימים בחנוכה, פורים ושלהי שנה; ככלות השליש התלמידים מקבלים תעודות וידיעותיהם מאומדות באופן זה: אינו יודע — „2", מספיק — „3", כמעט שמספיק — „3", מיטיב לדעת — „4", מצטיין בלמודיו — „5". מלבד הספרה „3" אין חסר ויתיר בצד שאר הציונים).

בסוף שנת הלמודים השניה נגמלה שאלות הדיבור העברי. עובדה מעציבה היא, התלמידים (ביחוד בני המחלקות העליונות) משתמטים מלהשתמש בלשון העברית בתור דיבור בין־חברים ורק מיעוטם נזקק לו מחוץ לכתלי בית הספר. תופעה נוגה זו היתה בלתי מובנת לרבים מאתנו בראשית יסוד הגמנסיון. הא כיצד? — שאלנו לעצמנו, אי ההתלהבות מצד הנוער וכו' וכו', אך לבסוף נוכחני לדעת, כי „לא יולד גוי בפעם אחת" ולשון שנשתכחה זה אלפים שנה אי אפשר להשיבה בפי העם במשך שתים, שלש שנים, ביחוד אם „כלי התחיה" צמחו וגדלו על אדמת נכר. ואם לכף מאזנים אחת העלו בזבוז המרץ והעבודה המאומצת של שנים אחדות, הרי בכף השניה מכריעים תמיד כל אותם המפריעים החיצוניים כגון הסביבה, ההרגל, הבית ועוד, אמת מרה זו היא שהדפה אחור את אותו חוג המורים שאמרו לחייב את התלמיד ע"י אמצעי כפיה ואונס לדבר עברית דוקא. ברם כהיום הזה, יש להודות, הולך הדיבור העברי החי ומשתרש בקרב הנוער יותר ויותר וצללי לשון אבותינו נשמעים כבר במסדרונות בית הספר, ברחוב וגם בבתי אב.

בקשר עם השאלות הללו היו מתפתחים לעתים קרובות ויכוחים פידגוגיים:

„מהות בית ספר עברי תיכוני", „בית ספרנו אנו", „תפקידי המחנכים והשפעתם על חניכיהם", „השיטה העמלנית". מלבד אלו עסקה המועצה הפידגוגית במידה מרובה גם בעיבוד תכניות לימוד (בשנים הראשונות), ואחרון אחרון — הדינים והחשבונות הפידגוגיים המחלקתיים שלהם הקדישו המורים את תשומת לבם ביותר. חברי המועצה הפידגוגית הם עפי"ר גם מחנכי (מדריכי) המחלקות. המחנך אוסף במרוצת הזמן ידיעות מפורטות על כל תלמיד ותלמיד, הנהגתו, כשרון־תפיסתו, אופן הקשבתו, התקדמותו בלימודיו ותכונות־נפשו. בישיבת הפידגוגים מחוה המדריך את דעתו הוא ודעת חבריו המורים על מהלך הלימודים במחלקה בכלל ועל כל חניך וחניך בפרט. את דבריו ימלאו אחריו מורי המחלקה הנדונה כל אחד לפי מקצועו באופן, שכל חבר המורים מצייר לו תמונה מלאה מכל המתרחש במחלקה זו או אחרת. ההנהלה אף היא מוסרת מרשמיה ומסכמת את כל הנאמר בתוך הדין והחשבון. המועצה הפידגוגית מחוה את דעתה על המצב בכלל, מורה על התיקונים הנחוצים ומביעה דעת גם על אופן הלימוד. יש לציין, כי דו"חים אלה הם אבן הראשה בעבודת המועצה ומאליפים הם במדה רבה אולי יותר ממה שאפשר למצוא בתוך הספרות הפידגוגית. ומענין לענין — באותו ענין: במשך חמש השנים רכשה לה המועצה הפידגוגית ספריה גדולה במקצועות שונים של המדע הפידגוגי והספרות, וביניהם ספרים יקרי ערך המשמשים סיוע והכשרה למורים בעבודתם האחראית (מספרית המורים נהנים לפרקים גם תלמידי המחלקות העליונות).

•

בשנים האחרונות התקינו שיהיו המורים מתכנסים לאסיפותיהם אחת לשבוע בכל יום ראשון בשבת לאורתא. ההנהלה מפרסמת את סדר הישיבה מבעוד יום וחבר המורים מעיין בו לפי סעיפיו וסימניו. הישיבה מתנהלת בראשותם של המנהלים, ה"ה ק. ולוצקי וד"ר משה שואבה (ד"ר מ. שואבה עזב השתא את הגמנסיון אחרי כיותר מארבע שנות עבודה. הוא עלה לארץ על מנת להשתקע ואת מקומו ירש ד"ר אהרן ברמן).

ישיבות המועצה הפידגוגית מושכות אליהן את כל חבריה. כל אחד ואחד רשאי להעיר הערות בכל הנוגע לחייו הפנימים והחיצונים של בית ספרנו ולהעלות למנין את דרישותיו והצעותיו.

לכל מורה נתנה גם הרשות לבקר במחלקות אחרות בשעת שעוריו של חברו ולהביע עליהן את דעתו בפני המועצה הפידגוגית. מבחינה זו אפשר לומר שחבר המורים, כאורגן חי ופועל בבית הספר, הריהו פרלמנטרי ודימוקרטי במידה שאין לערער עליה.

מלבד כל אותן השאלות והבעיות שמנינו לעיל והנפתרות אך ורק על ידי חבר המורים, נחתכים ע"י המועצה כמעט כל עניני האדמיניסטרציה של הגמנסיון, שלפי החוקים השליטים בבתי הספר, אין הללו נכנסים כלל וכלל לחוג סמכותם וזיקתם של חברי המועצה. כה היה למסורת נאה שאין איש נוקף אצבעו בענין

בית הספר, אלא אם כן נמלך תחילה בחבר המורים, ואין צריך לומר בשאלת קבלת מורים חדשים. במשך חמש שנות קיומו של הגמנסיון אירעו גם מקרי פטורין של מורים ופקידים שנמצאו בלתי ראויים לתפקידם או שהתפטרו ברצונם ממשרתם. המועצה הפידגוגית היתה דנה אז על כל מועמד ומועמד חדש ובהסכם כל החברים היה מתקבל מורה חדש לעבודה. גם המורים החדשים שנלוו עלינו במשך חמש השנים „נבלעו" במשטרו המסוים של הגמנסיון ויהיו בפול חבריהם לעבודה.

בשנת עבודה זו (תרפ"ד־תרפ"ה) עובדים בבית ספרנו 21 מורים לכל המקצועות; מהם שמונה במספר שנותרו מחבר המורים הראשון והם, בתוספת 4 החברים שנכנסו אלינו בשנת הלימודים השניה, בחינת „עמודי התוך", אשר הגמנסיון נשען עליהם. הם הם הממשיכים את המסורת המקובלת בבית הספר והשומרים על אופיו הקבוע, המיוחד לו.

חמש שנות עבודה משותפת של חברים שהקדישו את מיטב ימי בחרותם למפעל הלאומי הגדול, יצרו יחסים חמימים, יחסי רעות וידידות בין חבר לחבר ויתיכו את המועצה הפידגוגית לגוש מוצק ומאוחד בעבודתם החינוכית של המורים ובחייהם מחוצה לה.

רשימת המורים לשנת הלמודים הראשונה

ה' א. בוכוב (לרוסית), ד"ר א. ברמן (למדעי הטבע), ה' מ. דובקיביץ (לליטאית), ה' א. וטרין (לעברית ותנ"כ), ה' י. וינשטוק (להתעמלות), מרת ס. ורשבסקית (לעברית, גרמנית ומשחקים), ה' י. יבלוקובסקי (לעברית ותנ"כ), מרת ל. יעקובסון (לגרמנית), ה' ש. לוי (ללטינית ומתימתיקה), ה' י. לובמן (לתנ"כ, חשבון ומלאכת־יד), ה' ש. לוי (לפיסיקה וחימיה), ה' מ. מדינסקי לעברית וכנ"כ), ה' י. מסנבליום (לציור), ה' א. מורשן (לצרפתית), ה' ש. קפיט (למתימטיקה), ה' צ. רודי (לגאוגרפיה), ד"ר מ. שואבה (לגרמנית והיסטוריה), ה' א. שניידר (לעברית ותנ"כ).

רשימת המורים לשנת הלמודים 1924/25

קנדידט י. ברוצקוס (לפיסיקה, יד. הטבע וחשבון), ד"ר א. ברמן (למדעי הטבע), אדריכל מדופלם מ. י. בלוך (לציור ומ"י), ה' י. בן־שחר (לאנגלית), ה' י. גרבר (לזמרה), הסופר ב. גרינבלט (לספרות עברית), ה' א. וטרין (עברית והיסטוריה), ה' ק. ולוצקי (למתימטיקה), מרת ס. ורשבסקית־סגל (למשחקים, עברית ומלאכת־יד), מרת וילצינסקית

ועד ההורים
בשנת
תרפ"א

(לליטאית), cand. pharm. א. זיגרניק (לגיאוגרפיה, דימוגרפיה, חימיה ומלאכת יד), ה' י. יבלוקובסקי (לעברית, טבע ובוכהלטריה), cand. iur. י. לויטן (ללטינית ומתימטיקה קנדידט ה. לחם (לרוסית), ה' נ. לידסקי (לעברית ותנ"כ), מרת מ. מיצקון (לגרמנית), ה' ל. מירסקי (להתעמלות), ה' ג. ב. קסלר (לליטאית), קנדידט ש. קפיט (למתימטיקה וקוסמוגר.) ד"ר א. רוזנפלד (להיסטוריה, גרמנית ופסיכולוגיה), ה' א. שניידר (לעברית ותנ"כ).

במזכירות עובדים ה"ה מאיר רסיינסקי וניסן טיקוצינסקי.

ועד ההורים (1925)

זמן מועט אחרי פתיחתו של הגמנסיון וסידורו נוסדה „החברה להפצת השכלה עברית בין יהודי קובנה", שהתותה לה למטרה להקים בתי ספר עבריים־לאומיים בקובנה ובערי השדה. לפי תקנותיה של החברה האמורה, כל אדם מישראל יש לו הזכות להימנות עַל חבריה ולעבוד עמהם במערכה אחת לטובת החינוך העברי הלאומי ולתועלתו.

אולם מלבד יחידי סגולה שנשאו את פניהם לענין בית הספר העברי לשמו, הרי כל אבות המתחנכים בגמנסיון העברי הם חברי החברה.

תקנון החברה מחייבה להתכנס לאספת חברים כללית אחת לשנה, למצער, ובאותו מעמד נחתכים עניני הגמנסיון הנוגעים מגע ישר לכלכלתו ולמשקו. במעמד כל חברי האגודה נכנסת ההנהלה עם הורי התלמידים בדין וחשבון כללי המקיף ידיעות ומודעות, על כל מה שעבר על בית הספר במשך שנת הלימודים שחלפה. אותה האספה נושאת ונותנת בתקציב המוצע לשנת הלמודים הבאה, מציעה תיקונים שונים, ולבסוף בוחרים הנאספים בועד הורים מקרבם ומיפים את כוחו לנהל את עניני החברה משך שנה אחת.

ועד ההורים, שמספר חבריו הוא כמספר מחלקות בית הספר בשנה הנידונה, עומד בקשר תמידי עם הנהלת הגמנסיון, בוחר מקרבו ועד המשק וקובע לו ביאת כח מיוחדת במועצה הפידגוגית ע"י שלשה מחבריו המשתתפים בכל ישיבות חבר המורים.

על הועד הזה מוטלת החובה הנאה להוציא לפעולות את החלטותיה של האספה הכללית ולקיים את הוראותיה בכל העניינים הנוגעים לגמנסיון. הודות לעבודתם המסורה של חברי הועד במרוצת חמש שנות קיומו של הגמנסיון עלה בידו להשתכלל ולהשתפר במדה גדולה במובן החיצוני. בהצלחת הועדים, להבטיח את בית ספרנו בבחינה כלכלית, תלויה גם התקדמותו הנאותה ברכישת הנכסים הנחוצים, מכשירי הלימוד וההוראה, שתי הספריות העשירות ועוד ועוד. ועד ההורים שקד כל העת על תיקון הבית, שיכלול הרהיטים ושואף הוא לרכוש בשביל הגמנסיון בית מתאים.

יחסיהם של ועד ההורים לחבר המורים היו תמיד טובים וידידותיים ומעולם לא באו שני המוסדות האלו לידי חיכוכים פנימיים רציניים.

השקעת מרץ מרובה ומסירות־לב גדולה יש לזקוף ביחוד על חשבונו של ועד ההורים הראשון שחבריו לא חסו על שעתם וזמנם בעבודתם לטובת בית־ספרנו. אך גם חבריהם, שבאו אחריהם, הצטיינו בתשומת־לבם הגדולה לגורל הגמנסיון ומצבו. אם הראשונים קנו את עולמם ע"י הזכות ההיסטורית של הפיכת

בית ספר זר לגמנסיון עברי־מקורי, הרי האחרונים ידעו כיצד לבצר ולבסס את הפיבוש התרבותי הלאומי הזה בשמרם, כבבת עינם, על צורתו הטהורה והקצובה של בית ספרנו.

רשימת חברי ועד ההורים הראשון: ד"ר ברגר, ה' ברוידה, ה' גליקמן, ה' דילון, ד"ר מ. וולף, ה' ק. וולוצקי (יושב ראש), ה' טוביאנסקי ז"ל, ה' מטוסביץ, ה' מיכלסון, ה' מרגולין, ה' שכנובסקי (גזבר).

רשימת חברי ועד ההורים האחרון: ה' ר. גליקמן, ה' הולצמן (גזבר), ד"ר מ. וולף (יושב ראש), ה' וולפרט (סגן יו"ר), ה' טבצניק, ה' יזרסקי, ה' ליפמן, ה' מטוסביץ, ה' פרידמן, ה' קוזניצקי, ה' שכנובסקי.

רואי חשבון: ה' מ. אבוביץ, ה' ברון, ה' זון.

י. לויטן

המורה והתלמיד (1940)

(הרהורים אחרי 20 שנות עבודה בגמנסיון העברי)

הנושא הזה, שבחרתי לי הפעם, הוא, מובן, רחב ביותר, הוא דורש התעמקות רבה, וקשה לכתוב עליו במאמר אחד מוגבל.

ברם, נושא זה הוא בעיה מאד חשובה, שלא ירדה וגם לא תרד מהפרק, לפיכך ארשה לעצמי להביע אי אילו רעיונות שלי על היחס בין המורה והתלמיד, על הגישה החינוכית של המחנך לחניך, על יסוד הנסיון שרכשתי לי במשך עשרים ושלש השנה כמורה ומחנך.

לפי דעתי, שיטת החינוך, השוררת בזמן האחרון בבתי־ספר עבריים אחדים אינה נכונה לגמרי. וארשה לעצמי להרחיק ללכת ולומר, שאין לגמרי כמעט כל שיטה חינוכית. כל מורה ומחנך נוהג לפי ראות עיניו, ולעתים קרובות מאד, לפי מצב רוחו המיוחד.

חושבני, שנסכים כלנו לכך, שהיחס בין המורה והתלמיד השכיח עתה, אינו מספק אותנו; הוא לא מספק גם את הדרישות היסודיות של הפדגוגיקה החדשה. וצריך, פשוט, לשאול את השאלה: מהו מורה, מה תפקידו וכיצד צריכה להיות גישתו אל התלמיד? אשתדל לענות על כל זה בקצרה.

בלי ספק, המורה ממלא את אחד התפקידים החשובים ביותר בחיי האדם. ההורים מוסרים לידינו את ילדיהם הקטנים, בני שש ושבע, ורק כעבור 11—13 שנה הם יוצאים שנית מרשותנו. ואנו יודעים הלא, שאותן השנים, שהילד מבלה בגמנסיון, הן שנות הכרעה בחייו. במשך השנים האלה הילד מתפתח, מתהווה עיצוב האופי שלו, הולכת ונוצרת בקרבו השקפה על החיים והוא מתחיל חושב, כיצד לצעוד את הצעדים הראשונים בחיים. ומובן מאליו, שבשנים האלה נוח החניך להשפעה, גם לטובה וגם לרעה. ולכן נופלת על המורה אחריות משולשת: ללמד את החניך, לחנך אותו ולהכשירו לחיים. וזוהי, לפי דעתי, התעודה החשובה בויתר של כל מורה. ויש, באמת, מורים, היודעים את שלשת היסודות הנ"ל, אולם אינם יודעים לבצע אותם, הם חסרים את הכשרון לגשת אל החניך. וסוף סוף יש לדעת, שהמורה חייב להיות חבר בוגר ובעל נסיון רב לתלמיד. רק אם יתיחס לתלמיד יחס של חבר ושל ידיד, יראה ברכה בעבודתו. אם נתבונן אל הנעשה עכשיו אצלנו, נצטרך להסיק מסקנה, שלא כך הדבר. התלמיד אינו רואה בימינו אלה במורה חבר וידיד שלו, הרוצה תמיד לעזור לו; להיפך, התלמיד רואה את המורה יותר כפקיד, המטיל עליו פחד בגערותיו ובאמצעיו החמורים.

ומובן מאליו, שאם בלב החניך נוצרת השקפה כזאת על המחנך, לא תהיה עוד עבודתו של המחנך סוגה בשושנים. אז מתפתחת בחניך שנאה למורה; ואדם ששונאים אותו, אין מכבדים אותו ואין נשמעים לקולו. וזוהי אחת הדאגות הגדולות ביותר שבחינוך שלנו.

אני מתנגד, למשל, בהחלט לשיטת ההוצאה מהשעורים וגם לזמן יותר ממושך; כי סוף סוף צריך לדעת: מהי מטרת החינוך? מטרתו היא לחנך את התלמיד, להסביר לו, מה רע ומה טוב. נקח, לדוגמא, תלמיד, היושב בשעורים ומפריע: מדבר, מפטפט וכדו'. טוב, כשאנו מוציאים אותו ברגע זה מהשעור, משתרר שקט במחלקה ואפשר ללמד. אולם, מאידך גיסא, יש לשאול, האם על ידי ההוצאה ילמד ויוטב התלמיד המפריע? האם תהא בשבילו ההוצאה לקח טוב שלא יוסיף להפריע? ברם, לנו ידוע ההפך (ראיה לכך הרשימות ביומני המחלקה, הציונים הגרועים בתעודת התלמיד ועוד). תלמיד זה ילך הלוך ורע. יוציאו אותו פעם שניה, שלישית, והוא בכל זאת לא יוטב (הוא יעזוב את ביה"ס, יעבור למקום אחר). ויש לשאול, האם אפשר לקרוא לזה חינוך? לא, זה מראה, שהמורה אינו מתענין בתלמיד כדרוש. במקרה זה הייתי מציע לנקוט באמצעי אחר של השפעה על התלמיד; כגון שיחה פרטית אתו. מובן, שזה קשה למורה לעשות והמדריך חייב למלא את זה. עליו לדבר עם החניך פעמים רבות באופן רציני, להראות לו גם את מעלותיו, לפעמים להשפיע עליו בציון טוב, לשתף אותו בעבודות המחלקה (למשל, השתתפות בהרצאות ובהוצאת עתון המחלקה), להזמינו גם הביתה וכדו'. והעיקר: לא להרבות בעונשים חמורים ביותר, לא לאיים עליו. ובטוחני, שהתלמיד יוטב אז.

במובן השפעת המורה על התלמיד הייתי מחלק את התלמידים לשלשה סוגים לפי גילם; 1) תלמידי המכינות, 2) תלמידי המחלקות התיכוניות ו־3) תלמידי העליונות.

מובן מאליו, שכל סוג וסוג דורש גישה אחרת מצד המורה לתלמיד, בהתאם לגיל. אנסה להרחיב קצת את הדיבור על זה.

תלמידי המכינות הם בבחינת ילדים קטנים, וכל מה שהמורה אומר להם, הם משתדלים למלא ברוב המקרים. ובגיל הגמיש הזה, יותר מאשר ביתר הגילים, חייב המורה לגשת אל חניכו באהבה ובחיבה. הוא צריך לתת להם לא רק את הלימוד היבש, לגעור בהם ולפעמים לשלחם מן השעור (ישנם מורים, המציעים לשלח תלמיד המכינות לשבוע ימים ויותר מביה"ס). לא, ולא! המורה חייב לשחק אתם, לצחוק אתם יחד, להשתתף בשמחתם ובצערם. הם צריכים לראות במורה אדם טוב, שאת כל רזי העולם הוא יודע לפענח מיד ושהכעס רחוק ממנו. בגיל רך זה מפותחות בעיקר בקרב התלמיד ההרגשות האיגואיסטיות, והמורה חייב להשפיע בכיוון הפוך בנידון זה. בכל סיפור ומעשיה שהוא מספר לתלמיד, יש להדגיש את רעיון אהבת הזולת, הסולידריות והאהבה שבין חבר לחבר, שבין אדם לאדם. מתרחש, שילד זה או אחר מתענין מאד בהרבה דברים, שואל תמיד שאלות, וגם לילד כזה חייב המורה לענות על הכל; עליו להצטייד בסבלנות. ובשום

אופן לא לגעור בתלמיד, שירפה ממנו בשאלותיו ה„טיפשיות", כפי שזה עושים מורים אחדים. מובן, שהתפקיד החשוב ביותר מוטל כאן על המדריך, שהוא גם המורה וגם המחנך.

ועכשיו על סוג התלמידים השני: בגיל זה צריך המורה להראות לתלמיד, כי הוא רואה אותו כבוגר יותר. הוא צריך תמיד לומר ולהדגיש לתלמיד, שהוא עלה, התבגר יותר ושעליו מוטלת כבר אחריות של „אדם גדול". בגיל זה מפותחת מאד גם השובבות, ועל המורה לא לעצור בעדה לגמרי. שובבות היא, לפי דעתי, גם חזיון חיובי: היא מראה, שהילד חי, עליז, ולכן אסור להגביל לפעמים את השובבות, מובן, עד מידה ידועה. וגם אם אפילו עוברת השובבות את הגבול, לא צריך המורה או המדריך לבוא בצעקה, באיומים או בשילוחים; כי צעקה או גרוש גורמים לזה, שמאחורי גבו של המורה תגדל עוד יותר השובבות. במקרים כאלה רגילים המורים לקרוא גם להורים או לכתוב להם מכתבים. אולם, לפי דעתי, אין ברכה גדולה בדבר. מן הנסיון אנו רואים, כי ההורים על פי רוב משתדלים להגן, להצדיק את בניהם ובאופן כזה הם הורסים מה שבנה המחנך או המורה. ברוב המקרים רחוקים ההורים מלדעת את דרכי החינוך ולפיכך בשל התנהגות אי־זהירה בילדם הם עלולים יותר לקלקל מאשר להועיל.

אני חושב, שאת כל אי־ההבנה וה„חטאים" של התלמיד צריך המורה, וביחוד המדריך, לסדר עם התלמיד גופו ע"י שיחות פרטיות תדיריות, ותמיד להתנהג אתו כחבר בוגר ומנוסה. ואז, מובטחני (זה הראה גם הנסיון שלי), יוטב התלמיד, וישבעו נחת גם המורים וגם ההורים.

מובן, שבמעבר התלמיד מהסוג השני לשלישי חייב המורה להתחשב בגיל־המעבר. דוקא בגיל־מעבר זה משתנה התלמיד בהרבה. אז עוברות על התלמיד הרבה חוויות פסיכיות. יקרה שתלמיד שובב ועליז במחלקות הנמוכות נהפך פתאום לרציני וטוב מאד; יקרה גם שהתלמיד יושב בשעור ואינו שומע מה שנעשה, אבל יכול להיות, שהוא אינו מקשיב לא בשל כוונה רעה, אלא בשל זה, שהוא משתקע במחשבות. ברגע זה אולי אסור למורה לגעור בתלמיד, לאיים עליו בציון רע, בגירוש, כי על־ידי זה מרגיז המורה את החניך, עושה אותו לעצבני. מובן, שבמקרה זה חייב המורה להיות פסיכולוג טוב. הוא צריך להשתדל לעזור לתלמיד במחשבות המטרידות אותו, להתקרב אליו ובאופן חברי לבאר לו כל מיני בעיות וספקות, הנולדים בקרבו.

במחלקות העליונות אין מקום לעונשים חמורים. כאן צריכה להתפתח ידידות ממשית, ידידות ורעות של חברים, בין המורה והתלמיד. מובן, שהמורה נשאר אותו החבר הבוגר, היודע את הכל והמנוסה יותר, אולם בגיל זה יכול כבר להתפתח ויכוח בין המחנך והחניך על כל מיני שאלות ודברים בעולם.

בגיל זה חייב המורה להתייחס ברצינות גמורה אל התלמיד, להשתדל לא להשפיל אותו, אלא להפך, להרים את קרנו ולתת לו עוז בכל מעשיו.

במחלקות אלה אמצעי הגרוש הוא מיותר לגמרי. דוקא, אם התלמיד מפריע,

חייב המורה, וביחוד המדריך, לפנות אליו, לשוחח אתו פרטית כמו עם חבר, לא לאיים עליו בהורים יבהוצאה, כפי שכתבתי כבר לעיל.

הנסיון הראה לי, שהאמצעי הרע ביותר להשפיע על התלמיד הוא האיום. הרבה חברים עוד היום חושבים, שהתלמיד צריך להיות בבחינת חייל, החייב למלא את פקודות המורה. הם חושבים, שעל־ידי משמעת ברזל תהא להם השפעה על התלמיד. ברם, לפי דעתי, זוהי השיטה הגרועה ביותר, המזכירה את שיטת החינוך המיליטאריסטית בארצות אחדות שלפני המלחמה העולמית.

ויש גם מורים, שבאים לפעמים לשעור מרוגזים וכועסים ואת כל כעסם וזעמם הם שופכים על התלמידים. זה רחוק מאד מחינוך. ועוד: המורה בעצמו חייב להיות תמיד דוגמא חיה לתלמיד. אם, למשל, המורה אומר, שאסור לאחר, הוא חייב, ראשית כל, בעצמו להיות דייקן.

וחוץ מזה, צריכים להיות הקשרים בין המורה והתלמיד יותר מהודקים מחוץ לשעורים. המורה צריך להיפגש עם התלמיד גם מחוץ לשעור, לשוחח אתו באופן פרטי, לעשות אתו טיולים, לערוך הרצאות, נשפים וכו'. מובן מאליו, שאז נוצר קשר יותר חברי ויותר אמיץ בין המורה לתלמיד, ולבסוף מתפתחים רגשי חיבה וכבוד למחנך. אסור לו למורה להפלות בין תלמיד לתלמיד. ואצלנו יקרה לפעמים, שהמורים אוהבים תלמידים אחדים, שמים לב ביחוד להם, ומובן, שזה מזיק מאד. בקרב התלמידים „המאושרים" האלה מתפתח רגש של יהירות ויחס־נות, הם משתדלים להחניף למורה, והחנופה הינה מאד שלילית, ומהצד השני — מתפתחת בקרב שאר התלמידים הקנאה לחבריהם „היחסנים" ושנאה ואי־אימון לגבי המורה.

יש לדעת, שהתלמיד, במשך היותו בגמנסיון, משתנה, ועוברים עליו תהליכים שונים. יש שבגיל ידוע הוא עצלן, שובב, אבל המורה אינו צריך להביט עליו תמיד כעל עצלן ושובב. להפך, יקרה שתלמידים לא טובים, אם רק המורה יודע איך לגשת אליהם, במרוצת הזמן דוקא מצטיינים, ואסור למורה לדון עליהם לפי העבר שלהם; להפך, הוא חייב להוסיף להם אמונה, להפיח בקרבם תקוה ולהמריצם לעבוד וללמוד הלאה.

י. לויטן

למוד הלטינית כגורם מסייע לעברית

יתכן מאד, שהקורא ישוה לנפשו, שנושא זה הוא ישן־נושן, שאינו עומד עכשיו על הפרק, שהוא אחר מן המועד, ואולי גם אין לו כל ערך ממשי, שהרי לכולם ברי, שכל מקצוע שהוא הנלמד בשפת ההוראה מגביר גם את הידיעות בשפת ההוראה.

הלא השפה הלטינית נלמדת בבתי־הספר העבריים בלשון העברית (לדאבוננו לא בכל בתי־הספר) זה כ־18 שנה, ולפיכך יוצא, שגם הלשון הלטינית היא בעלת ערך שוה כשאר המקצועות.

אולם, סבורני, שאם נתעמק יותר בכל אותה הבעיה, נבחין, שהמצב הוא קצת אחר. ועל כן, מטעמים שאפרט אותם למטה, לא אוכל להסכים להנחה הנ"ל כלומר, בהכללת הלטינית ביתר המקצועות.

הפרש רב בין המקצועות האחרים והשפה הלטינית: ברוב המקצועות יש לנו ספרי לימוד בעברית, ישנם מונחים ובטויים קבועים ומיוחדים בלשון זאת. באופן כזה ספרים אלה מקילים מאד על התלמיד. יש לו תמיד ספר בלשון ההוראה בצרוף הוספות ותיקונים של המורה, קבועים ומשוכללים.

אולם פה יש להעיר, שלא כל מקצוע מגביר במדה שוה את הידיעות בשפת ההוראה. נקח, למשל, עברית, תנ"ך, היסטוריה, גיאוגרפיה, טבע — מקצועות אלה מגבירים את לשון ההוראה במדה יותר חזקה וניכרת מאשר מתימטיקה, פיסיקה, חימיה ועוד. (המקצועות מהסוג הראשון מכריחים את התלמיד להביע את רעיונותיו באופן רחב, חפשי, בשפה עשירה; לעומת זאת, המקצועות מן הסוג השני דורשים לרוב דיבור קצר, מוגבל, והייתי אומר, גם חד־גוני).

לסוג הראשון של המקצועות הייתי מכניס גם את השפה הלטינית. כידוע, השפה הלטינית היא לשון בלתי חיה, מופשטת וקשה לתלמיד; לפיכך היא מכריחה אותו מבחינת לשון ההוראה ליצור, לחדש, לחקור, לבקש בכל פעם שפה עברית חיה, שתתאים ושתהיה משוכללת, כמו כן הולמת את מבנה הפסוק (קונסטרוקציה) הלטיני.

לדאבוננו הגדול, אין עוד בשפה העברית, גם בארץ וגם בגולה, ספרים לשימוש הלשון הלטינית (סינטפסיס), דבר הקיים בלשונות הלועזיות.

מלבד הספר, שיצא לאור בקישינוב והספרים „תורת הלשון הלטינית" והריסטומטיה הלטינית שהוצאו בליטא, אין בעברית שום ספרים עברים ללטינית. ספרים אלה היו יכולים במידת־מה להקל את עול־הלטינית על התלמיד במובן המונחים וצורות דקדוקיות אחדות.

אין לנו מלון לטיני־עברי ולהפך. אין לנו מלונים ופרושים לציזר, אוביזיוס, ציצרו, ליויוס, ורגיליוס והורציוס.

כן, ישנם אמנם תרגומים אחדים של קטעי אוֹבידיוס ואודות אחדות של הוֹרציוס, שתורגמו ע"י ד"ר י. פרידמן המנוח והמשורר ש. טשרניחובסקי, היקרים לנו מאד, בהעשירם מעט את הדלות והעוני שבתוכנו.

מן הנאמר ברור, שאעפ"י שהלשון הלטינית נלמדת בגמנסיאותינו זה 18 שנה רצופות, לא הועילה בהרבה להגברת השפה העברית.

ומובן מאליו; שאם המצב הוא כזה, צריכים אנו להסיק מסקנה, שאת העבודה האחראית והקשה הזאת צריכים למלא המורים יחד עם תלמידיהם, להיות החלוצים הראשונים.

ארשה לעצמי להביא כאן דוגמאות אחדות מן הנסיון.

א) כל מלה ומלה נקראת ונכתבת על הלוח (עד המחלקה ה־5 לרוב מנוקדת).

ב) מלה לטינית אחת מתורגמת לעברית בכמה תרגומים:

הפרע את (בעד, ל...); מנע; עכב; עצר ב... (impedire)

יכולת, הזדמנות, אמצעי (facultas)

הפלג בספינה, שוט בספינה. (navigare)

ג) מודגשת הקונסטרוקציה העברית: „זלזל ב", ולא רק „זלזל"; „תמוך ב..." ולא „תמוך", „צוּר על" ולא „צוּר" או „לצוּר".

ד) במחלקות העליונות, החל מן ה־5, ניתנים כבר תרגומים של מבטאים לטיניים שלמים:

הילחם	(bellum gerere)
הצטַעֵר	(magne doloreadfici)
הוֹדע	(certiorem facere)
היוּדע	(certior fieri)
הימלט על נפשו	(se recipere, se conferri)
אחרי הקרב הזה.	(hoc proelio facto)

חוץ מהדוגמאות הנ"ל שהתלמיד מקבל מהמורה והמרגילות אותו לתרגם באופן חפשי מלה או ביטוי שלם לעברית חיה וספרותית, מכינים התלמידים עצמם תרגומים של פרקים שלמים, הניתנים ע"י המורה.

מאליו מובן, שאמצעים אלה שמניתי לעיל אינם היחידים בנידון זה. כל מורה יכול למצוא אמצעים חדשים אחרים, שיטות מתאימות אחרות.

ובכן, אם ברצוננו להתאים את תרגום הלטינית לעברית טהורה וחיה, הרי אל נא נעמוד בחיבוק ידים מהצד, ואנחנו, המורים, המלמדים מקצוע זה, צריכים בעצמנו לקרוא ולחקור את הספרות העברית החדישה, העשירה באוצר מלים חי וחדיש, נעקוב גם בתשומת לב אחרי העתונות הארצישראלית, המלאה ביטויים ומלים חדשים וחיים, ורק אז נוכל להתאים את השפה הלטינית אל העברית ונקרב גם את התלמיד העברי ללשון הלטינית ע"י תרגום חי, חדיש ומתאים.

חושב אני, שזה יהיה מפעל חשוב ביותר בשביל התלמיד העברי.

י. ברוצקוס

קלוב לתלמידים (1925)

הצעדים הראשונים ליצירת „קלוב לתלמידים" נעשו עוד בשנת הלמודים תרפ"ב—תרפ"ג. בעלי היזמה של התחלה זו התוו לפניהם את המטרה דלקמן: חניכי הגמנסיון העברי הריהם ברובם המכריע בני ההמונים־היהודים, משוללי האפשרות להסב את לבם ומעינם במדה מספיקה לחינוך הילד.

כל הילדים על המון דרישותיהם הרוחניות והסבוכות עם כל ריבוי הגוונות של נטיותיהם הפרטיות, צפויים, איפוא, לכוחות עצמם, החל משלש שעות בצהרים עד פנות היום לערב — משך של שבע שמונה שעות; הכנת השעורים שוללת מהם רק לפרקים רחוקים את כל שעותיהם שמחוץ לבית הספר.

מתוך שאיפה לבזבוז המרץ הצבור בקרבם, אין הילדים יכולים להיות כלואים בבתי אבותיהם במשך כל זמנם שאחרי ארוחת הצהרים, והם מתפזרים ברחובות העיר המשפיעים, בהכרח, על נפשו הרכה של הילד.

„קלוב", שבו יתרכזו הילדים בין הערבים, הוא, אפוא מכון נאמן להציל במדת־מה את הפעוטות מהשפעות־שוק מזיקות ומפסידות.

למותר הוא להזכיר, עד כמה קשה להקנות לבני הגולה את הדיבור העברי בתנאי חייו המיוחדים של הילד והסביבה המקפת אותו; בעוד שברחוב אזנו קולטת תמיד כל מיני לשונות המתהלכות במדינה, — הרי עברית הוא שומע רק לעתים רחוקות. בהיכנסו לגמנסיון עברי מזוין על פי רוב בידיעה בלשונות אחדות, זולת עברית, חייב הילד לקנות לו במרוצת זמן קצר בערך ידיעה בלשון העברית, במדה שתהא זו מעין „גברת הלשונות" בפי הילד, אשר תכלכל את צרכי התרבות שלו.

ובבית הספר עצמו, הרי חניכנו שומע עברית רק במשך ארבע־חמש שעות ביום.

על הקלוב, אפוא, לסייע לחניכינו בלימוד הדיבור העברי, מתוך שיעשו עוד שעות־מספר בתוך ציבור התלמידים המדברים עברית.

בתנאי העבודה שלנו הגמנסיון יכול להיות קודם כל בית לימודים; כל

שאלות החינוך נדחות הצדה. בתוך תנאיה המיוחדים של המחלקה, הרי החניך נמצא תמיד מסוגר בתוך ציבור חברים־למקום ושיחותיו עם המורה הן, איפוא, מצומצמות רק בתחום החומר הנידון באותה שעה. מבלתי יכולת לנטות הצדה מנושא השעור, להסתכל בנבכי הנפש של הילד ולהשתעות אתו בכל השאלות המנסרות בחלל עולמו, — הרי המורה נשאר תמיד ביחס לתלמידו פורמלי ביותר.

על הקלוב ליטול את עוקצו של חזיון זה ולהקים יחס של התקרבות בין המורה והתלמיד, הבאים במגע ומשא לא בסביבה מחלקתית, אלא בסביבה יותר משפחתית; בתנאים כאלה, שאין החניך מחויב לשבת ישיבה רשמית כתלמיד לפני רבו, ורשות נתנה לו לשוחח לרצונו ולדעתו גם עם חבריו וגם עם מחנכיו על איזה נושא שהוא, בקצרה — ליצור קרבה של ידידות בין התלמיד ובין המורה, המאפשרת להכיר הכרה ברורה את נטיותיו הפרטיות של הילד.

ובעיקר, הרי יש בקלוב משום פיתוח היצירה העצמית של הילד, שכן לפניו בימה חפשית בשביל חזיונות, הצגת „דרמות" עצמיות, בדיחות, שירה וזמרה, משאל־חידות וכדומה; מלבד מה שניתנת לו לילד „היוצר" היכולת לתת ביטוי משוחרר לכל מיני אמצאותיו, כשרונותיו ונטיותיו, יש בבמת הילדים החפשית גם משום הנאה אֶסטטית ועונג הנפש להמון הפעוטות ש„דרישותיהם האינטלק־טואליות" מוצאות סיפוק גמור בכל העובר לפניהם על הבימה.

המעצור העיקרי ביסוד קלוב מתאים בבית ספרנו הרי הוא העדר אולם נאות לאותו דבר. בבית ספרנו אנו הפריע חוסר האולם בהרבה להתפתחות הקלוב והשפעתו האסטטית על הפעוטות, שכן היינו מוכרחים תמיד להוציא רהיטי המחלקות למקום אחר כדי לפנותן לצרכנו.

מהיום הראשון לקיומו של הקלוב הוא פתוח פעמיים בשבוע בכל יום רביעי ויום ששי מ־6 עד 8 בערב. כל הסידור הפנימי של הקלוב נמצא ברשותם של התלמידים עצמם, העובדים שכם אחד עם באי כח המועצה הפידגוגית. הנהלת הקלוב מסורה לידי „ועד הקלוב", שבו נכנסו נבחרי המחלקות וחברי המועצה הפידגוגית. ועד הקלוב מחלק בין חבריו את הפיקוח על המשטר החיצוני, חלוקת המשחקים, הנהלת אולם הקריאה, עבוד תכנית־היום, ההשגחה על הקופה, קנית משחקים חדשים וכו'.

כל חניכי הגמניסון רשאים לבקר במועדון, אך המון המבקרים בו הרי הוא רק מקרב תלמידי המחלקות הנמוכות, החל ממכינה א' יכלה במחלקה הרביעית. על מנהלי המועדון, איפוא, להחשיב את העובדה הזו בשעת בחירת הנושאים וחומר־היצירה בשביל הבמה וכו'.

מחמת צפיפות האולם נעשה בזמן האחרון הנסיון להשאיר את הקלוב הקודם רק בשביל תלמידי המחלקות הנמוכות, ובשביל העליונות החל מהרביעית, — ליצור מועדון אחר. כל מבקר ומבקר משלם דמי כניסה בסך 50 צנט לחודש. הכסף הזה מוצא לקנית מכשירי־משחקים, הוצאות פריודיות בשביל אולם הקריאה וכדומה.

תכנית־הערב במועדון מורכבת, בדרך כלל, באופן זה: צעצועים, סיפורים

ואגדות בלוית תמונות בפנס הקסם והאיפיסקופ, משחקי־תנועה של תלמידי־המכינות, בימה חופשית, זמרה ומוסיקה.

בבחירת הצעצועים בשביל המועדון שמים לב ביחוד לפיתוח היצירה העצמית, מהירות התפיסה, האמצאה והדמוי של המשחק, המגביר את סיפוק רוחו והתעניינותו של הילד במשחקים.

ברשות הילדים נמצא המון רב של צעצועים־למשחק כגון: כל מיני קוביות, דמויות וגופים, הנחוצים להקמת בנינים ונדבכים שונים, לרבות שכונות וערים „בנויות על תלן". כל זה מיועד בשביל הפעוטות. לגדולים: שחמטים, „עזים", לוטו וכיוצא בהם. למשחקים האלה קבועה תמיד שעה אחת מדי היות המועדון פתוח למבקריו: משש עד שבע. משבע עד שמונה מוקדש ביום ד׳ לסיפורים ואגדות בלוית פנס הקסם ועל הבד. בבחירת הנושאים הללו מופנית שימת־לב לפתוח רגשו האֶסטטי של הילד; היות והאגדה היא המכשיר היותר נאמן למטרה האמורה.

מלבד האגדות והסיפורים, מעבירים על הבד בעזרת הפנס, ביחוד בשביל התלמידים בני הגיל העליון, תמונות שונות של ציירים־אמנים ידועים, תמונות־נוף מכל חלקי התבל, צורות ערים, בנינים וכיוצא בהם. כל זה, כמובן, בלוית באורים והסברות נאותות. בכל יום שישי בין הערבים, משבע עד שמונה מוקמת, במקום הסיפורים והאגדות, הבימה החפשית. הפרוגרמה שלה שונה ורבת־גוונים היא. יש ותלמידי המכינות מראים על הבמה את משחקי־התנועה שלהם; יש והגדולים שבהם מעבירים עליה תמונות שונות, מחזות ועוד, שהם פרי רוחם ויצירתם הם; יש ולפני ה„קהל" מגישים שורה שלמה של שרדות, שאלות, חידות וכדומה, או יש ויוצאים בריקודים שונים. בבחירת החומר בשביל הבימה החפשית ניתנה, בזמן הראשון, חרות גמורה מצד העומדים בראש המועדון, שהביא, דרך אגב, לידי כך, שהנושאים הנידונים לא תמיד היה בהם משום האמנות. לפיכך הוחלט אחר כך להעביר את כל החומר הנתן תחת קו הביקורת המוקדמת. בזמן האחרון הושם לב לזה, שיהיו „מבימים" את מה שקראו בספרים שונים. כדאי לציין, כי התלמידים בוחרים עפ״י רוב בנושאים מכתבי הקודש.

בפרוס הפסח, בימות החום, מעבירים את המועדון מתוך אולמינו הצפופים אל „תחת כיפת השמים", מטיילים אל ההרים המקיפים את העיר ושעות הבטלה מוקדשות למשחקי תנועה: כדרת, קרוקט, טאֶניס וכדומה.

במשך שתי השנים האחרונות חלמו מנהלי הקלוב על קביעת קינו ואפרט־רדיו — מקבל. ולמרות זה שנרכש כבר ראינוע כהלכה, עוד טרם עלה בידם לבצע את מחשבתם זו מחמת מעצורים טכניים ידועים.

ש. קפיט

מלפני עשרים שנה (1940)

(קטעים מזכרונותיו של מורה)

רשת בתי־הספר העבריים, פרי מפעלה התרבותי של היהדות הליטאית, שאופשר ע"י היחס האוהד של השלטונות הליטאיים, לא צצה ביום אחד. כל מורה ותיק ידע לספר על מכשולים ידועים והמאמצים שהיו נחוצים ליסוד בתי־הספר העבריים. לכותב השורות האלה היתה הזכות לעבוד בתור מורה בשנים 1918—1920 בגימנסיון הריאלי העברי בקאוּנס ומ־1920 ואילך בגימנסיון העברי בקאַוּנס, וינעם גם לו להעלות אי־אלו זכרונות על הנחת היסוד של שני בתי־הספר העבריים האלה.

התחלתי את עבודתי בתור מורה בגמנסיון הריאלי בקאונס באביב שנת 1918. הגמנסיון היה מחולק לבית־ספר לנערים ולבית־ספר לנערות ובראשו עמד ד"ר קרלבך. שפת ההוראה היתה גרמנית. חבר המורים היה מורכב משתי קבוצות שונות: מורים בני גרמניה (יהודים ולא־יהודים) ומורים בני ליטא. לשתי קבוצות המורים היו השקפות שונות על עתידו של בית־הספר ובגלל חוסר ענינים משותפים לא יצרו גוש פידגוגי אחיד.

בין המורים מצאתי חברים מסורים בכל נפשם לעבודתם החנוכית ולרעיון הלאומי. אחדים מהחברים האלה ממשיכים עוד כעת את עבודתם בבתי־הספר העבריים בליטא והיינו: ס. סגל־ורשבסקית ומ. סיסיצקי (בגמנסיון הריאלי העברי) וי. לויטן (בגמנסיון העברי בקאונס).

עטרת המורים של הגמנסיון היו מורי העברית: ישראל רוזנסון (כעת הרב י. רוזנסון) ואחיו צבי רוזנסון (כעת בא"י) וח. נ. שפירא (כעת דוצנט לספרות עברית באוניברסיטה הליטאית בקאונס). הודות להשפעתם הגדולה ועבודתם המסורה של מורים אלה הוקצה בבית־הספר עוד בימים ההם מקום חשוב ללימודי העברית והתנ"ך.

כבר בימים הראשונים לעבודתי בבית־הספר הרגשתי, כי ההוראה של המקצועות השונים בשפה זרה היא מעמסה לחלק גדול של המורים וגם לתלמידים. בשיחות עם חברים נודע לי ע"ד אי־שביעתם במצב הקיים ושאיפתם לריפורמה של בית־הספר. בסתיו 1918 נמסרה למנהל המוסד מצד המורים העבריים דרישה לשתף את הצבור העברי בבית־הספר, כי רק אז יוכל המוסד לקבוע את דרכו ולמלא את תפקידו. הדרישה באה בשעתה, כי לעיר התחילו לשוב תושביה הותיקים,

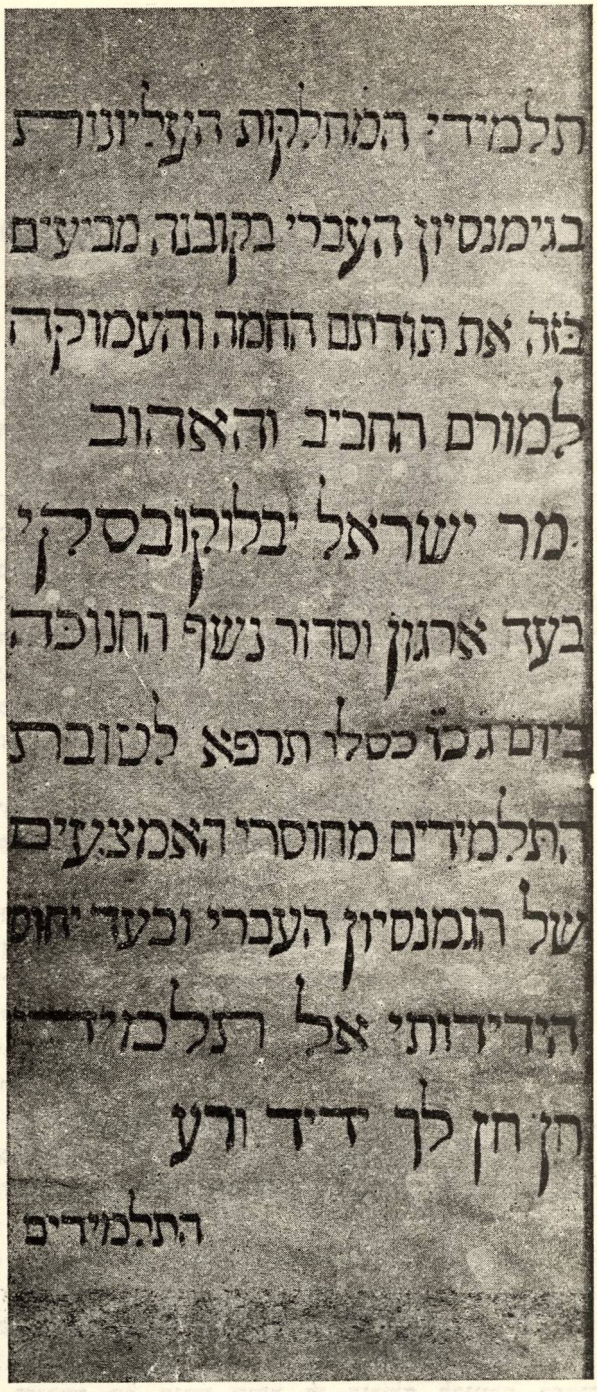
שהוגלו בשנות המלחמה למקומות רחוקים. סבלי המלחמה היו עוד לנגד עיניהם, אבל ראשית דאגותיהם היתה לחינוך ולהשכלת בניהם והיו אובדי עצות.

האסיפה נקראה במעון הגמנסיון הריאלי לבנות (ברחוב מכבי־האש) והוזמנו אליה עסקנים צבוריים והורים. על סדר־היום של האסיפה עמדו לדיון שאלות החינוך העברי ותפקידו של בית־הספר. לאסיפה זו, שדרך אגב היתה בליטא האסיפה היהודית הגדולה הראשונה מיום פרוץ המלחמה, נהרו הרבה אנשים, שקוו למצוא בה פתרון לשאלת חינוך ילדיהם. האישיות המרכזית באסיפה היה הד״ר מ. סולוביצ׳יק, שהרצה על החיים החדשים העומדים לבוא לליטא כולה וגם ליהודיה. בהוכחות ברורות ביסס המרצה את הצורך לסדר את החינוך של ילדים יהודיים על יסוד עברי.

לדאבונם של הרבה אנשים, שהשתתפו באסיפה, לא הביא הדיון בשאלות כה חשובות לידי תוצאות ממשיות. באסיפה זו הובעו דעות שונות וקיצוניות, שגרמו לייכוחים סוערים, והמשתתפים עזבו את אולם האסיפה מבלי לקבל כל החלטה. גדילה מאד היתה האכזבה בתוצאת האסיפה ביחוד למורים העבריים של הגמנסיון הריאלי. אבל ידיהם לא רפו ולא חדלו מלהכשיר את הקרקע לבנין בית־ספר עברי בקאונס. הגשמת הרעיון של יסוד גמנסיון עברי בקאונס נדחתה בינתים, כי כעבור חדשים אחדים אחרי האסיפה הנ״ל נפתח בית־ספר ליהודים בשפה זרה שניה, והורים אובדי עצות, ביניהם גם עסקנים ציבוריים, מיהרו למסור לבית־ספר זה את ילדיהם. היזמה ליסוד גמנסיון עברי עברה למריאמפולי וההפתעה הנעימה לא אחרה לבוא: באפריל שנת 1919 נפתח במריאמפולי גמנסיון עברי. כשנזכרים אנו בזמן ההוא אין אנו יכולים לעצור את רגשי ההערצה למסירותו וכוחו הרוחני של הציבור העברי במריאמפולי, שבמשך זמן קצר פתר קומפלקס של שאלות קשות ובעיקר מצא חבר מורים בעלי חשיבות פידגוגית גבוהה. תיכף אחרי מריאמפולי באה וירבליס, שכעבור חודש הקימה גם היא גמנסיון עברי. השמועות על העבודה העברית החנוכית הנפלאה הנעשית בוירבליס ע״י המנהל הד״ר י. רובינזון וחבר המורים, לא אחרו לבוא לקאונס ועוררו לפעולות את מורי הגמנסיון הריאלי. אבל כתשובה לדרישתם המחודשת של המורים לעבור להוראת המקצועות הכלליים בעברית הצטדק המנהל, שאין הוא מוצא את המורים, שידעו להורות את המקצועות האלה בעברית. ביום בהיר אחד שמחו המורים לשמוע, כי להוראת מקצועות כלליים בעברית הוזמן המורה אהרן פרנק. השעור הראשון נתן בחשבון ולהערכת השעור נבחרה ועדת מורים והורים (גם לכותב השורות היה הכבוד להיבחר לועדה זו). השעור בחשבון שנתן ע״י מר פרנק היה מופתי: חי ומענין. כל תלמידי המחלקה שותפו בשעור ועל שאלותיו של המורה היו עונים בשפה עברית יפה. שעור לחשבון זה הוכיח, כ תלמידי הגמנסיון הריאלי הוכשרו כבר ע״י מוריהם לעברית ללמוד גם מקצועות כלליים בשפה זו. החלטת הועדה היתה להזמין תיכף את מר א. פרנק בתור מורה לגמנסיון הריאלי. החלטה זו לא הוצאה לפועל, כי בינתים הוזמן מר א. פרנק בתור מורה לוירבליס והוראת המקצועות הכלליים בעברית נדחתה שוב.

בראשית שנת הלמודים 20—1919 הציעו מורי העברית להכשיר כמה ממורי הגמנסיון להוראת המקצועות הכלליים בעברית. בשמחה יתרה קבלו הצעה זו מורה הלטינית מר י. לויטן וכותב השורות האלה, שהיה מורה למתימטיקה, והתחילו לחדש את ידיעותיהם בעברית, שרכשו להם בנעוריהם. עזרה במדה גדולה נתנה להם ע"י מורי השפה העברית. הרבה שעות הקדיש לי ביחוד מר צבי רוזנסון להעמקת ידיעותי בעברית. גם מהצד קבלתי עזרה חשובה: הד"ר י. רובינזון המציא לי רשימה של המונחים הדרושים וגם נתן לי עצות חשובות בעניני ההוראה.

ברבע האחרון של שנת הלמודים באו חילופי־גברא בהנהלת הגמנסיון הריאלי. למנהל חדש הוזמן הד"ר שלזינגר, שיחסו לעברית היה חיובי ובלי שום פקפוקים הרשה למורי המתימטיקה והלטינית להורות במחלקות אחדות את מקצועותיהם בעברית. קהל התלמידים שמח מאד לחדוש זה וההתעוררות ביניהם היתה גדולה. גם אני שמחתי להצלחתי הראשונה בהוראת מתימטיקה בעברית. אבל בשנת הלימודים הבאה לא יכולתי להמשיך את עבודתו בגמנסיון הריאלי, כי בימי החופש הוזמנתי ע"י הד"ר שוואבה לעבודה לא פחות אחראית בגמנסיון העברי שעמד להיווסד בשביל חניכי בית־הספר המסחרי הרוסי שנסגר זה עכשיו. כמה נעימים ויקרים לי הזכרונות על הישיבות הראשונות בהנהלתו של ד"ר שוואבה שבהן נעשו ההכנות לפתיחת הגמנסיון העברי. נמצאתי בחבר מורים שדאג במסירות ובהתלהבות ליסוד גמנסיון עברי. וכמה מלבבת נעשית עכשיו הסביבה, שבה נתנו השעורים הראשונים. נזכר אני בטענות ההורים, כיצד יבינו אותנו הילדים, שלמדו עד עכשיו את כל המקצועות ברוסית. עודני זוכר את השעורים הראשונים, כשמצאנו לפנינו תלמידים מחוסרי ידיעה בעברית. אולם במשך זמן קצר עלה בידינו להתגבר על כל המכשולים ורכשנו מהר את אמון הילדים וההורים. אינני מאריך כאן בפרטים, כי לזה נחוץ פרק מיוחד. כעבור שנה אחרי פתיחת הגמנסיון העברי באו גם לגמנסיון הריאלי אנשים חדשים, שהפכו אותו לבית־ספר עברי לאומי.

תלמידי המחלקות העליונות
בגימנסיון העברי בקובנה, מביעים
בזה את תודתם החמה והעמוקה
למורם החביב והאהוב
מר ישראל יבלוקובסקי
בעד ארגון וסדור נשף החנוכה
ביום ג כסלו תרפא לטובת
התלמידים מחוסרי האמצעים
של הגמנסיון העברי ובעד יחוס
תודתי אל תלמידי
חן חן לך ידיד ורע
התלמידים

י. יבלקובסקי

התיאטרליות והתלמידים (1925)

הפידגוגיה החדשה הוכיחה, שהאינסטינקט הדרמתי, הקיים באנושיות מימים קדמונים, בולט ביחוד ומתגלה בשחר ילדותם של האנשים.

כדאי לזכור את הילד, בהימצאו בסביבת צעצועיו, המשמשים לו חומר ל„תיאטרליות". בשעה זו חשוב בשביל הילד ה־„faire la guerre" המתבטא בחקותו את הסוס בבעטו, את השור בנגחו ואת הסיח ברוצו; — הסביבה החיה כאילו נמחקת אז מזכרונו. יש שהילד מטפל בבובותיו ומאכילן ושכח לגמרי את חובותיו הוא לקיבתו. נצרף לזה את תשוקת הילד להעוות ולעקם את פניו. ביחוד באותו המומנט, שהוא מרגיש שעיני מי שהוא נטויות אליו, והאינסטינקט התיאטרלי כאלו צף ומכריז על קיומו.

האינסטינקט הזה כל כך חזק הוא בילד, שבזמן האחרון קיים באמריקה מיתוד מיוחד, מיתוד „הדרמת" חמר הלמוד, בתור סיוע למטרת החינוך והלימוד, מה שהביא לידי תוצאות נפלאות.

באמיתות הדבר הזה נוכחתי במשך השנים האחרונות, כשהתחלתי להקריא לפרקים קטעים מיצירותיהם של סופרינו, בלוית חיקוי הנפשות הפועלות לפי גילן ומצבן.

כמדומני, שאין לך חומר לקריאה מקסים ומושך את לב הילדים בשעורי השפה והנ"ך ויותר מענין מהחומר הנ"ל.

הדבר הגיע לידי כך, שבהכנסי למחלקה וכבר נישאים קולי־קולות של תלמידי, קולות מתחננים ממש: „הקרא לפנינו שיר זה או סיפור זה"... ומה שמענין ביותר, שאפשר בחומר המוצע למצוא הד־קול של אותו האינסטינקט הדרמתי, שהיכה שורש עמוק, עמוק בנשמתם הצעירה...

ומה רבה השמחה בעולם הילדים, כשאני בעצמי מודיע להם על רצוני להקריא לפניהם דבר מה מספר חדש, שנמצא תחת ידי! מתחילה אז „נדידת התלמידים הגדולה" וצפופים הם יושבים על הספסלים הראשונים מבלי אבד מלה וכדי לתפוס כל תנועה...

וכמה מקס־לינדרים ישנם בין אותם התלמידים, שנהנה אני מהם, בהופיעם לפני, אחרי שתפסתים בחטא שחטאו... הפחד הפתאומי של „הנמצא במחתרת". הוא מביע בכל רמ"ח אבריו, ודיה היא תנועה אחת מתנועות ה„לינדריות" הטב־עיות להפיג את כעסי...

בכח יצירתם של חניכי היתה לי היכולת להיווכח בעבודות־הביתיות

PROGRAMA

I Skyrius:

Koras: „Lietuva" (himnas Žydų kalboj—Šneiderio vertimas).
„Dangus pasakoja".
Valdinimas „Tarp Gruvėsių".

II Skyrius:

Koras, Menuet, Deklamacija, Gimnastika.

III Skyrius:

Lietuvių šokiai, gimnastika, Žydų šokiai, koras, buletas, skrajojantis paštas ir tt.

פרוגרמה

מחלקת א.

1. סקחלה. תחת הנהלתו של מר ס. מדינסקי.
   א) ההמנון הליטאי (בעברית, תרגומו של שניידר).
   ב) השמים מספרים. מוסיקה מאת ביטהוון (מעבד ע"י ס. מדינסקי).
2. בין התערבות: מחזה בשלש מערכות. מאת י. רביטובין.
   תחת הנהלתו של מר י. יבלקובסקי.
   חמשתתפים: אוקונסקית, בריליס, בקר ברנשפין, גליקמן, וינצקית, ויצשמוין, טרוצקי, יפו לומינסקית, ב. לרן, ע. לוין, פתוסיבין, סנדלר, פרייצקל, וקיטין.

מחלקת ב.

1. סקחלה.
   א) שלום עליכם יהודי (וסר עמסי. מעבד ע"י ס. מדינסקי.)
   ב) נרות חנוכה. מאת ס. מדינסקי. מוסיקה מאת הנל.
2. מחולות. תחת הנהלתה של פרח ז. פילמן.
   חנשתתפות: אוסבור, וילברמן, צוקרמן, רות, רוף, ורבקם.
   א) מינואים
3. דקלום: א) חנוכה—א. קפלן.
   ב) השטואים קטנים—א. דושניצקי.
4. התעמלות. תחת הנהלתו של מר וינשטוק.
   א) תהליכה. ב) ותעמלות שוודית. ג) פירמידה.

מחלקת ג.

1. מחולות: מחול ליטאי.
2. התעמלות: א) התעמלות סוקולית. ב) פירמידות.
3. מחול יחודי. מוסיקה מאת ס. מדינסקי.
4. דקלמת. א) חורדן. מעבד ע"י הנל. ב) תחקות.
   מחולות, מזון, פוטיות מעופפות, כפורה פופנית וכר.

Spaustuvė Bako ir Marčiulionienė, Kaunas.
דרוקערי א. באק און ד. מארטשולאניענע, קאוונא.

שלהם — ב„סריה של זכרונותיהם" מימי חייהם, שמאורעות בית הספר עומדים במרכזם. כשעומד היוצר הפעוט ומקריא לפני חבריו את יצירתו בהטעמה ובהע־ויותיו המתאימות, הרי יוצא הוא ב„זר־נצחון" על ראשו ומחיאות־כף מלוות את „הדרמטורג" הצעיר.

האם יש צורך לדבר על אהבתם של הילדים לתיאטרון ממש?

כמה נסיונות די והותר מוצלחים נעשו ע"י הילדים לחקות את ורדי, משחק הבימה, אחרי שהותו בקובנה ושה„נניח" שלו עדין מרחף באויר עולמם של תלמידי גמנסיוננו... (נניח, שאינך יודע את השעור...) ויואַלית עם קריאתה את כתבי הקודש, האם אינן נזכרות בה בנות־מינה בהגיען אל „אשירה נא לידידי" ואל „שיר השירים"?

וכדאי להסתכל למשחקים „בחסד עליון" בעת צאתם לפני הקהל בעת הנשפים. כמה טבעיות היתה בגיבור הראשי (לבינשטין) של המחזה „הפוזמק", שהביא לידי התפעלות את הפרימדונה של התיאטרון הרוסי ע"ה, שהיתה בקובנה לפני שנים אחדות.

ושורת המונולוגים, שהקריא הארטיסטון של גמנסיוננו (דושניצקי) „הנסיעה בכיסי בגדי", „מה יהא בסופי", „דמי חנוכה" הלא בעצמם יעידו על התיאטרליות בין כתלי הגמנסיון. וכמעט בצדק שמו כתר של „ורדי־קטן" על ראשו...

ערך גדול יש ל„בימה החפשית", הנמצאת על יד קלוב התלמידים, שעליה יכולים החניכים ה„תיאטרליים" להמשיך את עבודתם בהצלחה מרובה.

החגיגות בגמנסיוננו

נשפים טרדיציוניים בגמנסיון — נשפי משפחה הם. באים ההורים „לשאוב נחת" מהילדים והטף, אלה „המצפצפים בלשון הקודש", המופיעים על הבמה לפני הקהל הרחב...

ושמים לפני ה„משפחה הגדולה" פרוגרמות מלאות כל טוב, שכל ענפי האמנות מסתעפים בהן...

ומכיון שמאירכולדים וסטניסלבסקים לא עסקו בסידורם של הנשפים האלה, אסור לגשת מזוינים בקרדום־ביקורת לקצץ בענפי־אמנות אלה, כי לא לשם אמנות, כי אם לשם „משפחתיות" סודרו...

חמש שנים עברו ושורה שלמה של נשפים היו בגמנסיוננו.

כדאי להזכיר ולהיזכר בנשף הראשון כדי להכיר את הצעד הענקי, שצעדו המשחקים־הגמדים שלנו...

הנשף הראשון. על חרבות בית הספר הישן מציגים את הדרמה „בין החרבות" של י. רבינוביץ. ההכנות מרובות. על הרז'י מוטלת עבודה כפולה ומכופלת — ללמד את המשתתפים „פרק בעברי" ופרק במשחק... ובעת החזרות

בונים שמואל — על קרשי הבמה בגחנסיה, ממשיך עבודתו התיאטרלית בתיאטרון הקמרי.

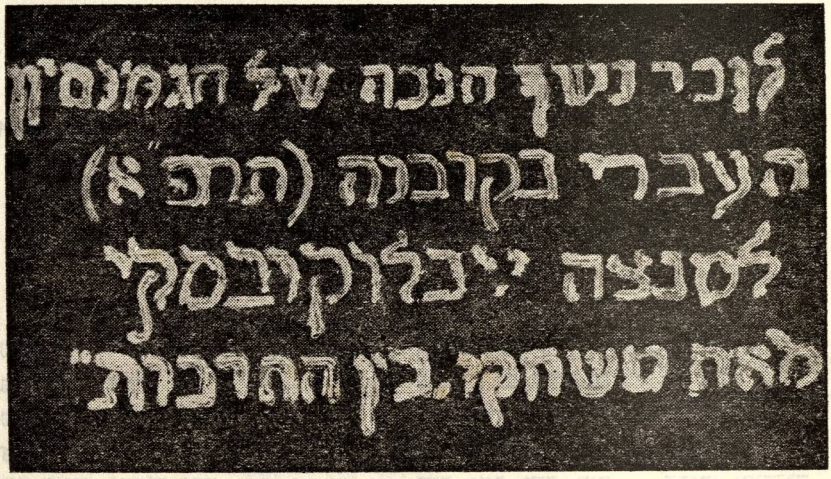

צריך לשמור בעין פקוחה על הטרגיקים והקומיקים שלא יכנסו אחד לגבול רעהו... בלשונם. קשה היה הנסיון, אבל ההתמכרות המרוצה ניצחה וה־vouloir c'est pouvoir עשה את שלו.. וישבו ההורים והתפלאו איך ה„יאשים והסאשים" שלהם נעשו פתאם לארטיסטים, המדברים אליהם בשפה זו, שקוצים ודרדרים עלו בה... ו„פניצקות וטניצקות" שלהן עומדות ושרות מוטיבים רחוקים־קרובים, שלא היו רגילות האמהות לשמוע מפיהן...

ושנה אחר שנה עוברת, וה„יאשים והסאשים" משחררים את הרז'י מתפקיד ה„מורה לשפה". ההכנות אל הנשפים הולכות וקלות.

צאו וראו, באיזה צעדי אוֹן יוצאים הקטנים במשחקים וכמה התקדמו כבר הארטיסטים שלנו היודעים כבר את סוד האימפרוביזציה במקומות, שקולו של הלחשן אינו מגיע אליהם...

בשורת המונולוגים, הקומדיות והדרמות, שהעלו על הבמה בשנים האחרונות, מכירים את התקדמותם של הילדים בשפה החיה בפיותיהם והתקדמותם ב„במתיות", החיה בתנועותיהם...

לזכר נשף חנוכה של חגמונסון
העברי בקובנה (תרפ"א)
לסנצה יבלוקובסקי
מאת משחק בן החבורה"

הטומן ידו בצלחת – אוכל קדחת

(תמונה מוסיקלית במערכה אחת)

תרגום מרוסית: י. יבלוקובסקי

סתתים:
ברזל־אבן, חומר רך
פטיש נוצה, הך, רק, הך
צור־גופנוּ, חלמיש,
איתן־רוח, נעבוד חיש.
רחוק הבט, שור סביב
תהא עינך בפול צופה:
תראה, תוכח פרי־עמלנוּ,
מגע פזיז־יבלות ידינוּ.

גוששים־בחושך — מפים בסנורים,
עובדים גם ביום גם בלילה ערים
ליל ארוך ואפל — אח לנוּ חיים —
אור הפחם; לכם — שמש בשמים.
טוק, טוק, טוק, טוק, — הרימוּ זרוע־יד
טוק, טוק, טוק, טוק, — הרימוּ זרוע־יד
הרימוּ זרוע־יד, טוק, טוק, טוק,
טוק, טוק.

איכרים:
עם שחר בקומה, ביתנוּ נעזבה,
עם שקיעת החמה פולנוּ ננוּח;
מה טוב ומה נעים תחת רקיע
עם מגל, מחרשה לשוח.
בשדה, בכרם מה רב הוא הסדר,
דאגה ויאוש נגרש בלי נדר
קבלו מידינוּ־לחם לשבע (2 פ.)

התופרות:
צפופות יושבות אנוּ, נוצץ לוֹ המחט,
ממש ברק מבריק במהירות ובנחת,
דגל כחול־לבן ממשי זה מכינות,
רשרוש משי עדין דם אנוּ מאזינות,
מחט־זהב לנוּ, ממש עושה פלאים
תלבשת פאר והדר לכבוד החג הוא תופר
נע ונד המחט, מונה הוא וסופר
ומחפות אנוּ — תיבנה ירושלים.

העובדים במכרות:
בבטן אדמה צפון עושר רב —
נתגודדה שמה־מספרנוּ רב
יעה, כלי־זיננוּ — יש גם יש קרדום
חושך, אחים, לנוּ — לכם אור וחום
טוק, טוק, טוק, טוק, — הרימוּ זרוע־יד
טוק, טוק, טוק, טוק, — הרימוּ זרוע־יד
הרימוּ זרוע־יד, טוק, טוק, טוק,
טוק, טוק.

המורה:
הקשב, הקשב, ילד חן,
הקשב, פעוט, שמע, האזן:
התורה־אור, חלון זוהר
ממחשכים לרקיע —
שולט מדע בתבל כולה
הכול מדע זה מכניע:

אש צורבת, מי הים,
רוח־פרא גם בציה.
כוכב נופל מרקיע } 2
היכל מדע זה מכניע

הכול ביחד:
אחדות ורעות — אהבה בלי קץ
נצור כוחנו בארץ הצבי
חמס ושוד! בא לכם הקץ,
יהי נא למופת לעם העברי.

שירת השעות:
צהרים מזהיר־זהב פרנים
מי האת לו בידים,
מי במחט, מי במגל,
שובו שובו למרגוע.
עצים פורשים צללים דקים,
מסך־פלאי, חותים זפים:
כמה טוב יהיה לנוח
למשפחת העמלים...
נושב רוח, מחיה נפש
שדה, אחו — ריחות עדן
הנה, הנה כבר מגישים } 2
עוגת־קסם לעמלים...

(נכנס הטבח עם עוגה גדולה מקושטת בפרחים)

המורה:
אם לאכול אתה רוצה,
קח נא, ילד, שים בפה
— — — — —
— — — — —

התופרת:
אמנם קט הוא מחט
יקח לי גם מנת חלקי.
— — — — —

האיכר:
רע טוב לי, יחידי
קח לך ותן גם לי...
— — — — —

סתת:
ואתה, חבר מנוסה,
קח בשבילי, שים בפה...
— — — — —

העובד במכרה:
יטעם קרדום, יטעם גם הוא
עבודה קלה גם פזו.
— — — — —

הכול ביחד:
הביטו, ראו, רעים טובים,
מי שם נחבא בין הפלים?
— — — — —

עצלן:
הרגעו, אני זה הוא.

הכול ביחד:
ברוך הבא, עצלן נודע,
אמור, הגד בפיך מה?

עצלן:
רעים טובים! מנוחה נעימה
ותאבון לאכילה!

הסתת:
שב גם אתה
וסעד אתנו!

עצלן:
חן, חן לכם, תודה רבה!
עיף, יגע, גם רעב
משוט בארץ באתי הנה
לא הספקתי במספרה
לצערי, סלסל פאה
נאנח, מתפעל כל היום.
פלאי פלאים פה ושם
עיני לא שבעו עוד לראות:
קיטנות, פבריקאות,
בתי־ספר... ממש ברכה!
ועוד ראיתי...

(חפץ לקחת בידו את העוגה)

פוי, מה חם!... אש...
אחפה, זמן לי יש...
מצפה, עוד בתי מלון —
לשפב מיד אני נכון
אוירונים, בעלי־כנף.

(מנסה שוב לקחת את העוגה בידו)

פוי, לעזאזל, סכנה!
אצבעותי נכוו בה.
ידידים, רעים, בבקשה,
מזלג, ספין, הבו לי!

(מגישים לו)

כך! כך! תודה רבה...
ועוד ראיתי: מחבטה,
שטה, זו־חדשה.

(מנסה לחתוך מן העוגה)

רעים, שורו, ממש חידה:
אוצר נחמד־זו העוגה
מעדנים, אהבת נפש!
חמה, טעימה, עסיסית;
מזלג ניסיתי בה לתחוב:
אבן זו ולא בצק!
— — — — —

סתת:
נסה פכה, מחמדי!

העובד במכרה:
ואולי פכה, נא נסה?
ומה, כמו ילד, סתם בידך!
שלומיאל, יקטן, נסה נא כך!

עצלן:
הבנתי, טוב, אנסה,
במטה זה
אותי תמיד הוא מלוה.

(הפץ לקחת את העוגה במטה)

עצלן:
פוי, שד, מפלצת, לא עוגה
אולי נסות גם בפסיה?
סוף סוף, מגבעת עוד לי יש

(הפץ לקחת בכל אחד מחפציו)

נו, חידת סתומים, בחיי,
אפסה חכמה די לי, די!
— — — — —
— — — — —

הטבח:
אין כאן סוד ואין חידה
אמר „שלום" זו לעוגה
טמנת יד בצלחת,
אכול היום רק קדחת.

הכול ביחד:
אחדות ורעות־אהבה בלי קץ
נצור כולנו בארץ הצבי.
חכם ושוד! בא לכם הקץ,
יהי זה למופת לעם העברי!

בימים ההם...

י. י.

גלגולו של לימוד (1925)

(מפנקסו של מורה)

כל ההתחלות קשות הן וביחוד קשה היתה ההתחלה של לימוד הנ"ך בגמנסיונגנו. השפה של הנביאים ורוח החוזים המפעמת והסולדת זרות היו „לנכדיהם"...

המורה צריך היה להזדיין בחרב של שתי פיפיות, כדי לקצץ את אותם הקוצים והדרדרים, שעלו וצמחו בלבות „נכדי־הנביאים" וש„ספר־הספרים" הנצחי היה בשביל רבים מהם כספר החתום...

הערב רב של חניכינו וההבדל הגדול באופן החינוך, שקיבל כל אחד ואחד מהם, הרחיבו והגדילו בזמן הראשון את העבודה הקשה של מורי הנ"ך.

הילדים הללו, שחנכו וגדלו על ברכי סמירנובסקי וניזלונוב, שספגו לתוך נשמתם הרכה את הרוח הרוסית, ידעו בע"פ את „סלובו או פולקו איגוריבה", במקום שירת דבורה הנביאה, להבדיל;

ידעו והתפלאו מגבורותיו של איליה מורומיץ „שלהם" וזר היה להם שמשון הגיבור „שלנו"...

ושעורי הנ"ך באותה התקופה היו במובן ידוע הפרוטוטיפוס של שעורי דת־אל וקטכיזמוס „בימים ההם"...

קושי מיוחד היה בסידור תכנית הנ"ך בשביל גמנסיונגנו, שרוב חניכיו היו בבחינת תינוקות, שנשבו לבין הע"כום.

היו מעשים ותלמידים בני חמש עשרה צריכים היו להתחיל ביהושע ובאותה שעה ישבו ילדים בני שמונה, בני תשע, במחלקה יותר נמוכה, שקיבלו, לפני היכנסם לגמנסיון חינוך בחדר, ושבשעת הבחינות היו מונים לפניך את כל הנביאים האחרונים, שעברו עליהם, וידעו גם פרקים שלמים בע"פ.

וצריך היה המורה להשתמש בכל האמצעים להשוות את ידיעותיהם של „הגאונים" ו„העם־ארצים" באותה המחלקה, צריך היה לענין את ה„ערב־רב"

ביחוד לנער את האבק העבה המכסה על לבותיהם של השומעים, „והשמן היה לב העם הזה"...

לימוד הנ"ך דרש לפתח לבורטוריה ולהרבות באַקספּרימנטים.

הרצאות שלמות סודרו על ערך „ספר־הספרים" ובשביל אלה המתקשים בשפה העברית נחוץ היה לעשות „ריקלמות" בשביל התנ"ך בשפה הרוסית, וסוף כל סוף השיג המורה את מטרתו — יגע ומצא את המבוקש — „ספר־הספרים" חילץ את עצמותיו וקם לתחיה בפיות ילדינו...

הגיעה השעה ומורי הנ"ך, ששימשו לפעמים בתור „באי־כוח הנביאים" יצאו מן המיצר. ההרצאות והסקירות של התלמידים של עכשו הן בכתב והן בע"פ, שניכרות בהן לפעמים קרובות התענינות מרובה והתמדה מופתית, משמשות בשביל המורה למקור של נחמה בעד הצער, שהיה לו „בימים ההם"...

מובטחני, ש„ספר־הספרים" יהיה חלק מנשמת התלמידים, ושתמיד ישמעו מתוכו הד קול של יצירה אנושית עולמית ויתגאו בו בתור אנשים מודרניים...

י. יבלוקובסקי

מצקלון זכרונותי

רבות נכתב על נתן גורן ז"ל, ורבות יש עוד להוסיף על האדם היקר הזה שבתקופתנו המעורפלת נדירים הם בשדרותינו בני־אדם מסוג זה.

פשטותו התמימה והנוגעת ללב היתה שובה לבבות. חוסר היהירות והעשוי — בהן הצטין, היתה מושכת אותי אליו.

לחיצת ידו היתה מעבירה בי זרם של לבביות ושעות על שעות הייתי מסוגל להימצא במחיצתו. גם אז, כשהיה לי האושר לעבוד יחד אתו בגמנסיון העברי בקובנה וגם כאן בישראל — כשהיה משהו לוחץ על הלב — הייתי עולה אליו למשרד „הברית העברית העולמית" לחפש תרופה אצל הרופא בעל הלב הטהור... וזבצאתי ממנו הייתי רגוע...

הרגשתי בו את החבר הנאמן, הידיד המסור בלב ונפש שלא „שחק" בבחירת לשון מצוחצחת, בדברו עם בני־אדם. הוא הכירני וידע ששונא אני את ה„ברק החיצוני" ומוותר על חוקי ה־Façon de parler.

ודוקא בבדיחותיו המפולפלות שלפעמים היה מתבל בהן את שיחותיו — היה מצליח למשכני וחיבבתיו. חיבבתיו מאוד מאוד, את ה„בורלאק" הזה...

ותמיד היה „כולו אוזן" בשפכי לפניו משהו מהעולם הפנימי שלי — הנסתר... כי היה זה האיש שהאמנתי בו אמונה שלמה.

עוד אז, בתקופה הקובנאית, הייתי נמשך אליו והייתי אוהב לחיות במחיצתו ה„בורלאקית" שהיתה מקסימתני, ונדמה היה לי שאחד מגיבוריו של מקסים גורקי הסתנן אל חוף הנימן לאותו מוסד בו עבדנו בצותא, והנימן הפך בעיני ל„מאטושקה וולגה", וחיכיתי שבחללו של חדר־המורים המרווח תישמע עוד מעט ה„דובינושקה" יוצאת מפיו של הענק הזה...

ורבים געגועי אליו. וחסר הוא לי כעת, בעריכת ספר הזכרונות המשותף שלנו.

חסר לי, אודה ולא אבוש, הכנר הראשון. כה אהבתיו...

וזכורני שפעם, בעברי ברחוב אלנבי, פגשתיו עם ספרו „פרקי ביאליק" בידו, שקיבלו מידי הכורך כדוגמא. משכני לאחד המסדרונות ועל רגל אחת מסר לי את ספרו למזכרת וזו לשונו:

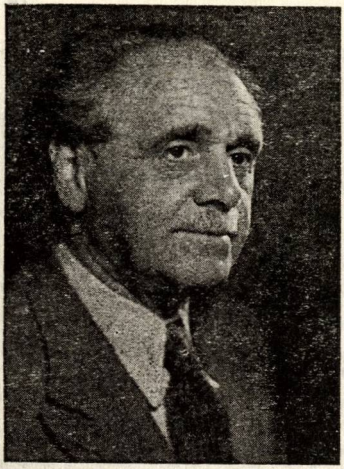
לאות ידידות נאמנה

לישראל יבלוקובסקי:

מנתן גורן, כו' במנחם־אב תש"ט.

לזכר ימינו היפים ועטורי ההוד בליטא,
לרע וידיד — יחד נשאנו לפיד.
תרבותנו בליטא — מרה היא אחריתה.
אך אנו השרידים, נישאַר ידידים
ולדגלנו נאמנים, בגאולתנו מאמינים.
ואורה עלינו יהל, עלי ועליך ישראל.

נתן גורן

ד. כהן

ממניחי היסוד של הגמנסיה העברית

(פרקים בחייו של פרופ׳ משה שואבה ז״ל)

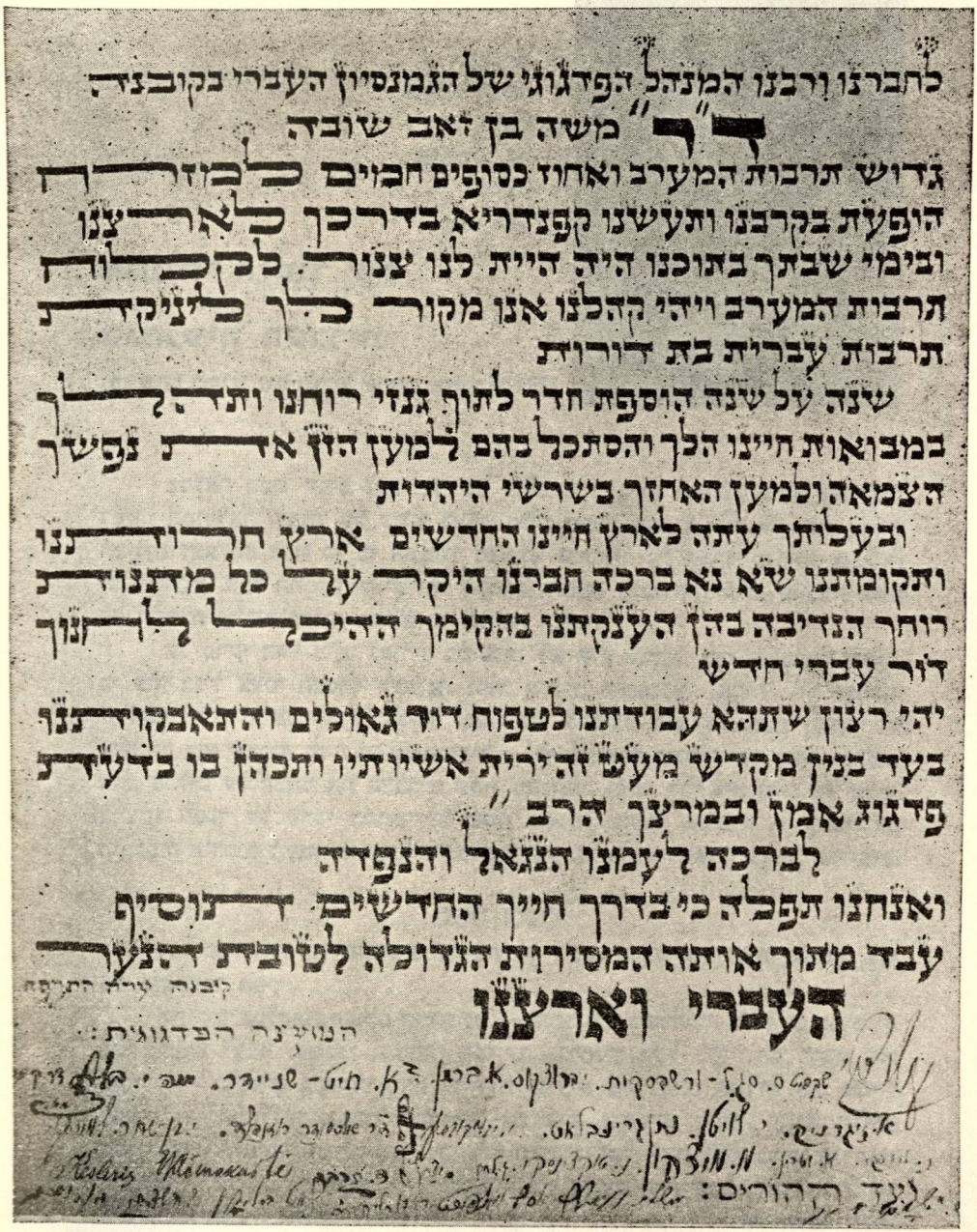
במלאת חמש שנים לפטירתו של פרופ׳ ד״ר משה שואבה, עולה ומזדהרת דמותו המופלאה, דמות של ציוני נאמן, חלוץ מסור, מהפכן, פידגוג מחונן ואיש המידות הנעלות. הנה כי כן התמזגו במהותו ובאופיו של האיש סגולות שכאילו הן מנוגדות, אבל התמזגו באישיותו להרמוניה אחת שובה את הלב, מחבבת אותו על הבריות ובני־הנעורים דבקים בו באהבה וביקר.

על פרקי חייו מימי נעוריו בגרמניה לא אדע הרבה, מפי השמועה ידעתי, כי עוד בגיל צעיר הצטרף לקבוצת נוער ציונית ומהפכנית „אחוה״, זו הקבוצה שלאחר שנים הגיעה לארץ והניחה את היסוד לקבוצת חפצי־בה, אבל כאמור כל אלה רק מפי שמועה והיה זה מן המועיל — לו היו אלה שהכירו את משה מהימים ההם מעלים על הכתב את הדברים שהיו משמשים חומר לראשית חייו של משה. ברצוני לספר על פרקי החיים של משה משנות שהותו בקובנה — מיסד את הגמנסיה הידועה לתפארת, גמנסית שואבה, ובעיקר על חייו ופעלו בקרב החלוצים.

משה בשבי

על פרק חייו זה שהשפיע בהרבה על עתידו וקבע את דמותו אמסור לפי מה ששמעתי מפיו:

זה היה במלחמת העולם הראשונה — כיתר בני התשחורת היהודים בגרמניה הוא מתגיס לצבא הגרמני ובשירה הפרועה „גרמניה מעל לכל״ הם חוצים את הגבול״ — כובשים בסערה ערים ועיירות שרבים מתושביהן יהודים הם. החייל הצעיר והנלהב רואה בפעם הראשונה את אלה היהודים ששמע וקרא עליהם בספרי בובר. ואם כי יהודים אלה מבוהלים, נפחדים ומעוררים צחוק בעיני הגרמנים בלבושם — הרי משה נדבק בהם באהבה, את שפתם האידית לא יבין אבל חש הוא קרבה נפשית אליהם, תפילותיהם, דבקותם ביהדות ועל הכל חיי הסבל שלהם מעוררים בלבו אהבה ורצון להיות אתם, ובעיקר עם הילדים והנערים השונים כל

כתבנו ורבנו המנהל הפדגוגי של הגמנסיון העברי בקובנה:

ד"ר משה בן זאב שובה

גדוש תרבות המערב ואחוז נסופים חבוים לבוזרח
היפעת בקרבנו ותעשנו קפנדריא בדרכן לאר צנו
ובימי שבתך בתוכנו היה היית לנו צנור לקבוזח
תרבות המערב ויהי קהלנו אנו מקור כלן ליניקת
תרבות עברית בת דורות

שנה על שנה הוספת חדר לתוך גנזי רוחנו ותדהלן
במבואות חיינו הלך והסתכל בהם למען הזן אדת נפשך
הצמאה ולמען האחוז בשרשי היהדות

ובעלותך עתה לארץ חיינו החדשים ארץ חרוד תנו
ותקוממנו שא נא ברכה חברינו היקר על כל מדתנוד ת
רוחך הנדיבה בזן העתקתנו בהקימך ההיכל לוחנוך
דור עברי חדש

יהי רצון שתהא עבודתנו לטפוח דור גאולים והתאבקוד תנו
בעד בנין מקדש מעט זה ירית אשיותיו ותכהן בו בדעידת
פדגוג אמן ובמרצך הרב

לברכה לעמנו הנגאל והנפדה

ואנחנו תפלה כי בדרך חייך החדשים דתנוסיף
עבד מתוך אותה המסירות הגדולה לעבודת הנעור

קיבוץ עורכי התקופה

העברי וארצנו

הנועדה הפדגוגית:

שקפס ס. מ"ן - ורשפסקות. יוסף קלס. א. קרעמן ד"ר ח. חיט - שנייבר. שמ' י. [illegible]
א. [illegible] ר. [illegible] נתן [illegible]. [illegible]
נ. [illegible] א. שרון. מ. מוזקין. [illegible]
[illegible] הרורים: [illegible]

כך מאלה הילדים שהוא מכיר וידע בגרמניה. אולם בתוך סערת הקרבות הוא נופל בשבי הרוסים ודרך טלטולים רבים הוא מגיע כשבוי לסיביר.

סיביר המושלגת והקרה, חיי חייל גרמני במרחבים האלה, המזון הרע והמועט, הלבוש הדל, השפה הזרה — כל אלה עלולים להביא לידי ניוון. אולם לאשרו של השבוי היהודי הוא נפגש בארץ הקרח עם יהודים, פליטי חרב מגורשים ע"י הרוסים. אלה יהודים מפולין ומליטא שנעקרו מביתם והגיעו כל עוד נפשם בם לערבות סיביריה, ועל אף מצבם הנורא הספיקו לארגן ולהקים חיים יהודיים, שומרים על מסורת אבות, מרננים לבותיהם הכאובים בשבתות ובחגים, ומשה מתחמם לאורם, מקשיב למנגינות החסידיות ולבו הומה ונכסף אליהם. כי כשבוי מלחמה, אסור לו לבוא במגע עם אזרחים רוסים — אם כי יהודים נרדפים הם שמעלילים עליהם עלילות של ריגול לטובת גרמניה.

ההכרה הציונית הצרופה — ההרצלנית — הדורשת בית לעם היהודי במולדת הרחוקה הקרובה בארץ־ישראל מתגברת ומתעמקת בלבו של משה. הציונות חדלה להיות רעיון ערטילאי, ציונות של אידיאולוגיה, היא נעשית מוחשית, קונקרטית־ציונית שיש להגשימה ולו בכוח. בינתים פורצת המהפכה הגדולה ולאחריה מהפכת אוקטובר. השבויים משתחררים. משה רואה וחש את התנופה הגדולה, תנופת עם שפרק מעליו את כבלי העבדות. הוא עובר מעיר לעיר, רואה את ההמונים הדולקים באש המהפכה. ומשה, בהגיעו לגרמניה הגועשת מצטרף לספאַרטקים ויום אחד בשעת ההפיכה הוא חולש על העיר ברלין. אבל גם בסערת ההפיכה אינו מתכחש לציונות, ובהזדמנות הראשונה הוא עוזב את גרמניה ועובר לליטא, הארץ שקיבלה מחדש את עצמאותה והקיבוץ היהודי שבתוכה קבל אוטונומיה תרבותית ומשה עומד בראש הגמנסיה העברית הנושאת את שמו — ג מ נ ס י ה ש ו א ב ה.

משה החלוץ

פגישתי הראשונה עם משה שואבה היתה בועידת החלוץ. באתי לועידה זו כציר מהחלוץ בוילנה שהתכוננה להיות בירתה של ליטא, ובינתיים והגנרל הפולני ז'ליגובסקי כבש את וילנה ועשרות עשרות של חלוצים מוילנה ומהעיירות הסמוכות עשו דרכם ברגל והגיעו מחוסרי כל לקובנה בעצם ועידת החלוץ.

אז שמעתי את משה. העברית שלו היתה מגורמנת. אבל הופעתו, אצילות נפשו הרגישה ויסחו האבהי אל החלוצים שהגיעו מחוסרי־כל ושאיפה אחת בלבם — להגיע לארץ־ישראל — כל אלה העלו את משה ודברו בועידה זו. אף צורתו החיצונית בקרב אלה החלוצים שלבושם פשוט ולועידה הגיעו אלה החלוצים שעבדו ביער ובאין להם נעלים — „נעלו" סמרטוטים בלים — היה משה בלבוש: הנאה כמנהל גמנסיון, וביחוד בפניו שאצילות וחן שפוכים עליהם והוא מזכיר בחטיבת איבריו אליל יווני, מעין אבן־שואבת שכולם נמשכים אליו. ואף אנכי, על אף השוני בהשקפה על החלוץ, שחפצנו שיהיה מעמדי ויהיה קשור אך ורק לתנועת העבודה בארץ־ישראל, בניגוד לדעתו של משה המהפכן שתבע השתייכותו

של החלוץ להסתדרות הציונית — בכל זאת נדבקתי באהבה אל זה האיש הלוהט באהבה לעמו ונושא נפשו למהפכה.

בימים ההם התמסר משה לעזרה לאלה החלוצים שבאו מעבר ההוא — מוילנא והסביבה. דאג לעיסוקם בעבודה, בחטיבת עצים בחצרותיהם של יהודים ופעל להקמת קרן לעליתם לארץ־ישראל. ותיזכר כאן פעולתה הרבה של יהודית שוואבה, — רעיה מסורה ונאמנה שנתנה יד להכשרת החלוצים ודאגה הרבה להשיג לבוש לכל אלה החלוצים שהיו זקוקים לכך.

ביתו של משה

אזכור ברטט מיוחד את לילות השבת בביתו של משה. שני הילדים זאב ומרים וזו האחרונה היתה חביבה עלינו במיוחד — למדו מפי ניגונים חסידיים, וברגעי התלהבות יצאנו אף בריקודי חסידים. השולחן בליל השבת בביתו של משה היה מעין „שולחן" של רבי. הנרות דולקים, משה מקדש, פותחים בניגון ובין מנה למנה והכל על טהרת המאכלים היהודיים — אני מספר אגדה חסידית. היה משה חודר לעומקן של האגדות החסידיות, מתלהב מהן, מעלה אותן על האגדות הינניות ורואה קשר בל ייניתק בין החסידות והחלוץ. זה הלהט, הפשטות, האחוה, הדביקות והאהבה לרבי — סגולות שיש בחסידות ואף בחלוץ. מסיבות ליל שבת היו נמשכות שעות על שעות, משתתפת בהן משפחת הד"ר אלקס, שהיה מסור לחלוצים. הוא, אשתו והילדים ובאים גם חלוצים, מנעימים זמירות, מעלים בעיות ויש ובחצות הליל יורדים לחופו של הנימן — ורוקמים בלב את חלום ארץ־ישראל — חלום הירדן והכינרת.

משה שר־הכספים

אם כי משה בביתו היה רחוק מעניני כספים והדאגה להנהלת משק הבית היתה מוטלת על יהודית, שהיתה עקרת בית נפלאה — הרי בחלוץ היה משה מעין „שר הכספים". כי היה למשה כשרון מיוחד להשפיע על היהודים האמידים לפתוח את לבותיהם ואת כיסיהם. הוא היה מכובד ומקובל על השכבה העליונה של יהדות קובנה. עליו שמעו מפי בניהם ובנותיהם שהיו תלמידי הגמנסיה ואף הופעתו, דיבורו וישרו השפיעו על בעלי־הכסף שהיה מדבר אליהם בתקיפות כאילו לא הוא המבקש, אלא הוא הנותן להם תוכן יהודי ממשי לחייהם. לא אזכור מקרה — ולרוב היה מצרף אותי לביקורים בבתי־העשירים — שלא יענו לתביעתו. הוא היה ניגש ישר לענין, אומר את הסכום הדרוש לבנין בית־החלוץ, להעלתם של חלוצים לארץ־ישראל, להקמת חוה חקלאית, קואופירטיב למלאכה — ולאחר שיהה קצרה והוא מקבל את הסכום ומתוך כבוד ודרך־ארץ. קבל את הכסף, מסר לידי גזבר החלוץ ולא רצה לדעת חשבון, כי אמונתו היתה רבה בישרם של החלוצים.

אזכור את הנסיעה לממל כדי לעורר את נכבדי העיר להקמת בית־החלוץ במקום. משה דבר באסיפה בשפה הגרמנית, דבר כמהפכן: הכסף לא שלכם —

הברירה בידכם לתת את הכסף ליהודים או לגויים — ואני תובע מכם: תנו את הכסף לחלוצים ותדעו כי כספכם ניתן לידים באמנות. ובאותו מעמד תרמו יהודי ממל סכומים גדולים ובית־החלוץ ששמש מרכז למאות חלוצים שעבדו בסביבות העיר הוקם לתפארת.

משה עולה לארץ־ישראל

היה זה נוגע אל הלב פרידתו של משה מהחלוצים. הוא נסע לחוות היהודיות בהן עבדו חלוצים. היה בא אליהם אל השדות כשהם מיוזעים מעבודה. היתה אז עונת הקציר ומשה עומד בקרב החלוצים, נפרד מהם באהבה, פונה לכל אחד בשמו, מעורר ומעודד ובעיניו הטובות דמעות — כי קשה לו הפרידה מבניו־חבריו החלוצים.

משה בארץ

ארץ־ישראל בימים ההם לפני קרוב לארבעים שנה, לא ידעה לקבל את החלוץ הנאמן, ועברו עליו חדשים רבים ללא עבודה וללא חברה. מאד חפצנו, אלה הקרובים למשה שהוא ישתלב בפעולתו בתוך ההסתדרות ושהוא יקבל עליו — והוא היה נכון לזה — הנהלת בתי־הספר לנוער העובד, אך לא הסתייע הדבר. ומשה, מראשית בואו לארץ שמח למצוא אותי בקרב הנערים העובדים ובכל שנות חייו בארץ היה ער לנערים אלה, מוקיר את פעולתם ונענה ברצון להשתתף בסמינריונים של הנוער העובד.

משה מוצא את מקומו באוניברסיטה בירושלים. בראשונה כמרצה ומלמד את הספרות היוונית. לאחר מכן כפרופסור ואף פרקטור, ובכל ימי גדלותו היה קשור להסתדרות העובדים.

אפיזודה מענינת: בימים ההם הציעו את ברל כצנלסון כחבר בקורטוריום של האוניברסיטה. והנה קם אחד הפרופסורים ושאל, מהו תארו האקדימאי של ברל? קם משה וענה: יש לו התואר הגבוה ביותר — והתואר הוא — ברל כצנלסון.

משה עם הנוער

משה היה מאוהב בירושלים, מקום מגוריו מיום הראשון לבואו לארץ. וראשית פעלו היה — להקים ארגון של נוער — שמהותו חינוך אנושי, יהודי וחלוצי. וקם אז הלגיון בירושלים שהיה לו השפעה רבה על הדור הצעיר בעיר שהיתה מלאה קנאות. בשנים הראשונות היה חי את „הלגיון" בכל רמ"ח איבריו. דואג לקטנות כלגדולות, ויחסו לנוער זה היה שמור אתו לאורך כל חייו. ביתו וחדרו המלא ספרים היו פתוחים בפני הנערים כמו בפני הסטודנטים, ועל אף עבודתו המרובה היה תמיד פנוי לנער ולנערה שהיו באים אליו ולא פעם בענינים האינטימיים ביותר. פניו החטובים והיפים הזכירו עד שנותיו האחרונות

פני נעורים יפים ואציליים. היה פשוט תענוג לראותו ולשוחח אתו. כי היה משה איש שיחה.

משה הארכיאולוג

בשנותיו האחרונות התמסר הרבה לפיענוח כתבות עתיקות, בעיקר יגניות, והיה חבר לחבורת הארכיאולוגים שעסקו אז בראשותו של פרופ׳ מזור בחפירת בית־שערים. והנה תוכן מכתבו אלי כלשונו וכתבו מהימים ההם:

12.9.57

אין לי חג בלי מכתב ברכה וקרבה ממך. כשחזרתי מהחפירות בבית־שערים, כמובן לבית מירלה שלי ושלך, נשלח אלי מכתבך והוא היה לי כפתח טוב ויפה לשנה הבאה. אני מודה לך מקרב לבי. כמה קשה היתה השנה תשי״ז שבה נלקחה ממני יהודית שלי ז״ל. היו חדשים, בהם חשבתי שלא אוכל לשאת את זאת עד הסוף. אך ההכרח ניצחני. עלי להמשיך! כשאני בבית מירל׳ה, אני מרגיש עוד דבר מה מהחיים שכדאי לחיותם. אודה, שהפעם הראשונה בעת החפירות ופיענוח הכתובות המחרידות ממש, נתפסתי ע״י דבר מה אחרי שיהודית ז״ל איננה. החדש היה בשבילי לא רק בעצם העבודה, אלא של חוויה עמוקה. למרות שהכחשנו, הרי ראיתי בעיני את קברו של ר׳ גמליאל ורבי שמעון וקבר ללא כתובת שאינו יכול להיות אלא של רבי יהודה הנשיא. משרד הדתות יעשה עוד מזה „הר־ציון״ אם נודיע על כך ולכן נשתוק ואני מבקש שגם אתה תשמור על הידיעה הזאת...

היה ברוך,

שלך משה.

ויגוע משה וימת

סוף חייו של משה היו טרגיים מאד. לאחר מות יהודית, אשתו המסורה, ירדה עליו עצבות גדולה. פגעה בו המחלה המנונת — מחלת הסקלירוז, לאט לאט הלך גופו החטוב והנאה והתנוון. נשתתקה לשונו והיה כילד הנזקק לעזרת אמו. עוד זכיתי לשבת על ידו בסוף חייו, ואם כי לכולם היה עונה בימי גסיסתו ב־יא ו־ניין בגרמנית, לחץ את ידי ועל שאלותי ענה בעברית: כן ולא. אז, בראותי את משה במצב זה התרסתי כלפי מעלה: הככה יעשה לאיש יפה ונפלא זה?

וימת משה וקברו נכרה ליד קברה של יהודית בבית־מועד לכל חי בקרית שאול אשר בתל־אביב.

תל־אביב. 16.11.61

יעקב לובמן־חביב

החיים בגמנסיון העברי בקובנה

ד"ר משה שואבה, שהוזמן לליטא ע"י ד"ר סולוביצ'יק בשנת 1920 לשם אירגון עבודת החינוך והתרבות במיניסטריון היהודי בליטא, קיבץ מסביבו חבר מורים מומחים יודעי עברית לצורך הפיכת בית־הספר למסחר הרוסי — לגמנסיון עברי מודרני.

צעירים אלה, לא כולם אנשי המקום היו ורובם באו לקובנה לשם עבודה חלוצית בשדה־החינוך העברי באוטונומיה היהודית בליטא. בהוראת השפה העברית, התנ"ך והספרות העברית ותולדות ימי ישראל עסקו הסופר נתן גרינבלט, בוגר הגימנסיה הרצליה בתל־אביב — ישראל יבלוקובסקי, בוגר בית־המדרש למורים בירושלים שהשתלם בגרמניה יעקב לובמן־חביב, המורה המנוסה בקובנה הגב' ורשבסקי־סגל, הבלשן והמדקדק לידסקי והבחור מיוצאי בתי־המדרש בליטא — שנידר.

הוראת המתימטיקה, ידיעת הטבע, לטינית וכו' נמסרה למורים הידועים קפיט, לויטן, הברמן מיוצאי פולין, זגרניק וברוצקוס, וכן למדו התעמלות, ציור וזמרה מורים מטובי הנוער הציוני: גרבר, וינשטוק, בלוק ואחרים.

ההנהלה הפדגוגית היתה בידי הד"ר שוואבה, שהיה ידוע עוד בגרמניה כמארגן למופת בשדה־החינוך והתרבות בכלל, והעברי הציוני בפרט, וגם בקיא בתנועות־הנוער והחינוך החדיש, שאליו שאפו בימי המהפכה שלאחר סיום המלחמה העולמית הראשונה.

הגמנסיון העברי הזה, לא היה בית־אולפנא בלבד, אלא מוסד חינוכי ממדרגה ראשונה, שנלחם להשלטת העברית והרוח הלאומי־ציוני, במורים לבין עצמם, בתלמידים ואף בהשפעה על ההורים. על כן לא הסתפקו המורים בהוראה בלבד, אלא עסקו בתיאום הדעות בין המורים בפגישותיהם ובטיפול בתלמידים גם מחוץ לשעות הלמודים, בסקציות ובקלוב שבהם עסקו התלמידים במלאכת־יד, שמעו הרצאות בכל ענפי המדע והקראות בספרות העברית והכללית, והיו מכינים תערוכות וחזיונות לנשפים עבור ההורים. ערך פגישות המורים עם התלמידים שלא לפי חלוקתם בכיתות, אלא לפי תוכן הפגישות, לא ישוער.

בישיבות הפידגוגיות לא עסקו המורים בקביעת תכנית הלמוד, בשאלות ההוראה והמצב הכלכלי בלבד, אלא בהן היו המומחים לכל מקצוע מרצים על

שיטת ההוראה, הרוח הלאומית והעבודה המעשית, שיש לשלבם בהוראה במוסד החדש הזה.

בסקציות למלאכת־יד עסקו התלמידים בגזרת ניר וקרטון והדבקתם וחיבורם לכלים, עצים ובנינים, וכן בכיור מחמר וּפלסטלינה. הגדולים עברו לעבודות עץ ובנו כל מיני כלים ואף מכשירים לפיסיקה וכדומה.

בקלוּב סודרו הרצאות לנוער הלומד בגמנסיה בתולדות העמים וישראל בגולה, בחיי ארץ־ישראל, בתולדות המוסיקה, בספרות העולמית והעברית, ולקטנים הוקראו ספורים ואגדות מספרות הילדים בעברית או מתורגמים מלשון אחרת, ואף הצגת סרטים קלים עם תרגום התוכן לעברית שהוקראה בשעת ההצגה ע״י אחד המורים.

החיים הללו, שלא במתכונת שעות ההוראה, ולא בחלוקה בין התלמידים לפי כיתותיהם, אלא לפי הענין המושך אותם, גרמו ליחס מיוחד שקירב את התלמידים בינם ובין עצמם ובין המורים והתלמידים. פגישות אלו היו מחנכות ומרחיבות דעתו ואופיו של התלמיד אולי יותר מאשר השעורים שבמחלקה.

בחיים אלה של הגמנסיה היה חלקי גדול, בהיותי חסיד שיטת החינוך בקרב התלמידים מחוץ לשעורים. בתור יליד ארץ־ישראל ששפת אמו היתה עברית, שהשתלם בפדגוגיה המודרנית השואפת לשילוב הלימוד בעבודה מעשית וחיים ציבוריים בין התלמידים, התמסרתי לארגון החיים האלה ולקחתי חלק גדול בהם, וזה מחוץ לעזרתי בשיבוץ לוח השעות השבועי, שהיתה עבודה קשה מאוד. רוב המורים שימשו גם במוסדות אחרים בעיר ולא קל היה להתחשב עם שעותיהם החפשיות.

מחוץ להנהלת הסקציות למלאכה אחר־הצהרים, ארגון ההרצאות וההצגות בקלוב בערב במשך כל השנה, היתה מוטלת על אחדים מאתנו גם כל ההכנה והעבודה הטכנית לנשפים להורים, בימי החנוכה והחגים האחרים, הן בבימוי והן בתפאורה וכו׳.

א. זימרני (זינגמן)

מבראשית של תרפ"א

היינו מחזור ראשון, שפתח בשנת הלימודים תרפ"א במכינה א' עברית. כעבור שנה נפתחה בשבילנו מכינה ב', בעוד שנה — מכינה ג'. דובר על מכינה ד', אך בתרפ"ד עלינו ישר למחלקה הראשונה. מעלינו כבר היו קיימות כל המחלקות עד לשמינית בכלל. מחלקות, שלמדו עדיין חלק מלימודיהן ברוסית, הלכו וסיימו, והגמנסיון הפך להיות גמנסיון עברי בקובנה.

למדנו שמונה מחלקות עד תרצ"א, ומחזורנו הי"א היה מחזור מלא ורצוף ראשון. שלושים וארבעה בנים ובנות מנינו במחזור, וביניהם עשרה, שהמשכנו יחד ממכינה א'. בבנין הישן, הצפוף והאפלולי ברחוב מאירוניו התחלנו, ובבניין החדש, המרווח על יד הניימן, על חדרו הגדולים ומלאי האור, סיימנו. כתלמידים עברנו את כל הלבטים של גמנסיון עברי על קיומו והתפתחותו בגולה. בחסותם של חבר מורים והנהלה נאמנים, המחפשים דרכים בחינוך בכלל ובחינוך עברי בפרט וגם יוצרים כלים להם, קנינו ידיעות רבות ברמה נאותה וזיקה מעמיקה לערכי האומה.

שנה שנה יצאו לעינינו עשרת המחזורים הראשונים, ושנה שנה נכנסו לעינינו תלמידים למכינות א' חדשות. ואותה מכינה א', שהתחילה בשנת הלימודים תרצ"א, כשאנו הגענו למחלקה השמינית, לא זכתה כבר לסיום תקין. שנת הלימודים האחרונה עברה עליהם בכיתות כלאים מתנכרות של המשטר הרוסי החדש, ואת תעודות הבגרות שלהם קיבלו, אם הספיקו, בהתפוצץ פצצות ראשונות של הפלישה הנאצית, עם רדת השואה כחתף.

התלמידים הצעירים של האתמול הרחוק, ששרדו בחיים, הם היום מורים, אומנים ובעלי מקצוע למיניהם, בנים מבוגרים למולדת המחודשת, ואזרחים מועילים פזורים בתפוצות. רבים, רבים, רבים אינם...

זוכרים התלמידים החיים את הגמנסיון שלהם, את מוריהם ואת חבריהם לפני שלושים שנה ולפני ארבעים שנה בחיבה רבה.

זוכר אני את יומי הראשון בגמנסיון, במכינה א', בסוף תשרי תרפ"א.

א.

אווירה היסטורית: סיום מלחמת העולם הראשונה, הצהרת בלפור והקמת בית לאומי בארץ ישראל, הקמת הרפובליקה הליטאית בעברי הניימן והוויליה, ייסוד בתי־ספר עבריים בליטא במסגרת האוטונומיה היהודית.

אבל אני, שמלאו לי כבר שש שנות חיים, לא רציתי בבוקר הסגריר שלאחר חג סוכות לרדת במדרגות העץ האפלוליות והחורקות, כדי ללכת לבית הספר, אל המכינה א'. לא רציתי לצאת מן הבית, שזכיתי בו סוף סוף אחרי טלטולים מיגעים וארוכים מדרומה של רוסיה בדרכם של פליטים למולדת. לא רציתי, כי נדהם הייתי עדיין מהלחמניות הלבנות, שהוגשו לנו בתחנת הרכבת בווילנה הבירה ביומה האחרון ע"י אנשי הסעד „יקופו", ומדממת הרחובות השלווים, כשטולטלנו בכרכרה על אבני מרצפותיה של קובנה הפרובינציאלית. או אולי הממתני הנסיעה הממושכת בקרונות קרוניות על פני ערים שוממות ועיירות שרופות במטחווי תותחים, של גייסות סדירים ובלתי סדירים בגבולות רוסיה, פולניה וליטא הבלתי יציבים? או שמא רדפו אחרי סיוטי פרשים מתוּרבשים, הסרוחים על נבלות סוסיהם בצדי הרחובות, וגופות מתנדנדות מתוך כותונות לבנות, התלויות על עמודי החשמל בעת חילופי „אדומים" ו„לבנים" בעיר הדרומית שברוסיה, או בלהות ההסגר והמחבוא, כשבחוצות השתוללו הפורעים, ובמרתף ביתנו סחבו השומר ובני ביתו ארגזי ביזה לדירתם, ובחסדם אלינו הבטיחו את חיינו מפני אנשי שלומם במיטב שלמוניו.

או יתכן שחשבתי, כי די לי בשלושה גני ילדים, שביקרתי בזה אחר זה עוד ברוסיה: רוסי, יידישאי ועברי, בהם הועשר נסיון חיי בשירים, במשחקים, בתורים וברעב, בבלהות מהפכה ומלחמת אזרחים.

אמא שידלתני בדברים, ויצאתי אחריה מפתח בניין הקומותים אדום הלבנים. צעדנו יחד במורד החצר, בשביל בין דשאים וערוגות פרחים, עברנו במרצפת השער ופנינו שמאלה במדרכת העץ עד לפינת הבנק הממלכתי האפור הקודר. בחצייה מלוכסנת הגענו כעבור דקות ספורות ישר אל הבניין המשובץ חלונות רבים ברחוב מאירוֹניו 14, הוא בניין הגמנסיון העברי בקובנה.

לא רציתי להיכנס בדלת הגבוהה, אך נדחפתי פנימה למסדרון האפל במשיכה בשרוול מעילי החצי חורפי בלווית געֶרה. כשפרצתי בבכי נתקע יד קרה בידי, ודברי פיוסין של אמא נשמעו באזני: — היכנס, היכנס, תפגוש שם חברים מגן הילדים שלך וגם חברים למסע ברכבת, בהפסקה תראה את בת דודנו, שאצלם התגוררנו עד שמצאנו את דירתנו, והיא כבר בשמינית. ואני הוספתי לבכות ומלמלתי: — אחרתי, ממילא אחרתי, הלימודים החלו מזמן, חברי יודעים הרבה, אני אינני יודע כלום...

גם מלות הארגעה על העזרה שיעזרוני בבית אבא ואמא לא הרגיעוני. לפתע פרץ אור יום למסדרון, בדלת ממולי נצנצו מסגרות זהב של משקפים, עמד מורה בפתח ובת צחוק על פניו. המורה דיבר אלי. פסקתי מבכות. יד חמה של המורה משכה אותי בידי, נגררתי אחריו אל הכתה המלאה ילדים. שמעתי ילדים קוראים בשמי. לא הרגשתי, כיצד ידה של אמי נשמטה ממני, איך נבלעה ונעלמה באפלולית המסדרון וברכה חטופה על שפתיה. הדלת נטרקה, נתמלאתי אומץ, המורה הביאני אל חברי, שרמזו אלי והזמינוני אליהם. ישבתי על ידם. המורה פנה אל שולחנו. נרגעתי. המורה המשיך שעורו בדיבור בלתי מובן לי. הסתכלתי

בספר, שהיה פתוח על השולחן לפני חברי. הכרתי את הספר, שהראו לנו בו בגן את ציורי האותיות של האלפבית. למדנו שם גם מלים ראשונות בעמודים הראשונים. אבל הם קראו כבר סיפור ממש, בעמוד 20! עלתה עגמומית בנפשי. אך בינתים צלצל פעמון. המורה החל לאסוף את חפציו, מלמל משהו ופנה לדלת. קם רעש בכיתה. הקיפוני חברי לשולחן והילדים השכנים לשולחן, קרב עוד ילד מאלה שהיכרתי מקודם, נעשה שמח, רצנו במסדרון בפטפוט עליז. רק הצצנו לחצר וכבר נשמע שנית הפעמון. התחל שעור בחשבון. להבחין בספרות ידעתי. אבל מה עושים בטורי הספרות, שביניהם הבחנתי סימנים משונים ואחריהם שני קווים? — לא ידעתי.

המורה הניחני לנפשי. החברים הגישו לי דף ולחשו: — כתוב, בבית יסבירו לך אבא ואמא מה לעשות. השעור נמשך ונמשך. הצלצול משום מה התמהמה לגאול. אך משנשמע הצלצול, חלפה ההפסקה במהרה, והתלמידים ההומים נבלעו מהחצר הדחוקה בין המבנים השכנים חזרה אל כיתותיהם. נגררתי אחרי חברי במסדרון, והפעם לא לכיתה, אלא לחדר גדול שקראוהו אולם. היה שם תנור גבוה, עמד שם כפסנתר. נכנסה מורה. בקצב מדוד, בקול רוגע ולבבי אמרה משהו לתלמידים. הם הסתדרו במעין מעגל קרוב לקירות. עמדתי בקרבם במעגל. התחיל שעור המשחקים. פתאום, נדמה לי, כי הבנתי את דבריה, נסיתי לשיר עם הילדים. וכששמעתי שיר מוכר לי מהגן, שאת מלותיו העבריות ידעתי, אף כי לא הבנתי בהן כלום, התעוררה בי רוח שמחה: אכן אינני יותר זיז יוצא דופן, שנתקלים בו כל רגע, אני אחד עם כולם, אחד, שנבלע ומרגיש את כולם. ובמיוחד שמחתי, כשהמורה סובבה ועברה על פני הילדים, בפנים המעגל, כדי לצותת לשפתיו של כל אחד ואחד ולהווכח, אם שרים ממש, או מנענעים רק מיכנית את השפתים. המורה עברה על ידי, התעכבה, האזינה לשירתי, חייכה והמשיכה בסיבובה.

לאחר שנגמרה הזימרה, החלה לארגן את המשחקים. והנה ניגשה אלי ושאלה לשמי ולשם משפחתי. ראשי נישא בקצב זרמי הדם שברקותי, המלים נתקעו בגרוני ובקושי שמעתי את קולי. היא רמזה לתלמידים, שיראו לי מה עלי לעשות במשחק. שני חברי עמדו מימיני ומשמאלי, ועל פיהם ובהתאם ללחישותיהם ידעתי מה לעשות. היו אלה משחקים במעגל, שירי לכת, שירי תנועה. המתח חלף. מנגינה רדפה מנגינה, עצובה, עליזה, מהירה, איטית.

„בידים הך, הך, הך,
ברגלים תך, תך, תך,
ובאגרוף...
ובאצבע..."

„פנה הימין, פנה השמאל,
ככה יוצאים במחול.
אל בת־זוגך שובה, שובה,
אל בת זוגך העזובה.

נגנו בקולי קולות
נצא־נא במחולות
— — — — — — — —"

ואנו מתקדמים זוגות זוגות, נפרדים שמאלה וימינה, ונפגשים שנית איש עם בן או בת זוגתו בקצה האולם. חוזרים למקומותינו הקודמים ומשחקים בשירה ובחלוקת תפקידים את „צקורי היפה", את „ספרי נא לי ריבה, ספרי נא חביבה". את „על חלון, על חלון עמדה צפור יפה" ואת שיר הלכת „ארץ מולדת, ארץ נחמדת!" את השירים שידעתי מקודם שרתי בקול ובאומץ ואת אלה, ששמעתי לראשונה, סיגלתי במהרה בו במקום ועם סירוסי המלות, כמובן, מטעויות בשמיעה. אחר כך הייתי חוזר על הסירוסים האלה מתוך צחוק.

הפעם בא הצלצול במפתיע. התפזרנו, מי לכיתה ומי לחצר.

איך נסתיים היום וכיצד חזרתי הביתה — אינני זוכר.

יש סיומים לפתיחות, אך לעתים איננו זוכרים אותם. ברור, היום הראשון תם ללא שוב.

ב.

חלף גם השבוע הראשון. התאקלמתי במידת מה. הצרות החלו בבית: הכנת השעורים, מילוי החומר החסר. עוזרת לי אמא עם מחברתי ביד, עוזר לי אבא עם ספרי ביד. עלי לשבת לקרוא, לכתוב, ללמוד על־פה, ואינני מבין, אינני מבין, על אף כל ההסברות. הורי שיכנעוני, שהדברים כל כך פשוטים וכל כך ברורים, עד שעלי רק להגיד, שאני מבין, ויניחוני לנפשי. ראשי היה סחרחר, הרגשתי, שנעשה לי עוול, חייב להיות כאן מישהו אשם. ועם התפרץ הצעקה מפי: „תנו לי מנוחה!" זרקתי את האשם העיקרי בעיני — את הספר — ארצה, והוספתי לצעוק: „אינני רוצה! אינני רוצה!" ההורים נתנו לי מנוחה, הפסיקו את פעולת העזרה האינטנסיבית. הם ענו ועזרו לי, כששאלתי אותם בלבד. לכיתה הייתי מגיע לפעמים מוכן ועל פי רוב בלתי מוכן. חיבבתי את שיעורי המשחקים, חיבבתי מאד את שיעורי מלאכת־היד: גזרה והדבקה בנייר ועבודה בקרטון וכיור בחימר, על יד השולחנות המגושמים והכבדים בחדר המלאכה. אף שיעור הזימרה הפך לחוויה, כל פעם שהביא המורה לזימרה את כיטורו, כדי ללוות את שירתנו במקהלה. השיעורים בשפה נעשו מובנים יותר ויותר. קראתי בספר האלפבית, הבנתי, התחלתי לענות על שאלות בעברית כשנשאלתי, לאחר שהתגברתי על הפחד והבושה. המקצוע היחיד, שהתקשיתי בו עד לסוף השליש הראשון היה חשבון. ואכן תעודתי הראשונה הכילה ציוני „מספיק" ו„טוב", אבל בחשבון היה רשום הציון — 2 — „לא מספיק". אך לא שמתי לב לתעודה, כי לא הבנתי הרבה מה טיבה, אם כי שמעתי משוחחים על כך בדאגה. תשומת הלב מוסחת היתה עדיין לנשף חנוכה והכנותיו. בשבועות הסמוכים לחג חזרנו כמעט יום יום בשיעורי המשחקים ואחריהם על הצגת כיתתנו „מסביב למדורה". באולם רבצנו על הרצפה: עדר, רועה, נבחן הכלב, הטלה והזאב.

הרועה: נבחן, נבחן, כלב עז,
ראשי כואב, כוחי פס,
אשכב רגע, אישן דק,
ואתה שמור הצאן וחזק.
הכלב: לך, אדוני, לך וישן,
על המשמר אעמוד כאן.
וכו' וכו'

נרדם הרועה, העדר מביע חרדה, כי גם הכלב נתנמנם. והנה יוצא טלה רך ושר:

הטלה: הכול אומר עלי כך:
קטן אתה עוד ורך!
שקר, שקר ענו בי,
עוד מעט וקרנים לי!
הריני שה ולא טלה.
אצא, אלך, אקטוף עלה,
מה לי דוב ומה לי זאב,
אחי המה וטובי לב.

והטלה יוצא היערה ונעלם. העדר מביע את חששותיו:

העדר: נרדם לו הרועה שם,
גם הכלב גם הוא נם,
טלה אחד הלך מנו,
מי יודע מה יקרנו?

מתעורר הרועה, משפשף את עיניו, נדהם ונבהל:

הרועה: מה פה היה, מה פה קרה?
הוי, מה גדולה היא הצרה!
טלה אחד הלך מנו,
הבה נצא ונביאנו!

וכאן הגיע תורי בתפקיד הזאב הפוגש ביער את הטלה.

הזאב: הוי, מה יפה אתה, טלה,
גבך שמן, פרסך מלא
וכו' וכו'

אני מזמין את הטלה אלי. הטלה, אחת הבנות בכיתה, נבהלת, נרתעת ומגבה:

הטלה: לא, לא, אירא, הלאה גש,
עיניך בוערות כאש!
וכו' וכו'

ולבסוף טרף הזאב את הטלה. ובזה תם תפקידי. הרועה והעדר הולכים לחפש את הטלה ומוצאים אותו טרוף ביער, ובשירה נוגה מבכים הם אותו אגב מוסר השכל מאלף.

ידעתי את תפקידי, אבל התביישתי לשיר בפני הכיתה כולה ואחר כך בפני קהל, ובעיקר קשה היה עלי, הזאב, לטרוף את הטלה בדמותה של הבת הנחמדה. לאחר שהתגברתי על המעצורים ומלאתי בחזרות את תפקידי בהצלחה, הצטננתי, וערב חנוכה היה קולי צרוד ולא יכולתי לשיר סולו. המורה נאלצה לחפש זאב אחר במקומי. אני הצטרפתי לעדר. את תפקיד הזאב מילא חבר כיתה, גדול ממני, מסורבל ונראה טבעי יותר כזאב טורף מול הטליה הקטנטונת והשובבה. הצטערתי על הפסד התפקיד בהצגה, שכבשתי במאמצים נפשיים. אבל אכזבתי פגה. נבחרתי על ידי קבוצת מתעמלים מהכיתות הגבוהות להשתתף אתם בהרכבת פירמידה במסגרת הופעתם הספורטיבית בנשף חנוכה. נחוץ היה להם ילד קטן להעלותו לפיסגת הפירמידה, לאחר שהיא תורכב על הבימה. כאן צרידותי לא הפריעה, וקומתי ומשקלי הקל התאימו בהחלט.

הגיע ליל הנשף. אולם טילמנס היה מלא רחש הורים, תלמידים ואורחים. המסך החגיגי המואר מלמטה כבר ציפה להפשלתו לצדדים. מסוכת הלחשן נשמעו הוראות אחרונות. אווירת החג וההתרגשות שררה בכול. האורות הועמו וכבו. התוכנית החלה. בחלקה ראיתיה עם הורי ועם אחותי הקטנה, ובחלקה ראיתיה בעד חור הבד מאחורי הקלעים יחד עם שאר חברי, כשאנו נטפלים כזבובים אל הבד. בחלקה השתתפתי בה על הבימה. רבצתי בעדר עם הכבשים ואחר כך צעדתי בסוף טור המתעמלים, טולטלתי מיד אל יד והונפתי בידים מוצקות בחולצתי הלבנה ומכנסי הכחולים אל כתפים עליונות, כשאני מרפין את ראשי מפאת תקרת העץ, שנתקלתי בה במרומים. תזמורת כלי הנשיפה ניגנה שיר לכת וסיימה בדיוק, כשאני התייצבתי איתן על רגלי לסערת מחיאות הכפים של הקהל באולם. אולם דווקא באותה דקה התחילו רגלי לרעוד, חששתי שמא כל כפתורי מכנסי עומדים להתעופף ואני עומד לנשור מתוכם אל תהום הראשים באולם. השגיות נמשכו, נמשכו, ופתאום שוב נתפשתי על ידי כפות ידים מוצקות וכהרף עין הועפתי מיד אל יד ונזרתי לרצפת הבימה מיוזע ורועד, אך שמח, כי עמדתי בנסיון. משתתפי הפירמידה שהתפרקה צעדו זה אחר זה אל אחורי הקלעים. אני הזדנבתי אחרון אחריהם מאושש בקצב המרש עם ירידת המסך. התכנית נגמרה בחצות. נעשו סידורים לריקודים. אבל ילדים קטנים צריכים למהר הביתה. קבלנו את מעיליו החרפיים ויצאנו ממרחץ התיאטרון ומאפלולית המסדרון החוצה. קור צורב ומהביל ובוהק פרוזת השלג הצחור מקיר לקיר קדמונו ברחוב. מרחוק נשמעו ענבלי פעמונים, שעטות פרסות סוסים ונסירת פסי עגלות החורף המתקרבות אלינו. הירח הפגום שחק במחבואים עם העננים לצחוקם המלצלץ של הכוכבים.

נמשכו ימי השלגים והקור. בבית הוסקו התנורים בימים שהיו עצים להסקה. החלונות נתכסו ציפוי כפור סמיך וציורי. בהבל פה היינו מנסים להמס את עלעלי הכפור ולגלות את הזגוגית בתחתית. בזמן ההפסקות היינו עומדים בטור ארוך

בקצה המדרכה בשלולית הקפואה של הרחוב ומחליקים בדהרה על פני הפס הנוצץ של הקרח הממורט. אך גדלה השמחה במיוחד, כשמעד אחד המחליקים ונפל, וכל הטור הדוהר נערם על גבו והתפזר סביב על השלג בצהלה רבה. לא אחד מרט את אפו וקיפח את שוקיו, אבל כמעט כולם התרטבו כהלכה וחוטמיהם היו מנטפים ממושכות. אחרי הצהרים היינו מתאספים במרומי הרחוב מאירוניו בשיפולי „ההר הירוק" והיינו גולשים על עגלות חורף זוטות בשלג המוצק והחלק של הרחוב, ביעף היינו חולפים על פני בנין בית הספר עד לשדירה של הרחוב הראשי החוצה. קטנים וגדולים, תלמידי בית הספר וילדות החצרות הסמוכות, בשיירה ארוכה משכנו את עגלותינו חזרה במעלה הגבעה לקראת הסיבוב החדש. הכנת השעורים נצטמצמה בשעות המועטות של שעות הצהרים או שעות הערב. ההכנה כשלעצמה נכנסה למסלולה התקין והרגיל של מילוי חובה עם קצת סיפוק עצמי, שאין אני צריך להיעזר יותר על ידי ההורים. מלים רבות בעברית היו שגורות כבר בפי, ויכולתי לענות על שאלות, לבנות משפטים ולשוחח שיחה קלה.

והנה הופיע המורה לעברית בבוקר אחד של השליש השני והודעה מוזרה בפיו, כי מעתה ואילך לא נדבר יותר עברית בהברה אשכנזית אלא בהברה ספרדית. לא ידעתי כלל, שדיברתי בהברה אשכנזית או באיזו הברה שהיא. ההסבר, כי בהברה ספרדית מדברים בארץ ישראל, שיכנע. המורה רשם על הלוח את השינויים המעטים, שעלינו לדעת, כדי לבטא נכון:

ָ קמץ, מבטאים לא: כ־o אלא כ־a

ֹ חולם, מבטאים לא: oi אֶלא כ־o

ת תו, מבטאים לא: כ־s אֶלא כ־ז.

— — — וזה הכול. וזה היה גם מספיק, כי היה גם מצחיק למדי. היינו מתבלבלים בין העברית לעבריס, היינו מרבים בפתחים במקום הנחוץ ובמקום הלא נחוץ, ואפילו את ה„סמכים" ואת ה„שינים" היינו מבטאים כ„טית":

המקום תפוח (תפוש); הוא טיפט (טיפס) על טולם (סולם). וכשהופיעו קמצים קטנים פיצחנו אותם כ„פתחים". גם המורים עצמם לא הצליחו להשתלט על המבטא החדש במהירות. הצעירים שביניהם הקדימו להתאקלם, הותיקים שביניהם המשיכו זמן רב להתבלבל. ובתוכם היה המנהל הוותיק: עוד שנים רבות היה נכנס לכיתה, קורא בשם תלמיד ומכריז: „כסף לוי שילמתו, בקושו לוי היגשתו, קח אֶס הספורים ולך הבויסו". (כסף לא שילמת, בקשה לא היגשת, קח את הספרים ולך הביתה). הוא היה מוצא לעתים בספר החשבון „טעות דפוס". בית ספרנו היה כמדומה הראשון שעבר להברה הספרדית. בתי ספר אחרים בעיר ובעיירות המשיכו שנים אחדות „לא להיכנע". כעבור זמן לא רב היתה ההברה החדשה שגורה על פינו. אך הפליא לבטא המורה לחשבון ומלאכת יד, איש ראשון לציון, שנקלע לליטא ולימד בבית ספרנו. כך התקרבנו צעד נוסף אל ארץ ישראל, בסגלנו את המבטא, שהפך למקובל בארץ.

*

אחרי הראשית באו שנים של עלייה מכיתה לכיתה, ממחלקה למחלקה. נשתלבו החיים סביב לבית הספר ונתהדקו. מורים וחברים חדשים, מקצועות לימודים חדשים נוספו משנה לשנה. הקריאה המשלמת בספרות בית הספר עלתה לרמה גבוהה יותר. לא עוד „המכנסים החדשים של יובב השובב" ו„תעלולי הארנבות", סיפורי „פרחים" ו„נצנים". פנס הקסם והמשחקים באמצע השבוע הוחלפו בבימה חפשית ויוצרת: חיבור מהזות, בימוים והשתתפות פעילה בהם — בלילות שבת בקלוב. וכבר אין מתכוונים אליך בקריאה: „מכינה א', ב', ג' הביתה!" טיולים בשעות התעמלות לפטרובקה, לוסילובקה למשחק „פעלקער באל" ו„פוט־באל" (במיוחד בהשראת סוכת מאפו שלנו) היו למשאלה רצויה, טיולים ל„גיא" של מיצקביץ או בין גני ההר הירוק במקום שעות לימודים היו למציאה ממש, ומה יש לומר על השתתפות בנטיעות ט"ו בשבט וקבלת השקיות עם התאנים, התמרים, השקדים והצימוקים, וה„נסיעה" בקטריה על פני הניימן ליערות האורנים של הקייטנות בל"ג בעומר! ואלה ימי חג היו לנו בביקורי סופרים ואמנים ואורחים, ידועי שם! ובימי חול של לימודים אין לשכוח את ההקראות האמנותיות מסיפורי שלום עליכם ופרץ על ידי המורה ותחרות העתונים הפנימיים הכיתתיים, שנכתבו על גבי השעוונית ושוכפלו בשפירוגרף והופצו בין החברים. ואיזה בולמוס של כתיבה תקף אותנו בהשפעת המורים: שירים, מחזות, מאמרים, סיפורים ואפילו רומנים כיד הדמיון וכיד הכותבת הטובה עלינו. ואחרי הצהרים: פגישות בגבעה, ה„בערגל", הסמוכה למשחקי כדור והתכתשות עם נערים, שאינם בני ברית; השתהות בפתח בית הספר, כדי להבריח את צעירי בתי הספר האחרים, המחזרים אחרי בנות כיתתנו, הליכה רעשנית בצוותא אל „הראינוע", טיולים מאוחרים אחרי „הקיבוצים" ב„מעונים" של תנועות הנוער וויכוחים קולניים בשדירה קבוצות קבוצות בין חברי תנועות יריבות, ויכוחים, שנמשכו למחרת בבוקר בהפסקות ולעתים אפילו בשעורים. חידושים: ביטול ציונים בתעודות ורישום הערכות במקומם, (אך שיבה לציונים כעבור זמן קצר), הנהגת מדים שחורים כמריים וכובע סיר על ראש, סמל עברי ג.ע.ק. על הכובע, איסור הליכה בחוצות אחרי עשר בערב וביקור בראינוע בלי רשות, (ובזה לא עמד כל ציבור התלמידים בעיקר בבירה, והממשלה שאסרה מיהרה להתיר), עליית המנהל ארצה עם בתו, חברת כיתתנו; הופעת שליחים מהארץ ושיבת מבקרים בה, וסיפוריהם; ביקורים הדדיים בין כיתתנו וכיתות מקבילות בערי שדה; משפטים ונשפים ספרותיים — כל זאת גיוון והתסיס והשקיע בקצפו את לבטיך ותהיותיך האישיים והשכיח את מצוקותיך הכלכליות והמשפחתיות. ובית הספר מצידו תורם בצנעה את תרומתו בשחרור חלקי או מלא משכר לימוד בשעת דוחקם הקשה של התלמידים בבית הוריהם.

ממחלקה למחלקה וממחלקה למחלקה גבוהה יותר וגבוהה יותר, והנה גם מבניין ישן ובלה לבניין חדש, שטוף אור ומרהיב. מקומותים לשלוש קומות, מאולם אחד לשני אולמות. ונערכים נשפי חנוכה חגיגיים ומסקרדים פורימיים ססגוניים בכל הקומות, בחדרים ובאולמות.

שנה שנה אחרי חופש הקיץ נקלטו המוני נוער יהודי לגמנסיון העברי, ושנה שנה נפלטו לפני חופש הקיץ אחרי הבחינות בכתב ובעל פה מחזורי בוגרים. ותכניות וסיכויים קוסמים להם: לימודים בפקולטות שונות באוניברסיטה המקומית, לימודים במוסדות השכלה גבוהים בחוץ לארץ, הכשרה קיבוצית ועלייה ארצה ועוד ועוד.

מתרפ"א ועד תרצ"א — אחת עשרה שנות לימודים רצופות, ראשית של חיים פורחים ושאיפות ותקוות. האופק האישי בהיר, אף כי בציבוריות היהודית בליטא גברה הקדרות: צמצום זכויות המיעוטים, החנקה מודרגת של העצמאות התרבותית, דחיקה שיטתית מתמדת ממקורות פרנסה.

ההמשך לא היה כבראשית, אך מי שיער וציפה לאחרית ולקץ?!..

הזאֵב כבר ארב לטלאים...

ד"ר הרצל רוזנבלום

המאבק הראשון שלי

זה היה לפני מיליון שנים — בפרוס שנת 1919...

שהרי קרו משך 43 השנים האלו על פני כוכב הלכת שלנו דברים, המתרחשים בדרך כלל במשך של תקופות גיאולוגיות שלמות!

חזרתי אז עם הורי מרוסיה, בה שהינו במלחמת העולם הראשונה, לקובנה, שממנה גורשנו יחד עם כל יהודי המקום בהתחלת אותה מלחמה. הייתי אז תלמיד כתה ו' וטבעי הדבר שבשובנו לקובנה הופנתה דאגת הורי ודאגתי לשאלה „מה יהיה אתי הלאה". שהרי קובנה היתה באותם הימים עיר כמעט ריקה מאדם. היהודים טרם שבו אליה, והרושם היה שגם תושביה הלא־יהודיים פזורים עוד ברובם הגדול „אי־שם". החנויות היו ברובן מופקרות, ורק אנשים מעטים היו משוטטים ברחובותיה של עיר עזובה זו. בעיר שלטו עוד הגרמנים, אשר טרם חזרו לגרמניה, והליטאים שכבר החלו בהשתלטות על הארץ עדיין לא הגיעו לשלב של השתלטות סופית עליה, והם רק „מישמשו" בה באפלה. וכמובן, שגם תלמידים חסרו עדיין בקובנה, ביחוד לשם לימוד ברוסית. כי החינוך התיכון בשפה הרוסית היה שם עוד מנת יהודים בעיקרו, והיהודים, כפי שאמרנו, רק מעטים מהם חזרו באותם הימים לליטא מרוסיה שאליה הוגלו. והבעיה היתה איפוא, מה לעשות באותם הבנים והבנות בקובנה, שהם כבר חזרו הביתה, ועליהם היה להמשיך בהשכלתם הגימנסיאלית, ובשפה היחידה שהיתה ידועה להם — הרוסית.

„מורי תיכון לנצרכים"

התחילו הגישושים השונים, שמטרתם היתה לבדוק אם אפשר לעשות משהו בנידון. וכמו שאומרים: „יגעת — מצאת".

כי הנה התברר למחפשים, שבין החוזרים המעטים בקובנה נמצאים כמה וכמה אנשים המסוגלים, בשעת חירום זו, לשמש איך שהוא „מורי תיכון לנצרכים". נמצא אחד בשם א. קאצל, יהודי מתבולל, דומני מלנינגרד, שהיה נשוי ליהודיה מקובנה ובא לליטא יחד אתה מרוסיה. הוא אמנם לא עסק בהוראה אף פעם, אבל --

רוסית הוא ידע, ובאוניברסיטה למד פעם, ופרנסה היתה חסרה לו, וכך צץ ועלה בלב הרעיון להזמינו כמנהל הגימנסיה הרוסית בעיר, שאת הקמתה החלו מתכננים. כן נתגלו עוד כמה מורים, כלומר, „פחות או יותר מורים", כמוהו: מהנדס צעיר וסימפטי ש. גוץ, שבהנדסה טרם עסק אבל בפרנסה כבר נזקק, וכן מספר אנשים אחרים, „ירוקים" בשטח ההוראה כמותם, שהקו השווה ביניהם היה, שהם ידעו רוסית וחיפשו לעצמם „מקום תחת השמש". ועוד קו משותף אחד היה לכולם: רובם המכריע היה מזרע אברהם, יצחק ויעקב. במידה וזכרוני אינו מטעני, היו רק שנים—שלשה רוסים מלידה בקרב מנגנון ההוראה הכללי בן 14—15 המורים שהתנדבו להיות מורים והתנדבותם נתקבלה. כל השאר היו יהודים, אם כי רחוקים מהיהדות, פרט לאחד שאותו אני רוצה להזכיר במיוחד והוא יוסף לויתן, מורי הנפלא לרומית, אדם בעל שעור קומה ובעל נפש שמעטים כמוהו.

גם התלמידים נמצאו!

ואז, לכשהסתבר שמורים אפשר לגייס, נשאלה השאלה האחרת והחשובה יותר: האם יש בשביל המורים — תלמידים, כלומר תלמידים במידה מספקת, המאפשרת הקמת גימנסיה כדין?

והוחלט: לפנות באמצעות ההורים אל המעונינים בכך ולראות כמה תשובות תתקבלנה. שכן טענו הבריות: לא כולם ידועים לנו, ויתכן שיש בקובנה מעונינים במספר רב יותר משידוע לנו. ועוד: אין להוציא מכלל החשבון גם את אלה שחזרי מרוסיה והם מתגוררים לא בקובנה עצמה אלא בפרבריה, בעיירות הקטנות סתם, ויתכן שגם הם מחפשים גימנסיה לבניהם.

וכך הופיעו ביום בהיר אחד על קירות העיר כרוזים לאמור: המעונין להתקבל לגימנסיה רוסית חדשה, העומדת להיפתח בקובנה, יואיל לבוא לאסיפת תלמידים באולם בית העיריה ביום זה וזה„ שעה זו וזו. מודעה ברוח זו נתפרסמה גם בעתון המקומי הדל, שהחל להופיע בקובנה.

והנה — פלא פלאים: אולם בית־העיריה נתמלא בשעה הקבועה קרוב למאתיים צעיר וצעירה, שחיפשו לעצמם גימנסיה רוסית.

הייתי אחד מהם ונתבקשתי להצטרף ל„נשיאות" שתנהל את האסיפה, דבר שהסכמתי לו בהיסוס, מאחר שטרם נתנסיתי אז בתפקידים כגון אלה והייתי קצת נרגש לקראתו.

„גוי לרפואה"

והנה, רק באנו להרכיב „נשיאות" מיד נתקלנו בבעיה מסוימת — שלדידי היתה זו הבעיה הצבורית־הלאומית הראשונה שלי: גילינו, כי כל חברי „הנשיאות" שלנו הנם בני אברהם דוקא. הדבר היה טבעי, מאחר שהנאספים היו יהודים ברובם, אבל הדבר יצר „פרובלמה". שכן שאלנו את עצמנו: האם זה יהיה נכון להציג בפני הגורמים המעונינים נשיאות שהיא כולה „יהודית" כאשר עיסקה הוא לתכנן גימנסיה — רוסית?...

והתשובה לכך היתה: לא, זה לא יהיה נכון...

(הערת בינים: ז. ז'בוטינסקי ז"ל מספר באחת מרשימותיו כיצד הוא, בהיותו בן 16—17, הפליט בתשובה לשאלת נערה איטלקית חביבה על אודות דתו: „פראבוסלבי". אכן, אנחנו אמנם לא הרחקנו כל כך לכת ולא הצגנו את עצמנו בפני מישהו כ„פראבוסלבים", אבל „יותר מדי יהודיים" גם כן לא העזנו להיות אז, ביחוד לאור ה מ ט ר ה אשר אליה חתרנו — להקים גימנסיה רוסית בקובנה, וכן לנוכח ההרגל בו גדלנו לראות בכל בית־ספר שהוא — בית־ספר המוכרח להיות רוסי כמובן, והוא איננו י כ ו ל היות אחר... וכך נדמה היה לנו, כי נציגות תלמידי בית־הספר שלנו איננה יכולה להיות יהודית דוקא, יהודית באופן הפגנתי!).

בקיצור, מה עשינו? גילינו בקרב מאתיים התלמידים שנאספו באולם העיריה דקובנה אחד, שהיה נוצרי מלידה, ואם כי הוא לא הצטיין במאומה והיה „שגץ" שרצה כי רק יעזבוהו לנפשו — נטלנוהו ולתדהמתו בחרנו בו בתור יו"ר האסיפה...

בן הסנדלר שעשני למהפכן...

היתה זו — כפי שהבינותי רק לאחר מכן — מילוי מצוות „גוי לרפואה", שעליה הרהרתי מאז רבות עד שגיליתי את מהותה.

אכן, ה„מצווה", אחרי שהרהרתי בה, לא מצאה חן בעיני כלל. אמרתי בלבי: אין זה אלא שריד הגיטו — אבל חברי לא הסכימו לי. והיה עלי להתווכח אתם.

ויכוח זה, שלא נפסק מאז, עוד החריף עם הזמן.

כי כאשר נוסדה הגימנסיה שמתי לב לכך שלא זה בלבד ש מ ו ר י ה הם ברובם המכריע בני יעקב, אלא שגם ה ת ל מ י ד י ם הם כמעט כולם יהודים. כי הסתבר, שמתוך כ־300 התלמידים של הגימנסיה החדשה שקמה, מהווים היהודים לפחות כ־250 איש! וכיוון שהיהודים הטובים האלה — מקרב המורים והתלמידים גם יחד — עשו הכל כדי ל ט ש ט ש את זה ולהדגיש את „רוסיותה" של הגימנסיה דוקא, החל הדבר הזה עם כל יום להרגיזני יותר ויותר.

וכמו שקורה לעתים קרובות, דוקא הפכים הקטנים הם הגורמים למהפכות הגדולות בנפש: היה באזור, שבו התגוררנו, סנדלר יהודי קטן (ואנלפבית) שהיה ידוע בכינויו „אבא דער שוסטר" (הסנדלר אבא), ולו בן „פייבל" (שרגא). גם הוא תלמיד הגימנסיה. הוא דיבר רוסית בקושי והוכנס לגימנסיה זו ולא לבית־ספר עברי או יהודי בעיר, כנראה במגמה „לעלות בסולם הסוציאלי", דבר שהיה קשור בהתבוללות־מה. והנה אני שומע את מנהל הגימנסיה, א. קאצל, פונה אליו פעם בשם „פאַוול אדולפוביטש". כלומר — פאוול בן אדולף". היום הייתי צוחק לכך. אבל אז התגעשתי ואמרתי בלבי: אם ככה, אני אראה להם ש י ה ו ד י ם אנחנו, ואקרע את המסכה מפניהם!...

אנו עולים על המתרסים

זאת היתה — ככה נדמה לי — התחלת המלחמה הרועשת להפיכת הגימנסיה הזאת מרוסית לגימנסיה יהודית־לאומית, עברית (ולי אישית היתה זו התחלת

פעולתי הציבורית כיהודי, כעברי וכציוני בעל טמפרמנט פחות או יותר „רבו־לוציוני".)

אספתי סביבי כמנין חברים, בעלי השקפות „מהפכניות" כמוני והחלטנו לצאת עם מלחמתנו „החוצה". רוצה לומר — למרחב הגימנסיאלי והעירוני. קיבצנו אסיפות מצומצמות וגם מורחבות יותר, שלפניהן הרצאנו על „מטרותינו", הוצאנו עלונים עם „מאמרים" על כך, התווכחנו, התפלסמנו ודרשנו „שינויים יסודיים במבנה הגימנסיה שלנו".

ומה היו השינויים שדרשנו?

אמרנו: הואיל ורוב התלמידים אצלנו הנו יהודי מפורש — גם על הגימנסיה שלנו להיות יהודית, ולא רוסית. יהיתה לנו גם „פורמולה" בנוגע לעתידם של התלמידים ה ל א — יהודים בגימנסיה, שאמנם היו מעטים אבל להתעלם מהם לא יכולנו. ובכן, כששאלונו מה יהיה ע מ ם, עינינו, תוך מיזוג גאוה לאומית עם קצת ליבראליזם פוליטי: „אלה מהם שירצו בכך יתקבלו לגימנסיה היהודית שלנו על יסודות של שוויון עם כולנו. כלומר, תוך התחיבות מצדם ללמוד יחד אתנו ב ע ב ר י ת וגם בכל המקצועות היהודיים המקובלים, ולא — ילכו לאן שילכו, ושלום על כולנו!".

והצפנו את כל הגימנסה בכרוזים עד למעלה ראש, עד שהתחלנו פשוט לחתור תחת סדריה.

יהוספנו: „אם לא ייעשה כרצוננו — נכריז על שביתת תלמידים כללית". ואמנם כך עשינו...

מחיאות כפיים צעירות

אספנו אסיפה כללית של רוב תלמידי הכיתות הגבוהות ונאמנו בפניהם בהתלהבות האופיינית לגילנו: כך וכך, יהודים אנחנו, ולאומניים אנחנו, ומה שמגיע לכל יתר הלאומים תחת השמש — להתחנך ברוח הלאום ובשפתו — מגיע גם לנו, ואין כל יסיד וכל טעם לחנך מאות צעירים יהודים בשפה וברוח זרות רק מפני שיש מיעוט קטן בן כמה עשרות תלמידים בקרב הרוב היהודי הגדול בבית־ספרנו! לא רק שזה איננו הגיוני וצודק, הוספנו, אלא שזה גם עומר בסתירה לרוח הדימוקרטית היפה של מדינת ליטא הצעירה הקמה זה עתה לתחיה...

בנקודה זו, האחרונה, רצינו למשוך לצדנו את שלטונות החינוך החדשים של ממשלת ליטא הצעירה והמתארגנת, שגם ה י א היתה נגד המשכת החינוך הרוסי בליטא המשתחררת מהעול הרוסי המעיק. ואמנם, הצלחנו בכך. וזכורני, שמשרד החינוך של ליטא עודדנו להמשיך במאבקנו הלאומי־היהודי עד תום, באומרו: „כל דבר המסייע בידנו לעקור את ההשפעה הרוסית בליטא — יבורך". וזה היה צד חשוב מאד בחישובינו התכסיסיים, כי היה בו כדי להפריע את א. קאצל ואת חבר מוריו היהודיים המתבוללים מלנקוט צעדים יותר מדי דראסטיים נגדנו, שמא ירגיז הדבר את החוגים ה ל י ט א י י ם בעיר, שברור היה כי הם עומדים לצדנו.

ואכן, הלכי־הרוח באסיפה הכללית שלנו היו יותר מאשר חיוביים. קבלנו הרבה מחיאות כפיים צעירות, כפי שאומרים, „מכל הספסלים". והחלטנו: ביום זה וזה תתחיל השביתה הכללית בגימנסיה, „שביתה עד הנצחון המלא", ואף איש אחד לא יופיע לשיעורים!

...ומחיאות כפיים קשישות

כיוון שכך, אחזד דהרגשות רבה את המורים, שראו בעין רעה את „מאבקנו", והם החליטו לכנס אסיפת הורים במוסד, על מנת לרסן במקצת את בניהם ובנותיהם באמצעותם.

האסיפה נערכה בדחיפות, ובאו אליה כמעט כל הורי התלמידים והמורים. שררה אוירה „חמה" באולם ואם כי לא הייתי יכול לצטט עתה מלולית את כל ההערות שהושמעו בה על חשבוננו, אגיד רק שלא היה בהן כדי להוסיף לנו, לתלמידים הלוחמים, נחת...

אמרו לנו מה שהורים תכליתיים ו„חומרניים" נוהגים לומר לבניהם בהזדמנויות מהסוג הזה תמיד: שעלינו, התלמידים הגדולים, לגמור את מה שהתחלנו, ולתת לתלמידים הצעירים, ה מ ת ח י ל י ם עתה את דרכם בלימוד, לפתוח בדרך החדשה בחינוך; שיספיק לנו אם נתחיל במלחמות „לאומיות" א ח ר י שתהיה תעודת בגרות בכיסנו; שזה בכלל לא ענייננו אלא ענין המוסדות היהודיים המוסמכים בליטא, ש ע ל י ה ם להחליט איזה חינוך לתת לנוער היהודי בליטא; ושאנו סתם „צוציקים" ועלינו גם ל ה ת נ ה ג בתור שכאלה, ו ל א ללמד גדולים בינה.

נפל בחלקי לייצג את התלמידים השובתים באסיפה, כיוון שכיהנתי בתור יו"ר ועד התלמידים בגימנסיה, וכך נתבקשתי להסביר את התנהגות השובתים. עשיתי זאת, כפי שנדמה לי, בהצלחה יחסית, שהתבטאה בעיקר בכך, שהתרגש והתעצבן בשעת נאומי דוקא מנהל הגימנסיה מר א. קאצל, שנכנס מדי פעם לתוך דברי בהערותיו מלאות החלחלה והלהט, בו בזמן שאנכי, הנער, נהגתי להשיב לו בשקט ובנימוס מוחלטים — דבר שהיטה את אהדת הנוכחים לצדי, ואף הביא לי מחיאות כפיים, שעוד יותר הרגיזו את מנהלי...

מגרשים אותי מהגימנסיה

ואכן, סוף ז ה של האסיפה הגדולה נתנה לנו כנפיים, והשביתה, שהיתה צריכה להיערך כעבור כמה ימים, ל א בוטלה.

נקראתי אל חדר המנהל והוגד לי, שאם לא אבטל את השביתה אשא בכל התוצאות אישית ומועצת המורים תדון בכך, תוך הנחה שיגרשוני מהמוסד בכלל...

לא אגיד שהייתי מאושר לנוכח הסיכוי הזה, להפך, אבל דרך של נסיגה כבר לא היתה לפני, מאחר ששרפתי זה מזמן את כל הגשרים אליה. כמובן, שבביתי שררו „סדום ועמורה": הורי ז"ל ואפילו אחי, שציונים מסורים היו, גינוני על „עקשנותי הילדותית" והפעילו לחץ בן מאות אטמוספירות על ראשי הבוער,

אבל עם כל הכאב הפנימי שהדבר גרם לי, הצלחתי איך שהוא לעמוד על שלי – ולהמשיך. שכן לא רציתי להיות „בוגד".

ואמנם, השביתה החלה: ביום מסוים לא בא איש לשיעורים, והמעטים שניסו לבוא נעצרו בכניסה למוסד ע"י „משמרות שובתים" אשר החזירום לביתם בחרפה...

ואז בא הדבר הנורא: התכנסה מועצת המורים שהחליטה לגרשני מהגימנסיה...

זה היה כבר לפני בחינות הגמר שלי, שכן שכחתי לבאר קודם, כי המלחמה שלנו על „ייהוד" הגימנסיה היתה די ממושכת וארכה למעלה משנה וחצי בהגיעה לסיומה כבר בהיותי תלמיד הכיתה השמינית. וגירושי על סף סיום הגימנסיה הוסיף כאב נוסף למגורש, ועל אחת כמה וכמה לבני משפחתי. היא גם הבהילה לא מעט את רוב תלמידי הגימנסיה, שממש נשברו על ידיה. והיתה זו אחת האכזבות הראשונות והמרות שלי כשראיתי שהתלמידים השאירוני בודד בחוץ, למרות מחיאות כפיהם הנרגשים מקודם, בהמשיכם ב ל י מ ו ד י ה ם כמקודם... אבל למדתי מזה משהו מהכלול בטבע האדם.

ד"ר מ. שואבה וי. יבלוקובסקי

אותו זמן היכרתי בקובנה שני אנשים, את הד"ר משה שואבה (עתה — ז"ל) ואת ידידי משנות חיי המאוחרות יותר, מר ישראל יבלוקובסקי (ייבל"א). הד"ר שואבה היה יהודי גרמני, שבא לליטא בתפקיד מדריך ציוני ומורה, ואילו מר יבלוקובסקי, היה צעיר שהגיע אז לליטא מארץ־ישראל, אחרי שהתחנך בגימנסיה „הרצליה". סופר לי, כי שואבה נועד אז להיות מנהל הגימנסיה שלנו במקרה של „ייהודה" והעברתה לפסים העבריים המקווים, ואילו יבלוקובסקי נועד לשמש לו עוזר ראשי בכך.

התיחסתי לשואבה, (אח"כ — פרופסור באוניברסיטה העברית) בכבוד רב בשל השכלתו וידענותו הרמות, ואילו את יבלוקובסקי אהבתי בשל „ריח ארץ־ישראל העברית", שאותו הוא הביא עמו לליטא, ובשל שליטתו המלאה בעברית, שממנה התפעלתי במיוחד בהיותי „גוי־למחצה". זוכר אני את השאלה השלומיאלית בה פניתי אליו פעם: „האמנם מבין אתה את מה שאתה קורא בעתון העברי מלא הנקודות וההירוגליפים?" — וגם את צחוקו הנלבב לשמע קושיתי... זוכר אני.

והנה ניחמוני השניים בהבטיחם לי, שאם אמנם אשאר מחוץ לגימנסיה שלי — יערכו לי בחינות גמר מיוחדות בגימנסיה „שלהם" בקובנה, ובשפה שאני שומע אותה, והם שיעניקו לי תעודת־בגרות מתאימה. אכן, זה עודד אותי קמעא, אם כי לא את הורי, שלבי היה עמהם, אם את האמת אומר, אבל לעזור להם לא יכולתי.

אבל הורים אינם נזקקים לעזרה, ביחוד לא מצד בניהם הקטנים, כך היה נדמה לי אז, ועל כל פנים במקרה זה הם גם הוכיחו זאת.

„הפי אנד" כפול

היה להם, בתור ותיקי העיר, השפעה מסוימת בחומותיה, וכך הפעילו מאות אטמוספירות על הגימנסיה ואילצו את מוריה לדון בהחלטת גירושי מ ח ד ש, ולבסוף אף לקבלני חזרה למוסד. אכן, זה היה כבר בשעה מאוחרת במקצת, לאחר שנדדתי אחרי גירושי מהגימנסיה, בודד ומיותם כחדשיים ברחובות קובנה. והעיקר — לאחר שכל חברי בכיתה כבר הספיקו להיבחן במחצית המקצועות שלהם.

הצטרכתי, איפוא, „לשנס את מתני" ולהיבחן כל פעם ב ש ת י בחינות — בבוקר יחד עם כל הכיתה, ובערב בבחינות שמהן נעדרתי עת הייתי מחוץ למוסד כמגורש והאחרים כבר עמדו בהן.

פרט אחד, מצחיק במקצת: כשבא תורי להיבחן אצל א. קאצל, ששנא אותי כמובן לא מעט (ובצדק), אמרתי בלבי: מוטב לי לשנן את מקצועו שלו ב ע ל פ ה, על כל צרה שלא תבוא... וכך עשיתי: נטלתי ספר הרצאותיו במקצוע הכלכלה הלאומית — ספר כבן 120 עמוד — וממש למדתי אותו בעל־פה, פשוטו כמשמעו, כמו שיר, עד כדי כך שגם היום אני מסוגל לצטט דפים שלמים ממנו. וכשבאתי אליו להיבחן והוא הציג לי שאלה „סבוכה" למדי, הצטרך להאזין איך אני „מדקלם" מספרו ממש מלה במלה, כולל הפסיקים ויתר סימני הפיסוק שבו. לא נשאר לו איפוא, אלא להסמיק כסלק ולשלחני לכל הרוחות מפניו בתוספת ציון „טוב" בתעודה.

אותו זמן הוחלט גם ע"י משרד החינוך הממשלתי בליטא „לעברת" את הגימנסיה שלנו — בניגוד לרצון מוריה והוריה — וכך הגיע גם זמנם של שואבה ושל ידידי („המבין כל מלה בעברית") יבלוקובסקי לעלות על במת החינוך היהודי בעיר.

היה זה, איפוא, „הפי אנד" כ פ ו ל: שלי ושלהם גם יחד.

ועד כה אני הופך „לירי" בהיזכרי במלחמתי הראשונה הזאת של חיי...

ד"ר רפאל רבינוביץ

בימים ההם (1919-1940)

א.

קשה לי מאוד להעלות זכרונות מהתקופה ההיא, תקופת הזוהר של יהודי ליטא העצמאית (1919—1940), שעה שהינך יודע את הסוף המר של שבט יהודי מפואר זה (על החינוך העברי בליטא עלה הפורת כבר בשנת 1940, עוד לפני רצח היהודים על ידי הגרמנים, על ידי השלטונות הקומוניסטיים), אלא שתכפו עלי הפצרותיו של ידידי ישראל יבלוקובסקי, עורך ספר זה, והנני רושם פה דברים אחדים על התקופה ההיא.

בסוף 1923 הצטרפתי לעובדי החינוך העברי בליטא העצמאית כמנהל הגמנסיה העברית ברוסין. בשנת 1925 עברתי, לפני הזמנת מרכז „תרבות" בליטא, לקובנה על מנת לשמש כמנהל הסמינריון העברי „תרבות" שהפך אחר כך במשך הזמן לפדגוגיון עברי, שהכין את בוגרי בתי הספר התיכוניים להיות מורים בבתי הספר העממיים ובארבע המחלקות הראשונות של בית הספר התיכוני.

נוסף לעבודתי הנ"ל בסמינריון העברי קיבלתי עלי בשנת 1929 להורות היסטוריה במחלקות הגבוהות של הגמנסיה העברית, שבראשה עמד אז ד"ר אהרון ברמן, הממשיך כעת את עבודתו החינוכית ברוב הצלחה בישראל. גמנסיה זו תפסה את אחד המקומות הראשיים שברשת החינוך העברי בליטא, אם לא את המקום הראשי, הן מבחינת צוות המורים המעולה שעבד בו והן מבחינת הרוח הציונית והרמה הפדגוגית הגבוהה. חומר התלמידים היה מעולה ורבים היו ביניהם בעלי כשרונות שלמעלה מבינוניים.

בלהט נעורים התמסרתי להוראת ההיסטוריה. השתדלתי להבהיר את הבעיות ההיסטוריות של האנושיות כולה ושל עמנו בפרט מתוך השנאה תדירה עם הבעיות האקטואליות.

עבדתי בגמנסיה העברית רק שנה אחת ובגמרי את עבודתי פרסמתי שורת מאמרים בעתון הציוני שהופיע אז בקובנה „אידישע שטימע", בהם השתדלתי

לסכם את יתרונותיו וחסרונותיו של בית הספר העברי בליטא. הנה קטעים אחדים ממאסר אחד על מנת להזכר ולהזכיר את הבעיות שהעסיקו אז אותנו.

כפי שיראה הקורא מתוך הקטעים הנ"ל עסקנו בימים ההם בשאלות החנוך של הנוער ההודי בגולה ובכל השאלות הקשורות בכך, אך לא טיפלנו בשאלה העיקרית: כמה זמן עוד יתקיים הקיבוץ היהודי בליטא? האופטימיות היהודית הטיפוסית השלתה אותנו לחשוב שזוהי שאלה של הרבה הרבה דורות, ועל אף היותנו „ציונים" הקימונו בליטא הרבה בניני פאר עבור בתי הספר, משכנים לדורות. סברנו אז שתהיה עליה איטית מליטא לישראל, אך לא חשבנו ולא יכולנו לחשוב על קיצה המר והמהיר של יהדות ליטא.

בסוקרנו אחורנית את החינוך העברי בגולה בכלל ובליטא בפרט, תשמש לנו כנחמה יחידה שהודות לחינוך הציוני שנתנו בתי־הספר העבריים לנוער היהודי, עלו רבים מהם ארצה וניצלו על ידי כך מהשואה שפקדה את אחיהם ואחיותיהם.

ב.

ביסדנו את הגימנסיות העבריות קיוינו כי נוציא מהן אנשים הקשורים קשר אורגאני עם יצירות הספרות היהודית ההיסטוריות, על ידי זה שישלטו בחומר וברוח של יצירות אלו. אך המציאות איכזבה אותנו קצת בנידון זה. בוגרי הגימנסיות שלנו לא השתלמו במידה מספיקה בתורת היהדות. אין הם מגלים ב ק י א ו ת בתנ"ך, את המישנה הם יודעים בצורה שטחית, ואין להם כל השגה על הגמרא ועל ספרות ימי הבינים.

במי תלויה האשמה בזה? בחלקן — דרישותינו המופרזות ובהלקה — תכנית הלימודים ושיטות הלימודים. הלמדן היהודי, אשר קיבל את השכלתו בחדר ובישיבה, היה רוצה כי בנו יהיה כמוהו ממש בקי בתנ"ך ובתלמוד. כאשר יראה כי בנו, שלמד בגימנסיה העברית, אינו מצוי אצל ההויות של אביי ורבא, הרי הוא מאשים את הגימנסיה. אך האב היהודי שוכח כי בחדר ובישיבה למד הוא עצמו אך ורק לימודים יהודיים, היה יושב על התורה יומם ולילה במשך 15 או 20 שנה. אך השכלת בית הספר התיכון של היום נמשכת רק 10 או 12 שנה, ואין לומדים אלא 8 חודשים בשנה. מספר שעות הלימוד ביום הוא פחות בהרבה מאשר קודם בחדר או בישיבה, ובעיקר, אין לומדים לימודים יהודיים ב ל ב ד. ללימודים היהודיים מקדישים רק את ה ח ל ק ה ח מ י ש י מכלל שעות הלימודים. חומר הלימודים הכלליים הוא לכשעצמו רב, והשליטה עליו היא בעיה קשה בבתי הספר של אומות העולם.

לעתים קרובות נשמעו תלונות מפי פידאגוגים לא־יהודיים, כי חומר הלימודים בבית הספר התיכון הוא מקיף יתר על המידה, ויש לצמצמו. כיצד נוכל לדרוש כיום, כי בוגר הגימנסיה שלנו, שעליו להשתלט על לימודים כלליים במידה לא פחותה מאשר חברו שאינו יהודי, ידע מ ח ו ץ ל ז א ת גם את תורת היהדות כמו בחור הישיבה הקודם? כבר אמר מי שהוא: אין למזג במוסד אחד

את הישיבה של סלובודקה יחד עם גימנסיה קלאסית של ויימאר. כי מוחו של אדם רגיל לא יוכל להכיל חומר ידיעות כה עצום. הרי אי אפשר להילחם נגד חוקי היסוד של הטבע. על הגימנסיה העברית להסתפק בתכנית מצומצמת יותר בהרבה בלימודי היהדות מאשר לפנים בחדר ובישיבה.

והנה קמה השאלה, על איזה חלק של ספרותנו העשירה מאוד מוכרחים אנו לותר, ועל איזה חלק לשים את הדגש, על הספרות העתיקה או החדשה? הגימנסיות שלנו עד היום, הן בגולה והן בארץ ישראל, מלבד הנ"ך (כי את החומש אין מרבים ללמוד), ריכזו את תשומת לבן בעיקר בספרות העברית החדשה, החל ממשה חיים לוצאטו וגומר בסופרים החדשים, שעוד כיום הם בעצם יצירתם. דוקא שיטה זו היא מישגה גדול. כי אין ללמד את הספרות הלאומית רק לפי העקרון „מן הקרוב אל הרחוק" במובנו הישר, כלומר ללמוד בראשונה ובעיקר את הספרות שהיא קרובה יותר אל זמננו, ורק אחרי כן את הספרות העתיקה יותר. יש להשליט כאן עקרון אחר לגמרי. יש להתרכז יותר באותה התקופה הספרותית וביצירות האלו, אשר בהן התגבשה ביותר רוח העם במידת השלמות הרבה ביותר, — כלומר, אשר בהן מצא הגאון הלאומי את ביטויו. בבתי הספר התיכוניים הגרמניים הרי מרכז לימוד הגרמנית הוא בגאטא, כי הם חושבים אותו לגילום הנשמה הלאומית ברוח הלאומית. בדיוק כך עשו גם הרוסים ביחס לפושקין. היצירות הגאוניות שלנו הן (ובזה אין חילוקי דיעות) התנ"ך והתלמוד. אם רוצים להבין את רוח עמנו, לחדור בה ולהתמזג בה, הרי מוכרחים ללמוד את שתי היצירות האלו. כי הן משקפות כל תכונות היסוד שלנו, והן משמשות רקע יסודי לכל הספרות הבאה שלנו עד הזמן האחרון. לפיכך נתקדשו היצירות האלו אצלנו, וכל אשר לא ידע את שתי היצירות האלו ייחשב ליהודי חסר השכלה, או, לפי הביטוי היהודי העתיק, הוא עם הארץ.

אך אם נוציא מהגמנסיה שלנו בוגר, היודע יפה את ביאליק, את טשרניחובסקי ואת שניאור, אך איננו בקי בחומש, אינו יודע „ללמוד" פרק משניות, ואין לו מושג מה הענין הנידון בתלמוד, הרי הוא עם הארץ. אי אפשר להוריד יצירה, אשר במשך 2000 שנה היתה מזוננו הרוחני החשוב ביותר, ואשר הגיעה למדרגה גבוהה מאוד, למדרגת ספרות תקופת ההשכלה ושל תקופת התחיה הלאומית האחרונה, אשר נמשכה רק כ־150 שנה. ונוסף לכך: גם את ספרותנו החדשה אין להבין היטב, מבלי לדעת את הרקע היסודי שלה, את ספרותנו העתיקה.

לפיכך יש ללמוד בבית הספר התיכון שלנו את התנ"ך ואת ידיעות היסוד של התלמוד. איזה חלקים של התלמוד יש ללמוד, — הרי זו היא שאלה של שיטה, שאין כאן המקום לדון עליה. אם ייוכחו למעשה שאין ללמוד את התלמוד ביסודיות בשעה שנקבעה לספרות העברית, הרי יש להסתפק בלימוד המשנה והאגדה. מהספרות החדשה יש ללמוד כראוי רק יצירות טיפוסיות אחדות. כי אין להקיף בגמנסיה את הספרות כולה, וגם אין צורך בזה. כי על בית הספר התיכון הוטלה המשימה להכניס את התלמיד אל תוך הספרות. לשם כך יש

לעורר בתלמיד את ההבנה לספרות, להעמיק את רגשותיו ולשכלל את כושר המחשבה האנאליטית שלו בקריאת יצירה ספרותית. על התלמיד ללמוד להרגיש ולתפוס מה היא יצירה אמנותית. את כל זה אפשר להשיג על ידי לימוד יסודי של יצירות אחדות, אם יבצעו זאת בצורה יסודית ונבונה.

כי את אשר התלמיד לומד עליו לדעת היטב. לשם כך עלינו גם לשנות את השיטות הקיימות כיום של הלימודים. מורי הספרות שלנו הם פעילים יתר על המידה בשטח אחד. הם מרבים לדבר. הם נושאים דרשות לפני התלמידים על אודות היצירה, ואין הם דואגים לכך שהתלמיד ילמד בעצמו את היצירה ההיא. כך מתרגלים לדון על יצירה לא לפי בינת עצמו ולפי הרגש העצמי, אלא רק לחזור על דברי המורה. כך יקרה שהתלמידים מרשים לעצמם להביע דיעות על יצירות ועל סופרים, אשר לא קראו אותם כלל. התלמיד מקבל דיעה מוכנה עליו, מבלי להשתתף בעצמו ביצירתה. התוצאה היא, — כי התלמיד אינו מכיר את היצירה, יודע רק משפטים אחדים מתוכה. אני אומר „משפטים", כי מתוך מחשבותיו היפות של המורה, — לא יוכלו להישאר בזכרונו של התלמיד אלא כמה משפטים קצוצים, כי המורה סיגל לו את מחשבותיו על ידי עבודתו הוא, בלימוד המקור, בעוד שהתלמיד מקבל את הדבר בצורה מוכנה, בלי עמל, — ולא יגעת ומצאת — אל תאמין.

עלינו לחזור לאחור במובן זה בחלקן אל שיטות החדר והישיבה. בחדר היה התלמיד משנן בעצמו, כלומר הוא למד בעצמו, בלי הרבי, את התנ"ך, ובישיבה היה כל בחור לומד את התלמוד בצורה עצמאית, והיה שומע את דברי המורה רק במשך זמן קצר.

אליהו בילס

זכרונותיו של בן המחזור הראשון

פגישתי הראשונה עם העיר קובנה

את העיר קובנה הכרתי רק בגיל 10. אמנם נולדתי בה, אולם עוד באותה שנה, 1903, הועברתי לורשה, בירת פולין, ביחד עם הורי, לרגלי עסקיו של אבי. רק בשנת 1913 חזרתי עם הורי לקובנה.

לא ראיתי את העיר לפני כן וזכור לי היטב הרושם הראשון שקיבלתי מעיר פרובינציאלית זו בדרך מתחנת הרכבת אל העיר.

נסענו בכרכרה ישנה ובלויה, שהרקידה אותנו ללא רחמים למרות הילוכה האיטי על פני האבנים המחוספסות של רחוב הפרבר שנצי, שהתמשך ללא מדרכה בין שתי שורות של בתי־עץ קטנים ועלובים.

העיר היתה בעיני סמל של דלות והזנחה. במיוחד היית נבוך למראה קרונית ה„סוסיה" שהתנהלה על גבי פסי ברזל, כשסוסה כחושה מושכת אותה בעצלתיים והולכי־רגל, בהחפזם מעט, היו משיגים אותה בקלות ואף עוברים עליה במהירותם.

באתי מכרך גדול ולא פעם נסעתי עם הורי לטייל בכרכרות המגונדרות של ורשה, כשעל פנינו היתה חולפת במהירות רבה החשמלית העירונית. ההשוואה התבקשה מאליה ועד היום מעיק עלי זכר המחשבות הנוגות שהיא העלתה בי.

אמנם היתה קובנה עיר מחוז ברוסיה ונחשבה אפילו לעיר מבצר ממדרגה ראשונה, אולם היתה רחוקה מהמטרופולין ונשאה את כל הסימנים של עיר פרובינציאלית רוסית מוזנחת, שמספר תושביה היה בסך הכל 80 אלפים, מהם שליש יהודים.

היום, כשאני צופה אחורנית על השנים שעברו ואני נזכר כיצד הצליח ראש העיר הליטאי במשך שנים מעטות לשנות את פני העיר, לכסותה בגינות, במדרכות ובכבישים מודרניים ולהפכה לעיר שובת־לב, הנני מבין שגם אז לא היה המראה העלוב של העיר מחויב המציאות והוא רק ביטא את ההזנחה ששררה בכל מדינת רוסיה הנחשלת של הימים ההם.

בקובנה של הימים ההם הצטופפו היהודים בפרבר סלבודקה, שמעבר הנהר ויליה וברחובותיו הישנים יותר של מרכז העיר, אולם רישומם היה ניכר בכל העיר, כי כל החנויות היו של יהודים וכמעט כל הבתים הגדולים להשכרה היו שייכים ליהודים. היהודים שלטו לא רק במסחר, אלא גם במלאכה ובתעשיה ואפילו ה„סוסיה" הנ"ל היתה עסק יהודי. עם קום מדינת ליטא השתפר המצב הכלכלי

הכללי של המדינה וכן גם של היהודים ולאט־לאט התפשטו היהודים גם על הרחובות החדשים והרחבים יותר, בנו שם בתי־מגורים גדולים ובמשך הזמן הגיעו לערֶבוב תחומים עם האוכלוסיה הנוצרית.

בעית השפות

בבואי לקובנה דברתי אך ורק פולנית. את השפה הרוסית למדתי אצל מורה פרטי עוד בהיותי בורשה, כי רצו לרשום אותי בגמנסיה רוסית. אכן, זמן קצר לפני עזבי את ורשה נבחנתי בבחינות הכניסה לגמנסיה הרוסית, אולם נכשלתי ולא נתקבלתי, מפני שקיבלתי רק בשלש בחינות „טוב־מאד". ה־„טוב" שקבלתי בבחינה הרביעית פסל את מועמדותי, בגלל „הנורמה הפרוצנטית" שהיתה מקובלת אז ביחס ליהודים. מובן הוא, שמיד עם בואנו לקובנה רשמו אותי למחלקה ראשונה (אחרי שלש מכינות) של ביה"ס הרוסי למסחר, שהיה יותר ליברלי בקבלת יהודים, תמורת, כמובן, דמי כניסה גבוהים מאד, שרק היהודים שילמו אותם.

זמן ממושך עבר עד שהתחלתי להרגיש קשר נפשי כלשהו עם הסביבה החדשה. עם חברי הכיתה הנוצרים לא העזתי להתקשר מחשש האנטישמיות, בפרט כששמי „ביליס" היה אז שם גנאי אצל הנוצרים בכל רוסיה בשל משפט מנדל ביליס המפורסם בקיוב, שהיה קשור בעלילת דם. לא עזר בכלום פסק־הדין המזכה. השם נשאר עוד שנים אחדות שם גנאי בפי הנוצרים, שהיו ברובם אנטישמיים.

גם עם חברי השכנים ואפילו עם דודני, קרובי המשפחה, טרם הישגתי קשר נפשי כלשהו. כי כולם דברו רק אידיש ושפה אחרת לא ידעו ואני את שפת האידיש טרם הישגתי. הייתי גם אני זר בעיני כל הילדים היהודים האלה, שכן היה למעלה מהשגתם להבין כיצד לא יוכל ילד יהודי להבין את שפתם.

עלי לציין בהזדמנות זו, שגם לאחר שהתגברתי על קשיי השפה וכבר שלטתי באידיש, שנים רבות הורגש בפי הניב הזר ולעגו לי לא פעם על אשר דיברתי אידיש „כמו גוי".

בעית השפות היתה בעיה לא פשוטה לעיר קובנה כולה.

ליטאים היו הרבה בעיר, אולם השפה הליטאית טרם ידועה היתה בעיר. הנוצרים ובתוכם ליטאים רבים דברו, בעיקר, פולנית, אולם היו גם כאלה שהשתמשו בשפה הרוסית. אכן, שרר בעיר בליל של שפות שמהן היתה השפה הפולנית שפת־הקשר העיקרית בין הנוצרים לבין היהודים.

לי, גם שפה פולנית זו היתה זרה, שכן ניבה הליטאי היה שונה בהרבה מניבה הורשאי הן בהיגוי והן בשימוש במילים וביטויים והיתה גם היא בעיני סמל של זרות ופרובינציאליות.

החיים בביה"ס הרוסי עזרו לי במקצת לפתור את בעיות השפה, שכן שם יכולתי לדבר רוסית עם התלמידים היהודים האחרים שלמדו בכתתי.

ביה"ס הזה נראה היה לי כרוסי לכל דבר. רק כעבור שנים אחדות הוברר

לי, שרק מעטים מבין המורים (ובתוכם ה„פופ" הכהן הפרובסלבי) היו רוסים. היתר היו ליטאים או פולנים שלימדו רוסית ולמען הרשות העמידו פני פטריוטים רוסיים. נוכחתי לדעת, שהליטאים והפולנים, שהיו אף הם משועבדים לרוסים, גילו כוח עמידה חלש בהרבה מזה שגילוהו היהודים ביחס להתבוללות הרוסית.

בקיץ 1914 עברה עלי שנת לימודי הראשונה בבי"ס זה וביוני 1914, כלומר, בחופש הקיץ הראשון שלי, נסעתי ביחד עם משפחתי למעונות הקיץ של עיר המרפא הידועה דרוסקניקי.

בראש התהלוכה: אליהו בילס, יעקב גוטליב (עמית), עו"ד שילוני.

מלחמת העולם הראשונה

הכרזת מלחמת העולם הראשונה (1 באוגוסט 1914) נפלה כרעם ביום בהיר ליושבי הקיטנה הזאת, כולם מיהרו לחזור העירה וחטפו את כל המרכבות והעגלות החפשיות. בגלל הבהלה לא השגנו עוד תחבורה לקובנה ובאין ברירה נסענו לוילנה הקרובה יותר, כדי משם לחפש תחבורה לקובנה. אולם בהגיענו לוילנה, השיגתנו הבשורה המרה על גרוש כל היהודים מחבל קובנה. הגרוש הזה בוצע באכזריות ע"י מצביא צבא רוסיה, שונא היהודים, הנסיך ניקולי ניקולאביץ, בן־אחיו של הצאר הרוסי. כל יהודי קובנה והסביבה נצטוו לארוז את חפציהם ולעזוב את החבל תוך 24 שעות מתוך איום של פסק־דין מוות לאלה שיתמהמהו. ברור הוא, שמתוך זמן קצר זה לא הספיקו היהודים לחסל את עסקיהם. כולם נעלו את בתיהם ואת עסקיהם על מנעולים ולקחו אתם לדרך רק צרורות מעטים של מצרכים חיוניים ביותר שניתן היה לטלטל אותם בדרך לא דרך. מי שהשיג

רכבת הובל לפנים רוסיה. רק חלק מזרם פליטים אדיר זה הגיע לווילנה. כך יצא, שעל־ידי ישיבתנו בדרוסקניקי נמנעו מאתנו זוועות הגרוש מקובנה.

היינו מהראשונים שהגיעו לווילנה ועוד הצלחנו להשיג דירה קטנה, אשר חיש מהר נתמלאה בני־משפחה שברחו מקובנה ולא השיגו עוד לעצמם דירות פנויות בעיר. הדודים, הדודות וילדיהם מלאו כל פינה פנויה בדירתנו וכל החדרים היו מלאים מצעים. במשך שנה שלמה ישבנו בווילנה. לזרם הפליטים מקובנה הצטרפו גם לא יהודים שברחו מהחזית המתקרבת וביניהם גם מורים אחדים מאותו ביה"ס למסחר בו למדתי בקובנה. מורים אלה פתחו כיתות לאלה מתלמידיהם, שנמצאו בווילנה ובדרך זו נזדמן לי לגמור את המחלקה השנייה של אותו בי"ס קובנאי בעיר וילנא דווקא.

בינתים התברר שהמצביא הרוסי רם היחש כוחו היה רב יותר בשנאת היהודים מאשר במלחמה. החזית הרוסית התמוטטה כליל והגרמנים התקדמו לתוך רוסיה לאורך כל החזית. ביום הכיפורים של 1915 נכנסו הגרמנים לווילנה ללא כל התנגדות מצד הרוסים. זכור לי היטב אותו יום הכפורים כשקמנו בבוקר ולתמהוננו הרב גילינו על הרחבה שמול ביתינו חייל גרמני מכודן עם הקסדה הגרמנית בעלת־החוד של ימי הקיסר וילהלם, במקום השוטר הרוסי שעמד שם תמיד.

היהודים קבלו את כניסת הגרמנים בשמחה גלויה. אולם כאשר התחילו הגרמנים מיד עם כניסתם להחרים בחנויות היהודים ובבתיהם כל מלאי של אוכל וסחורות שמצאו, פגה השמחה ובמקומה באו הדאגה לקיום וחפושי דרך להתחמק מההחרמות הבלתי פוסקות. מצבם של פליטי קובנה היה בווילנה קשה מאד וכשניתנה להם האפשרות לחזור אל עירם, מיהרו כולם לנצל את ההזדמנות הזאת ואנו היינו בין הראשונים.

גם הפעם עוררה העיר קובנה את תמיהתי, אולם היתה זאת תמיהה מסוג אחר. העיר אמנם לא נפגעה כמעט מהפגזות, אולם היתה ריקה מתושבים כמעט לחלוטין. היה מוזר לראות את הרחובות השוממים מאדם. החנויות היו בעולות על בריחים, מהן עדיין חתומות בחותם ממשלת רוסיה ומהן כבר פרוצות ע"י נוצרים שודדים, שרוקנו אותם מתוכנן.

הריאל־גמנסיון היהודי בקובנה

לאט־לאט נתמלאה העיר תושבים יהודים ונוצרים, שחזרו לעיר מולדתם. רבו גם ילדי היהודים בעיר והתעוררה השאלה של הקמת בית־ספר. הגאולה באה מצד הממשל הצבאי הגרמני, אשר ברצותו לרכוש את אהדת היהודים, הכריז על פתיחת בית־ספר ליהודים. הממשל הצבאי הגרמני הרכיב צוות של מורים מבין החיילים הגרמנים הנוצרים והיהודים ואלה, בעזרת מורים יהודיים מקומיים אחדים, הקימו בית־ספר בשם הריאל־גמנסיון היהודי בקובנה.

בראש המוסד הועמד הד"ר קרליבך (דודו של עזריאל קרליבך המנוח, עורך העתון „מעריב"), שהיה איש אגודת־ישראל בהשקפותיו, בעל סמיכות לרבנות ויחד עם זה לאומני גרמני קיצוני. שפת ההוראה בביה"ס היתה גרמנית. אולם רוח

המורים המקומיים וכן גם מגמת התלמידים היתה אחרת. התעורר בהם הרגש הלאומי והציוני. תלמידים רבים התארגנו מהר למורת־רוחו של המנהל באגודות ציוניות ששאיפתן העיקרית היתה — החייאת התרבות העברית והשפה העברית.

הד״ר קרליבך, שלמרות אדיקותו הפורמלית היה חסר כל רגש יהודי, היה גם חסר כל זיקה לציונות וכל שאיפתו היתה לחנך אותנו ברוח גרמנית. הוא היה מורה מוכשר ונואם מצוין, אולם כאדם לא הצליח לרכוש את לבנו. היה איש בעל יומרה מופרזת ובמקום לעורר בנו רצון טוב ולחנך אותנו ברוח טובה, היה משליט עלינו את רצונו ביד חזקה ובהטלת פחד. אין כל תימה, שבדרך זו לא הצליח לעורר בין התלמידים כל רצון לשתוף פעולה, ובכל רגע שהתלמידים השתחררו מהפחד, התעורר בהם גל של מרד והתנגדות. גם נגד המורים המקומיים נקט הד״ר קרליבך בדרך דומה. הוא היה מצויד בכל הסמכות הצבאית של ימי מלחמה וגם המורים האזרחיים פחדו מפניו. נגד התלמידים היה משתמש בעונשים קשים. את החוטאים היו סוגרים בחדר אפל (קרצר) ועונשי גוף היו מעשה כל יום. לא פעם קרה שלא התעצל האדון הזה להעמיד כיתה שלמה בטור ערפי אחד כדי לסטור לכל אחד על לחיו זה אחר זה על עבירה של מה בכך.

גם התלמידים לא טמנו ידם בצלחת. היו מארגנים מעשי־קונדס נגד הסדר הקיים והיו מפגינים נגד מנהל ביה״ס בעת החגיגות ובכל הזדמנות נאותה אחרת בשירת „התקוה״ במיוחד, מפני שהיה ידוע שדבר זה עומד בניגוד לרצונו של המנהל.

לשיא הגיע המצב, כשאחד מתלמידי המחלקה השמינית התנפל על מנהל ביה״ס באחד הערבים בסימטה חשוכה ומבלי שהצליחו לזהותו סטר לו על לחיו. הדבר הזה נודע ברבים ולא היה עשוי להרים את קרנו של המנהל בציבור, כי גם ההורים התנגדו לענשיו הגופניים. התלמידים ראו בהתקפה זו מעשה מוצדק של נקמה ולמתקיף יצא שם של גבור נועז.

גם אני טעמתי במשך השנים האלה לא פעם את נחת זרועו של ד״ר קרליבך זה. וכאשר בשנת 1918 בהיותי תלמיד המחלקה החמישית, קבלתי סטירת לחי על שלא הכינותי את השעור בצרפתית, לא יכלתי עוד לסבול את עלבון והחלטתי לעזוב את ביה״ס ויהי מה.

אני „חוזר״ אל ביה״ס ה„רוסי״ למסחר

באותה שנה נחתם חוזה השלום עם רוסיה הסובייטית. קמה מדינת ליטא העצמאית ויהודי ליטא, שהוגלו בעת המלחמה לרוסיה, התחילו לחזור למולדתם. לזרם החוזרים הצטרפו גם יהודים אחרים, שרצו להמלט מהמשטר הקומוניסטי. מי בכוונה להשתקע בליטא או להמשיך הלאה לגרמניה, לצרפת או לאמריקה ומי בכוונה לעלות לארץ ישראל. היו גם ליטאים שחזרו מרוסיה וביניהם גם אותם המורים, שעבדו בימי הרוסים בביה״ס התיכון למסחר. בעזרת היהודים, שחזרו מרוסיה ורצו שילדיהם ימשיכו ללמוד בבי״ס רוסי, נפתח מחדש בשנת 1918 ביה״ס התיכון למסחר ואני נתקבלתי לשם כתלמיד המחלקה הששית.

במחלקתי היו כל התלמידים יהודים, פרט לתלמיד אחד שהיה גרמני „מיוהד", אשר שלט בשפת האידיש יותר מיהודים אחרים.

מצב דומה שרר גם ביתר הכתות. מנהל ביה"ס היה הפעם יהודי רוסי מתבולל שרצה לראות את עצמו רוסי לכל דבר. אם כי במשך הזמן נוספו לסגל המורים גם יהודים, לא הפריע הדבר לציבור לראות את ביה"ס הזה כראות מוסד רוסי וביה"ס המשיך להקרא בשם בי"ס רוסי למסחר.

המאבק על ביה"ס העברי

באותן השנים, קם חבר הלאומים בג'נבה, שאחת מסיסמאותיו היתה שווי זכויות והגדרה עצמית למיעוטים. ממשלת ליטא הראשונה, שראתה עצמה קמה בחסדי העולם הנאור, גילתה בראשית דרכה יחס ליברלי למיעוט היהודי. בחוקת־היסוד של המדינה החדשה, הובטחה אוטונומיה תרבותית ליהודים ואף הוקם מיניסטריון יהודי לענייני היהודים. יהודי ליטא, שהיו מושרשים היטב בערכי התרבות העברית והיהודית, ניצלו את האוטונומיה התרבותית שניתנה להם והקימו רשת ענפה של בתי־ספר עבריים. בכל זאת, היו גם אז יהודים, שחשקה נפשם במעינות זרים והתנגדו להקמת בתי־ספר עבריים.

היו יהודים שלא האמינו ב„תכלית" של החינוך העברי. היו, שהעדיפו את ביה"ס הרוסי והיו שטעמו את טעם התרבות הגרמנית והעדיפו את בית־הספר הגרמני, שקם אף הוא בינתים בקובנה. היו גם לא מעטים שהתנגדו לביה"ס העברי בגלל הדבקות באידיש. המענין הוא, שאלה וגם אלה לא קשרו אז את עתיד ילדיהם בתרבות הליטאית. תרבות זאת טרם היתה ידועה להם. תחת השלטון הרוסי היתה השפה הליטאית נרדפת. ספרים ליטאים מותר היה להדפיס רק באותיות רוסיות ולגזירה הזאת התנגדו הליטאים בעקשנות. הם היו מדפיסים את ספריהם מעבר לגבול הרוסי בגרמניה, בערים ממל וטילזיט ומשם היו מבריחים אותם (לא במעט בעזרת יהודים) בסכנת נפשות לליטא ובלבד שלא להזדקק לליטאית המודפסת באותיות רוסיות. ספרות ליטאית היתה מגיעה בסתר בעיקר אל הכפרים הנידחים, ששם עין השלטון הרוסי לא היתה כה ערה. בעיר היה פיקוח המשטרה יותר חמור וקשה היה יותר לליטאים לשמור על הקשרים עם התרבות הליטאית. על כן, מצאו רבים מבין האינטליגנציה הליטאית מפלט בספרות הפולנית, שהיתה מותרת מטעם השלטונות. דבר זה גרם במשך הזמן להתבוללות פולנית בקרב הליטאים. כך קרה, שבעיר ליטאית מרכזית כמו קובנה כמעט שלא שמעו את השפה הליטאית לפני קום ליטא העצמאית. רק עם קומה, נתגלה פתאום להפתעת רבים, כי רבות הן המשפחות הפולניות, המכריזות על עצמן כעל ליטאיות.

יהודי קובנה שמעו את השפה הליטאית בעיקר מתוך מגע עם האיכרים, שהיו באים העיר למכור סחורתם ליהודים או לערוך קניותיהם אצלם או מפי העוזרות, בנות־הכפר, שעבדו בבתיהם. על כן, רק חנונים או יהודים, שמוצאם היה מעירות קטנות הבינו את הליטאית ואף ידעו לדבר בשפה הזאת.

לעומתם היו רבים, ואף אני עבדכם בתוכם, שאפילו על קיומה של שפה זו

לא ידעו עד שקמה אותה מדינה ליטאית עצמאית. ואכן, מודה ומתודה אני שעד שנת 1920 (שנתים לעצמאות ליטא) לא ידעתי אף מילה אחת בשפה זאת. רק בקיץ 1920, כשנזדמן לי להיות לבדי בין האכרים בקיטנה בתוך היער הנהדר של הכפר ויצ'וני (בקרבת קובנה), למדתי מתוך מגע עם האכרים מספר מצומצם של מילים ליטאיות וכפי שנראה להלן עזר לי דבר זה הרבה לעמוד בבחינות הבגרות בגמנסיה.

שלטונות החינוך הליטאים שלא היו עדיין מאורגנים כהלכה, לא התערבו תחילה בענייני ביה"ס ה„רוסי" בו למדתי, אולם במשך הזמן התחילו לרטון ולגלות יחס עויין למוסד, באמרם שאין כל הצדקה לקיום בי"ס רוסי לתלמידים שאינם רוסים ובשנת 1920 הודיעה הממשלה, כי לא תרשה עוד לקיים את ביה"ס הרוסי, אלא אם כן יהפך לבי"ס יהודי.

קם הגמנסיון העברי בקובנה

ועד ההורים של ביה"ס, לא בלבד שהיה כולו יהודי, הוא היה גם ברובו הגדול ציוני. לחץ זה של הממשלה ושמע הגמנסיות העבריות, שצצו בינתים כמו פטריות אחר הגשם בערים ועירות שונות בליטא, המריצו את ההברים הציונים של ועד ההורים לתבוע הקמת גמנסיה עברית. ואכן, בקיץ1920 החליטו הורי ביה"ס להפוך את ביה"ס ה„רוסי" למסחר לבי"ס תיכון עברי, שיקרא בשם „גמנסיון עברי" ובו בארבע הכתות הראשונות ישליטו מיד את השפה העברית כשפת הוראה לכל המקצועות ולכיתות הגבוהות ירשו לגמור את לימודיהם התיכוניים ברוסית, בתנאי שגם בכיתות האלה יכניסו כלימוד חובה את לימוד השפה העברית כמקצוע נוסף.

לנו, לתלמידים, נודע דבר השינויים האלה רק עם שובנו ללמודים בראשית ספטמבר, 1920, ואני אז תלמיד המחלקה השמינית. בבואנו לביה"ס בראשית שנת הלמודים, מצאנו מנהל אדמיניסטרטיבי חדש ושמו מר קופל ולוצקי ז"ל, ומנהל פדגוגי חדש — הד"ר משה שואבה ז"ל. הד"ר משה שואבה היה יוצא גרמניה. בבואו אלינו לא שלט עדיין בשפה העברית, אולם היה פידגוג מתקדם בעל השקפה מגובשת, והכניס חידושים רבים בחיי ביה"ס. הוא הפליא אותנו ביותר, כשמצאנוהו ביום בהיר אחד, במועדון התלמידים (גם הוא אחד מחידושיו) שוכב על הרצפה ביחד עם ילדי כתה ד' ומשחק עמהם ב„דומינו" כשוה עם שוים. דבר זה נראה בעינינו מוזר ביותר, כי תמיד היינו רגילים לראות במנהל איש בעל עמדה, השומר על מעמדו כאיש רשמי וה„מכופתר" כהוגן בתפקידו הרם.

הסתדרות הצופים העברים

עוד משנת 1915 הייתי חבר בארגון הצופים הכללי, שאורגן ע"י הסקאוט־מסטר שנפרג. הוא היה בן אב גרמני ואם צרפתיה שלפני קום ליטא חשב עצמו לרוסי. אולם עם קום מדינת ליטא התנדב לצבא ליטא והפך קצין תעופה ליטאי נאמן, שגם הליטאים העריכוהו כאיש ישר ומוכשר והעלוהו לדרגות גבוהות בקצונה.

שנברג זה, שבא מרוסיה בשנת 1918, לאחר היותו מדריך צופים בלנינגרד, אירגן גם בקובנה גדוד של צופים על בסיס בין־לאומי. אולם רצה הגורל וכל חניכיו בגדוד הזה היו יהודים ואני בתוכם. הייתי מן הראשונים שנענו לקריאתו. לאחר שפניתי תחילה רק מתוך הסקרנות שעוררה בי התלבושת הצופית, התלהבתי מדברות הצופים, שהסבירן לנו שנברג בפגישתנו הראשונה, והשפעתן עלי היתה כה גדולה, עד שכמעט בן־לילה שינתה למעשה את כל גישתי לחיים ואפילו את אורח חיי.

הפכתי לצופה מסור ונאמן ובמשך הזמן הייתי לאחד המדריכים האחראים בגדוד.

עם הכרזת העצמאות הליטאית רשם אותנו שנברג בהסתדרות המשותפת עם הצופים הליטאים ושם התחלנו להתקל לא פעם ביחס בלתי אוהד, שהעלה אצלנו חשד של אנטישמיות.

החלטנו אנו, קבוצה של צופים יהודים וביניהם גם אותו טוביאנסקי, שנידון למיתה ע"י בית־דין של ההגנה וטוהר אחרי מותו ע"י בית־המשפט, לייסד גדוד עצמאי של צופים עבריים, שמגמתו תהיה ציונית.

נוכחנו בינתים שגם במקומות אחרים בליטא קמו גדודי־צופים ובשנת 1920 הגיע מספרם קרוב ל־20. גדודי־צופים אלה נוסדו בחלקם ע"י צופים שחזרו מרוסיה ובחלקם ע"י חברי ה„שומר־הצעיר" מפולין. כינסנו בקובנה עוד אותה שנה ועידה ארצית של ב"כ כל הגדודים האלה והחלטנו להקים הסתדרות משותפת שתקרא „הסתדרות הצופים העברית השומר־הצעיר" ואני נבחרתי לעמוד בראשה.

הד"ר מ. שואבה הבין את חשיבות האירגון הזה בשביל תלמידי ביה"ס. הוא התיחס אליו באהדה ואף נבחר לראש הועד המסייע להסתדרות הזאת. הוא עזר לנו הרבה ואף העמיד לרשותנו את כתות ביה"ס לפעולות הצופיות. ואכן, התוצאות לא אחרו לבוא. ההסתדרות הזאת, שהלכה והתעצמה מבחינה מספרית, הגיעה גם לרמה מוסרית גבוהה ביותר. מסירות חבריה היתה למופת והשפעתם היתה לברכה על הגמנסיה כולה. רבים מבין חברי התנועה נמצאים כעת בארץ בתפקידים חלוציים ביותר.

המחלקה השמינית שלנו

באותה שנה גברו ברוסיה הרדיפות נגד הציונות ודבר זה הגביר את זרם הבורחים משם. תנועה זו של יהודים היתה מורגשת בכל מקום ואף בביה"ס שלנו נתנה אותותיה. בין הבאים מרוסיה היו גם סטודנטים רבים, שמדינת ליטא לא הכירה להם את תעודות הבגרות של ימי המהפכה ומשום־כך לא יכלו להמשיך בלמודיהם באוניברסיטה בלי בחינות בגרות נוספות בליטא. רבים מבין הסטודנטים האלה נרשמו למחלקה השמינית של הגמנסיה שלנו, כי בדרך זו היה להם יותר קל להשיג את תעודת־הבגרות, בפרט כששפת ההוראה אצלנו היתה עדיין רוסית.

וכך קרה, שכאשר באנו בראשית ספטמבר למחלקה השמינית, מצאנוה מוגדלת במידה ניכרת ובה הרבה פנים חדשות. אלה היו הסטודנטים, שהיו כמובן

מבוגרים מאתנו והיו ביניהם אף כאלה, שעמדו כבר לפני גמר האוניברסיטה ובעקבות ההוראות נאלצו לחזור אל ספסל הלמודים בגמנסיה.

נוכחותם של סטודנטים אלה העלתה במידה ניכרת את רמת הלימודים בפיתה.

עם הפיכתו של ביה"ס לגמנסיה עברית, סולקו המורים הנוצרים ובמקומם באו מורים יהודים, שברובם לא היו בעלי הכשרה גבוהה במקצועם והיו בין ה„סטודנטים" שלנו תלמידים, שאף עלו על מוריו בידיעותיהם במקצועות מסוימים.

מתאר אני לעצמי שלא אחד מבין המורים חש פיק ברכים בהיכנסו לכיתה שלנו, אולם היו גם כאלה שידעו להסתדר. כך זכור לי, המורה לספרות־כללית, שלא היה מומחה גדול במקצוע הזה, אולם ארגן את ההוראה בדרך המוצלחת ביותר. הוא מסר את הכנת השעורים ל„סטודנטים" עצמם. לכל שעור היה כל אחד מהם לפי תור, מכין הרצאה על נושא מסוים, שאחריה היה מתקיים ויכוח כללי.

אכן, לנו היו אלה, בלי ספק, השעורים המעניינים ביותר. המורה ישב לו לרוב בצד ושתק, כי לא היה לו לרוב מה להוסיף, וההרצאות האלו, עם הויכוחים שבאו אחריהן, היו מעניינים ביותר ונתנו לנו יותר ממה שיכול היה לתת המורה עצמו.

כשרונות לא חסרו בכיתתנו. שלשה תלמידים הצטיינו בפיוט ושיריהם היו מתפרסמים בעתונות הכללית. אחד היה עתונאי שכתב מאמרים ראשיים באחד העתונים הרוסיים בעיר. תלמיד אחד היה פסנתרן ומלחין מוכשר, שבמשך כל השעורים כתב תווים, ואחד היה צייר בעל רמה. תלמיד נוסף הצטיין בזכרון הפינומינלי. הוא היה רוכש שפות זרות בקלות מפתיעה תוך זמן קצר ביותר ע"י זה שהיה לומד מילון שלם בע"פ. היה תלמיד אחד שקראנו לו בשם „הגאון האדמוני". היה לאו דוקא מהסטודנטים, אבל הצטיין בזכרונו היוצא מן הכלל ובתפיסתו הגאונית בכל שטח שהיה נוגע בו. הוא היה מפליא אותנו ואת המורים בידיעותיו מבלי ששינן הרבה. בהיותו תלמיד המחלקה השביעית, היה מכין תלמידי המחלקה השמינית בהצלחה לקראת בחינות הבגרות והיה מתפרנס משעורים אלה, כי מצבם הכלכלי של הוריו היה קשה מאד. גם בלמדו אחר־כך בגרמניה בטכניון, התפרנס גם שם מהכנת עבודות דיפלומה לסטודנטים המסיימים, בשעה שהוא עצמו היה עדיין בקורס השני והשלישי.

היו גם בכיתה כמה בנות נחמדות ופקחיות, שרכזו סביבן חוגים של תלמידים בפגישות שהתקימו בערבים בבתיהן. לעומת כל אלה היה גם אחד שהיה מפורסם ב„מוחו הסתום". שלש שנים ישב במחלקה השמינית ושלש פעמים נכשל בבחינות הבגרות. ספרו עליו שבבואו פעם שלישית לבחינה בטבע, שאלהו הבוחן הממשלתי באיזה מקומות בגוף האדם גדלות שערות? כשהחכם הזה הצביע על פנים כף ידו, ענה לו הבוחן? „כשכאן תצמחנה שערות, תקבל תעודת בגרות". וכך היה. הוא לא עמד בבחינות גם בפעם השלישית ונאלץ לגשת לבחינות „תלמיד בית־מרקחת" שכל לא־יוצלח היה עומד בהם.

וצחוק הגורל, כעבור שנים אחדות כשחזרתי לליטא אחר גמרי את למודי

בגרמניה, מצאתי את „הגאון האדמוני" עובד בבנק כפקיד קטן ומחבר טורים של מספרים. אדם זה חלה פתאם במחלת־לב, נאלץ להפסיק את למודיו באמצע והפך לפקיד קטן בבנק. לעומת זה מצאתי ביום בהיר אחד את ה„מוח הסתום" באחד מבתי־המרקחת הגדולים ביותר בליטא. עסק גדול היה, ידוע בשם „בית המרקחת הירוק" ו„גאון" הזה מתהלך בו בגאוה עם שרשרת זהב על חזהו ופניו מביעות בטחון ושביעות־רצון. תחילה חשבתי שהינו פקיד, שעלה לגדולה בבית־מרקחת זה, אולם חיש מהר התברר לי שלא דובים ולא יער. הוא הינו בעל־הבית עצמו, בעל־בית־המרקחת, שקבלו בנדוניה מאשתו.

בחינות הבגרות

לחרפתי הגדולה עלי להודות שגם אני לא הייתי בין התלמידים המצטיינים בכיתה. לא מפני שחסרו לי כשרונות או שחסר לי יחס ללמודים, אלא מפני שעסוק הייתי יותר מדי בתנועת הצופים. בתנועתנו הגיע אז מספר החברים לאלפים והעבודה היתה מרובה מאוד. ימים רבים החסרתי בגלל נסיעות וביקורים בעירות שונות לשם הדרכת הצופים ובסוף שנת הלמודים לא רצו המורים לתת לי לגשת לבחינות הגמר. נס קרה שחברי בכתה עמדו לימיני ולחצו על המורים עד שהסכימו לתת לי ציונים מינימליים בכל המקצועות (מספיק בקושי), כדי שאוכל לגשת לבחינות. ואכן, בתקופת הבחינות (היו לנו 17 בחינות, שנמשכו למעלה מחודש ימים ולפני כל בחינה נתנו 2—3 ימים לחזרה על החומר) לקחתי לי חופש מהתנועה ולכל מקצוע התכוננתי במשך אותם 2—3 ימים, שעמדו לרשותי. ואכן, ההצלחה העירה לי פנים וקבלתי בבחינות ציונים גבוהים עד כי בתעודת הבגרות השגתי את הציון „טוב" בכל המקצועות כציון ממוצע בין הציון השנתי הנמוך לבין ציון הבחינה. קשה ביותר היה עם השפות הזרות. אמנם, את השפה הגרמנית ידעתי היטב עוד בימי שלטון הגרמני ולא צריך הייתי להתכונן לבחינה הזאת. אולם בצרפתית הייתי חלש מאוד. הצילה את המצב העובדה שבצרפתית לא היתה בחינה וקיבלתי את הציון „מספיק" כציון שנתי. הציון הזה ניתן לי, כנראה, מתוך רחמים ובעיקר בעקבות הביקור החד־פעמי בשעור, בו נתבקשתי לקרוא מהספר את הסיפור הנודע של אלפונס דודה על „העז של האדון סגן".

הפתעה גדולה היתה לנו הבחינה בשפה הליטאית. התחלנו בלימוד השפה הזאת לפי תביעת הממשלה באמצע שנת־הלמודים אצל מורה חסר נסיון בהוראה והתקדמנו אך במעט מאד. בטוחים היינו, שבבחינות הבגרות לא נצטרך להיבחן במקצוע הזה.

יום לפני הבחינות הודיעו לנו, שתהיה גם בחינה בליטאית, אמנם לא דרשו יותר מאשר קריאת ספור קל ומסירת תכנו בליטאית, אולם גם זה לא ידענו. באנו כולנו לבחינה הזאת במצב־רוח קודר. אף אחד לא הרגיש עצמו מוכן. מחצית השעה לפני הבחינה פנה אלי בבקשת עזרה אחד מה„סטודנטים" והוא אחד מהמשוררים המחוננים של הכיתה. „עזור — אמר — אינני יודע אף מילה"! התישבתי אתו, פתחתי את ספר הלמוד ובמקרה נתקלתי בספור קצר וקל, שאת

תכנו הצלחתי ללמוד לספר. ואכן, רק גמרנו, נקרא הוא אל שולחן הבוחנים. הבוחן פותח לו את הספר ומה יוצא בגורלו? — אותו ספור קטן וקל שקראני. בקיצור, הוא עמד בבחינה וקבל ציון „טוב".

אחריו בא תורי להיבחן בליטאית והבוחן נותן לי לקרא ספור בשם „קזיוטיה". אני קורא את הסיפור. איזו שפה קשה, שאינני מבין בה אפילו מילה אחת! ממש התחלחלתי. בעת הקריאה משתדל אני לא לגלות את מבוכתי וקורא כביכול קריאה רהוטה. אך גמרתי לקרא ומשתדל אני לחפש מוצא מן המיצר וכבר נשמע קולו של הבוחן: „פפסקוקית" — כלומר: „נא לספר!". נו, לך ספר תוכן של ספור, שלא הבנת בו אף מילה!

פתאם הבריק רעיון במוחי, שאין זה בודאי ספור ליטאי מקורי, אלא תרגום מאיזה ספור לועזי. השם „קזיוטיה" הזכיר את המילה הרוסית „קוזוצ'קה", שפירושה — עז. נזכרתי באותו ספור של אלפונס דודה על „עזו של האדון סגן" שקראתיו באותו שעור בודד, שביקרתי בצרפתית. החלטתי שהספור „קזיוטיה" אינו אלא תרגום של אותו סיפור צרפתי וספרתי את תכנו של הסיפור הצרפתי במילים הליטאיות, שהיו ידועות לי. ועד היום מפאר הציון „טוב" בליטאית את תעודת הבגרות שלי.

מורינו היקרים

תכנית הלימודים של כיתתנו היתה מגוונת ומתקדמת מאד. למדנו בין היתר גם תורת הכלכלה, מדעי־החברה, מבוא לתורת־המשפטים ואפילו פסיכולוגיה. שעורים אלה היו מהמעניינים ביותר, כי בגלל רמת־התלמידים ניתן היה להעלות גם את לימוד המקצועות האלה לרמה גבוהה מזו, שהיתה מקובלת בבתי־ספר תיכוניים. במיוחד לקח את לבנו המורה לפסיכולוגיה בשיטת המבחנים שלו, שהיו מורכבים באותו שעור משני שלבים. בשלב ראשון היה צריך כל תלמיד לחבר שלש שאלות בפסיכולוגיה ולאחר שהיה חותם את שמו, היה המורה אוסף את הגליונות, היה טורף אותם כמו קלפים ומחלק מחדש בין התלמידים כדי שיענו על שאלות, שחברו תלמידים אחרים. בדרך זו הצליח המורה הזה להפוך את המבחן למשחק מותח, שכן במבחנים האלה היו מותחות אותנו לא רק התשובות, אלא גם השאלות שחיברו התלמידים.

בין המורים שלנו אציין במיוחד את מר לויטן ומר קפיט, זכרונם לברכה, שהיו מקרבנותיה הראשונים של השואה. שניהם היו אז מורים צעירים, אשר עבדו מקודם בגמנסיון הריאלי ומתוך התנגדות לרוח האגודאית של הד"ר קרליבך עברו אלינו מיד כששמעו שביה"ס שלנו הופך להיות בי"ס עברי.

אלה היו אנשים יקרים, צעירים, שהבינו לרוחנו ויצרו אתנו יחסים יותר חבריים מאשר יתר המורים. במיוחד שבה את לבנו מר לויטן, שהיה גם מחנך הכתה שלנו, בהסברתו התוססת בשעורים ובהומור הקולע שלו וביכולתו להזך אפילו שעור בלטינית לחוויה.

ואחרון־אחרון מר ישראל יבלוקובסקי, יבדל לחיים ארוכים. הוא היה

המורה החדש לעברית, עטור הנימבוס של חניך הגמנסיה „הרצליה" בתל־אביב. במזגו הסנגוויני, בלבביותו ובפשטות הליכותיו עם התלמידים, וכן בהומור התוסס שלו, יצר מיד יחסים חבריים ביותר עם התלמידים והיה לרוח החיה בכל חג ובכל הצגה של ביה"ס.

אין צורך להגיד שכל המורים הצעירים האלה, הכניסו רוח חדשה בביה"ס ביחסיהם הלבבי והמעודד לתלמידים. דבר זה עזר לא במעט לקרב לביה"ס העברי החדש גם את אלה, שלכתחילה התיחסו בקרירות ואף בהתנגדות לציונות ולתרבות עברית.

ההתנדבות ל„שיאוליו סאיונגה"

אלה מיהודי קובנה שגילו נטיות להתבוללות ובמיוחד אלה שבנדודיהם ברוסיה הושפעו מהתרבות הרוסית התיחסו תחילה אל הליטאים ואל תרבותם בזלזול ולא האמינו שעם קטן זה עם תרבותו הכפרית הפרימיטיבית יוכל זמן רב לקיים את עצמאותו. אולם היכולת הארגונית של האומה הזאת, המשמעת והסדר, שהצטינו בהם וכן השגשוג הכלכלי, שהצליחה להשיג המדינה הצעירה הזאת ושממנו נהנו גם יהודיה, עזרו להגביר את יחס הכבוד למדינה והאנטישמיות הגלויה שהתפשטה בינתים בפולין העצמאית אף היא תרמה להגברת זיקתם של היהודים למדינת ליטא.

בשנת 1920 כשהיתי כבר במחלקה השמינית „התמרד" נגד ממשלתו הגנרל הפולני ז'ליגובסקי, כבש את פלך וילנה מידי הליטאים כאילו על דעת עצמו והגיש אותו מתנה לממשלה הפולנית. הממשלה הפולנית לא בלבד שלא העניש את ה„מורד", אלא אף קיבלה אותו בכבוד, וכל החבל הזה שהיה למעלה משליש מדינת ליטא הקטנה, עם בירתה ההיסטורית וילנה, סופח לפולין.

כניסת חילות ז'ליגובסקי לוילנה היתה מלווה התנפלויות על יהודים, גזיזת זקנים והתעללות מהסוג הידוע, וכל מי שהספיק, ברח לקובנה בהשאירו מאחוריו את כל רכושו. באחת השבתות נתמלאו רחובות העיר קובנה פליטים יהודים מוילנה, שבלטו במזודותיהם ובצרורותיהם, שנשאו על כתפיהם. הזוועות שסיפרו פליטים אלה על התעללות הפולנים ביהודי וילנה הפכו בין־לילה את היהודים לבן־ברית טבעי לליטאים במלחמתם נגד הפולנים.

כשבאתי ביום א' לבית־הספר ושמעתי על תנועת התנדבות בין תלמידי הגמנסיות הליטאיות לארגון הפרטיזנים הליטאי, שנקרא בשם „שאוליו סיונגה" („איחוד הצלפים"), העליתי את הרעיון בכיתתי, שהפולנים מכים גם בנו, היהודים ושגם אנחנו צריכים להסתדר בסך ובמאורגן להתנדב לארגון זה. היו בין חברי כתתי כאלה, שראו במעשה הזה מעשה פזיז והרפתקני ואף הזהירו מפניו, אולם הרוב קבל את הצעתי בהתלהבות ואף עורר אותי ואת האחרים להתארגן לפעולה.

באופן ספונטני התאספו תלמידי כל הכתות הגבוהות בחצר ביה"ס ואחרי דברי הסברה קצרים מצדי החליטו להתארגן וללכת אל ארגון הפרטיזנים הליטאים. כאיש הספורט וכראש הצופים, היו עוד לפני כן קובעים אותי מדי פעם

בפעם כמפקד התלמידים במפגנים שונים שהיו מארגנים בעיר, כמו ביום העצמאות של מדינת ליטא או ביום הנחת אבן־הפינה לאוניברסיטה העברית בירושלים, שבו קוימה תהלוכה רבת־רושם של כל בתי־הספר העבריים וארגוני הנוער העבריים. במשך הזמן התרגלו התלמידים לשמע את פקודותי ולקימם, וגם הפעם בחרו בי כמפקד. כל אלה, שרצו להצטרף לארגון הפרטיזנים הליטאים, הסתדרו לפי פקודותי בשורות ולמעלה מ־100 בחורים הופיעו פתאם בסדר צבאי נאה לפני מרכז הפרטיזנים הליטאים, כשבקשה אחת בפיהם — לצרף גם אותם בין הלוחמים נגד הפולנים.

התנדבות ספונטנית זו מצד היהודים למען ענין ליטאי, היתה הפתעה גדולה בשביל הליטאים. הם קיבלו אותנו בסבר פנים יפות ואף צרפו אותי כב"כ היהודים למטה המחוזי של ארגונם. פעולות הקרב נגד הפולנים העדיפים בכוחם לא היו רבות. וילנה נשארה בידי הפולנים, למרות שהליטאים לא הפסיקו לצעוק חמס על גזל בירתם ואת העיר קובנה לא כינו אלא בירה זמנית.

בגלל היקפם המצומצם של פעולות הקרב נגד הפולנים, היה מספר הנפגעים באופן כללי קטן מאד ולא נודע על נפגעים מבין היהודים. בכל זאת, נועדה לפעולת ההתנדבות, שיצאה מה„גימנסיון העברי" כמעט בראשית קיומו, חשיבות פוליטית פנימית ממדרגה ראשונה. היתה זאת הפגנה שהבליטה לפני הליטאים את נאמנותם של היהודים למדינה הליטאית הצעירה. מעשה ההתנדבות היכה גלים בחוגים רחבים של הציבור הליטאי ולפי מיטב הבנתי נועדה לו בראשית דרכה של המדינה הצעירה השפעה פסיכולוגית רבה, שמנעה במשך שנים רבות בעד התפשטות הנטיות האנטישמיות, אשר טופחו גם בין הליטאים ע"י הכמורה הפולנית והאינטליגנציה הפולנית.

כך שותפה גם כיתתי ה„קוסמופוליטית" במעשה פוליטי בעל אופי לאומי מובהק ודבר זה עזר לא במעט לחזק את מעמדה של הלאומיות והציונות בכתה.

הגמנסיון העברי כובש את הלבבות

מבחינה חברתית, היתה כיתתנו רחוקה מגיבוש כלשהו. הניגודים בחינוך, בהשכלה, בהשקפות, במנטליות ואפילו בגיל היו כה גדולים, עד שקשה היה למצוא שפה משותפת לכולם. המשותף לרובם היתה התלישות התרבותית מכל בסיס לאומי. רבים היו בכיתה, שראו עצמם קשורים בכל נימי נפשם בתרבות הרוסית, אולם מרוסיה ברחו ומהקומוניזם התאכזבו. רבים מהם תהו ועמדו על פרשת דרכים נוכח עלית הלאומיות העברית והאידית מזה והלאומיות הליטאית מזה. היו כאלה, שבתוך המבוכה הזאת מצאו מפלט בציניות ובקריריזם האישי ואף טיפחו אותם בגלוי כ„אידיאולוגיה" נגד כל מה שקשור היה באידיאליזם או בציונות. במצב זה היה קשה בכיתה שלנו להגיע לדעה מוסכמת כלשהיא בכל ענין, שחרג מגדר העניינים המעשיים, בפרט כשגם מבחינה חברתית היתה הכיתה מפולגת לחבורות, שהיו נפגשות בבתים פרטיים וחיו שם את החיים החברתיים, שלא מצאו אותם בכיתה.

זאת היתה דמותה של המחלקה השמינית בראשית שנת הלימודים, כשהורה דיעו לה על הפיכתה לכיתה ראשונה בגמנסיה עברית לאומית וציונית. הידיעה הזאת לא נתקבלה באהדה והמעטים (ביניהם גם אני), שחיבו את המפנה היו ללעג בעיני הרוב. והישג גדול יכולים לרשם לזכותם הגמנסיה שלנו ומוריה על שבמשך שנת לימודים אחת הצליחו לשנות את האוירה בכתה מן הקצה אל הקצה.

יחס המורים הער והלבבי והרוח החדשה, שפעמה במוסד כולו הם אשר קרבו גם את חברי בכיתה אל המוסד. במשך השנה, פחת הלעג לציונות וללאומיות העברית, התחזקה ההבנה בין תלמידים, ובסוף אפילו שונאי־ציון מושבעים ביותר מבין תלמידי הכתה נאלצו להכיר ביתרונותיה של הגמנסיה העברית החדשה ולהשתלב באוירה החינוכית שנוצרה בה.

במסיבת הסיום של הכיתה הופיע הכיתה כחברה מלוכדת יותר והורגש הצער הכנה על הפרידה מהמוסד.

בוגרי המחזור הראשון — מפוזרים הם בכל העולם. רבים מהם ניספו, אחדים נשארו מעבר מסך הברזל ומעטים מאד הגיעו ארצה. לא מעטים מהם, בהרגישם עצמם כאזרחי עולם, עזבו בעוד מועד את ליטא והנם פזורים היום על כל היבשות. אחדים ביקרו בארצנו ואחרים כותבים מכתבים. כולם מזכירים לטובה ובלב רוטט את הגמנסיון העברי בקובנה, אשר נתן להם בפעם הראשונה בחייהם בסיס מה לקיומם היהודי.

ד"ר ל. וייצשטין

עורך נכבד,

קבלתי את מכתביך, בם אתה מבקש ממני רשמי־זכרונות מהימים שלמדתי בגמנסיון העברי בקובנה. ז. א. משנת הלימודים 1920—1921 כשהגמנסיון פתח את דלתותיו הרופפות לנוער היהודי בליטא, אשר ברובו שב באותן השנים מכל קצוות רוסיה אחרי מלחמת העולם הראשונה ומהפכת אוקטובר.

אתה מאשימני ברשלנות ועקשנות. אולם טעית הפעם. אליבא דאמת, מה טוב היה חלקי לו היו חקוקים בבהירות וסדר על לוח זכרוני הטוב והרע, הנהדר והמכוער וכל אותם המאורעות והתלאות שהרהיבוני ודיכאוני במשך ימי־חיי. מה נעים היה לי לו הייתי יכול להחיות בזכרוני ולהעלות על הניר את כל החוויות והרגשות שזיעזעו אי־פעם את מיתרי־נפשי ושאבדו במשך השנים את רעננותן ולחין, ניטשטשו ונידלדלו.

לא ספר זכרונות אשר מאליו יקרא נשאר, לדאבוני, במוחי, אלא „שמות מטושטשים —שנצטברו ערימות ערימות בארכיון, שרידי האלבום שכלל תצלומי־קורות חיים ותקליטי־תחושות אין־סוף, שנקרעו ונשברו לרסיסים. לא, בארכיוני לא נשארו זכרונות שלמים, שוטפים, ממושכים, אלא קטעים, שברי־לוחות, ומן ההכרח שתסתפק בפרורי־זכרונות מהימים ההם. כל מה שהתרחש בין כותלי הגמנסיון העברי בקובנה במשך אותה שנת־הלמודים הרחוקה, התערב בזכרוני והתרכז בחיי יום אחד. ככה רואה אני את עצמי, בוגר הגמנסיון, יושב על ספסל הכיתה בחדר אפור של הקומה השניה בבית ישן, כשאני מקשיב לדברי אחד המורים או סובב באולם הקטן בשעת ההפסקה כשאני לבדי או בחברה — וכל זה מתהווה ביום בו התמזגו כל ימות השנה. שום מאורע ראוי לפרסום, שום עובדה שיש בה כדי לעניין מישהו.

נשארו בזכרוני להיפך, קצת יותר מוארים ומובלטים פרצופי מורי וחברי למחלקה. הנה, למשל, המנהל:

מכף ראשו עד קדקדו כלו אומר כבוד והסתיגות, אפילו בשעה שהוא משוחח אתך כידיד. הליכותיו ולבושו, ארשת פניו ושפמו, להט הפלדה שבמבטו, קצב ביטויו ונעימתו עת שהוא מדקלם, כשלסתותיו כמעט מהודקות, את יצירותיו של גאתה או של היינה — הכל ביהודי זה מעיד כי לא מליטא מוצאו. מסתבר,

שהוזמן מגרמניה לניהול מוסד החינוך על יסודות מחודשים, משום שבר־סמכא הוא ובעל תכונות וידיעות אשר דוגמתו לא נקל למצא בשוק האינטלקטואלי המקומי. התמנותו לרקטור האוניברסיטה הישראלית אחרי כמה שנים, הוכיחה כי מעריציו לא טעו בו.

והנה המתימטיקאי: גבה־קומה וחסון, בגיל העמידה, בעל תנועות כבדות וקצת מגוחכות, מסמיק תכופות על לא דבר כשחיוך בישני מרחף על שפתיו בהיכנסו לחדר־הלימודים הוא כאילו מתכוץ ומשתדל לתפוס בחלל את המקום הכי־מצומצם. ההכרח לתת לתלמיד פלוני ציון אי־מספיק, או לפלונית התראה שלא תביט במחברת חברה מטיל אותו במבוכה, ונדמה לך כי הוא נכון לבקש מהם סליחה. בעל כשרונות למתימטיקה, היה גם מוכשר להוראה. וישר היה האיש, ישר וחביב.

ופה מופיע המורה לספרות והיסטוריה: אלגנטיות מתונה, קצת נשיות בטיבו, אדיבות והגינות בהתנהגותו, עושה פיו כאפרכסת בדברו. תלמידיו מתיחסים אליו בכבוד ואהדה במדה ניכרת, גם שמו זכור לטוב.

מי שהטיל את אימתו על החברה שלנו היה המורה ללטינית.

לפני איזו שנה היה נודע בחוג הצעירים כבחור מזהיר המושך את לבותיהן של בנות העיר במראהו של בן־דרום טפוסי, ביקוד עיניו השחורות וחום פניו הבלתי רגיל באזורנו. משנשא אשה, הקדיש את עצמו למשפחתו, למקצועו וגם... קצת לתענוגי השולחן, עד ששמן ואבד חלק ניכר מקסמו.

מסור היה ונאמן ללשון שהורה, ורכישתה ע"י תלמידיו היתה לדידו מצות־עשה שאינה נתנת לוויכוח. ההתיחסות בקלות־ראש היתה נחשבת בעיניו כפרובוקציה אישית ולא רק פחיתות־כבודה של הלשון העתיקה. כתוצאה מיחס חמור וקפדני זה, נתברכנו בשפעת ציונים בישין. השפיעה על מצב רוחו בעיקר, לפי דעתי, הפחתת חוש השמיעה, אשר כנראה לא מצאה מזור ותקון. הוא השתמש בכל האמצעים כדי להסתיר את מומו זה, והיה עוקב אחרי הבעת פניו של הזולת כדי לגלות אם יש בהם קוצו של לעג או זלזול. לעתים קרובות היה מתלוצץ עמנו ומספר בדיחות כאחד מאתנו. במקרים כאלה היה לפעמים חולף לפתע צל על פניו כששרירייו מתמתחים, גופו מזדקף וקולו נעשה נוקש ומצליף. סימן שעברנו את הגבול המשמעתי. ברגעים כאלה היה ראוי לחמלה זה שנפל בגורלו להיקרא לקתדרה, כי אחת היתה דתו — לתבוסה.

באחד מאותם הימים המעוננים, אחרי שאחדים מחברי נפלו פצעים בדו־קרב, שמעתי את שמי יוצא מפורש מפיו. ראיתי את עצמי בסימטא ללא מוצא. קמתי ממקומי ושמתי פעמי אל הקתדרה כשה לטבח. הוא כיבדני בתרגום קטע מלטינית. לא מצאתי מימיני מיכאל ולא משמאלי גבריאל. תחתם הקרה לי ה' איזה לץ שהטיל על לשוני בדיחה מוזרה ובחדר המלא מתח דרמתי, חזיזיו של צאוס ופחדם של התלמידים כולם, הדהד התרגום לרוסית כאילו בני לטונה היו בני בקר. צחוק פרץ מפי כל השומעים שלא חיכו להפתעה כזו. חיוך מאופק נצנץ גם בקמטי פניו של צאוס בכבודו ובעצמו. החתום למטה העמיד פנים כאילו אירע

לו לְפסוֹס, אבל בנפשו פנימה היה מאושר על שהמצאתו הביאה לידי התפרקות החשמל, שנצטבר באויר, ולזקקו.

משהתחילו להתקרב ימי הבחינות נשתנה לגמרי יחסו אלינו. הוא לא חסך כל מאמץ כדי למנוע מאתנו כל תקלה ומכשול והתעסק עם כל אחד מאתנו, כדי להכיננו ליום הדין במצב הכי הגון. גם הציונים זכו לגדולה, והבחינות נסתימו בכי־טוב לכולנו. אז נוכחנו, כי ה„סדיסט" הזה הוא באמת בעל לב־זהב וכי כל אכזריותו היתה מכוונת לטובתנו כדי לדרבן אותנו לפעולה.

לאחר שנכנסתי לאוניברסיטה, גרתי בביתו כשנתים והיינו לידידים. נחשול האיבה והכליון בלע גם אותו ובני־ביתו כמו שעשה לרוב המחנכים הכנים וישרי־הלב של הגמנסיון שלנו. יהי זכרם לברכה.

עולה על זכרוני גם מורה צעיר למדעי הטבע, שהופיע באמצע שנת הלימודים. בכיתתנו מילא תפקיד של שר בלי תיק, היות ואינני זוכר מה הורה לנו בדיוק. הוא הצטיין ברצינות וכובד־ראש ועשה רושם של בן־אדם הלומד תורה לשמה. אם אינני טועה, נתמנה אחרי שנים מעטות למנהל הגמנסיון שלנו.

מי הורה ליטאית בכיתתנו? כמדומני שזה היה מר שניידר, האיש אשר גר אתי תחת קורת גג אחת זמן רב. עת ביקרתי באוניברסיטה בקובנה.

רזה ושזוף־פנים, בעל עינים שחורות ופקחיות, בגיל השלושים. הוא לא קבל בזמנו השכלה אקדמאית, רשמית. ומסופקני אם אפילו ביקר בבית־ספר תיכון. בחור ישיבה בימי עלומיו, היה אוטודידקט ובעל כשרונות מצוינים בכלל ולבלשנות בפרט. בשנים הראשונות לקיום המדינה הליטאית היו מעטים היהודים שידעו את שפת־הארץ כמוהו. עוד רואה אני אותו כשהוא שרוע במיטתו בערבי החורף עד שעה מאוחרת ומעשן וקורא, מעשן והוגה בספר. והוא הדין בשעות הבוקר כשהיה פנוי משעוריו בגמנסיה. מפעם לפעם היה מפסיק את קריאתו ומספר לי איזו בדיחה ממולחת ומפולפלת ושוב היה מתעמק בקריאתו. בהבדל מחבריו המורים היה a self made man. שכלו ורצונו עמדו לו במאבקו להגיע לעמדה הגונה בלי חינוך רב־שנתי במוסדות מתאימים. במובן זה הוא היה יותר מ„אקסטרן" טיפוסי, והתגאה בזה, וזה היה בעוזרו כדי להתגבר על תסביך הנחיתות שקינן בתת־הכרתו. הרבה שנים אצל מידיעותיו הבלשניות לנוער היהודי בליטא עד אשר נשמתו פרחה למרום בצרור ששת המיליונים הנשמות הטהורות. כזוהר הרקיע תזהרנה לעולמים.

ואחרון אחרון. זה הצעיר בין המורים, אשר דמותו מן הצד היא דוגמת אות השאלה מאורכת, לחייו אדמומיות, פיקת־גרגרתו בולטת כאותו של האפרוח המתבגר, קולו עולה הרים ויורד בקעות, ערנותו תוססת במידה שנדמה לך כי עוד מעט ויקפץ על השולחן ויקרא במלוא גרונו: „קוקוריקו". צעיר זה הוא מורנו ל„שפת היהודים העתיקה" ורצוי גם לתלמידי הכיתות הגבוהות אשר רובם נתחנך על חיק התרבות הרוסית. רצוי בעד הטבעיות שבהתנהגותו והספונטניות של הליכותיו. אין לו צורך בטכסיסים פדגוגיים כדי שחניכיו ישמעו לקולו ויכבדוהו, כי מחנך הוא בחסד עליון, אינסטינקטיבי.

אין הוא כופה עליהם הר כגיגית, אין הוא מטיל עליהם עולה של שפה זרה לרוחם, כי רבים מהם אינם יודעים להבדיל בין א' ל־ב', אין הוא ממרמר אותם ב„שנים" או בלקחי־מוסר, אלא משתדל ככל האפשר להקל מעליהם את עודף המשא שאינו מעלה ואינו מוריד ביחס למטרתם המידית. ז.א. קבלת תעודות הבגרות. משתדל הוא בזהירות ובנעימות לעורר בהם את הסקרנות להסיר את הצעיף מעל פני הגברת הבלתי־ידועה, להכירה פנים אל פנים וגם לחבבה. כי התקוה להקים דור חדש, מיזוגם של העתיק והחדיש תלויה בחומר הדרדקאי של הכיתות הנמוכות ולא בזה של הבוגרים, מתי המדבר (וראה זה פלא: בין שבי ציון נמצאים גם רבים מאותם האודים המוצלים משרפת הגולה, אשר קמו לתחיה בארץ אבות ובפיהם השפה „המתה"). ואשר לתלמידים שכבר למדו בחדר או גם בישיבה או סתם „לשון קודש", אשר רובם בא לבירה מערי השדה ומהעירות, כל אלה מצאו במורה זה — שהתחנך בשעתו בגמנסיון „הרצליה" — את הנסיך הכחול האגדתי שהעיר בהתלהבותו ומסירותו, במרצו ויזמתו את היפה בבנות מתרדמתה הארוכה. והוא אשר תרם במידה ניכרת להתפתחותו של הגמנסיון העברי בקובנה ממושג פיקטיבי למוסד עברי לאומי אֶפקטיבי, אשר סיפק לארץ בתקופה ההירואית שלה חלוצים ואנשי־רוח למאות, אשר לקחו חלק חשוב בתחייתם של העם, של הארץ ושל הלשון.

ברם המורה דנן לא הסתפק בהוראת הלשון בבית־הספר. בשעות הערב עסק בבמאות ושינן לתלמידיו, שידעו עברית, את „חלקיהם" במחזה שהיה מכין להצגה לטובת התלמידים העניים של הגמנסיון.

בשנת הלימודים 1920/21 הוצג המחזה „בין החרבות", שבו נתכבדתי בתפקיד האב. כבר אינני זוכר את תוכן המחזה בדיוק, אבל זוכר אני את הרושם הכללי של הצגתו. הנשף נערך בתיאטרון העירוני שהיה מלא מפה לזה אנשים ולאז דוקא יהודים. אם אין אני טועה, היה זה אחד המחזות המעטים בעברית שיצאו אי־פעם לרשות הרבים בגולה קודם לזה. הנשף נגמר בכי־טוב. מחיאות־כפיים ומחמאות למשחקים עם תדהמה ואשליה (הם כבר ראו את עצמם כאמנים מחוננים). נשיא המפלגה הציונית בליטא, ד"ר ברגר ע"ה, הופיע אחורי הפרגוד תיכף אחרי ההצגה, התענין בשחקנים והביע להם את תודתו ושמחתו. למותר להעיר כי רובה ככולה של הצלחת הנשף היתה פרי יזמתו, כשרונו והדרכתו של הבמאי, והנני שמח להזדמנות זו הנותנת לי את האפשרות להחזיר בפרהסיא את התשבחות ומחיאות־הכפים שנפלו בחלקי במשגה לפני ארבעים שנה ואחת, למי שהן שייכות בצדק — למר יבלוקובסקי.

מילנו, י"ב שבט תשכ"ב

עליזה הנטקה (ידואבניצקי) (ירושלים)

זכרונות מבית הספר

שעורים יוצאי־דופן

1. גרמנית.

א: היה זה במחלקה הששית (אם זכרוני אינו מטעה אותי). המורה, הגב' רחמילביץ, קראה לי לספר את תוכן הסיפור שלמדנו אז. קמתי מיד והתמתחתי במלוא קומתי והתחלתי לספר. תוך כדי ספור אמרתי: Er stand am Ufer des James. התלמיד שישב על ידי נתן לי דחיפה „עדינה", כי רצה מאד שאתקן את טעותי ביחוד לאחר שביקשה ממני המורה לחזור על דברי. לא הרגשתי בשגיאה ואמרתי שוב ובקול רם את הבטוי הנ"ל. המורה צוותה עלי לשבת וכמובן שקבלתי ציון שלילי. חלפו עשרים שנה מאז ונפגשנו בכנס הגמנסיון בת"א, ובין השאר אמרה לי המורה לגרמנית דאז את המלים הבאות: Sie wussten damals schon, dass Jam ein deutsches Wort wird.

ב: בשעור אחר בשפה זו אצל מורנו הדגול ד"ר שואבה המנוח, קרה לי מקרה כזה: למדנו את „נתן החכם". צריך היה להכין תוכן המחזה בכתב. במקרה לא היה לי פנאי להכין את השעור ובערב, לפני השעור בגרמנית, הלכנו כולנו — כל המחלקה, כנהוג — לאופירה הליטאית. לקחתי עמי את הספר והמחברת וגם עט, בכדי לכתוב את התוכן בזמן ההפסקות. כמו שאתה כתבת זאת, כך אני כתבתי! והעבודה לא נעשתה. למחרת, למזלי הרע, נקראתי ע"י המורה להקריא את התוכן. לקחתי את מחברתי הריקה והתחלתי לקרוא. את התוכן ידעתי ולכן התחלתי „לקרוא". המורה ביקש ממני את המחברת. הודיתי מיד שאין כלום בפנים וזה ציין שהוא הרגיש בזאת והורה לי לבוא אחרי השעור לחדר־המורים. ד"ר שואבה היה אז ראש הצופים ואני נתפסתי בשקר וזה היה למטה מכבוד הצופה. באתי לחדר המורים אחרי השעור וקבלתי נזיפה חריפה בתור צופה על השקר הגס. אך נוסף לכך מחמאה על השפה הטובה בה „הקראתי", כי לא עשיתי אף שגיאה בהקראה.

2. רוסית.

מורנו בשפה זו היה רחוק מאד מיהדות ולא כל שכן מציונות שעל ברכיה חונכנו בין כתלי בית־הספר. שמו, לדאבוננו הרב, היה: ד"ר גרמן גריגוריביטש לחם — איזה אסון!

א: פעם בשעת השעור הגענו לנושא תנכ"י. והוא אמר לנו את המשפט הבא: „בּביבליה שלכם פּתוּב" (ברוסית). כמובן שלא סלחנו לו על הביטוי הזה. באחד מעתוני המחלקה בסוף השנה, שבמערכתה, „עורבא פרח", השתתפתי גם אני, הבאנו את הביטוי הנ"ל בצורה הומוריסטית. זה חרה לו מאד והוא בקושי הסתיר את מבוכתו.

ב: קרה פעם שהיה עלינו לכתוב עבודה במחלקה, אך תלמידים אחדים נעדרו מסיבות שונות מביה"ס. גם אני לא השתתפתי בעבודה בכתב, כי הייתי חולה והייתי מעונינת לקבל את הציון המגיע לי לקראת השליש. קמתי ושאלתי את המורה והתבטאתי באופן מוזר מאד (ברוסית): מה הגורל (אוטשאַסט) הצפוי לכל אלה... כמובן שכל המחלקה פרצה בצחוק וזמן רב לאחר מכן קראו לי „אוטשאַסט", בעיקר מאיר זופוֹביץ, שהשתדל תמיד להקניט את כולם.

3. צרפתית.

מורנו לשפה זו היה מוֹסיא מאַרשאן. הוא אף פעם לא הסתכל בנו. בהיכנסו היה מיד קורא את שמות התלמידים ואנו היינו עונים „איסי". אחר־כך היה מתישב וקורא לפנינו מתוך ספרו. בצורה זו הפכו שעוריו למשעממים מאד והחלטנו שלשעור זה שהיה תמיד בשעות הבוקר יבואו רק חמישה (5) תלמידים כל פעם. התחלנו לבוא לפי סדר האלף־בית. חמישה־חמישה כל פעם. הענין נמשך די הרבה זמן ללא כל תקלה, אך לכל דבר יש סוף. והנה פעם נכנס בשעת השעור לצרפתית מר וולוצקי, מנהלנו האדמיניסטרטיבי. לתמהונו הרב הוא מצא מחלקה ריקה כמעט ובסוף השעור התחיל לחקור ולדרוש. אנו חזרנו למחלקה, אחרי שבילינו שעה ע"י המוזיאון המלחמתי „קארוֹ מוזייאס", ומצאנו קלחת שלמה. המורה בכלל לא הרגיש בהעדרנו, אך מר וולוצקי החליט לא לַתת. בינינו היו כאלה שטרם שילמו את שכר הלימוד והוא פנה לתלמידנו גוטליב ושאל אותו: — „מה אתה עושה פה? צרפתית אינך לומד, כסף לא הבאת, מה אתה עושה פה? קח את הספרים ולך הביתה!" וכל זה בהברה אשכנזית, כי כך דיבר עברית אז.

המורה לצרפתית פוטר לאחר מכן והתחלנו ללמוד ממש.

4. האחד באפריל.

לא בכל שנת לימודים היה לנו מזל שהאחד באפריל חל ביום חול, אך ניצלנו אותם ימים שיכולנו.

הנה מקרה טיפוסי ליום כזה: היינו במחלקה הששית או השביעית, קשה לזכור פרטים כאלה, והחלטנו להתחלף עם מכינה א'.

הסברנו לילדים הקטנים את כל הענין והבאנו אותם לחדרנו. ליתר בטחון השארנו כמה תלמידים בשורה הראשונה ומאחוריהם הושבנו את הפעוטים המתוקים האלה. בחדרם השארנו גם כמה ילדים חמודים והתישבנו יחד עמם, אם כי בקושי רב, על ספסליהם הנמוכים. נשמע קול הצלצול הקורא את התלמידים אל החדרים. חכינו בשקט ולמחלקת מכינה א' נכנסה המורה למלאכת־יד, הגב' ורשבסקי. היא קיבלה

כל זאת בהומור וצחקנו כולנו יחדיו. זה באמת היה יפה. אצלנו צריך היה להיות שעור במתמטיקה. ד"ר קפיט נכנס, לא הרגיש בשינוי, קרא בשמות התלמידים וכולם היו כמובן במקום, כי התלמידים שנשארו במחלקה לשם כסוי, ענו במקום החסרים. השעור התחיל והנה נכנס מחנכנו ד"ר שואבה. הוא מיד ראה את המתרחש במחלקה והתחיל לצעוק. חזרנו למחלקתנו וד"ר שואבה הוכיח אותנו על טיפשותנו, שאנו עדיין ילדים קטנים, בלי כל אחריות ובין השאר הוא אמר (באופן המיוחד שלו בשינים סגורות, זוכרים?) : — „אותי לא תרמו!" — ואז החלטנו להוכיח לו את ההפך.

בשנה לאחר מכן היה לנו שוב יום האחד באפריל ביום לימודים והחלטנו לעשות דבר־מה. הגיר (אז קראו לזה קרטון), היה עטוף בניר ירוק או וורוד בצורה מארכת. הבאנו חפיסת סוכר באורך הנכון ועטפנו אותה בניר הירוק של הגיר ושמנו אותו על יד הלוח. ד"ר שואבה היה מסביר את הכל בכתב. היטלנו על תלמידנו אושפיץ לשאל אותו משהו, כי היה מומחה לשאלות ולכן עשה זאת. ד"ר שואבה לקח את הגיר והתחיל לכתוב, אך זה סירב לכתוב. הוא הפך את הגיר לצד זה ואחר למשנהו, אך ללא תועלת. הגיר לא כתב... כולנו פרצנו בצחוק רם ומורנו נכנע...

5. מ ת מ ט י ק ה.

ד"ר קפיט קרא לי ללוח. היה עלי לפתור בעיה אלגבראית. כתבתי הכול על הלוח ומבלי להרגיש בזה, התחלתי לספור בקול רם ברוסית, כי את לוח הכפל למדתי בבית־ספר רוסי ועד היום אינני יכולה לספור אחרת. למרות זה שפתרתי נכון את הבעיה קבלתי ציון שלילי בגלל הספירה ומאד כעסתי על כך, ובעיקר מפני שידענו שמר קפיט מדבר אל בנו (שלמד בבית־ספרנו במכינה א') בדרך לביה"ס — רוסית. אחד הביטויים הידועים שלו אליו היה: (ברוסית) „ביבינקה, אל תרעיש, ביבינקה, אל תרוץ", והוא היה אומר זאת כשראשו בענגים, והילד הקטן והנמוך על ידו בכלל לא שמע את הערותיו שניתכו עליו ממרומים, ורק אנחנו בלכתנו מאחוריהם, היינו עדים למונולוג הזה, וכל המחלקה היתה נהנית על חשבונו לאחר מכן.

6. ה י ס ט ו ר י ה.

ד"ר שואבה לימד אצלנו על ינן וכיון שבאותו הזמן עוד לא שלט בעברית די הצורך, היו משפטיו מתורגמים, לפעמים באופן בלתי מוצלח ביותר, מגרמנית. אני תמיד ישבתי בספסל הראשון והקשבתי לכל מלה היוצאת מפיו וגם רשמתי כל מלה ומלה. לא פעם צחק יחד אתנו כשהייתי מקריאה את משפטיו באופן המיוחד לו. אך יש לציין שהתקדמותו בשפה העברית היתה יוצאת מן הכלל. משעור לשעור היו שגיאותיו מתמעטות וממש קנאנו בו, כי לנו זה היה קשה יותר.

7. היסטוריה עברית.

המורה ליצקי לימד אצלנו מקצוע זה. הוא אף פעם לא הסביר לנו משהו. תמיד הוא היה אומר: — „כיון שלא הספקנו היום הרבה, אנא, קראו פרק זה וזה ותדעו את תכנו לשעור הבא". כמובן שלמדנו רק מהספר ויחס או הבנה למקצוע זה לא היו לנו. הלימוד היה רק כדי לצאת ידי חובה כדי שנוכל לקבל ציון הראוי לשמו.

לעתים הרגזנו אותו בכוונה תחילה כדי ששוב נשמע את המשפט החדש־ישן: „כיון שלא הספקנו היום...".

8. תנ"ך.

למדנו אז את תרי־עשר. היינו אנחנו המחזור העברי הראשון והמחלקות שמעלינו למדו הכל ברוסית, בעוד ששפת הלמוד שלנו היתה — עברית.

פעם אחת נכנסה תלמידה מהמחלקה הרוסית ושאלה את תלמידנו ראובן דוקשנסקי, שהיה פיקח וחריף מאד בתשובותיו:

— „איזה ספר בתנ"ך אתם לומדים כעת?"

והוא ענה לה במקום:

— „תרי־עשר. די דרייצן תנ"כלאך!".

היא קיבלה את הדברים ברצינות והלכה למחלקתה וספרה את אשר שמעה. גם בין תלמידי המחלקה הרוסית היו כאלה שידעו מעט עברית והצחוק שם היה אדיר. היא לא הבינה את הבדיחה ואפילו כעסה.

*

היו עוד הרבה דברים מעניינים וחשובים יותר, אך לא את הכל אפשר להביא כך בכתב.

יסלחו לי הנוגעים בדבר. לא רציתי לפגוע באיש. נקח כל זאת בהומור ונצחק, כי העבר הוא תמיד משעשע וביחוד בכל הנוגע לתקופת הנעורים.

יהודית סגל

זכרונות מהגימנסיה של שואבה

כאשר באתי מרוסיה אל ליטא, התכוונתי במשך שנה למלא את החסר לשבע הכיתות, ונכנסתי אל הכיתה השמינית של הגימנסיה של שואבה (בשנת 1923). הלימודים היו קלים לי, אך נושא הלימודים הקשה ביותר לי היתה — השפה הליטאית, והקל ביותר — השפה הגרמנית. כי בילדותי למדתי בגימנסיה בברלין.

כאשר הטיל עלינו המנהל ד"ר שואבה, (מורה השפה הגרמנית) את המשימה לכתוב חיבור על הנושא „הייליג זיי דיר דר טאג" (קדוש יהיה לך היום), קיבלו על עצמם לכתוב על הנושא הזה, ולאחר מכן הקריאו את חיבוריהם בקול גם בכיתה. על הנושא הזה כתבתי על יסוד הרומן „מלחמה ושלום" של טולסטוי, וסיימתי את החיבור בדברי הנסיך אנדריי: „איה הם, אותם השמים הגבוהים, אשר לא היכרתי אותם עד עתה, ואשר ראיתי אותם היום". (מחברת החיבור הזה נשמרה בידי עד היום).

כי אנדריי חש בפעם הראשונה והעריך את הסביבה המקיפה אותו, ראה עצמו בתוכה, ורגש זה נשאר אצלו קדוש. זו היא הערכת המציאות המוחשית מחדש מדי יום ביומו, — של גיתה ושל לב טולסטוי, — ועד היום היא מדריכה אותי בחיי...

ד"ר שואבה נתן לנו בזמן ההוא דחיפה, אשר לא הפסיקה לפעול את פעולתה שנים רבות, רבות, לאחר מכן, ואשר היא פועלת גם כיום, בעת שאין הוא כבר בחיים. ואת הדחיפה הזו, אם נרצה בכך או לא, אנו מוסרים לאנשים אחרים...

מינכן, 6.3.1962

צפורה קפלן-ויניצקי

מספר שורות מזכרונותי

בשלהי אוגוסט 1921 צורפתי למשלחת עסקנים, הורים ותלמידים, שפנתה למיניסטריון להשכלה של ליטא, בבקשה לשנות את הגימנסיון במירונים 10, שנוהל ע"י מורים רוסיים, לגמנסיון עברי בתוקף היותנו התלמידים היהודים למעלה מ־95% במוסד זה.

התרגשותי היתה עצומה, עד כי נדמה לי, שעוד היום אשמע את פעימות לבי שפעם, עם היכנסי לקבינט הגבוה וההדור של המיניסטר.

בקבינט היו נוכחים מלבד המיניסטר לעניני ההשכלה הליטאי, גם המיניסטר לעניני היהודים ד"ר סולוביצ'יק ז"ל, ד"ר שואבה ז"ל, ופרופסור בירז'ישקאס, מנהל הגמנסיון הממלכתי הליטאי „אוישראס".

בהמשך ליבון השאלה זכורתני, פנה אלי פתאום הפרופסור בירז'ישקאס ושאל: מה רוצים עתה התלמידים, איך תוכלו ללמוד ולקבל ההשכלה הדרושה בלי ספרים ובשפה מתה?!

התרגשותי פגה, שוחררתי. הבטתי ישר בעיניו ועניתי ברוסית, כפי שנשאלתי: הקל היה לכם הליטאים להתחיל את השכלת העם בליטאית? הן עליכם אסרו הרוסים לקרוא ולכתוב ליטאית, וכפי שאמי ספרה לי — הנתפס בקריאה או כתיבה בליטאית אף היה נשלח לסיביר. אנו — את התנ"ך למדנו משך כל הדורות בשפתנו!

אם תבינו לרוחנו ולא תפריעו לנו — נוכל! ונוסף — נחדל גם להיות נושאי התרבות הרוסית בעל־כרחנו בליטא.

פתאום הרגשתי יד הונחה על כתפי, הפניתי את ראשי ולפני הפנים האציליים של ד"ר סולוביצ'יק ז"ל, שלא אשכח את הבעתן.

והנה ניגש אלי בצהלה גם ד"ר שואבה, הושיט את שתי ידיו ובגרמנית אמר לי דברי שבח, שלא אזכרם עוד היום, אך זכור אזכור את סיום דבריו — „נהיה ידידים". מיום זה נרקמה בינינו ידידות אמת, מצדי מלווה בהערצה משך כל שנות למודי ולאחריהן אף פה בארץ.

קם ונהיה גמנסיון עברי באותם הכתלים בהם הדהדה השפה והרוח הרוסית. ישבנו על אותם הספסלים אך היינו תחת אור אחר, בדרך למטרה אחרת. הגמנסיון נשא את שם ד"ר שואבה. הוא היה מנהלו והרוח החיה שבו. היתה לו גישה אחרת למשמעת ולחינוך מהמקובל בימים ההם. הוא ידע להפיח את התלהבותו בכולנו, מורים ותלמידים כאחד. אך הוא ידע גם לשכנע ולהחדיר את רצונו, לא רק בחבר

המורים — חבריו במפעל היצירה, אלא גם בתלמידים, שנמשכו אחריו ונהיו שותפים באחריות ובחדות היצירה של ביסוס גמנסיון עברי למופת.

הגמנסיון נהפך לכור לחישול ולהתלהבות יהודית ציונית. בין כתליו היתה השפה העברית המדוברת והנוער התחנך להשכלה כללית ועברית רחבה. בה למד לא רק היסטוריה של עמים זרים אלא גם את ההיסטוריה של עמו, גבורותיו, סבלותיו ותקוותיו.

עכשיו בארץ, בדור שכולו עברית, שהשפה היא בפי הילד בהינלדו, יקשה להבין את התקופה ההיא, בה אפילו יהדעי וקוראי עברית פיקפקו, אם אפשר לדבר עברית לשימוש יום יום ועאכו"כ לקבל השכלה כללית בעברית. אך למזלנו, בתוך חבר המורים הדגול, שכל אחד בפינתו עשה למעלה מהמוטל עליו, היה גם נתן גרינבלט ז"ל, הסופר והמבקר העברי, ושני מורים שבאו מארץ־ישראל — בוגרי ומורי הגמנסיה הרצליה: לובמן־חביב ויבלוקובסקי, שהשפה העברית היתה להם כשפת אם. יבלוקובסקי, שהתלמידים מצאו בו גם מורה וגם חבר, בהומור שלו ובחדות החיים שלו, הקל עלינו את ההתחיות בשפה וכאלו נטע את הלשון העברית בפינו.

לא לחינם היו אומרים פה בארץ בתקופה ההיא על כל יהודי שהעברית היתה חיה ושגורה בפיו בעודו „ירוק": אין להתפלא, הרי הוא מליטא!

לאה גולדברג

פרקי זכרונות מקוטעים

אני זוכרת יום בראשית פברואר 1928, שנתי האחרונה בגמנסיון העברי בקובנה. מאחורי החלונות הגדולים של חדר המחלקה נוף חורף בהיר, מבריק בשלגיו ובקרחיו כמעט כדי לסנוור. הנהר הרחב עטוף שלג, שמתחתיו פה ופה מבהיקים כתמים ירקרקים קמעא של הקרח העב. מאחוריו הרי אלקסוט והגבעה המכונה וסלובקה. עצים גדולים בעטרת הצחור החורפית, קישוטי הכפור והשלג שינו את צורתם עד אין הכיר. אף הגגות של הבתים הנמוכים שמעבר לנהר יפים ביום כזה. ועל הכל משחקים זהרורי השמש הקרה, שאיננה ממיסה אף פירור אחד של השלג הגבישי.

כבר צלצלו ואנו, תלמידי השמינית „ההומאנית" מצפים לכניסתו של המורה. כבר יודעים אנו, ששיעור זה, שיעור הספרות העברית, יוקדש לעבודה בכתב. הנושא איננו ידוע עדיין, ואני, האוהבת יותר מכל לכתוב חיבורים בעברית, דרוכה לקראת האפתעה ובודקת בלבי את אפשרויות הנושא שיוצע לנו — ביאליק? טשרניחובסקי? שרק לא יהיה אחד העם, אינני אוהבת לכתוב חיבורים על אחד העם. למה זה לא יתנו לנו ביום כזה, למשל, את „שירי החורף" של ביאליק?

אבל הנה נכנס המורה. הלא הוא נתן גרינבלט, הוא גם מחנך כיתתנו, או, כפי שנקרא תפקיד זה בלשון „הגימנסיון העברי" — מדריך המחלקה. כדרכו יושב הוא בלי חפזון אל השולחן, מוציא את היומן ומתבונן בו שעה קלה בלי לקרוא שמותינו, סוקר את היושבים — (נכון יותר: את היושבות כי ב„הומאנית" כמעט כולן בנות, רק שלושה נערים נקלעו ביניהן ובגללם, בגלל שלושה אלה, פונים אלינו על פי חוקי הדקדוק העברי, הדוגל בשלטון מין הזכר, בלשון „אתם".) אחר־כך הוא מכריז בחגיגיות יתירה, אשר לא קשה לנחש מאחוריה כעין לגלוג נסתר, שאת פירושו איננו יודעים עדיין: „היום תכתבו עבודה בכתב על הנושא"... — את המילה „נושא" הוא מבטא בזהירות, בגלל סכנת האות „שין", שאיננה נהירה לו כל הצורך: יש והוא הוגה אותה כשמאלית, יש — וכימנית. אבל

המילה נפלטה הפעם ללא תקלות שבמבטא והנה הוא נוטל גיר (קירטון — בלשוננו העברית דאז) וכותב על הלוח את שם הנושא:

„ליטא המשוחררת".

הכיתה יושבת המומה. לדבר כזה לא ציפה איש. מה ענין נושא ליטאי פאטריוטי זה לשיעור בספרות העברית? אבל לאט לאט מסתבר לנו כל פירושו של הענין וכן גם הלגלוג הקל שנלווה על הכרזת הנושא: הימים ימי פברואר, יום הששה־עשר בפברואר, הוא חג העצמאות של מדינת ליטא. הגימנסיה היא „מופרת", היינו תלויה במידת־מה בשלטונות. הנושא נשלח מטעם משרד החינוך הממשלתי. המורים חייבים להיפגע לתביעות. וכן התלמידים.

מישהו מנסה להתווכח: „זה נושא שאי אפשר כלל...", „זה נושא שאיננו שייך ל...". המתווכחים במקרים כאלה הם תמיד אותם עצמם: מרים בודנר או מיכאל שפירא או אני. „התלמידה הראשונה" קאלמאנסקי איננה מתוכחת, לא איכפת לה כלל אם היא כותבת עבודה על השימוש בסלק בחודשי אביב או על קורדליה ב„מלך ליר". היא „תלמידה ראשונה" ועושה את הכל באורח החלק והטוב ביותר, ללא שיתוף של רגש או מחשבה עצמית, אך באיזו נאמנות עילאית לדרישות הרמה של בית־הספר הידועות רק ל„תלמידים ראשונים" מסוג זה. התוצאה תמיד: הציון הגבוה ביותר. מה שהנו מעבר מזה איננו מענין אותה.

אבל היא צודקת שאין היא נכנסת לויכוח. הפעם אין למתווכחים כל סיכוי להצלחה. הנושא הוא „ליטא המשוחררת".

תוך יאוש ודכאון גמור אני מנסה ללחוש משהו על אזנה של חברתי מינה היושבת עמי על ספסל אחד זה שמונה שנים: „מה כותבים?" היא רק מושכת בכתפיה: „אני יודעת? מה שצריך, כנראה".

אני יודעת שהיא צודקת, אבל אני בשום עניין ואופן אינני רוצה לכתוב „מה שצריך".

עיני התועות פונות אל החלון והנוף הבהיר שבו, ולפתע פתאום אני יודעת מה עלי לעשות — יודעת איך לכתוב על נושא זה „מה שלא צריך". והרעיון כל כך משעשע אותי, שאני ניגשת לעבודה מתוך התלהבות של משובה וכותבת במהירות כזאת, שמינה פונה אלי בלחשה: „מה את כותבת כל־כך מהר?" הפעם מושכת אני בכתפי.

אני כותבת על החורף הליטאי, על האדמה הכבולה בשלג הכבד. על הנהר האסור באזיקי־הקרח, ואחר־כך על האביב, כאשר מתמרד הנהר ופורץ וגואה ונושא את הקרחונים, בשמחת נצחון של מי שפרץ את חומות הצינוק. עד היום זוכרת אני משפט אחד מאותו חיבור־התחמקות. „ואני אוהבת את ליטא המשוחררת, כאשר היא מנתצת את כבליה עם בוא האביב".

כל החיבור כולו הוא מחצית העמוד. אני גומרת את כל הענין בעשרים דקה (הזמן שניתן לנו לעבודות בכתב בשמינית הוא שעתיים), קמה, מניחה את עבודתי על שולחנו של נתן גרינבלט. הוא מעיף בי מבט של תדהמה: „כבר?" אני עונה בלאקוניות גמורה: „כן". ויוצאת החוצה. עכשיו אני המשוחררת ויש לי פנאי

לטייל עד תום השיעור, עד שיסיימו היתר את חיבורם, על חוף הנהר הזה שרמז לי כל כך מעבר לחלון.

אני חוזרת ונכנסת לכיתה כבר לאחר הצלצול להפסקה של השעה השניה. נתן גרינבלאט, עורך בחבילה אחת עבה את כל המחברות שהוגשו לו. עבודתי מוטלת בצד, על השולחן ואני רואה על פי חתימתו והציון בדיו האדומה, שהוא כבר עבר עליה.

„אי, גנב, גנב!" אומר הוא לי בהטעימו את המילה בהברה האשכנזית, כמו ביידיש: „נו, ומה אני אומר להם, אם יכריחוני להגיש את העבודות במיניסטריון?" אני שותקת נבוכה קצת, אבל שנינו צוחקים, כי אני רואה שהציון הוא 5, הגבוה ביותר. „זה בשביל הסגנון"... מתנצל לפני המורה על כי נהג בי במידה של חסד.

*

פתחתי את פרקי זכרונותי באֶפיזודה קטנה ובלתי חשובה זו, משום הבהירות והקלות שבה. בדרך כלל זכרונותי מימי בית־הספר אינם בהירים כל עיקר ובעצם, אני יודעת שלא אני צריכה לכתוב זכרונות על אותו מוסד נפלא ששמו „הגמנסיון העברי בקובנה". מטעמים רבים פסולה אני לעדות, לא משום שאין אני זוכרת את הדברים כהווייתם — אני מטיבה מאד לזכור את הכל לפרטי פרטיו, עד שעלי לצטט לעתים את פסוקו של הסופר ויקטור שקלובסקי: „זכרוני טוב הוא. חבל! אילו היה רע יותר, הייתי מיטיב לישון בלילות!". זכרוני טוב — אבל אישי וצבעו אותו צבע אישי מיוחד המשקף את הדברים כולם באפקלריה של עולם נעורי, שלא היתה אוֹבּייקטיבית כל עיקר. שנותי בגמנסיה היו שנים קשות בשבילי. את ילדותי ואת נעורי זוכרת אני בלי געגועים כלשהם ואילו הייתי צריכה לבחור לעצמי צורת גיהנום על חטאי הרבים, הייתי אולי אומרת — להיות שוב בת 10, או בת 12, או בת 15 — זה אחד הדברים שהיו יכולים לשמש לי עונש קשה ביותר וכפרה על הכל. מובן, שהגמנסיה איננה אשמה בכך וכל אשר עבר עלי בימים ההם הלא הוא חלק מאופיי האישי ותוצאה מנסיבות חיי, שאין פה המקום לדבר עליהם.

בהעריכי באורח אובּייקטיבי את בית־הספר שבו למדתי, יודעת אני, שלא יכול היה לקרות אותי דבר טוב יותר ולא היה לי מזל גדול יותר בחיי, מאשר העובדה שהוכנסתי לבית־ספר זה דווקא, העובדה שלמדתי שמונה שנים בגימנסיה ששפת הוראתה היתה עברית, ושרוח עברית במובן הטוב ביותר של המילה הזאת שררה בה. גם התוצאות הממשיות ההשכלתיות מלימוד ב„גמנסיון העברי" נראות לי עתה כמניחות את הדעת, ואפילו מפליאות, בהתחשב בכך מה קשה היה למצוא בעת היווסדו של בית־ספר זה מורים שהיו גם פידגוגים, גם יודעי עברית, גם בקיאים במקצועם. ואכן, לא כולם היו כאלה, בעיקר בשנותיו הראשונות של קיום הגימנסיון, ואף־על־פי כן יצאנו עם ידיעות הגונות של עברית וספרות עברית ותנ"ך וכמה שפות והיסטוריה, ואלה שהיו שקדנים ממני, ודאי גם עם ידיעות במקצועות אחרים, היו מוכנים יפה להמשך לימודים באוניברסיטה.

ועוד: דבר זה ידעתי והערכתי מאד כבר בשנים ההן, בעיקר בכיתות הגבוהות: ניתן לנו, במסגרת של תכנית קבועה המותנית בעצם קיומו של בית־ספר תיכון ומוגבלת על ידי דרישות הממשלה לגבי „בית־ספר תיכון מופר", ניתן לנו חופש מאכסימאלי לפתח את אותן הידיעות שהיתה לנו נטיה אליהן ואפילו על חשבון אי־התעניינות מפורשת במקצועות שלא היו חביבים עלינו. הרי משום כך גם סיפרתי בפרק הקודם את המעשה בציון הטוב בספרות, אף כי כתבתי ביודעין על נושא שלא אליו נתכוון המורה.

זה לא היה מקרה יחיד: זוכרת אני היטב כיצד בהיותי בשביעית, בשעת שיעור בכימיה — חזרה על חומר שכבר למדו אותו ושגם אותו לא ידעתי — ישבתי וקראתי בהסתר את „פיידרוס" של אפלטון, כשהוא חבוי מתחת לספסל. יש להניח, שהמורה, מר ברוצקוס (שהיה גם אחד ממנהלינו) ראה שאינני מקשיבה, אך לא מצא לנכון להעיר לי הערה. אך באותו זמן נפתחה הדלת ומנהלנו ד"ר ברמן נכנס לכיתה, לבדוק את הנעשה בשיעור. הכל עמדו, כמנהגנו בהיפגש המורה, אבל אני הייתי כה שקועה בקריאה, שלא הרגשתי בכך והוספתי לשבת במקומי ולקרוא. ד"ר ברמן כיוון למישרין את צעדיו אלי, הרים את מכסה הספסל ומצאני, מה שקוראים, בקלקלתי. התבונן בספר, בי... הייתי נבוכה מאד ולא ידעתי מה אומר להצדקתי. אבל הוא העיר לי בשקט גמור: „למה את קוראת מתחת לספסל? זה מזיק לעינים. תניחי את הספר על השולחן לפניך". עשיתי כדבריו והוספתי לקרוא. ולעולם לא שכחתי לו דבר זה — שבניגוד למשמעת הכיתה וכל כיוצא בזה, הבין וידע שקריאה באפלטון חשובה ומועילה לי יותר מכל שיעורי כימיה, שאשכח אותם מן הסתם מיד בצאתי מבית־הספר.

חושבת אני, שהידידות האמתית בין ד"ר ברמן וביני הנמשכת עד היום התחילה ממש מן הרגע הזה (אף כי הוא לא זכר את המקרה כשהזכרתיו לו כבר פה בארץ). אך זה לא רק ענין מקרי בין מורה לתלמידה — זה נותן מושג מסויים על הרוח הטובה ששררה בגימנסיון העברי. על יחס ההבנה לדרכי התפתחותנו.

ואף על פי כן — כן, אף על פי כן, רוב זכרונות הגמנסיה האישיים, הפרטיים שלי, אינם תואמים את המציאות האוֹבייקטיבית שאני מתארת אותה כאן. בעיקר זכרונות שנותי הראשונות, בבנין הישן ברחוב מאירוֹניוֹ 14.

*

יש בני־אדם שאינם מתאימים לחינוך המקובל בבתי־הספר ואני, כנראה, אחת מאלה. ויש מקרים המקשים עוד יותר על ילדים שאינם מתאימים לחיי בית־ספר להסתגל לסביבתם.

אני נכנסתי ל„גימנסיון העברי" בדרך מקרה. עמדתי בבחינות למחלקה ראשונה של גימנסיה רוסית, עברתי את הבחינה בהצטיינות, אבל הגימנסיה נהפכה בן־לילה לעברית (1920) ומסיבות שונות הכניסוני לשם, ולא לרוסית, ששעות ההוראה בה היו אחרי־הצהריים. מצאתי את עצמי פתאום מול שפת־הוראה שלא הבינותי אותה, שלא ידעתי אפילו את האלף־בית שלה. חצי שנה ישבתי על ספסל

הלימודים כשאני מסוגלת לעקוב רק אחרי השיעור בחשבון. המספרים היו שפה בינלאומית המובנת גם לי.

נוסף על המקרה הזה היו לי עוד חסרונות משלי, אשר היו מתגלים מן הסתם גם בסביבה אחרת ובבית־ספר אחר. הייתי חולמנית, איטית, עצלנית ובכייניות, נוחה להעלב, בלתי זריזה במשחקים של ריצה, קפיצות ודילוגים. לא אהבתי נגיעה גופנית של המון ילדים, היתה לי רגישות יתר לריחות רעים ופחד מפני צעקות. כל הדברים הללו הספיקו, כדי לעשותני בודדה בין חברי ולא אהובה עליהם. נוסף על כך, כתבתי שירים כבר אז ולא הסתרתי דבר זה והייתי מהלכת במסדרונים בזמן ההפסקה וממלמלת לעצמי מלים מתחרזות ודבר זה עשאני, כמובן, ובצדק גמור, מטרה לחצי לעגם של הילדים. ועוד — וזה היה מן הסתם אחד הדברים הגרועים ביותר — לא ידעתי יידיש, שהיתה שפת דיבורם של כל ילדי הכיתה. לא ידעתי יידיש משום שבאתי מבית שדיברו בו רוסית ואת ילדותי ביליתי במעמקי רוסיה בפלך סאראטוב, וכל חברי היו רוסים גויים, כי כמעט ולא היו שם יהודים. לפני שחזרנו אחרי מלחמת העולם לליטא, ביקש אבי ללמדני יידיש (הוא היה יידישיסט נלהב), אלא שבבואי לקובנה הוצרכתי ללמוד נוסף על הלימודים הדרושים לבחינות לגימנסיה — ואני לפני־כן לא הייתי בשום בית־ספר מחמת נדודינו בזמן המלחמה — גם את השפה הליטאית שקשתה עלי, והנה בהכנסי לבית־הספר באה שפה נוספת — העברית, באורח שלא היתה לי כל אפשרות קליטה לעוד לשון, זו שהקנתה בכיתתנו שיווי זכויות לילדים: ליידיש. מכיוון שרוסית היתה בקובנה שפתן של משפחות שחשבו את עצמן ל„בנות בחירה" ול„אינטליגנציה", והיו נוהגות מנהג של התנשאות על פני האחרים, חשבו הילדים שאני אינני מדברת יידיש מתוך יהירות, ומיררו את חיי והתנקמו בי על הרוסית שלי, על הנימוסים שלי, ועל כך שכתבתי שירים, בכל הדרכים האפשריות. דבר זה גרם להם תענוג יתר משום שבכיתי מכל פגיעה שפגעו בי. — אין דבר המזמין להתגרות כמו בכיה, הלא זה הסימן הטוב ביותר שהמזימה עלתה יפה. וחיי היו כה מרים בבית־הספר, שהחילותי אף אני שונאת את חברי (ומתוך כך, כנראה, באה לי גם התנגדות בלתי מודעת ליידיש, אשר לבושתי לא למדתי אותה כהלכה עד היום הזה).

גם כשהתגברתי כעבור חצי שנה על הקשיים של הלשון העברית, כדרך הילדים הלומדים לשון על נקלה, ועשיתי חייל בלימודי כולם, חוץ מן האורתו־גראפיה העברית שפיגרתי בה עד המחלקה הששית של הגימנסיה, לא הוטב מצבי בכיתה. הייתי מרגישה את עצמי כמי שרודפים אותו, כמנודה ומוחרמת בשעת המשחקים, זרה, נכריה ואומללה מאד. איש לא ידע, כמדומני, חוץ ממני, איזה עינויים עברו עלי בוקר בוקר בלכתי לבית־הספר בשלוש השנים הראשונות של לימודי. בשנה הרביעית, מטעמים שונים ובעיקר משום שעזרתי לילדים לכתוב את החיבור בעברית, וגם משום שהצלחתי כמה פעמים במשא־ומתן עם המורים כשליחת ציבור בענייני הכיתה, פגה המתיחות ורווח לי הרבה.

אבל עלי לציין שלמורים היתה בדרך־כלל הבנה אלי, והם ניסו להקל עלי

ככל האפשר במעבר זה ללשון שלא ידעתיה, הסבירו לי מלים ופסוקים ונהגו בסבלנות נוגעת עד לב לגבי עבודות הכתב שלי, שהיו כתובות בכתיב אשר כינויו „נח עם שבע שגיאות", איננו מופרז כל עיקר. נזדמן לי זה לא מכבר להציץ לתוך אחד מיומני, מן המחלקה השלישית של הגימנסיה, ועד היום אינני תופסת כיצד הצליחו המורים בימים ההם לפענח את התיבות העבריות, כביכול, שכל אותיות האלף־בית משמשות בהן בעירבוביה, אשר אין בה אפילו שיטה פרטית כלשהי. קשה לי להבין עד היום כיצד הניחו לי לעבור בשלום מכיתה לכיתה וחיכו באורך־רוח עד שיום אחד, ללא סיבה ניכרת לעין, החילותי לפתע לכתוב בכתיב הגון פחות או יותר. מורי לעברית, כולם, החל מגברת ורשבסקי במחלקה הראשוניה והשניה, ומר יבלוקובסקי בשלישית, שהתיחס אלי כאל תלמידה מצטיינת בעברית על אף הכתיב הזה, ונתן גרינבלט שקיבלני עם אותה מגרעת ללא רטינה — כולם היו סלחניים להפליא. ודבר זה היה לי לעזר ולנחמה.

*

כאשר עמד משה שואבה בראש המוסד שניתן לו שם יוני כל כך — „גמנסיון", היה כנגד עיניו אידיאל של חינוך נוער, אשר ברבות הימים, כאשר למדתי פידגוגיקה באוניברסיטה, זיהיתי אותו כשיטת קרשנשטיינר. החופש והפעילות של הילד מחוץ לשיעורים היה ענין חשוב בעיניו והוא ביקש להגשימו בכל האמצעים שעמדו לרשותו.

כן, באולם המשחקים הבלתי־נאה שבבנין הישן, כאשר הועברה ממנו המחלקה השמינית ((הרוסית) לקומה העליונה לחדר שנתפנה שם, הודבקו על הכתלים גליונות עברים של קארטון, כדי שיוכלו הילדים לצייר על הקירות באין מפריע. נפתח גם בית־מלאכה, שנערים עשו בו עבודות נגרות בהדרכת המורה למלאכה לובמן־חביב, שהיה חביב עלינו עד מאד. (הוא האיש שקרא באזנינו באחד השיעורים הפנויים את „נחש הנחושת" של דויד פרישמן והקסימנו באגדה הרומאנית הזאת עד שגם האטומים ביותר לענינים שבספרות מלאו התלהבות).

באותו בית־מלאכה היינו גם מתאספים יום אחד בשבוע, „מפסלים" משהו בחמר ובפלאסטלינה, ועל אחד הילדים הוטל לספר בשעת־מעשה אגדה מאגדות יוון. אני זוכרת שבחרתי את אגדת איקרוס ודידאלוס, ומאותו יום ידעתי אל נכון מתי קרה המעשה, כשהאנושות שברה לראשונה את כנפיה.

באולם הגדול היה גם המועדון שלנו עם ה„במה החופשית", שבו היו ההופעות של כל בעלי הכשרונות האמתיים והמדומים. בצד היה פסנתר וכל הבנות שלמדו מוסיקה לפי מנהג בנות־טובים מן הימים ההם, היו פורטות עליו. אפילו אני, שהמוסיקאליות שלי היתה מוטלת בספק גמור, השמעתי פעם על הפסנתר הזה את האֶטיוּדה שבה נסתיימה כל השכלתי המוסיקאלית. מעל ה„במה החופשית" היו מספרים סיפורים, מדקלמים שירים מתוצרת עצמית ותוצרת מישהו אחר, שרים, אף מציגים מערכונים, שכבר שכחתי מנין באו. בשירים ובסיפורים לא חסרה סאטירה גימנאזיסטית על המורים והלימודים, והדברים נתקבלו באהבה גם על ידי הסגל הפידגוגי. מכל המוצרים הפיוטיים שדוקלמו שם, זוכרת אני רק דבר אחד —

„אפיטאפיה על מותה של צפרדע", שנכתבה על ידי אלפרין, תלמיד הכיתה שמעלי, אחרי שהצפרדע שהשתמשו בה להדגמה נסיונית בשיעור הטבע שבקה חיים לכל חי. עד היום רואה אני כנגד עיני ילד שחרחר עומד על הבמה הזאת וקורא בקול צלול:

„צפרדע, צפרדע
היית לנו רע..."

נוסף על העיסוק האמנותי היו לנו ועדות למיניהן. הכוונה היתה לפתח בנו רוח של אחריות וחלוציות והתנדבות. החל מן המחלקה השלישית הייתי חברה קבועה בועדת־התרבות, אבל לפני זה הייתי בועדה אחרת, שונה מזו בתכלית ועליה רצוני לספר.

בבנין הישן של הגמנסיה לא היתה מלתחה מסודרת, והמעילים היו תלויים פשוט במסדרון ליד חדרי הכיתות: מעילי החורף הכבדים, אשר בהפסקות הילדים נצטופפו על ידם, היו קרבן מתמיד להתרוצצות ולדחיפות, התלויים היו נתלשים והמעילים מתגוללים על הרצפה. הילדים היו מדשדשים עליהם בעברם, מלכלכים אותם בנעליהם, ולפעמים גם... משחקים בהם איזה משחק הדומה לכדור־רגל. ד"ר שואבה החליט לחסל את המצב הזה על דרך הכבוד, והנה בועדת התלמידים הוצעה הצעה להקים ועדה מצומצמת של שנים שתהיה „הועדה להרמת המעילים". הושמע באזנינו נאום מלהיב על כך, כמה חשוב תפקיד זה של השמירה על חפצי החברים. אינני זוכרת את פרטי הנאום, אך ברור לי שדובר בו על אחריות חברתית, על רוח החלוציות וההתנדבות וכיו"ב... קיצורו של דבר, שתיים מן הכיתות הנמוכות שלא הצטיינו בחכמת־חיים ושהיתה להן נטיה יתירה להתלהבות ציונית (גם הרמת המעילים היה מעשה למען המולדת הרחוקה — ארץ־ישראל, כמובן) התנדבו כרוב טיפשותן לשמש בתפקיד הנכבד הזה. שתי אלו היו חברתי מינה ואני.

שבוע שלם עמדנו בכל הפסקה בתוך המסדרון הצר, המלא מעילים: פרוות כבשים כבדות, אריג עבה, מעילי־חורף הגדולים כפליים מאתנו, ותוך הרגשת מילוי הובה למופת חזרנו ותלינו במקומו כל מעיל שנפל ארצה. הנערים שראו אותנו בעמלנו, הכפילו, כמובן, את מרצם בהפלת המעילים. באורח שעבידתנו היתה עבודת פרך ממש. נוסף על כך היה המסדרון הזה מחניק וחם כשחלונותיו סגורים. וכדי להתגבר על המחנק פתחו את החלונות משני צדדיו, באורח שרוח פרצים צוננת מאד היתה עוברת בו חדה כמאכלת. החזקנו מעמד באותו תפקיד כעשרה ימים, אבל הענין, בדרך ההגיון, נסתיים באנגינה ודלקת־אוזניים של שתינו. הוכרחנו איפוא „לצאת בדימוס". ומשחזרנו לבית־הספר אחרי המחלה, לא נמצא לנו ממלא מקום. נסתבר שכל ה„ליטבאקים" הקטנים היו חכמים מאתנו ולא נתפתו ל„חלוציות" מסוג זה.

*

כל פרקי־הזכרונות הללו הם מקריים מאד. שכן כדי לכתוב זכרונות ממש על ימי בית־הספר ולצאת ידי חובת האמת וידי חובת האנשים הראויים לכך, צריך לכתוב לפחות ספר של כמה מאות עמודים. ואני יודעת שדמות ה„גמנסיון"

ומוריו יוצאת פה מקופחת ושאני עצמי תופסת פה מקום יתר, שלא על דרך הנימוס ואולי גם ללא צורך. אך עובדה אחת ישנה בספרות כולה — איש לא כתב עוד פרקי נעורים בלי לספר על עצמו, והחוק המשעמם הזה חל גם עלי. והייתי מסיימת באותם הקטעים שכבר כתבתי ונשארת חייבת הרבה לכמה מורים שהערצתים ולא הזכרתים או הזכרתים רק בדרך אגב, ומתחמקת מזכרם של מורים אשר מאד לא הערצתים ואף מרחק הזמן לא לימדני לאהבם. והיה זה סוף פסוק. משום שיש לסיים באיזה מקום שהוא. ואכן, כך גם אסיים. אלא לפני הסוף עלי בכל זאת לסלק חוב אחד ישן נושן ולומר דבר שאינני רוצה להשכיחו. עלי לומר כאן תודה לאיש אשר הכניסני לספרות העברית ולימדני לאהבה אהבת אמת והוא מי שהיה המורה שלי להיסטוריה עברית ולתנ"ך — משה פרנק.

אכן, המורה לספרות העברית היה, כאמור, נתן גרינבלט. והיה מורה טוב ונלהב לספרות העברית וגם הביא לנו לכיתה דברים שלא היו בתכנית (זוכרת אני, למשל, את הקובץ „בראשית" שיצא במוסקבה והוא הביאו אלינו וקראו לפנינו). נתן גרינבלט היה גם האיש שטיפח את ה„כשרונות הספרותיים" שצמחו בשני בתי־הספר העבריים, והוא שהדפיס לראשונה בעתונו „הד־ליטא" את המשוררים הצעירים שהיו תלמידיו בגימנסיה ואותי בתוכם. איש מאתנו לא שכח את מעשיו של האיש ואת יחסו הנוגע עד לב אל אלה שראה בהם התעניינות בספרות או נטיות ספרותיות.

ואף־על־פי כן, האמת ניתנת להאמר, לא הוא אלא איש אחר הביאני אל היצירות בספרות העברית שאהבתי, ופתח לי גם דרך אל כמה וכמה תקופות בתולדות ישראל (שירת ספרד, למשל) ובספרות העמים.

משה פרנק לא היה מורה נוח לתלמידים. בעצם היה מרצה ולא מורה ודבריו הגיעו רק אל המעונינים באמת ואל המוכשרים ביותר. התלמידים הבינוניים והרעים ספק אם למדו ממנו משהו. אף כי גם הם ישבו לעתים מוקסמים מכוח דיבורו. אבל אלה שהענין היה חשוב להם, אלה קיבלו ממנו דברים שלא חלמו עליהם תחילה כלל. בזכותו ידעתי על פה את כל ספר קהלת ושיר השירים ופרקים שלמים בספר השופטים ומלכים, אף כי „בקיאות" לא לימדו אצלנו ופחות מכולם לימד הוא אותנו „בקיאות". אבל פירושיו היו כה מקוריים ומלהיבים שהפסוקים הלכו מאליהם כמהות לתוכנו ואי־אפשר היה לשכחם. ואכן, לא שכחתי עד היום את הערתו על ההומור העממי המצוי בספר שמשון „כאילו עגלונים סיפרו זאת בבית־מרזח" — אמר. וזהו המשפט שממנו צמח כעבור שנים הרבה מחזור שירי „אהבת שמשון". וכך נכנס גם למעגל חיינו האיש הצעיר הקורן ביגונו — שלמה אבן־גבירול.

מ. פראנק, בלמדו היסטוריה עברית, היה אומר לנו: „ההיסטוריה שלנו שונה מזו של העמים האחרים. אין אלה דברי ימי מלחמות, כיבושים ונצחונות, בעצם, זוהי היסטוריה של תנועות רוחניות, של ספרות". ולפיכך למדנו בשיעורי ההיסטוריה את ספרות ימי הביניים שלנו, והתלהבנו מאבן־גבירול וצחקנו על אמצאות הלשון של אלחריזי.

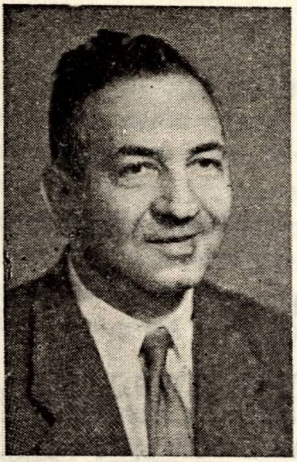
אבל לגבי הספרות העברית החדשה בחיינו יש לו זכות נוספת. אך כאן עלי גם לסטות סטיה נוספת.

אני לא קראתי עברית. כוונתי לפרוזה עברית. שירה קראתי מאז שהייתי מסוגלת להבין שיר עברי והיו לי בביתי שירי ביאליק, טשרניחובסקי, שניאור ויהודה קרני, שהיית חוזרת וקוראה בהם בהתלהבות. אבל אותה קריאה בספר, בסיפור ששוקעים בו ודבקים בו ומכירים את גבוריו ומזדהים עמהם בימי הנעורים, קריאה זו היתה קיימת לגבי דידי רק בלשון אחת: רוסית. למדתי לקרוא מוקדם, בהיותי בת חמש, ומאז הייתי „בולעת ספרים" מכל הסוגים. כשנכנסתי לבית־ספר עברי הוספתי, כמובן, לקרוא רוסית, כי עברית, כאמור, לא ידעתי. והנה יום אחד, בלכתי מן הספריה ובקראי תוך הליכה את הספר החדש שלקחתי שם — ואני אז בת עשר — ניגש מישהו מאחור ועצם את עיני. ניסיתי לנחש מי הקונדס, אך לא הצלחתי. כשסרו הידיים מעיני נסתבר שזהו משה שואבה, בעצמו ובכבודו. התבלבלתי מאד. שואבה שאלני על הספר ואם מענין הוא והחילותי לדבר עליו בהתלהבות (אם אינני טועה, היה זה אחד הרומאנים של סנקביץ'). אזי החל לדבר על לבי שאקרא עברית. הוא יעץ לי לגשת לספרית הגמנסיון ולקחת ספר קריאה.

למחרת עשיתי כדברו, באתי לספריה והספרנית (ילדה כבת 14) נתנה לי ספר והנה בבואי הביתה ובפתחי אותו, נסתבר שספר זה הוא „גנראל האווזים" — סיפור בשביל ילדים בני חמש או ארבע. הדבר פגע בי ונראה לי מגוחך, והנסיון הזה עם מה שהייתי סבורה שהנו ספרות־הילדים העברית, נטל ממני כל חשק להוסיף ולקרוא בלשון זו. ושום שיעורים של ספרות, כולל פיירברג („לאן") ו־„אהבת־ציון" לא היו עשויים לעורר בי עניין לקריאת ספר עברי להנאתי. אמנם, בהיותי בת 14 עשיתי שוב נסיון נואש עם „לבדה" של קבאק, שחברותי התלהבו ממנה כל כך. אך באותם הימים היו לי כבר דעות וטעמים משלי בספרות העולמית, והייתי קוראת את איבסן ואת צ'כוב, ו„לבדה" נראה לי דל למדי. רק במקרה נתקלתי־פעם בסיפוריו של יעקב שטיינברג ו„לבני הכסף" כבשו את לבי. אבל לאן הולכים עוד — מה יש לקרוא נוסף על שטיינברג לא ידעתי ואיש לא הדריכני.

והנה, בהיותי בששית של הגימנסיה (או שמא בשביעית? — אינני זוכרת) יסד משה פראנק סקציה לספרות העברית. ושם נתגלו לנו בבת אחת שניים שהיו לי הפתח להערכה חדשה ואחרת של הספרות שאני עצמי חלמתי אז להיות שותפת לה: גנסין וברנר. חווית גנסין היתה היסודית בחיי. ומגנסין ומ„שכול וכשלון" של ברנר (ב„סקציה" קראנו את „מכאן ומכאן" ו־„בין מים למים") נכנסתי, מה שקוראים, פנימה. ומהם החלה האהבה.

ואני זוכרת כיצד הובאו לישיבות אותה סקציה מאוחר יותר, גם החוברות הצהובות של „הדים", וקראנו בפעם הראשונה את שירי שלונסקי, והרבה דברים החלו להתנגן בהברה הספרדית. ועמדנו בתוך העולם שלנו, שהיה עולמה של השירה העברית החדשה. ודאי לא מעטים, מאלה שהצליחו במקרה להביא את חייהם וזכרונותיהם שלמים עד עצם הימים האלה, זוכרים את הערבים הנרגשים ההם — ערבי הפגישה עם הספרות. חשבתי כי ספר זה הוא מקום שיאהבו לציינם.

יואל זון

„מקרקרי־קיר"

(המחלקה הרביעית)

הגמנסיה היתה עדיין במירוניו. נתגלתה פירצה בקיר של ה„ארמון" בו היתה הגמנסיה. התארגנה קבוצה שהעמידה לעצמה את המטרה לקרקר את הקיר, שידרש תיקון־בדק וזה יגרור אחריו חופש לזמן מסויים.

המקום היה צר מלהכיל את המחלקה. (משמרת שניה עדיין לא היתה).

גורמי החופש היו שונים: ראש של דג מלוח בחורף שמים לתוך התנור והסרחון היה גורם לפתיחת החלונות. הקור שחדר מהחוץ היה מרחיב את גבול החופש ושולחים את התלמידים הביתה.

התארגנה קבוצה שנטלה על עצמה את התפקיד ה„קדוש" של קרקור הקיר... לאט לאט היו מקלפים את הטיח (כדי שלא יחשדו בתעלולים). העבודה היתה אטית. וכדי לשכנע את המחנך שזה מעשה הטבע, היו שמים את הטיח המקולקל על משקוף הדלת ובהיכנס המורה, היו נופלות חתיכות הטיח עליו... הילדים תבעו תיקון וכשהתחילו באופן אינטנסיבי ב„מפעל", שלחו את הילדים הביתה בתור עונש עד שיתגלו היוזמים לפעולה.

הילדים פחדו להגיע הביתה. העבירו את הפעולה לקלויז של הוסמן שהיה בשכנות. בבוקר היו עוזבים את הבית ונהפכו ל„קלויזניקים" — יושבי אוהל עד גמר שעות הלימודים.

היות והפעולה הצליחה ויוזמי הפעולה הגיעו לכותרת של גיבורים החליטו להנציח את המאורע ולהצטלם בצותא עם כתובת „מקרקרי־קיר". הצילום נעשה, וכשהתמונה הצליחה, הכניסה הצלם לראוה בחלון חנותו.

בבוקר, לפני שראו התלמידים את התמונה בחלון הראוה, עבר ע"י החנות המורה קפיט ז"ל (מי שהיה מחנך הכיתה) ובדרך מקרה ראה את הנעשה מאחורי חלון הראוה. נכנס לצלם וביקשו למסור לו את התמונה והביא אותה למועצה הפידגוגית, וכך התגלה הקשר עם הגיבורים.

אחרי משא ומתן מיגע בין המועצה הפידגוגית וועד ההורים, הוטל עונש קולקטיבי על הכיתה. הקיר תוקן אמנם, אבל התלמידים לא השיגו את המבוקש במלואו. שללו מהם את החופש והכל בא על מקומו בשלום.

חיה קוטלר-שטיינפלד

השעורים בתנ"ך

מורה משולהב בעל עינים יוקדות היה נכנס לכיתה בחפזון ומתישב לו בנחת על כיסאו. תמיד באיחור מה הגיע לכיתה. לכן, לא רק שלא הקפיד, אלא לא שם לב כלל מי קם לפניו ומי לא הספיק לקום לפני המורה הנכנס.

הוא נהג בניגוד לרוּבם של המורים (בכיתות הנמוכות בפרט) שלא נכנסו לכיתה עד שלא ראו את כל התלמידים עומדים בפניהם עמידה זקופה ואומרת כבוד ויראה.

המורה ישראל יבלוקובסקי לא היה קפדן לא לפני היכנסו לכיתה ולא בכיתה עצמה בשעת שעוריו. הוא היה מיוחד בהתנהגותו כמורה כלפי תלמידיו, וכן מיוחדים היו שעוריו בתנ"ך.

לא כל בני הכיתה היו תלמידיו. הוא הקדיש תשומת־לב רבה רק לטובים ביותר בין התלמידים, ורק אלה מצאו ענין רב בלימודו. לתלמידים המתעניינים ביותר — הוראת התנ"ך לפי שיטתו של המורה יבלוקובסקי נתנה להם משהו מיוחד, העמיקה בהם את חוית הנביא ונבואתו והשפיעה עלינו השפעה מכרעת.

שעוריו בתנ"ך של יבלוקובסקי היו מעל לשעור רגיל מוצלח. הסברתו היתה מעל להסברה מאלפת.

שעוריו בתנ"ך לא העשירו את התלמיד בידיעות ועובדות יבשות. אך לעומת זאת, הרימו את רוחו של התלמיד, עוררו בו התלהבות ודבקות בנביא ונבואתו.

והיות והנביאים התהלכו, פעלו וניבאו בארץ־ישראל, הרי שתאור ברור וחי של ארצנו נתן לנו בשעת שעוריו. והוא שילב בהצלחה לא רגילה ובהתלהבות עילאית את הקשר בין נוף ארצנו ובין הנביאים ונבואתם. והתרשמותנו היתה כי הודות לנופה המיוחד של ארץ־ישראל התעוררה בנביאים רוח הנבואה בצלמה ובדמותה המוסרית הנפלאה. וכן קרה הדבר ששעורים כאלו לא רק הלהיבו את רוחנו להבנה ולפיענוח פשר הנביא ונבואתו, אלא העמיקו את חיבתנו לארץ־ישראל, ארץ הנביאים, לדבקה בה ולאהוב אותה אהבה נפשית יסודית.

עם כל שעור נוסף של מורנו יבלוקובסקי, כמהה נפשנו יותר ויותר לארצנו. היא נעשתה חיה, ממשית ומציאותית בעיני רוחנו. ארץ שנופה, הריה וגבעותיה, עמקיה ומדבריה הקימה מתוכה נביאים ועוררה בהם נבואה רוממה כזאת — איך לא נתקשר אל ארץ כזו כארצנו בעבותות אהבה, בצאת נפשנו אליה בגעגועים עזים.

ליטא הקרה, הקרחה, עם נופה הפרוזאי, נעשתה לנו לזרה, לרחוקה אחרי

שעורים בתנ"ך כאלה. אחרי שעורים כאלה הרגשנו כמעט תמיד שלא לנו הארץ הזאת בה נולדנו וגדלנו. הרגשנו את עצמנו כאורחים בליטא, שלא זמן רב נוכל להמשיך לחיות בה. ביודעים ובלא יודעים היתה למורה יבלוקובסקי השפעה רבה לגעגועי תלמידיו לעליה ארצה. ולא מקרה הוא שרבים מתלמידיו הם בארץ. לא כל העליות יש לזקוף על חשבון תנועות הנוער וגורמים אחרים. וגם אלה היו צריכים להכשרה והכנה. אני עצמי נכנסתי לשורות החלוץ אחרי גמרי את ה„גמנסיון העברי בקובנה". אך בין השפעות אחרות לא אשכח לעולם את הלהט לאהבת מולדת־אבות ונביאים שאותו העניקו לי בשפע ולרבים אחרים שעוריו בתנ"ך של מורנו י. יבלוקובסקי.

בעלותנו לכיתה הששית קיבלנו את המורה המלומד י. לידסקי במקום י. יבלוקובסקי.

הספר הראשון שפתח ללמדנו בתנ"ך היה „שיר השירים". בהשואה לשיטת הלמוד הקודמת, הרגשנו כאילו צוננים נשפכו עלינו. הוחלף לנו לימוד שכולו התלהבות והתגרשות בלימוד שכולו עובדות וידיעות ובקיאות בתנ"ך. פירושי מלים ופסוקים, הצד הדקדוקי והתחבירי עמדו במרכז הלימוד. גם סקירות היסטוריות קדמו או סיכמו את לימוד החומר. עסקנו בעבודת מחקר לפי כושרם של תלמידי תיכון. למדנו הרבה קטעים נבחרים בע"פ. הטובים שבין התלמדים התיחסו ברצינות לשיטת הלימוד החדשה. אגב לימוד כזה למדו כולם הרבה דקדוק ודיוק בשפה. אוצר לשון התנ"ך נעשה לנחלת רובנו. יבורך מורה מלומד כנ. לידסקי ז"ל שהקנה לתלמידיו אוצרות ומכמני הלשון העברית, אגב לימוד התנ"ך. אך מאז פסקה ופסה התלהבות והתעוררות בשעורי התנ"ך. כי מחקר ונתוחי פסוקים, מלים ועובדות לשם בקיאות ושליטה בחומר, מוכרחים להיעשות ברוח קרה ובמחשבה צלולה ובשיטה מדויקת. התלהבות והתעוררות ביכולתם להוליד כוחות נפשיים חשובים ביותר, הבונים ויוצרים בעצמה ערכים חשובים — אך לעבודת מחקר, דיוק וניתוח הם מפריעים. אלה יש לעשות במזג קר ובשקט נפשי מוחלט. ובכל זאת, גם אל שיטת לימוד יבשה זו ניגשנו ביראת הכבוד ובענין רב. כי ידענו שעל נביאים ונבואה אנו לומדים, שטעמה, רוחה ומהותה רכשנו בשעוריו של מורנו יבלוקובסקי.

ובזה נתונה לו תודתי הכפולה, שהודות ליוזמתו הברוכה להופעת ספר זה ניתנה לי האפשרות לציין שעורים בתנ"ך של שני מורים חשובים ששילוב תורתם היקנה לתלמידיהם יידע רב בספר התנ"ך.

משה שמיר (שמרקוביץ)

על קיום החינוך בקובנה

החינוך העברי בליטא בכלל ובקובנה בפרט — רבות נכתב וייכתב עליו. הקיבוץ היהודי בארץ זו שונה היה מקיבוצי היהודים בארצות אחרות הגובלות בליטא. מרוסיה — התרחק, עם שינוי המשטר; לגרמניה — לא התקרב; מפולין — נותק ונשאר מבודד והמשיך במסורת החיים היהודיים שפותחו זה דורות והתבססי על יושר־לבם, אהבת הזולת וקירוב אחים. כמשפחה היה הקיבוץ היהודי בליטא, בתוכה הלבטים, הדאגות והטרדות.

חיי התרבות בליטא היו כצנינים בעיני השלטונות. בכל זאת נמשכו הודות למסירות פרנסיה, שכללו למעשה כל יהודי באשר יהודי הוא — כולם לחמו על האמת. בתנאים אלו ראו עצמם הפול אחראים פי כמה ומסירותם היתה למופת — ונשאה פירותיה.

פלל האחראים לחינוך העברי והמורים בתוכם, נשאו בעול ואחריות פבדים. המצב הכלכלי של יהודי ליטא לא היה איתן. לא נתברכה יהדות זו בעשירים שיכלו לדאוג לקיום החינוך. כל יהודי ראה עצמו אחראי לכך ותמיד היה מוכן להגיש עזרתו, במיטב יכולתו.

בגמנסיון העברי, ידעו האחראים, כי בהם ובמסירותם תלוי קיומם ולא איכזבו. אותם נצולי 20 המחזורים שזכו להתחנך בו, עד חיסולו — עם בוא הרוסים — יעידו עדות חיה על זכותו והישגיו של חינוך זה.

מבנין ישן שלא היה מותאם לגמנסיון ברחוב מיירוניו 14, הוקם ליד חופי הנימן (פינת פרפלאוקוס ברנטס ורחוב יבלונסקיו).

בראשיתו, אחרי מלחמת העולם הראשונה, היתה שפת ההוראה רוסית וכבר במשך השנים הראשונות לקיומו של הגמנסיון, עברו להורות עברית ורק עברית.

ד״ר מ. שואבה המנוח במרצו ורצונו העזים, בשיתוף פעולה של כל המורים ולאחר שעלה ארצה — ע״י מורים אחרים, ותוך ידיעת המטרה הנעלה — פעלו רבות בשטח החינוך ויצירת הדפוסים הנאותים שהשתקפו בתוצאות הנעלות.

רק שתי עשרות שנים היה קיים הגמנסיון העברי, עד אשר נסגרו שעריו, וכך — חיסול החינוך העברי בליטא כולה.

לוי דרור

ישראל יקר!

הרגשה מוזרה כבשה אותי בעת שישבתי לכתוב את רשימתי זו שאני שולח לך. חייתי מחדש את חוויית־הנעורים. והמופלא הוא, שלא הזכרונות שהעליתי במודע הסעירוני, אלא יחס מסויים, שהוא כולו רגש, הביאני אל מחוז רחוק וקרוב־ללב והוא מוצף חום ואור: היחס של תלמיד למורו. שער בנפשך: לא עברו כלל שלושים וחמש או שלושים ושבע שנים ולא אירע מה שאירע בחיי אדם ובחיי עם — כל זה היה חלום! ומה המציאות? הנער־התלמיד כותב עוד „עבודה בכתב" אחת בשביל מורו יבלוקובסקי — עוד „חיבור חופשי"...

ועל זכות זו שנתגלגלה לי אני מכיר לך טובה.

כמובן, אין זה כדאי לשקוע יתר על המידה בדמיונות. על חיבורי זה איני ראוי ל־„+5" („חמישה פלוס") ולציון „עבודה למופת", שבהם נהגת לפנק אותי באותם הימים. סוף סוף ידוע סופם של כל „ילדי הפלא" ואני הקטן בכללם...

אף־על־פי־כן, מקווה אני שלא תדוננני ברותחין על הנושא שבחרתי לי ולא תקפיד יתר על המידה גם על הצורה והתוכן ותתייחס לרשימתי במידת הרחמים ולא תתן לי פחות מ„מספיק".

ולגופו של עניין: איני יודע, אם חזרתי על דברי אחרים והאם מאמרי ישתלב בתוך המסכת. ניסיתי להאיר את הדברים מתוך זווית־ראייה מסויימת ורציתי להבליט את האור בלבד ולפסוח על הצללים (גם כאלה היו). אשר לכותרת: אם היא אינה נראית לך, יש אפשרות להחליפה באחרת: „הגמנסיה ותנועת־הנוער החלוצית" למשל. מכל מקום, אני שמח מאד שעמדתי בדיבורי וקיימתי את התחייבותי. ואתך הסליחה על האיחור. גמרתי עם הפורים וקפץ עלי רוגזו של הפסח ולאחר שנפטרתי ממנו בהצלחה (ועוד איזו הצלחה!) ראשי תקוע באחד במאי וביום השואה וביום העצמאות... עם ישראל חי וימי חג וחגא אינם חסרים לו. ו„בעל התפקיד" שבקיבוץ „אשם" בכל אלה, ותאריכים אין דוחים.

אבל לשם מה להצטדק? אל תאמין לתירוצים של בטלנים. עובדה: יום אחד ישבתי אל השולחן והוצאתי עצמי מכל הוויות העולם הזה והעולם לא נחרב והחגים נשארו חגים!

אני מקווה, כי בינתיים חזרת לקוו הבריאות וענייני הדופק שוב אינם מטרידים אותך.

אשמח מאוד, אם תודיעני מה עלי לעשות, כדי לרשום את שם אחי שלמה ז"ל בספר ושם אשתו שנספתה יחד אתו והיא לויסיה ווארשאבסקי מקאזלו־רובה, בוגרת הגמנסיה שלנו בשנת 1938 או 1939.

והנני מאחל לך התקדמות מהירה לקראת סיום מפעלך, שהוא מפעל כולנו וכמובן בריאות וקודם־כל בריאות! וכל טוב וד"ש לבבית מצפורה,
שלך בחיבה, לוי

גמנסיה שסללה דרכים חדשות

„הגמנסיון העברי בקובנה", במיבנהו, במהותו הפנימית ובמטרותיו, כפי שנחרת באהבה בזכרון חניכיו, היה הפרי הבשל של תקופתו. הקרקע הוכשרה לקלוט אותם ערכים, שמייסדי הגמנסיה חרתו על דגלם. כל התקוות המיוחלות של חירות אנושית ולאומית, שנולדו מטבח העמים ומצאו ביטוי במהפכת אוקטובר הרוסית ובתקומתן של מדינות לאומיות עצמאיות ודמוקראטיות, חתרו להשתקפותן גם ברחוב היהודי. הציונות המתגשמת, שהצהרת־באלפור והמאנדאט העניקו לה מוחשות פוליטית, ורוחות החופש החברתי שרווחו מסביב, בעולם ובמדינת ליטא הצעירה, ירדו כרוכים והיו לאורים־ותומים בשביל אותה קבוצה של משכילים יהודים צעירים נלהבים, שבהדרכתו המופלאה של ד"ר משה שואבה נהפכו למחנכים נושאי־ייעוד.

ליטא היהודית שלאחר מלחמת־העולם הראשונה הקימה גמנסיות ובתי־ספר לרוב. אך דומה, שלא היה עוד מוסד־חינוך עברי ויהודי בליטא, שנתבלט בחדש־נותו, שסלל דרכים בהוראה ובחינוך, שהיה דוגמה לכל האחרים, שהטביע את חותמו על כל מערכת החינוך העברי, כמו „הגמנסיה של שואבה".

חלוציותה ומהפכנותה של הגמנסיה השתקפו בתחומים רבים: בהנהגת ההברה הספרדית (והרי במקביל לה הוסיפו להתקיים שנים רבות גמנסיות, שבעקשנות־של־שמרנים נאחזו בהברה האשכנזית); בחינוך המשותף של בנים ובנות; ברוח החילוניות שטופחה במתכוון והחיבה העמוקה לתנ"ך ולערכי המסורת של העם, ללא שמץ של קדושה דתית; ביחסים החופשיים „יחסי שוויון וחבירות" שרווחו בין מורים ותלמידים ונתבטאו בנימוסים ומנהגי יום־יום, בלי שייפגעו על־ידי כך הצרכים הלימודיים והמשמעתיים של המוסד; במוסדות „השלטון העצמי" של התלמידים (ועדי־מחלקות, הוועדה המנהלת הכללית של התלמידים, „הבמה החופשית" השבועית למתן ביטוי בכל תחומי היצירה הרוחנית הדראמאטית והספרותית העצמית, העתונות שהופיעה מעת־לעת, „ספריית התלמידים" וכו' וכו'); ואחרון אחרון: בחופש הדעות הפוליטות וביחס של כבוד ואפילו העדפה מוסרית לגבי תנועת־הנוער החלוצית, שכל אותם רעיונות חינוכיים ואידיאולוגיים של הגמנסיה בראשיתה היו נשמת־אפה. ואולי יש בכך יותר מסמל, שד"ר מ. שואבה היה בעת־ובעונה אחת גם מנהל הגמנסיה וגם היושב־ראש הארצי של „הסתדרות הצופים העברים השומר הצעיר" ואחד ממכווני דרכה להגשמה החלוצית.

לא יהיה זה מן הצדק לזקוף את כל ההישגים של „הגמנסיון העברי

בקובנה" לזכותו הבלעדית של מ. שואבה. ליטא העברית של שנות העשרים (ובמידה פחותה יותר בשנות השלושים הראשונות) היתה אחוזה רוח ספונטאנית של התלהבות עברית וארצי־ישראלית מודרנית, שדפוסיה עוצבו בתקופת האוטו־נומיה הלאומית היהודית הקצרה שנתגשמה במדינה בראשית עצמאותה. תנועה של מורים ומחנכים בגמנסיות, בפרו־גמנסיות ובבתי־ספר יסודיים, שלא פסחו כמעט על שום עיר ועיירה, ומרכז „תרבות" פעיל וסמינר למורים והלהקה הדראמאטית העברית והנסיונות המתחדשים וחוזרים של הוצאת עתון ספרותי עברי — כל אלה יצרו תמונה מרהיבה של ליטא עברית שוקקת חיים.*) ד"ר שואבה, שהביא מגרמניה הלאחר־קיסרית (והוא השתתף בפועל במהפכה הסו־ציאליסטית בבאוריה) את רעיונות הקידמה בחינוך ואת מיטב המסורת של הציונות הגרמנית הליברלית, מצא כאן כר נרחב לפעולה. הפטיש מצא את סדנו ומטבעות ודפוסים נטבעו בקסם ובהשראה של אישיותו הנמרצת ורבת־האנפין.

ההשפעה התרבותית והחינוכית של הגמנסיה על חוגי מחנכים, בתי־ספר וגמנסיות „מתחרות" לא הופעלה בצינורות פורמאליים. מבחינה חוקית וחומרית היה המוסד בלתי־תלוי ובבעלותם הבלעדית של ההורים. המגע הפורה בין מוסדות החינוך היה רוחני ומוסרי ולא היתה זאת אלא נטייה טבעית של גמנסיות, ליטול את הטוב מחברתן, ואולי גם „להידמות" ליה המוסד, ששמו הלך לפניו ושגם תלמידיו ראו את עצמם, בבחינה מסויימת, כ„נושאי דגל".

חופש ההתארגנות או ההשתייכות לכל תנועה שהיא, היתה אחת מזכויות־היסוד של התלמיד. בעלי „הטעם הטוב", הסולדים מ„פוליטיקה", מוקיעים נוהג חינוכי זה כהרס כל הערכים. לפי השגותיהם „נהפכת הגמנסיה לבמת ויכוחים והתנצחויות, זורעת פירוד־אחים ומדיחה את התלמיד מהעיקר — מהלימודים. ואמנם, לא חסרו מטילי־דופי באורח־החיים שנשתרש בגמנסיה; אך מי שחי את המציאות הזאת, כפי שהיא נתפתחה מתוך הזיקה המתמדת בין הלימודים ובין החיים כמות־שהם, על כל סתירותיהם וניגודיהם, נשאר לכל חייו אסיר תודה לאותה רוח־החופש שרווחה במוסד, שהתירה פולמוס פוליטי חופשי, („משפטים פוליטיים וחברתיים בחסות מורים), בין בהפסקות בין השיעורים ובין בשעת השיעורים, בהזדמנויות לעת־מצוא. מי שהתיימר „לכלוא את הרוח" בדפוסים הפורמאליים של תכנית הלימודים הרשמית, שנועדה „לייצר" תעודות־גמר, לא זכה לסבר־פנים מצד התלמידים וסופו שהעלה חרס בידיו. חיים עירניים אלה פתחו אופקים רחבים והיו מקור להעשרת האישיות. מוזר הדבר, אך דווקא ההתנצחויות ו„תגרות הפה" הן הן אולי שלימדו פרק בכיבוד דעת הזולת ובטולראנציה הדדית, ואולי... אולי גם בלעו מקצת מן המרץ, המושקע כרגיל באותם תעלולים „קלאסיים" של תלמידים, „המקצרים את חייהם של המורים"...

---

*) וייזכר כאן כאחת הדוגמאות המאלפות ה„קינדרהויז", בית־יתומים בקובנה, בראשותו של המחנך הדגול ד"ר להמן, ששיתף פעולה עם קן השומר־הצעיר ולימים עלה כולו ארצה והניח את היסוד לכפר־הנוער בן־שמן.

מכל מקום, ליטא העברית היתה משופעת גם בדוגמאות מאלפות הפוכות ימי שהכיר מקרוב את ענייני תנועת־הנוער החלוצית, יכול היה להעיד על בתי־ספר מסויימים בעיירות, שמורים, בקנאותם המפלגתית העיוורת או בצייתנותם הכנועה להוראות המיניסטריון להשכלה, דחקו רגלי תנועות ואירגונים ויחד אתם טאטאו ממוסדם את רוח־החיים ואת הרוח הלימודית בכלל...

הנטייה לקאריריזם, ליצירת „מעמד בחיים", הקיפה בכל הזמנים רבים וכן טובים מקרב התלמידים. אפילו ליטא הקטנה סיפקה אפשרויות לא מעטות לקיום־של־רווחה במקצוע אקאדמי ובמסחר, להסתגרות במעגל המצומצם של „המשפחה המאושרת" תוך שימור אהדה בלתי־מחייבת לאותם חלומות ואידיאלים שהסעירו אי־פעם את חיי הנעורים. כאלה היו רוב־רובם של בוגרי הגמנסיות, שלא אחת עשו עבודה רצינית בהסתדרויות התלמידים קצרות־החיים או באירגוני הסטודנטים הרעשניים. לעומת הרבים היוו חברי תנועת־הנוער החלוצית מיעוט־שבמיעוט בגמנסיה. פעמים אף נטו לראותם כמתנכרים לחיי התלמידים בגמנסיה, על־שום שהיו קשורים בטבורם למרכז אחד (שאתו קשרו קשר־גורל גם אל הימים שמעבר לשנות הלימודים).

ואין זה סוד שלא אחד מהם גם הזניח קימעה את לימודיו בכיתות הגבוהות, מחמת התמכרותו המלאה לתנועתו. וראה פלא: דווקא הם, המעטים, „המתרחקים", הביאו לכיתות ולחברת התלמידים רעיונות חדשים — אתם צריך היה להתווכח, אותם קשה היה „לפצח" בשאלות העומדות ברומו־של־העולם ובענייני ארץ־ישראל והציונות; דווקא מסביבם רחשו „החיים". ואולי „היום מותר לגלות", שדווקא הם, שנראו כמזלזלים בגמנסיה, אסירי־תודה לה יותר מאחרים, על אשר העניקה להם, עוד משחר־ילדותם, מאותה הרוח הציונית העברית, החילונית והחופשית, שכפסע בינה ובין חיפוש ההמשך בתנועת הנוער ובהגשמה החלוצית. ונעלה מכל ספק, שגם גאוות הגמנסיה היתה על אותם עשרות חניכיה שהיו בין מייסדיו ובתקופות מאוחרות יותר מדריכיו המרכזיים של השומר־הצעיר בליטא ונמנו עם המגשימים־העולים, שהקימו קיבוצים מפוארים בארץ.

בשומר־הצעיר התהלכה אגדה על ד"ר שואבה ועל תלמידה שלו ריבה (רבקה) שלום, מדור־המייסדים של התנועה*) שהיו מאריכים בישיבות ההנהגה הראשית עד שעות הלילה המאוחרות ולמחרת בבוקר היה שואבה, בישרנותו ובאובייקטיביותו הבלתי־מתפשרת „קורא להשיב" דווקא את תלמידתו־חברתו, שלא הספיקה כמובן „להציץ בספר" ומציג לה „ציון רע"...

סיפור זה מגלה טפח מן ה„סתירה" שחברי תנועת־הנוער היו נקלעים בה, בין תפקידיהם שהלכו־ורבו בתנועתם ובין הלימודים. אך לזכותם של המורים ייאמר, שגם הם חשו על פי רוב, שההפסד הרגעי בלימודים, במידה שהיה, התכסה

---

*) נפטרה בדמי־ימיה; הסופר־המורה נתן גרינבלט־גורן העלה את דמותה כגיבורה הראשית ברומאן שלו „בתיה חן".

במשהו יקר וגדול וידעו, כי אין למוד את חברי התנועה באמת־המידה ה„סטאנ־דארטית" של ידיעת השיעור וה„ציון" הטוב והרע.

*

אותה רוח אביבית רעננה ש„הגמנסיה של שואבה" השיבה בציבוריות הציונית של קובנה ושל ליטא כולה, לא נשמרה לאורך־ימים בכל עוצמתה וחיוניותה. קולקטיב המורים, שספג לתוכו ואף טיפח את המסורת החינוכית הברוכה הזאת, עשה מאמצים לשמור לה אמונים גם אחרי עלותו של מ. שואבה ארצה. בינתיים חלו שינויים גדולים במציאות הסובבת ורוחות חדשות התחילו מנשבות בליטא המדינה. הריאקציה התגברה ומשטר רודני־פאשיסטי של „האחדה" קם להחניק כל זיק של עצמאות וחרות. בתי־הספר במדינה נהפכו לכלי־שרת ממושמעים של השליטים. ואם־כי המסגרת המובדלת של המיעוט היהודי הלאומי, בשפתו, בערכיו הלאומיים ובאירגונו הקהילתי הפנימי, לא היתה קלה לפרימה מבחוץ, הרי הכלל „כאשר יתנצרר פן יתיהד" חל בסופו של דבר גם עליה, במידה יתרה או פחותה. רצון הקיום וההמשך דרש הסתגלות, ולו גם חיצונית תחילה, לתנאים החדשים. שנות השלושים כבר לא דמו לשנות העשרים. גם את התלהבות היצירה הראשונית החלו לרשת השיגרה ומילוי־החובה הפורמאלי. לימים עברו־ובטלו מן העולם מרבית המוסדות האוטונומיים של התלמידים ו„המציאות" כפתה כלשהו את „היבושת הפורמאלית" של תכנית הלימודים הרשמית, כעיקר.

ועם כל זה לא היה בכוחן של הנסיבות להרוס כליל רקמות חיות של מסורת־שנים, של נוהגים ויחסים, של ערכי־חינוך; לא היה בכוחם לעמם אותו אור־יקרות, שנזרע ונבט אי־פעם בלבבות של ראשונים ועבר במסורת מדור לדור, מכיתה לכיתה, וקשר עד הסוף אותה לוויית־חן סגולית וייחודית ל„גמנסיון העברי בקובנה".

קיבוץ עמיר, 1962

א. רבינוביץ

בית מדרשי הישן

לא רק כהתרפקות אל מחוז הילדות, שכולו תכלת ושטוף נגוהות, הנני נצמד אל בית־מדרשי הישן, אלא כאל מוקד בו חושלה הדמות האנושית והדמות הלאומית של דור פורה ורב פעלים בליטא, ספוגת התרבות העברית.

חיה ותוססת עומדת פינת יקרת זו לנגד עיני ואשאנה בלבי ובמטען זכרונותי כל עוד נפשי בי.

הרי היא יצרה את דמותי הרוחנית, ממנה ינקתי וספגתי את חויות הנפש העדינות והרוטטות ביותר. בה עמדתי על דעתי, היא העשירה את אוצר ידיעותי וממנה שאבתי אור יקרות ואמונה בחיי אחוה ורעות שבין אדם לרעו, והיא נתנה לי אמונה גדולה בעתיד ארצי ומולדתי.

רטט עובר את לבי בזכרי כיצד קלגסים טימאוה וכיצד נדם קולם של מורינו, מחנכינו לעד לעד!

הנה אחד הערבים — הגימנסיה טובלת באור ושירה משתפכת מחלונותיה הפתוחים לרוחה. המתיחות רבה — משוררנו הלאומי ח.נ. ביאליק צריך לבוא לבקרנו. השתתפתי במשלחת של תלמידים, שיצאה לקבלו ממלונו. הלב הולם בהגיענו לפני דלת חדרו ואצבעותי הרכות רועדות בנקשן בדלת. הננו נכנסים מופתעים וחרדים כאחד. דוק של בישנות כובש אותנו וסומק עולה בלחיינו. והוא ניצב מולנו — פותח לנו. שיחתנו מתחילה לקלח והננו מרגישים את גל ההתרגשות העובר את כל רמ"ח אבריו. הוא מחקנו ובאזני מהדהדים דבריו: „אכן, תל־אביב העברית טרם זכתה לשפה עברית זכת ניב כזאת". הוא מדביק אותנו בהתרגשותי והננו יודעים להעריך עוד משחר ילדותנו את המעין הבלתי נדלה, שמהוה הגימנסיה שלנו. אנו גאים בהישגיה והננו חשים, שאכן, דור אחרון לשעבוד וראשון לגאולה אנחנו. היא זקפה את דמותנו האנושית והלאומית.

וביקור שני — שליח רשת החינוך הלאומית של כנסת ישראל — יחיאל הלפרין. הוא כובש אותנו בצליליה של הארץ הנבנית, הוא רוכש אותנו בקצב המנגינות ומרקיד אותנו ב„הורה" הכובשת את לבנו. במסיבת הפרידה הוא אומר לנו: „אכן, הנכם יכולים להיות גאים בשפתכם ובתרבותכם העברית" — ושוב גל של הכרת ערך עצמנו שוטף אותנו. אנו סופגים בו אהבה ללא גבול למולדת הנבנית וגאים על השליחות העומדת לפנינו — בנין עם ובנין ארץ. לא בית אולפנה רגיל היתה הגימנסיה בשבילנו, אלא סדן ליצירה רעיונית אידיאית. בה נשאנו על

כנפי חזון ובפינותיה שמענו את משק כנפי הגאולה שדפקו מעל לראשנו ועל לוח לבנו.

ככה קמה תנועת הנוער. בגרנו, מילדים חולמים הפכנו לנערים נושאי חזון ואמונה. ראינו, כי פוחנו עמנו ושעת הגשמת חלומות נעורים הגיעה. שילבנו את ידינו הרכות במעגל „ההורה" הסוערת ורקמנו חלומות על מושבות של שומרים וחלוצים בא״י הנבנית. לרגע זה חרדנו — בקרבנו התחוללה מלחמה נפשית פנימית, האם הגיע הזמן לקרוע את עבותות האהבה שקשרו אותנו עם בית־ספרנו? פחדנו שמא ביה״ס יעמוד לנו לרועץ, לנו ולחלומותינו. ראינו את מורינו כנושאי התחיה הלאומית, האם אלה יתנכרו לנו ולחלומותינו? הלא רק את חזונם אנו מגשימים ואת תורתם הננו נושאים בנפשנו.

רעיון ההגשמה כבש רבים מבני מחלקתי והפכנו לגורם תוסס ומתסיס את ביה״ס. האם זה לרצונם של המורים? אנו בוהים, תוהים, עינינו ולבנו בולשים...

והנה שוב ממעבי הזכרונות עולה יום ראשון אחד. מחנך הכיתה יחד עם המנהל הפידגוגי „הזדמנו" לשיחה על הנושא „ביה״ס ותנועת הנוער". האי־ודאות תהפך מיד לעמדה ברורה. הלא נתבענו לתאם עמדות. הסקרנות גוברת. ניתנת רשות הדיבור לתלמידים. השיחה קולחת בשטף, בלהט נעורים, באמונה גדולה, מלב אל לב. הראשונים מדברים בחרדה, על בבת עינם הם מדברים. האחרים קולם גובר ובוטח. בניתוח נוקב מוכיחים על יחסי הגומלין שבין ביה״ס העברי לתנועת הנוער. כולנו מרוכנים, אנו רוצים לקרוא מעל פניהם את דעתם, לחדור לצפונות לבם — מה דעתם על משוגתנו זאת. והספק מנקר, מנקר. האם לנו הם או לצרינו, האם יתיצבו מול אמונתנו, האם ינסו לנפץ את חלומותינו הזכים ביותר. הלא כרתנו ברית עולם עם תנועת הנוער וחזון ההגשמה.

המתיחות גוברת ופתאום — אבן כבדה נגולה מעל לבנו — „מפי עוללים ויונקים יסדת עוז" — מורינו נתנו לנו את ברכתם. תנועת הנוער קמה כגורם מוכר ומקבלים את הסיוע מבית־הספר.

„הורה" עצומה פורצת מכל הכיתות, מתקבצים להשתתף בשמחתנו. מעגלים, מעגלים נסגרים, האחד משתלב בתוך השני, השני בשלישי — אכן, יום יקרות לנו היום הזה. כבשנו את ביה״ס בשביל תנועת הנוער העברית. מאז נכרתה הברית, ברית עולם, בין ההגשמה החלוצית לבין ביה״ס העברי. דור חלוצי התחיה הלאומית, מורינו היקרים, נתנו ידם לדור חלוצים מגשימים, בוני מולדת וסוללי דרך לרבים שבאו אחריהם. ברית זו נסכה אור יקרות על הדרך החינוכית של בית־ספרנו והכשירה בוני מולדת, הפזורים עד עתה בכל מרכזי היצירה הציונית והסוציאליסטית ברחבי ארצנו.

נעמת לי מאד בית מדרשי הישן, „מחבא רוח איתן", איכה היית למשיסה בידי בוזזים, ועל־כך רוחי נכאה.

רמת־השופט

יחיאל קוץ

זכרונות מאז

זכרונות, זכרונות...

אתה עוצם עיניך ומנסה לשקוע בניבכי העבר. צולל עמוק, עמוק לתוך תקופה רחוקה, תקופת הילדות שעברה עליך בין כתלי הגימנסיה. אתה צולל ומנסה לדלות מתהום הנשיה זכרונות.

והם עולים משם, אחד אחד. הנה הם. בהתחלה מטושטשים, לוטים בערפל רחוקים, רחוקים. אך לאט לאט נמוג הערפל ולפניך ניצבות תמונות ברורות, ברורות, כמעט חיות.

הנה מצטיירת משום מה העיר כולה. קובנה של הימים ההם. תמיד אזכור אותה כשהיא עליזה ומפוזת באורה של שמש. שמיה תכולים ובהירים ללא ענן. הכל צבעוני ויפה, ער ועליז.

זו היתה השמש ואלה היו השמים שנראו כך בדיוק בעיני הילד התמימות, הילדותיות של הימים ההם וכך, כאלה נשארו הם בזכרוני עד היום הזה.

הנה היא קובנה. רחוב לוקשיו שבעיר הישנה. הנה בית העם, השוק. הנה מתחילה שדרת החופש „לאייסוס אלייה", הנה רחוב אורז'שקו, „ששיוליקטה ואסריו", הנה קפה פרקובסקי ומאירוניו — זהו המסלול, זוהי הדרך בה הייתי עובר יום יום, בוקר בוקר, מביתי לבית־הספר וחזרה.

מאירוניו 14 — שם בבית הישן בן הקומותיים שכן כבוד הגמנסיון העברי של העיר. בין כתליו בילתי את שנות ילדותי היפות ביותר. (משום מה קשה לי להעלות באוב תמונות מהתקופה החדשה, מימי הבנין המפואר והחדש שעל חוף הניימן).

הנה הוא הבית במאירוניו. בית ללא כל פאר והדר. הנה המסדרונים האפלים בהם היו המלתחות שלא פעם הסתתרנו שם מעינא בישא של אחד המורים. הנה מדרגות העץ שהובילו לקומה השניה. הנה המעקה ממנו היינו מתגלשים מלמעלה למטה ו„חוטפים" על כך נזיפות מהמורים.

וה„אולמות" — כן, שני אולמות היו בבנין זה. למטה ולמעלה. שניהם שימשו לספורט ולכל מיני אסיפות ועצרות שהיו מתקיימות שם לפרקים.

מה לא היה שם באולמות אלה? משפטים ספרותיים, כנסים חגיגיים. בין כתליהם שהו אישים ואורחים דגולים שבאו מן החוץ. סופרים ומשוררים מגדולי הדור (טשרניחובסקי, שניאור, ביאליק ועוד) באו לשם לנשום את האוירה העברית ששררה במוסד ולהאזין לעברית הרהוטה השגורה בפי תלמידיו. היו תוהים ותמהים

על הנס ולא חסכו מעולם מחמאות לאותו נוער שחי בגולת ליטא, אך נושם כולו באוירה של ארץ ישראל המתחדשת.

במיוחד אזכור את האולם שלמטה. בו היו מתקיימים בכל רביעי ושישי ה„קלובים" לתלמידים, שהרוח החיה בהם היה הד"ר ברוצקוס ז"ל.

היו אלה ערבים נפלאים, ערבי בידור ולימוד גם יחד. משחקים, פנס־קסם ועוד. ד"ר ברוצקוס היה „הקוסם" של פנס הקסם שהיה מעלה בו על הבד עולם ומלואו.

ובליל שבת — שוב מישחקים. בסיומו של הערב „במה חופשית" של התלמידים — מחזות, „שאַרדות", שירה ועוד ועוד. בבמה זו היו מתגלים ה„כשרונות" אותם היו לאחר מכן בוחרים לנשפים המסורתיים, נשפי החנוכה של הגמנסיה.

ונשפי החנוכה באולם „—טילמנס" — מי לא יזכור את הנשפים הנפלאים האלה? עוד בתחילתו של חשון היית מתחיל לחוש בין כתלי הגמנסיה באוירה ובתכונה לקראת הנשף שצריך להתקיים בסופו של כסלו.

הדי המקהלה בניצוחו של המורה לזמרה ד. גרבר ז"ל היו מתחילים להדהד בין הכתלים ובזה היו כאילו מכריזים על התחלת ההכנות לנשף.

באותם חודשים של ההכנות לנשף היו המורים „מתירים קצת את המושכות" היתה פגה במקצת הרוח הרצינית של הלימודים ואת הגמנסיה היתה אופפת רוח חדשה, מרעננת, רוח קלילה ללא אותה חומרה של כל ימות השנה.

הנה באמצע השעור נפתחת הדלת של הכיתה ומזמינים ילדים להשתתף בחזרות...

הרוח החיה של נשפים אלה היו מצד אחד המורה יבלוקובסקי, שהיה מכין ברוב כשרון הופעות אמנותיות של תלמידי הכיתות הגבוהות. הוא היה מחייה על הבמה בעזרת תלמידים מוכשרים דמויות של שלום עליכם ואחרים. ומצד שני המורה־הגננת הגב' סגל־ורשבסקי שהיתה בעיקר מכינה הופעות־קבוצות של ילדים מהכיתות הנמוכות.

עד היום מזדמרים בזכרוני השירים והלחנים מאותם נשפים שנדמה שלעולם לא אשכחם.

וערב הנשף עצמו — הנסיעה ב„קליין בַּאן" עד לאולם טילמנס והחזרה משם הביתה מאוחר בנשף ככל ה„גדולים" — השינה עד לשעה מאוחרת למחרתו של יום — כל זה לא יישכח.

נשפים אלה היו משאירים את רישומם החזק לשנים וגרמו לחוויות עשירות בקרב התלמידים.

והמורים — הנה הם עומדים לפני כמעט כולם, אלה שכבר אינם וייבדלו לחיים ארוכים אלה שנשארו אתנו.

קפיט, ברוצקוס, גרינבלאַט (גורן), לויטן, קסלר ועוד. נזכור את כולם. לא רק תורה הרביצו. הם ידעו לקשור קשרים בלתי אמצעיים עם התלמידים ללא מחיצות, ללא שמירה על דיסטאנץ. בזה הישרו הם אוירה דמוקראטית,

חופשית בין כתלי המוסד. הפניה של התלמיד למורה בשעור ומחוצה לו היתה ישירה — קריאה בשם משפחתו של המורה בתוספת „מר" ובגוף שני „אתה", מה שלא היו מקובל באותם ימים בגמנסיות ובמוסדות חינוך אחרים — שם הפניה היתה בגוף שלישי.

עכשיו, משום מרחק הזמן נדע להעריך נכונה את אישיותם של אותם מורים ומחנכים, שאז בתור תלמידים שלא הגיעו לבגרות מספקת לא ידענו לעשות זאת. היו בין אלה מחנכים שהטביעו חותמם על דור שלם של תלמידים.

ושוב, קשה לדעת משום מה, נזכר אני בשעוריו של יבלוקובסקי דוקא, שייבדל לחיים ארוכים. אך לא סתם שעורים, אלא בשעורים שלפני ערב חג.

מורה זה ידע להשרות על התלמידים את אוירתו של ערב החג.

הנה ערב פסח. היום האחרון שלפני חופשת החג. נשמע הצלצול. התלמידים נכנסים לכיתה. בפתח נראה יבלוקובסקי בלי התיק של ימות החול הרגילים. בידו ספרון קטן, שמיד משרה עליך רוח של יום טוב ובושם של חג. אתה כבר יודע שהשעור הפעם לא יהיה שיגרתי ומחייב. הוא נכנס לכיתה, מתישב על יד השולחן ומתחיל קורא את „בגדי יום טוב" לשלום עליכם. כבמטה קסם משתרר בכיתה אוירו של חג. מכאן ואילך מתחיל הפסח.

כך נוהג היה לעשות בערב כל חג וחג. בערב חג השבועות היה קורא את „ירק לשבועות" לשלום עליכם, בערב חנוכה — את „דמי חנוכה" וכו' וכו'. היו אלה שעורים יקרים מלאי השראה וחגיגיות.

רבים הם הזכרונות, עד כי יקצר המצע.

דור של מאות ואלפי תלמידים גדלו וצמחו בין כתלי הגמנסיה במשך שתי עשרות השנים שבין שתי מלחמות עולם. היה זה נוער יהודי מגוון שספג לתוכו מן הרוח העברית־הציונית שהביאה את רובו לארץ־ישראל. חלק ממנו אף מצא לו עוד בגולה את דרכו לתנועת הנוער החלוצית שסללה נתיבות עד לקיבוץ בארץ.

בדברי ימיה המפוארים של יהדות ליטא ותרבותה ייזכר בוודאי הגמנסיון העברי בקובנה כאחד מבתי־היוצר לדור עברי, ספוג רוח ציונית שתרם חלקו להתחדשותה של האומה והוסיף אריח לבנינה של ישראל המחודשת.

רמת־השופט, 25.2.1962

צבי סבירסקי

מהגימנסיה לקבוץ

א.

אביב 1932. חיי הגמנסיה מתנהלים כסדרם ימים ימימה. רק המחלקה השמינית מתכוננת לבחינות. דומים הימים לעשרת ימי תשובה. רוצים במאמץ של כמה שבועות, לכפר על עוונות אי־הלימוד של כל השנים.

אכן, מזיעים החברה. עוד מעט, עוד מאמץ קטן והתפטרנו. התעודה תהיה בידנו, העולם לפנינו. האוניברסיטה מזמינה וכל הדרכים פתוחות.

אבל לא רק ימי תקוה בלב בני־הנעורים היו אלה, אלא גם ימי חשבון נפש. כל אחד עמד בפני הכרעה, איזה דרך בחיים יבור לו. ואכן, לא קלה היתה ההכרעה.

אותה שנה, שנת 1932 היתה לכאורה שנה שקטה בחיי יהדות ליטא. השקט היה על פני השטח, אבל במעמקים התחוללה תמורה רבה. באותה שנה גאה גל הפאשיזם מעבר לגבול המערבי, בגרמניה. וזה הכריח גם אותנו, יהודי ליטא, למחשבה ולחשבון נפש.

במחלקה שלנו היו למעלה מ־50 תלמיד, ביניהם קבוצה של 20 חברי „השומר הצעיר", וכמספר הזה חברי יתר תנועות הנוער הציוניות.

הויכוחים הרעיוניים הדהדו אמנם בין כתלי המחלקה, אבל לא השפיעו על הרעות והידידות של חברים מילדות, ועד היום נשארה ידידות זו שרירה וקיימת מעבר למחיצות מפלגתיות.

אנחנו, חברי „השומר הצעיר", חילקנו את ימינו לשניים: בבוקר הגמנסיה ובערב הקן. הגמנסיה נתנה לנו שפה עברית, הכרה לאומית וציונית. רוח טובה ורעיון משותף איחדו את המורים והתלמידים למחנה אחד, המחנה הציוני.

אנחנו בתנועה פתחנו את הרעיון והסקנו את המסקנה המתבקשת: אם ציונות, אז עליה ארצה, הגשמה אישית, חלוצית ובנין קיבוץ. יתכן, כי המסקנה הזאת לא מצאה חן בעיני חלק מהמורים, אבל אוהדי א"י העובדת ביניהם, הבינו לרוחנו ונתנו לנו את ברכתם.

יש גם לזכור כי ברחוב היהודי היתה בימים ההם פופולרית מאוד סיסמת הפרודוקטיביזציה. היתה התרחבות פעולות „אורט" על רקע זה: אנטישמיות. חינוך רעיוני, חזון ופרודוקטיביזציה, הם שהכריעו שנלך להכשרה, נעלה ארצה ונבנה קיבוץ.

בימים ההם היתה התרחבות גדולה של התנועה החלוצית, קמו כ־60 נקודות

הכשרה עם 2000 חלוצים. בשנים 39—1933 עלו ארצה כ־10.000 יהודי ליטא. עד היום ישנם בתנועה הקיבוצית בארץ 1000 יוצאי ליטא וביניהם כ־50 חניכי הגמנסיה שלנו, וכמספר הזה חניכי הגמנסיה הריאלית בקובנה וכמה עשרות מיתר הגמנסיות בליטא (שבלי, פוניבז', וילקומיר וכו').

ב.

סתיו 1941. בקיבוץ שלנו, שישב ברחובות, היתה קבוצה גדול של יוצאי ליטא וביניהם 10 חניכי הגמנסיה שלנו. מאחורינו היו 7 שנות חיי קיבוץ במושבה. היו אלה שנות הסתגלות ראשונות, שנות מאורעות תרצ"ו ושנות המלחמה הראשונות.

בכל השנים האלה, שאיפתו של הקיבוץ היתה — התישבות. בינתיים התנהלו החיים כסדרם, החברים התבגרו, קמו משפחות, נולדו ילדים. באה עליד יהקיבוץ גדל. והנה נפל הפור. המוסדות החליטו להעלות את קיבוצנו לאדמות ריזניה בהר אפרים.

היתה זאת העליה הראשונה על הקרקע מיום פרוץ המלחמה, והישוב ומוסדותיו ליוו אותנו בברכתם.

העליה נקבעה ליום 2 בנובמבר 1941, יום הצהרת בלפור, ושלושים למותו של אוסישקין. הימים שקדמו לעליה, היו רבי מתח נפשי ופיסי. מסיבת העליה, אור ליום 2 בנובמבר, היתה חוויה עמוקה לכולנו. זאת לא היתה רק שמחה של מעשה לאומי רב, זאת היתה שמחה אישית לכל אחד, התגשמות חלום ותחנה בדרך החיים הקבוציים והאישיים.

למחרת היה יום של עבודה מאומצת ושל התרוממות רוח. כשהשמש שקעה והאורחים נסעו, עמדה על תלה נקודה חדשה במולדת ויקרא שמה: עין השופט.

כעת, כעבור 20 שנה, הנה נקודה פורחת עם 550 נפש, ענפי משק וחרושת, בנינים צבוריים ובניני שכון, נוף יפה וגנות נוי, בית ספר (גמנסיון) עם רוח נעורים כמקדם. ומי שלא מאמין, מוזמן לבוא לבקר ולהיוכח.

עם העליה על הקרקע, התחילו ימי עמל אפורים של עבודה ובנין. רק צל כבד העיב קשות את שמינו: דאגה למשפחותינו ולכל היהודים שנשארו בליטא ובפולין ובכל מקום מאחורי מסך האש של המלחמה. קוינו שהמלחמה תיגמר, ונוכל לבוא בקשרים עם היהודים והמשפחות.

אמנם ידענו, כי מצב היהודים הוא בכל רע, אבל לא תיארנו לנו את מלוא הסכנה. ככל שהמלחמה התקרבה לקצה, התחילו להגיע בשורות איוב, על גיטאות, על מחנות מות, סלקציות ואקציות ילדים וכו'.

לא האמנו, לא רצינו להאמין, אבל כל האשליות התבדו. בגמרה המלחמה, התחילו לבוא מכתבים מניצולי השואה, ואחר־כך, הגיעו הם עצמם.

זכורני, חנוכה 1945. הגיעה אלינו קבוצה מניצולי התנועה בליטא. כל הקיבוץ היה מרוכז בחדר־האוכל והם סיפרו את סיפורי השואה. לעולם לא אשכח את הערב ההוא, היתה הרגשת יאוש עמוקה, אכזבה מרה מאשליות, האמת עמדה מרה לנגד עינינו.

ליטא עם יהדותה המפוארת, עם מוסדותיה ותנועותיה, עם בתי־הספר העבריים שלה ועם הנוער המסור שלה, כל זה אבד ואיננו עוד. תם ונשלם הפרק האחרון הטראגי בדברי ימי גולת ליטא בת 600 השנים.

בין יתר הדברים ששמענו בערב זה, נחרט בלבנו במיוחד קורות „האקציה" הגדולה בגיטו קובנה. כל הזמן, בערב ההוא בחנוכה 1945, השתדלתי לשחזר לעצמי את התאריכים ולשאול: מה עשיתי אני באותם הימים?

„האקציה" הגדולה שבה הוצאו להורג פשוטו כמשמעו 11,000 יהודים, אזרחים שלום מגיטו קובנה, התקיימה ב־28 לאוקטובר 1941. ההריגה עצמה היתה כעבור יומיים או שלושה, היינו, בסביבות האחד לנובמבר.

מה עשיתי אני, מה עשה הקיבוץ שלי באותו יום? הלא באותו ערב התקימה אצלנו מסיבת העליה על הקרקע ושמחנו שמחה גדולה. הלא באותו ערב שתינו יין מלוא הכוסות, הלא באותו ערב רקדנו הורה עד אפיסת הכוחות. ושאלתי את עצמי: האם מותר היה לנו? האם רשאים היינו?

והתשובה היא: כן. רשאים וגם חייבים היינו. כי מה עשינו? למעשה בלא יודעים נתנו תשובה היסטורית למרצחים: מה אתם עוסקים ברצח והשמדה, אנו עוסקים בבנין והתנחלות. אתם הורגים בנו ואנו נאחזים בכוח בקרקע המולדת. אתם חושבים לחסל אותנו, את העם היהודי, ואנחנו מניחים יסודות למדינת היהודים.

ג.

עברו כמעט 3 עשרות שנים מימי לימודנו בגמנסיה. אנחנו חיים את חיינו בקיבוץ, בעבודה, בתפקידים, בפעולה.

ילדינו גדלו, בחלקם גומרים את לימודיהם, ומהם כבר משרתים בצה"ל. ימי דור כמעט עברו מאז. בחיי יום יום אין פנאי להסתכל אחורה ולהיזכר בימים עברו. אבל בימי חג או בימי אבל, נזכרים ורואים את הדרך הארוכה בה עברנו.

נזכרים בחברים, במורים, בידידים. נזכרים בגמנסיה, בנימן, באלקסוט, נזכרים בקן, בנוער וביהודים.

עולה מנבכי הנפש הפסוק: „איכה ישבה בדד העיר רבתי עם".

אבל אנו, אנחנו שניצלנו מהשואה, הודות לציונותנו, לעבריותנו, להגשמתנו. מה הדרך עברנו בה?

לו הייתי צעיר וצריך לבחור בדרך בחיים, הייתי בוחר עוד פעם את דרך ההגשמה, הקיבוץ, הבנין, ההתנחלות, כי זאת הדרך. היא שעמדה לנו בארץ, בימי מאורעות, מלחמה ומלחמת שחרור. בלעדיה מי יודע, מה היו פני הדברים. היא שכבשה לנו את הארץ הזאת, בנתה לנו את מדינת ישראל. ועוד לא עבר זמנה.

רמת השופט

מיכאל שפירא

זכרונות על „בית־היוצר"

זכרונותי ב„גמנסיון העברי בקובנה" קשורים קשר בל יינתק בכיבושי לעברית. בהיותי בן עשר בס"ה, או אף פחות מזה, בהגיעי לליטא העצמאית מברית־המועצות המתבוססת בדמי מהפכתה, בליטא הצעירה־עצמאית, חוגגת ורחבת־לב, ובי"ס בלשון רוסית שנועד לילדי יהודים, הופך בן־לילה ל„מקדש מעט" לרעיון התחיה העברית בא"י.

לא התלמידים ולא חבר המורים נוסו בכך: לצקת דיבורם ופעלם במטבעות־לשון הזרה כמעט ללב ולאוזן, לבד אולי משניים: אלה המורים הארצישראליים — מר י. יבלוקובסקי ומר לובמן־חביב, שהגיעו ל„גמנסיון" ישר מארץ־ישראל ולשונם רהוטה בהברה הספרדית.

גם מורתי הראשונה לעברית, מרת ורשבסקי, ידעה לבטא את שירי הילדים שלימדה ב„מחלקה" הראשונה בהברה הספרדית ללא להבדיל מארצישראלים מובהקים. מורנו לתנ"ך — מר א. שניידר וד"ר א. ברמן, מורנו לטבע וגם רופא ביה"ס, גם מר וטרין, המורה לחשבון — שלטו בדיבור העברי הרבה יותר ממנהלינו הד"ר שואבה ומר וולודסקי. כל זה לא הפריע ל„גמנסיון" להיות בית־היוצר של החינוך העברי החדש והשפעה ארץ־ישראלית חלוצית כרוכה על מרבית תלמידיו. השפעה זו חלה בפרט על אלה שהודות למחנכיהם וביחוד הד"ר שואבה נצטרפו לתנועת־הנוער — היא הסתדרות הצופים העברים (הנודעה לאחר ימים בשם: „השומר־הצעיר"), שהעלתה לארץ חבורות מגשימים־חלוצים, שיסדו קיבוצים ונשתבצו בעבודה יוצרת ונשארו עד היום ברובם נאמנים בדרכם.

בסתו שנת תרפ"א, נתקבלתי כתלמיד המחלקה הראשונה וכל רכושי הלשוני היו: „שלום" ו־„מורה".

מעט מעט ובעזרה מאומצת נכבש הילד לעברית. בהכרח הופסקה כל קריאה בלשון הרוסית — שפת האם מילדות. אוירת ביה"ס ו־„קלוב התלמידים" בערבים, אמירת „קדיש" בבית־הכנסת אחרי מות האב האהוב ג' פעמים ביום — כל אלה הפכו „מצוות אנשים מלומדה", זו הלשון העתיקה לשפת חיי התלמיד.

מלבד השפעתם הישירה של ה„גמנסיון" ובית־הכנסת השפיעו עלי בהקל־טותי הנפשית בעברית מורי־העזר בשעות שלאחר הלימודים.

סדר־יומי היה: בוקר־בוקר לפני ה„גימנסיון", הייתי משכים לפתחו של בית־הכנסת ששכן אך בתים מספר מבית־ספרנו, מתערב בקהל מתפללי ה„מנין" ואומר את ה„קדיש" וכן בשובי מביה"ס ובערב. „קלוב התלמידים" (למחלקות

הנמוכות) שהתמיד במשך שנים ביוזמתו של הד"ר ומתנכי ה„מחלקות", הוסיף ופיתח בהרבה את יזמתם העצמית של התלמידים.

למדנו בקלוב שירי הארץ, עסקנו בהצגות והרבינו במשחקים. ובעיקר היה פעיל בו ה„חוג לדיבור העברי". נפגשנו בו יוצאי גלויות ותרבויות שונות: מגרמניה ומרוסיה, דוברי רוסית מבית ואלה שיידיש שגורה כשפת אם בפיהם. בגימנסיון לא שמעת את היידיש כשפת יום־יום, הן למדו בה נציגי „אינטליגנציה" והיה לה כבושה להשתמש בלשון העם הפשוט...

זכור לי היטב ביקורו של זאב ז'בוטינסקי והרצאתו בעברית הספרדית הנוצצת. בין היתר סיפר את בדיחתו הידועה על הנער דובר הרוסית שבהתאחרו לבוא לשעור קרא למורהו: „אַפאזדל־תי... סיסמת ז. ז'. היתה: עברית, או שפות הגויים ולא לשון „סורסית"!

בשתי שנות לימודי הראשונות, היו המחלקות עמוסות ילדים ומנו 50, וגם 60 בכיתה אחת. איך השתלטו המורים על המונים שכאלה?! חדר הכיתה היה צר וארוך והיו בו כמדומה ארבעה או חמישה טורי ספסלים. בספסלים האחוריים ישבו התלמידים גבוהי הקומה ואולי גם המשורשים יותר בלשון, ואני, אולי מקוצר ראותי וקומתי, ואולי מפני שאהבתי לשמוע מקרוב את הגיית המורה, ישבתי תמיד בספסל הראשון או השני.

החל משנת לימודי השלישית חולקנו לכתות מקבילות. לא „עש ספרים" הייתי, אך קריין שטוף קריאה, ביחוד בלשון ילדותי. אך המעבר לעברית והצורך בהתגברות על ספרי פרץ סמולנסקי, למשל, מזכירני את הספר „קבורת־חמור" הצונח מידי ואני מיואש.

בדרך כלל לא פיגרתי בלימודי, אף לא בלשון הליטאית שהיכרתיה לראשונה. אולם תהליך כיבושי את העברית וכיבושה אותי — התקדם בצעדי־צב. שכרו למעני מורי־עזר מכפר פטרושוני. בתחילה לימדני קרובי — שלמה גינזבורג ולאחריו יהושע ישפן, שלימים עלה ארצה ללמד ב־„בצלאל". זכור עלי באהבה מיוחדת בחור־ישיבה מפולין שנתפקר, אייזיק קריסטל, שגנב את הגבול לליטא, כנראה מחמת עבודת הצבא ונצטרף לימים לחבורת ה„חלוץ" ועלה. קריסטל או בדולח, כפי שכונה אחר־כך בארץ, היה מורה העזר, שהשאיר בי רישומו החזק ביותר, כי היה מספר עמי ארוכות בקורות העם היהודי, הבין רוח סיגנון עברי משופר, ועודדני לחבב עלי את החיבורים בעברית.

בעלותי ארצה, נפגשנו לפתע בכינוס היסוד של מפא"י וקשרינו וידידותנו לא פסקו עד היום. עוד פגישה מופלאה אזכורה: בקלוב התלמידים היו הילדים נפגשים עם שליחים מא"י. היה זה ב־1923 או 1924. באחד מערבי השבת הופיע על הבמה עשרת שלחנות ב„זמירות א"י" חלוץ צעיר, זקוף קומה בעל זקן שחור מא"י, נעול מגפיים לרגליו ושר לפנינו במתק ודבקות מיוחדים את השירים: „יפים הלילות בכנען", „בנה, בנה ירושלים", ו„מי שיש לו, מי שאין לו" ועוד, משירי העליה השניה והשלישית. והנה, בשנת 1932 ואני כבר „פועל ותיק" בארץ (שלש שנים!) וקוטף פרי בפרדסי פתח־תקוה, חבר לקיבוץ השומר־הצעיר, ולפתע

נשמעת מאחת צמרות העצים שירת לחן משתפך של אותם „לילות בכנען"... משהו עקרני בסערה ממקומי, ובמרוצה הגעתי לאותו העץ. בקצה סולם גבוה, עמד איש גבה־קומה, שזוף־שמש, מגולח למשעי ובנחת ובזהירות קטף תפוז אחר תפוז והטילם לתוך תרמילו ופיו מלא שירה. בלא משים פניתי ישירות: „ההיית פעם בליטא?" „כן!" — „גם שרת אותו השיר בקלוב התלמידים בקובנה?" — „כן, כן". עשינו הכרה. שמו היה שמואל בן־אברהם. לימים התידדנו ביותר. שני תחביבים היו לו: התנ"ך ולשון ערב. הוא הרבה קרוא בקוראן והיה צמחוני.

משהכרתיו יותר, נודע ממנו שמבאֵי־ביתו של הפרופ' שואבה בירושלים הוא, והנהו אחיו של הרב הראשי ליהודי אירלאנד, הרב שכטר המנוח (שהיה מנעורים ידידו האישי של הנציב הבריטי העליון, הסיר ארטור וולוף, היחידי ששאף להגשים את המנדט ככתבו והיה באמת ובתמים ידיד היהודים). ולא אחת הוזמן שמואל בן־אברהם החליץ הפרוליטרי לסעוד על שולחן הנציב בארמונו בירושלים והוצעה לו משרה רמה בממשלה בהתאם להשכלתו וידיעותיו והוא סירב.

בכלל היה הקשר בין ליטא העברית לא"י (ונדמה לי שלגמנסיון שואבה במיוחד) קשר מהודק ביותר. עוד ב־1922 עלתה ארצה משפחת אחד התלמידים ממחלקתנו — עורף והם פרדסנים בפתח־תקוה. ב־1924 עלה תלמיד מחלקתנו — דוד לוינשטין ללמוד ב„מקוה־ישראל" ואחר־כך היפהפיה פרומה טרוצקי עם שתי צמות־עורב, שהייתי מאוהב בהן מחיי. ואחרי אלה הד"ר שואבה בעצמו ובני־ביתו, אשר לזכרון מהם קבלתי (לבר־מצוה) את „ספר הסוניטות החדשות" לש. טשרניחובסקי, בהוצאת ברלין. ממש בכיתי מקנאה! ולא ניחמוני לא „כליל הסוניטות לשמש" ולא „סוניטות קרים"...

באותם הימים עלה תלמיד מחלקתנו — בצלאל צימבליסט (כיום הצייר: צורי בתל־יוסף) וגם מורי השניים: יהושע ישפן הפסל וא. בדולח. תיכננתי תכנית לברוח מן הבית ומליטא ולהתגנב באחת האניות שבים־התיכון...

באחת מאותן השנים, ב־1925, או ב־1926 נתקימה בגמנסיון הגרלת תלמידים גדולה. הפרס, שזכה בו אחד התלמידים באמת, היה — טיול לא"י למספר שבועות, אשר עוד בה בשנה, לפני גמר שנת הלמודים, לפני פסח, ביחד עם מורנו א. שניידר סייר בארץ לאורכה ולרוחבה.

באמצע שנת הלימודים ד' (הייתי אז ב־ד"א) באה ממיניסטריון ההשכלה הליטאי פקודת ריאורגאניזציה: במקום החלוקה לכיתות מקבילות (ד"א ו־ד"ב) הוחלט מאמצע השנה לחלקן למגמות: הומניסטית וריאליסטית.

זוכרני, שנתלבטתי קשות ופניתי להיועץ עם הד"ר שואבה והחלטתו היא שקבעה: „למד תולדות רומא!". ועודנו חי בלבי הרושם של תדהמתו של מר י. לויטן, מורי לחשבון וא"כ המורה ללשון הרומית כשראני בוחר ב„הומאניסטים". החלוקה כמעט והפרה את עקרון החינוך הקואֶדוקאציוני לפיו נהג בית־ספרנו: למגמה הריאלית פנו הבנים ורק בנות מועטות מן המצטינות במתימטיקה ולימודי טבע, ולמגמה השניה — הבנות כולן, שפחדו כמאש ממדעים מדויקים ורק בנים ספורים (שלושה למול 30 סיימנו את המחלקה האחרונה!).

אתי ב„מחלקה" למדה לאה גולדברג וזוכר אני את שירה הראשון בעברית, על „עץ העוזרד שפרח בגינה" (כך נדמה היה שמו), שהוקרא בפני המורה והתלמידים. יתכן שהיה זה כבר במחלקה ו'.

ב־ד"ה, באותה שנת 1924, כשרק חולקנו להומניסטים וריאליסטים, באו גזרות להגבלת חופש הפעולה ההשכלתית של מורינו. את מקצוע הגיאוגרפיה לפי החוק שיצא אז היה צריך לסיים בסוף אותה שנת הלימודים. וזוכר אני היטב את מורנו אהרן זיגרניק, אשר שקד עמנו על „חקר" אוסטראליה במשך מחצית השנה, איך שנאלץ היה לפתע ביעף לסיים עד תום אותה שנת הלימודים את שאר ארבעת חלקי תבל!

זוכרני, באחד הימים כשזה אך חולקנו ל־ד"ג וד"ה נכנס הד"ר שואבה לתת שיעור בהיסטוריה (עומדים היינו בפרשת מילטיאדס היווני) והפטיר: „היום מת אדם גדול, שרישומו ישאר ויזכרוהו לדורות — לינין".

למדנו את רוב המקצועות, גם היסטוריה על־פי רשימות, כי ספרי לימוד עבריים היו בבל ייראה. מורנו י. לויטן הוציא בהקטוגראף חוברת להוראת הלשון הרומית. מורנו נ. לידסקי הדפיס ספר סינתכסיס עברי. מר קאפיט, המתימטיקאי שלנו, היה כותב שאלות על הלוח והיה זה גוזל שעות יקרות. אעפ"כ ידע להלהיבנו ולהדליקנו באהבתו למקצועו, וכן מר ברוצקוס, בפיסיקה וכימיה ואחרים. זוכרני בין היתר את מורינו קסלר ווינצ'יסקאיטה הליטאים, איך בסיפוריהם על חבל קניגסברג (בליטאית: קאראלאוצ'וס!), שהיה ליטאי טהור עוד בימי הסופר דואונילאיטיס, היו מעוררים בנו את האמונה והאהבה לעמנו בתחיית העברית ותקומת מולדתנו וביתנו הלאומי לנוכח התחייה הליטאית והחזרת עצמאותה.

ועוד נזכרתי במורי לספרות נתן גורן ז"ל (אז: גרינבלאט), שהיה מרתקנו לספסל בעת קריאת שירה או ניתוח פרק פרוזה אם מברנר, או ד. פרישמן, או שיר בלתי ידוע ביותר של י. כהן, או משורר כשוהם וכו'.

יום אחד וזה דומני במחלקה ז', בעת כתיבת חיבור מנושאי זכרונות ילדות צץ בכתיבתי השם „קולוסיה" (שיבולים — ברוסית, שם של עיתון־ילדים ציוני בלשון הרוסית), כשהייתי מקבלו בילדותי הרכה בשנות מלחמת העולם בעירי קאסימוב שעל האוקה — (יובל הוולגה) והיה מביא הד וד"ש מעולם היהודים ומא"י. בקריאה נרגשת הפסיקני גרינבלאט: „הרי אני עורכו הייתי באודיסה דאז!"... ונשתקע בהרהורים.

קראנו כולנו את הסיפור „בתיה חן" והכרנו את כל הטיפוסים: את ירקי (הוא עצמו), את בתיה — זו התלמידה מ"ז' — רבקה שליום, שנפטרה ממחלת השחפת...

שנת 1927 עברה בבית־ספרנו בסימן בניית מעון משלו על שפת הנימן. לא עוד דירה שכורה וסביבת רח' מאירוניו עם שכניו... המנהלים דאז מר ברוצקוס ויבדל לחיים ארוכים הד"ר אהרן ברמן (הפעיל עוד כיום בחינוך והוראה פה בארצנו) עשו מאמצים לשמור על ההוראה הסדירה בבית הישן השכור ויחד עם זה להחיש את ההכנות למעבר לבנין החדש הנאה.

את שנת לימודי האחרונה 1928 זוכר אני כנוצצת בחדש, כולה ככלי־פסח. מחלונות ארמונגו נשקפו הרי אלקסוטי מבעד דוק הבלו של הנהר הליטאי הרחב, זה הנימאן, וסוכת מאפו מעליהם, בה נכתבו „אהבת ציון" ו„אשמת שומרון"...

הבזה אסיים? ליטא מאז איננה. ויהודיה אים???

קבוץ ניר־דוד—תל־עמל, מרס 1962.

י. יבלוקובסקי

בין חניכי הקיבוצניקים אני יושב...

במשך 26 השנים האחרונות שאני שוהה בארץ, ובעבור עלי גלגולים שונים בשדה־החינוך עם כאבי ראש שונים — מטעמים „אקלימיים" שונים, הייתי רגיל להשתמש בתרופה á la palgin שהקלה עלי מאד מאד והיא: ביקורים אצל חניכי לשעבר במקומות שונים בארץ — בקיבוצים...

והיו אלה מרחיקים במחיר־יד כל מה שהצטבר בלבי. הייתי שוהה אצלם, יושב ביניהם כ„מלך בגדוד" — מוכתר בצאצאיהם „צעצועים" והייתי מרגיש את עצמי כסבא בין נכדיו...

והכל היה כל כך טבעי, רחוק ממלאכותיות עד כי היה לי הרושם כאילו מישהו מחליק לי על „קרחתי" שהופיעה במשך הזמן ההוא והוא נתקל בתסרוקת שלי מני־קדם...

הייתי עוקב אחרי אלה בני־הטובים משם, ממשפחות מיוחסות, שעזבו את הכל מאחורי גבם בנכר, את המקום החם של „אבא, אמא", את „המרוסיה והפטרוסיה" המשרתות בבית ההורים, שלא הרשו להם לנקוף אצבע לאצבע חס וחלילה, והכל מן המוכן היה מוכן לפניהם ואלה — נהפכו בין־לילה, לא תחת לחץ שבט הנוגש — לבוני מולדת... כשבכלי זינם „טוריה וקלשון" עבדו את אדמתה, סקלו אבניה והזיזו סלעיה. ויצירתם — יצירת ענק, בדם ויזע ללא גג מעל לראשם... ובידיהם היו מחזיקים נשק להגנת ה„נקודות" שהם העמידו...

עקבתי אחריהם והייתי מבקרם במקומות נידחים. ואודה ולא אבוש, ללא הסוסים, כגמד נראיתי בעיני עצמי — והם כענקים הופיעו מלאי התלהבות ללא שחצנות, כאלו ככה יצאו מבטן אמם ולשם כך נוצרו — להקים מולדת — ויהא מה שיהיה.

זכורני, שילדים מפונקים אלה, העירו בי רצון לחבקם וללחוץ אותם אל לבי. ואלה שהיו מפוזרים בין הספסלים שם, בבית־הספר, מראים מעשי קונדס, כאן — כאלו נס התרחש. הפקידים והסוחרים לעתיד, הראו את פוחם והשקיעו את מרצם באידיאל שמילא את לבותיהם על גדותיו. וכמה התאים להם כתר החלוציות הזכה ו...

יושבי אהלים מלפנים היו לנו מסוג אחר וגם אלה ישבו באהלים שעקרבים ונחשים היו אורבים להם, מדריכים את מנוחתם — והדודנים, בני־הגר, דורכים את קשתותיהם עליהם...

וכשזכיתי אחרי שנים רבות לראותם מישרים את גבם, שהחל לאט לאט

להתכופף מעבודת הפרך, לבי נתמלא גאוה על גדותיו ואשרי שזכיתי לראותם — שבזעיר אנפין הגיעו למנה קטנה, אמנם, של שכר בעד עמלם שהשקיעו.

אמנם רחוקים, רחוקים עוד הם מאותו המצב, שבו „חיו שם" תחת כנפי הוריהם. אך מתוך שיחותי אתם נוכחתי כי לא רק מוריהם ומחנכיהם — אלא כל העם כולו צריכים להתגאות בהם. וראויים הם לתהילה ולאהבה... וזאת היא האהבה התוססת בלבי, יקרה מפז. אהבה זו קיימת עד היום ותשאר כסלע שלא יזיזוה ממקומה — אלה, שלעגו להם והביטו עליהם כעל בעלי חלומות והזיות.

והאם יש בכוח אדם להעריך פעולה זו — חלום שהתגשם. והלא לאמיתו של דבר הם הכינו את הקרקע לרבים־רבים, מקום לאלה שהצליחו להימלט משבט הנוגש...

ראובן לויתן

קולות מנבכי הנשמה...

שלהי קיץ ורעם תותחים כבדי־נשימה. בשדות ליטא מזהיבה החיטה, מיותמת, רווית־דמעות. אי־שם בירכתי אופקים קפואים — שמי דם ולהבות. השמש שוקעת אדומה־אדומה. עץ פה וגזע שם, ושלכת נישאת כמוץ ברוח־קרב.

מחורבותיה העשנות־גונחות של שאבלי — עיר לשעבר הלוטה בעלטה מבצבץ צלם של מה שהיה בית שנותר לפליטה ומט ליפול. קרן נר קלושה נוסכת אור דועך, וצללים גוססים חובקים קיר לא קיר. עינים בוהות, יורקות פחד וסימני־שאלה. שם ישבנו גם בכינו.

פגישה ראשונה ממש היתה זו לנו עם אודים ניצלים, עם אחים יהודים, שהגיחו ממחשכים, ממאורות תת־החיים. שיח ושיג נרגשים קורעי־לב ומצפון, ים של דמעות. ואיש איש על יקיריו ישאל — שמא זיק של תקוות־שווא יקרום עור וגידים. אולי האיר המזל פנים, וגם שם, בקובנה, נותרו יהודים בחיים, ושמא במקרה אבא־אמא ביניהם?...

כך חלם והישלה עצמו כל אחד מאתנו, מי שהיה חייל בצבא האדום והצליח לחזור כמשחרר...

„...ניתן בזה אישור לרב־סמל ראובן בן־יוסף לויטן לצאת לחופשה בת יום וחצי לאיזור קאוּנאס... המטרה: חיפוש הורים..." — היה זה תוכנה השגור של פיסת־נייר שרד אפרפרה, אחת מני רבות, שניתנה לחיילים יהודים בני־ליטא, יוצאי גדות הניימן.

בקרון־משא, שכוב על גחלים, במשאיות שנקרו באורח־דרכים אבלות, ברגל שלא ידעה ליאות ובלב רוטט ופועם בחוזקה הגעתי למחוז חפצי, לקובנה. בוקר צונן היה. ערפליו חדרו לעצמות בין חום מימים־ימימה. רחובות נוגים לא אמרו שלום אלא זרות. עוברים ושבים, מתי־מספר ובודדים, נועצים בי מבטי־שנאה וממלטים עצמם הרחק ממני. צעד אחר צעד אני פוסע דומם — יד אחת על הלב, והאחרת — על האקדח. הרגשה מוזרה: אני בעיר מכורתי זו הפעם הראשונה

בימי חיי בבחינת „מי מכיר, מי יודע...“ שוממות המדרכות, ריקים הכבישים, עויינים הבתים. לא יהודי ולא חצי יהודי. אי־שם מרחוק עובר ביעף הגוי הנצחי, שהיה עד ושותף לחורבן. נדמה לו, שהיכרתיו. הוא משפיל עיניו, בקרקע, נתקל בי פנים אל פנים ושואל: — לאן? הוא אינו רוצה לומר דבר, ואיני יכול להציל מפיו אלא שיהודים אין.

כן, גם „שלך“ אינם. הרי עד הרגע האחרון חצרן היה במקום מגורינו. תמיד בבוא החג היה מרהיב עוז ומתדפק על הדלת ומקבל את מתת המה־יפית. הוא היה זה, שבבוקר גורלי אחד בישר לנו את הבשורה, שהיטלר הכריז מלחמה עלינו. — אינך מאמין — אמר — כוון את המקלט לברלין, תשמע שם את היטלר מדבר... — יוזס, היכן הם? — אינם! — תשובה אילמת זו ניבטת מפניו החמורים שאינם אומרים חמלה ולא הבעת־צער, אלא מציאות אכזרית של חיים שהיו ואינם עוד...

פניתי לעברי, והוא פנה לעברו ללא ברכה, ללא שלום, ללא ידידות. איני יודע אם סר הצידה בשל זכרונות נוקפי־מצפון שהכבידו עליו באותו רגע. ואילו אני — נזכרתי. נזכרתי במלות־פזמון שהושרו על סף המלחמה: „איבדתי כל אשר יקר היה, ולא ישוב עוד לעולם!...“

...כוח טמיר, בלתי־מודע, הביאני לפתע לפתחו של בניין, אשר למרות סערת הימים יכול היה כל בר־בי־רב לפענח עקבות קצת־מטושטשים של שלוש מלים עבריות מצופות פז, שהתנוססו מעליו שנים רבות ואשר רב היה בהן הקסם עד כדי דמות: „גמנסיון עברי בקאונאס“. עמדתי דומם, כאילו מצדיע אני לשלוש מלים אלו לשעבר, שלאורן הגדול והמבהיק גדלתי והייתי לעלם בישראל.

שקט שרר מסביב. איש לא בא ואיש לא יצא מהבניין. ה„גמנסיון העברי בקאונאס“ אינו שוקק עוד חיים, אינו הומה עוד מנערים ונערות אוהבי־נעורים וששון־חיים. דומם הבניין. הוא נועד לבית־חולים — לוחש לי מישהו המשתאה על סקרנותי המוזרה. אכן, בית־חולים במקום בית־יוצר!...

ותוך כדי עמידה, כשאני נשען קמעה על המעקה אכול חלודת־השנים שמעל לניימן, התחילו ניגרות בשטף דמעות על לחיי בלי מעצור, בלי סוף, חמות כאהבת־אם...

...ליל־פסח 1939. דממת־מוות בחצר. ואנו, אמי ואני, פוסעים בה אז, בלאט ובפסיעות־חרש. על פנינו טופחת רוח אביב וכמיהה ומפיחה חיים ותוחלת באותיות שהן יבשות־נדושות, אך ערגה וקסם בהן: „בשנה הבאה בירושלים!“ — אגדת הבן וחלום בית ציוני בגולה...

שקוע במחשבות פוסע אני ובעיני־רוחי את עצמי אני רואה: הנה, בעוד שנה כעת חיה אעיף מבט אחרון על פינת הורתי־לידתי, אטול צרור־דרכים, ובין דמעה לדמעה אטול ברכת־פרידה מבית אבא־אמא.

„לאן נחפז הבן ואך תשעה־עשר אביבים לו?“ — ישאל קול תוהה.

— להגשים חלום־ילדות ותנועה ובית־ספר מני־אז — תהדהד התשובה בקול־ענות...

ולפתע נקרע חוט הדממה: קול נבוך של אמי מחלצני משוט בין חלום למציאות:

— אויה לי, בן, ראה נא גם ראה: ירח מלא וכולו דם!

נשאתי עיני אל־על: אכן, ירח מלא, אך לא כתמול־שלשום. לא עוד חיוור הוא כפני־יהושע: אדום מלהבות מפלס הוא לו נתיב בין עב לעב.

— ירח אדום כזה — מזלו רע הוא, שואת מלחמה טומן הוא בחובו; פורענות צפויה לעולם, ילדי, — ממלמלת האם בתוספת אנחה.

שמעתיה ונכמרו רחמי. אני מציץ בה, ולאור ירח אדום מבחין אני בקמטי־דאגה וכאב המכסים את פניה, החיוורים כפני ירח מתמול־שלשום. ועצבות — זו עצבות של אם יהודיה בצר לה — ניבטת מעיניה הדומעות...

...קול אורלוגין מבשר שעות בין־הערביים. בחוץ — סגריר ושלכת, גון־צהוב של סתיו. באפלולית החדר אפשר להבחין בארבע דמויות שותקות, חולמות. מסביב פזורות מחברות, ורבות בהן האותיות העבריות: שערים מאתמול למחר. מבעד ספר לוגריתמים מבצבצת כתובת: „הגמנסיון העברי בקובנה"...

דומם ניצב אני ליד פסנתר בעל כנף, שכתובת־פז הקבועה בו מנצנצת מול אור קלוש המתגנב מבעד החלון. מהחדר הסמוך, חדר האם והאב, מגיעים צלילים רמים־צורמים הבוקעים מ„טלפונקן" רב־מידות, חלוץ מקלטי־הרדיו. רעם מחיאות־כפיים משתלט לפתע על הגל ונהפך לקצב חדגוני מחריש־אוזניים, המזכיר מצעד־פראים בלב ג'ונגל הומה מחיות־טרף. לרגע קט נדם הרעש, וצריחה כשל

מטורף מרעידה כל נימה בריאה בלב — ושוב תרועות, המולה, צריחות מגרון ניחר וחוזר חלילה. ופתאום: „נקיז את דם היהודים, מוות ליהודים!...“ הקול מוכר, ידוע עד אימה — זוהי שאגת־הטירוף של היטלר. אולם הפעם האיומים ברורים, ישירים, ואין ספק עוד: מלועו של הבלתי־שפוי פורץ הבלתי־צפוי — מלחמת־עולם על הסף!

אפשר להגיף דלת, תריס, ראדיו ואוזן, אולם אימת השואה חודרת יותר ויותר, מבעד כל סדק: פור המוות נפל.

הפעם — לא ירח אדום הוא ולא סמל של אמא. הפעם מדובר הוא בעיני־אש לוהטות של חסר צלם־אדם.

בחדר הסמוך פקעה כנראה סבלנותה של האם. המקלט נסגר, ודממה מעיקה נשתררה בכול. מבעד לחלון נראים העפאים, כשהם נדים בחוזקה את צמרתם לא כתמול־שלשום, כאילו בבהלה. הרוח גברה, ענני־עופרת כיסו שמיים ואגלי־סתיו למכביר התחילו ניגרים ומתחרים — מי יישב ראשון על זגוגית החלון.

במחי־יד שלא פסה תיקווה ביטא אבראשה את הרגשתו. הוא ניגש אלי כאילו לחבק רצה. אכן, היטב ידע מה חש חברו, וידעתי אני מה צובט את ליבו: אימת המלחמה חדרה אט־אט לתת־ההכרה וישבה בה קבע אצלו, אצלי, אצל כולם...

נדיה ניתרה ממקומה, חרש ניגשה לפסנתר, קבעה לה מושב על כסא־הנוע המסתחרר והתחילה משלחת אצבעותיה הענוגות על המנענעים. וכשעיניה זולגה דמעה, החלה להשמיע מנגינות, שכולן — רוך, טוב־לב, חיים, שלום ולא מלחמה. מנגינות עבריות היו אלו. ולפתע, בלי שנרגיש בדבר, הצטרפנו אליה, עת פילחה את ליבנו ב־„שחקי על החלומות...“ וכשהגענו לקטע השיר, המדבר על העתיד והאמונה בו, רעדו הקירות ושרו כמו עמנו יחד „...אך בוא יבוא, ישאו שלום אז וברכה מלאום ללאום!...“

ובאותו רגע האמננו, כי אף־על־פי־כן ולמרות הכל — לא תהיה מלחמה. האמנו, אך לא ידענו, כי ברגעים אלה נפל הפור, וגייסות־השחור התחילו נעים ומניפים את דגלם השחור משחור, הוא דגל הגולגולת של מלחמת־עולם...

...נשף בגימנסיה העברית בקובנה. אכן, מסורת זו עוד מימי אולמי־„טילמאנס“. לבושי־חג והדר מצטופפים מאות: תלמידים, מורים והורים; מצטופפים ובוחנים. גם אמא עומדת בירכתי־אולם וגועצת מבטה: על הבמה עומד אני, תלמיד השנה האחרונה, „המחלקה השמינית“, נבוך קמעה ונרגש כדבעי. עוד מעט ואפצה פי. אולם בדקה הארוכה הזאת חונק אני בקרבי דמעות של זכרונות רבים, רבים הקשורים בבמה זו...

הנה דובון אני בין עשרה דובונים אחרים, המרצדים על הבמה בליל־חורף של חנוכה, ומרת ברקמן עומדת בצד ושרה עמנו כמנצחת... הנה מונולוג של שלום־עליכם, שלמדתיו בערבים הקרים בחדרו העקום והמרווח של יבלוקובסקי, שהתגורר בבית־עץ רועד מקור. ומנבכי־העבר נשמע קול שירה עברית ארצי־ישראלית, במסגרת מחזה נעורים שבויים על־ידי אליהו ביילס.

ולפתע אני נזכר: אבי מלא חימה על התנהגותי במחלקה, אך יותר מזה שופך הוא זעמו על ידידו־עמיתו יבלקובסקי: — הוא קילקל את בני, הוא עשה ממנו ליצן במחזות שלו!...

...האות ניתן, וקרחתו של המנהל, ד"ר ברוצקוס, האור היחידי הבוקע מחשכת אולם הצופים. שקט שלא כרגיל משתלט בארבע פינות האולם וקולי שלא כרגיל נשמע רוטט, רועד כנימת־המיתר.

— השנה אני מסיים, זוהי הופעה אחרונה וברכת־פרידה מכל אשר היה יקר לי, לכם ולנו. מאז ילד אני — הייתי מופיע מדי שנה בשנה על במה זו. ואילו עתה — שלום!

ולסיכום ההופעות, עת בחוץ מילל תן־המלחמה, והשלום גוסס ומפרפר בין חיים למוות, ברצוני לדקלם את השיר האהוב עלי עתה מכול... תארו לעצמכם, הוא עבר אפילו את הביקורת הקפדנית של מנהל הגימנסיה המחמיר בבדיקותיו...

מתח באולם ומתח בנפשי. רק קיללת סכינאי־שיכור ליטאי האורב לטרפו מפירה הס שהושלך באולם.

אני עוצם עיני לדקה, מתחיל וממשיך:

„...ונפרוץ קדימה אל תוך המערבולת... מסיכות־הגאז הישוונו זה לזה. לאחד קטן פגעתי בגולגולת, ואחד גדול דקרתי בחזה... אמא צעקה: — למה התחבאת, למה היית לאחר, איום כזה?..."

ותוך כדי דיקלום אלתרמן אני סוקר את האולם. רואה את הכול ואיני רואה כלום, רק חש פעימת־לב ודריכות שבקשב. ובמלוא־כוחותי, בקול רם וצלול ושובר־כול־הד אני מסיים:

„אל תתנו להם רובים!"

די. סיימתי. מחיאות־כפיים ואלם...

אותו לילה נדדה שנתי. חלמתי בהקיץ...

בוקר. התרגשות. לא יום כתמול. שמים בהירים־תכולים שלא כרגיל. הקיץ פלש לסתיו הליטאי הסגרירי. ברטט שבלב כמעט בבכי נפרדתי מאבי. הוא הלך בדרכו הרגילה, השיגרתית, ואילו אני — בדרכי החדשה. היה זה יומי הראשון ב„מכינה א'" של הגמנסיון העברי בקובנה. קרני־השמש בקעו מבעד לחלונות הגדולים של הכיתה וחיממו את העציצים הרבים שעמדו בכל פינת־אור. כולנו, במעגל — מעגל קסמים. וכשחזרתי הביתה, לא פסקתי מלמלמל: „על חלון ציפור יפה". היה זה השיר הראשון שלימדה אותנו מרת ברקמן...

עוד לא בן שבע הייתי, אך בליבי הרגשתי מעין מעיין של מים זכים שהתחיל גועש ורועש, שפעימתו נפסקה רק ב־1939. תחושת־המולדת העברית חדרה חיש מהר ללב, שחללו נתמלא ערגה וגעגועים, אהבה וכיסופים לארץ־אבות. כל שיר, כל קטע מהתנ"ך, כל סיפור של יבלוקובסקי על ביקוריו בארץ־הקודש, כשהם מלווים השמעת תקליטים על „אליהו הנביא" וכו', לעתים קרובות הוציאוני משלוות־הנעורים והעבירוני רחוק־רחוק אל ארץ הפלא והאביב הנצחי".

כיתה רדפה כיתה, על כל מעללי־הילדות והנעורים שהיו טמונים בהן. והנה באה תקופה, שכולה היתה קודש לקרן־הקיימת. כל בול שלה, ובו ציור של קבר־רחל, של הר־ציון, של עמק־יזרעאל, הקסים, הגביר את האהבה והמשיכה לארץ־ישראל.

היתה זו תקופת־זהב, בה היינו מסתכלים על הניימן אך רואים בעיני־רוחנו את הכנרת, הירדן... התקשרנו עם הארץ, קבלנו תשובה מתלמידים. קראנו עתון נוער „עתוננו" ובלענו כל מלה משם, מהמולדת שלנו. יצאנו למחנות, ליערות. בחוץ השתוללו נערי־גויים משליכי־אבנים, מחרפים ומגדפים. ואילו הרגשת הבטחון לא עזבתנו לרגע: ידענו, האמנו בכל מאודנו, כי אכן יבוא היום הגדול, הנכסף ורגלנו תדרוך על אדמת המולדת.

בשבתות ובמועדים מילאנו את חוצות העיר, יצאנו לשוח בשדרות־החופש של קובנה, ודיבורנו העברי נשמע למרחקים. התגאינו בשפה, בארץ ובהיותנו יהודים, שמכורתם מצפה להם בכליון־עיניים. כל אורח, שליח ושגריר מארץ־ישראל היה מפיח בנו רוח־נעורים, מחזק את אהבתנו למולדת, ששירתה — שירתנו היתה.

בחרדת־קודש קיבלנו את בשורת־האגדה, כי עומד לבקרנו גדול משוררי הדור — חיים נחמן ביאליק. בלב הולם ציפינו לבואו. והיום הנכסף הגיע.

שקט מוחלט השתרר לאורך פרוזדוריה ומסדרונותיה הארוכים של הגמנסיה. שורות־שורות עמדנו דרוכים ואחוזי־הרגשת מאושרים, כשלפתע הופיעה דמותו המחייכת והמלבבת של המשורר. הוא נכנס והוקסם. מטר־העברית, העברית היפה והארצישראלית, שניתך על ראשו, הישרה עליו רושם עצום.

מרוגשים עמדנו זה מול זה: אנו, צעירים, בוערים בלב האהבה למולדת העברית, והמשורר, ששיריו היו שגורים בפינו. הוא עבר על פנינו, נבוך, דומע, כשפניו קורנים מאושר. בירכוהו בשם התלמידים, בשם הגימנסיה — בעברית. כן, בעברית של ביאליק. והמשורר ענה במלים נרגשות, חמות...

ודבר מותו של ביאליק — בשורת־איוב היתה לנו. קשה היה להשלים עם הרעיון, שהלך ואינו עוד. צער מהול בכאב החריד את נימות־ליבנו — שכן חשבנו את עצמנו לחלק מהארץ, לשורות המילואים של צבא ארץ־ישראל...

...אביב. קרני־פז של השמש חודרות במלוא־עוצמתן לחדרי־כיתותינו, כמיטב תיאוריו של טשרניחובסקי, ששבה אף הוא את ליבנו באהבת העם והאדם שבו. אכן, רוח־נעורים מיוחדת במינה, שאין לתארה אחרי עשרות בשנים, תקפה אותנו בבוא הידיעה המרנינה, שמחר, כן מחר, יבקר אותנו נתן ביסטריצקי.

שם זה סימל לנו אז רבות. הילת האגדה על החלוץ והמולדת עיטרה אז את שמו של איש זה. שירים וריקודים ארצישראליים רבים היו קשורים בביסטריצקי — בגולה הרחוקה, הנידחת של ליטא. וכל ליטא הציונית, החלוצית קמה על רגליה בהגיע איש זה משם, מהארץ. וכאגדה היה.

באולם הגדול קידמנו את פניו. כולנו יושבים ושותים בצמאון את דבריו ובשורת־השלום שהביא לנו מארץ־ישראל. כמה עליצות, נעורים וחן־הרומנטיקה

היו נסוכים על פנינו, בשבתנו במחיצה אחת יחד עמו. סמל ארץ־ישראל העובדת, הבונה, היוצרת בשירה, במחול, בתנועה.

והנה לפתע קרה משהו: באופן ספונטאני עלו על הבמה רבים מאתנו, והקיפו את ביסטריצקי והתחילו לרקוד „הורה" בהתלהבות יתירה, כשהם שרים: „יחיה ביסטריצקי עם ההורה..."

אווירת־חג הורגשה בין כותלי בית־הספר, משהגיעה שעת ביקורו בליטא של תיאטרון „הבימה". בעיצומו של חורף יצאנו, בין השאר, גם אנו להקביל את פני השחקנים בתחנת־הרכבת. לא היה קץ לשמחתנו, משהוזמנו גם אנו ללחוץ את ידי שגרירי הבמה העברית העצמאית בארץ. כל אחד מאתנו הגדיל לעשות מחברו, בהציעו לאורחים שירות כל שהוא. אם זה סחיבת מזוודה ואם זה להתמצא בעיר.

דמעות פרצו מעיני אנשי „הבימה", בהיתקלם בנוער יהודי בגולת־קובנה, שהעברית שגורה בפיו להפליא. ועוד יותר גדולה היתה הפתעתם, משאמרנו להם, שיכולים הם לסור לחנויות יהודיות שבעיר ולקנות בעברית...

ויום חג היה לנו היום, בו הוזמננו, יחד עם שאר בתי־הספר העבריים שבעיר, לחזות בהצגה מיוחדת של „הבימה" בתיאטרון הממלכתי הליטאי, בשם: „יום ששי הקצר" לביאליק...

זכורני, כי בימי שהותם בליטא פירסמו אנשי „הבימה" מודעה בעתונות היהודית, בה הוזמנו מועמדים למשחק בתיאטרון העברי.

מכיוון שעז היה רצוני לעלות לארץ, ואני אז נער בן 15, החלטתי לנסות מזלי בדרך זו. שיננתי לעצמי כמה שירים של ביאליק וטשרניחובסקי והתדפקתי על דלתו של ברטונוב, במלון „צנטראל". כשבת־צחוק על פניו, קיבלני ברטונוב ושאל לרצוני. כן, — אמרתי — אני מוכן כבר לעלות ואפילו לנסוע אתכם.

משנודע לו, שהורי אינם יודעים על כך וכי עדיין חסר אני שנים מספר לסיום הגימנסיה, השיב את פני ריקם. אמנם, בנועם ובידידות, בהבטיחו לקבלני לאחר סיום חוק לימודי...

אלפי נימים סמויות, לוהטות ומקסימות קשרונו קשר בל־ינותק לארץ־ישראל. קשר זה חיזק את רוחנו וסייע בידינו לעמוד בפני פיתוייו של העולם הרחב והגדול למצוא את הדרך בחיים בנתיבות־גולה.

לא אחת עמדו תלמידינו, בעיקר אלה שהשתייכו לתנועות־הנוער הציוניות, במאבק קשה ומתמיד עם הורים וקרובי־משפחה, שרצו לראות בבניהם ויקיריהם עולים בסולם הקאריירה המקומית, האקדמאית. אולם כאמור, היתה זו תקופת „מרד הבן", ששמה לאל את אשליות העתיד בגולה.

...אין ספק, כי יסודות האהבה לארץ־ישראל הונחו בגימנסיון העברי בקובנה על־ידי מוריו, מחנכיו ומנהליו. היה זה אי ציוני מלא חיים ותסיסה בים האפור הגלותי היומיומי...

הגיעה שעת־מיבחן — מעבר ממחלקה רביעית לחמישית. הנושא בכתב — „האם וילדיה". המורה — נתן גורן.

זכורני, שחיברתי אז יצירה, שנושאה היה פרידת אם יהודיה בגולה מבנה

החלוץ העולה לארץ־ישראל. היה שם „תיאור דראמטי" של בכי ונהי אם ועם זאת — שמחת חיים של חברים מלווים ומקנאים בידידם העולה. ולא היה זה אלא ביטוי עז ורגשי לקנאתי שלי ולמשאת־נפשי שלי לעלות לארץ־ישראל.

„בנך יהיה סופר בישראל" — אמר אז גרינבלאט לאבי...

הגימנסיה עודדה לכתיבה, ליצירה בעברית. ידוע היה בכך יבלוקובסקי, שהיה נוהג להטיל על תלמידיו מה שנקרא על ידו כ„יצירה חופשית". ואכן, יצירות חופשיות אלו עשו את שלהן, הטביעו את חותמן על התפתחותנו ועוררוני לכתיבה וליצירה. וכדרך ילדים אחרים באותו גיל, נהגתי גם אני מפעם לפעם לרשום איזו „יצירה חופשית" פרטית, ביומן האישי שלי.

בין השאר, כדוגמת האחרים, התחלתי גם לכתוב „שירים" בשביל עצמי, סתם כך. ומה גדולה היתה הפתעתי, משניגש פעם אלי, בעת שיעור הטבע, ד"ר ברמן, בירך אותי ברוך בלתי־רגיל ולחש על אוזני, כי שיר שלי הופיע במוסך העברי של עתון יהודי יומי. גדולה, כמובן היתה התרגשותי, משראיתי את חרוזי מופיעים חיים בדפוס...

...לא היו חג או עצרת מסורתיים או אחרים, שהגמנסיה העברית בקובנה לא העבירה בהם את חוט השני היקר, שהוביל מחוצות־חורף מושלגים ומסגריר סתווי לאביב הארצישראלי ולקיץ „בארץ החמה".

ט"ו בשבט, הוא ראש־השנה לאילנות, כ' בתמוז — יום מותו של הרצל, חנוכה ופסח, היו נהוגים כאילו ישבנו בארץ ונהנים מטבעה ולא בגולת־הכפור על שמי־העופרת הזועפים שלה.

הרגשה ארציישראלית וחלוצית מיוחדת במינה היתה מורגשת בעיקר בל"ג בעומר. ההפלגות ב„קטריה" ליערות קולוטובה, הכילוי בחיק הטבע, התלבושת הקלה, ובמיוחד תרמיל־השכם הצופי והמימיה וכובע הפנאמה (למי שהצליח לרוכשו...) היו לחוויה בלתי־נשכחת, שקסם רב בה. ועל כולם עלתה בהתלהבותה ובדביקותה השירה העברית הרעננה, שבקעה מפי כל המטיילים, מקטון ועד גדול.

מי לא יזכור את „אנו נהיה הראשונים", „שם בארץ הצבי, שם בארץ חמדת־אבות", „עורה, עורה, ישראל" ועוד עשרות־עשרות שירי־מולדת, ששבו את הלב והגבירו את הכיסופים לציון... כלום אפשר לשכוח את השקיות הכחולות של הקרן־הקיימת, שהיו מלאות מפרי הארץ, לרבות חרובים, בימי ט"ו בשבט?...

היינו פושטים אז על בתי־יהודים ומתרימים אותם על גאולת הארץ...

...בצד האווירה הציונית והאהבה לארץ־ישראל, ששלטו בכיפה בגימנסיה וחינכו דורות של נוער יהודי, שרר בין כותלי בית־הספר הווי טיפוסי של תלמידים, מורים והורים. לא חסרו רגעים מבדחים, מעשי־שובבות ומעללים, כמקובל בבתי־ספר אחרים בעולם כולו. אולם, למרות הפרות־המשמעת והמשטר שררו בגימנסיה יחסי־חיבה בין המורים לתלמידים, וניתנה האמת להיאמר: אהבנו את מורינו. אמנם הצקנו להם, אך עם זאת שמר כל אחד מאתנו בליבו רחשי כבוד ואהבה למוריו...

לא־אחת היינו פורצים בצחוק, כאשר מורנו האהוב למתימתיקה, מר קפיט, היה משעשע אותנו, ללא כוונה, כמובן, באמרותיו ובפליטות־הפה המרובות שלו. למשל, היה אומר: — אַל תדברו ואַל תשתקו! קח את ההורים, לך הביתה, ומחר תבוא עם התיק! — איזה חמור חינך אותך (כך היה אומר לבנו...)! — תלמידים, הניימן כבר זז, אך השכל שלכם עדיין עומד! ומי אינו זוכר את הגימגום שלו: כך, כך, תלמידים...

וכשרצינו לתבטל קצת בשעורי המתימתיקה, היינו „מותחים" אותו ושואלים כל מיני שאלות ב„צרפתית". כך, למשל, היינו נוטלים מילים ופסוקים מה„אגדה" ומבקשים לתרגם. כמובן, שהיה „מתקשה" לתרגם מושגים כמו: „למפה דה־קיזה" או קצ'קה ווז'י ווה" וכו"...

ידענו את רחשי־הכבוד והג'נטלמניות שהוא רחש למורה הליטאית, ועל רקע זה היינו תמיד „רבים" אתו: — מר קפיט, היינו אומרים, המורה הליטאית היא אנטישמית!... היא הציגה היום ציונים רעים בכוונה תחילה! ואז היה מתפרץ בכעס וצועק: לא נכון, תלמידים, אתם עצלנים גדולים, יש לכם מורה טובה. אתם בעצמכם אנטישמיים!...

בשמשו סגן־מנהל, דאג מאוד לרכוש הגימנסיה. פעם ליכלכנו את קירות הכיתה (מ„מחלקה") בספוג רטוב ומהול בקרטון לח. משראה זאת קאפיט, בערה בו חמתו והטיל עלינו קנס כספי— באורח קולקטיבי. היינו צריכים להביא למחרת 20 ליט. מה עשינו איפוא? כל אחד הביא למחרת צנטים בודדים ושילמנו את 20 הליטים בצנטים כאלה...

ואף־על־פי־כן, כמה חיבבנו את האיש הזה, ששפע כולו טוב־לב ואהבה לתלמיד ולמוסד!...

מי לא אהב במיוחד את שעוריו של יבלוקובסקי? תמיד עליז, תמיד שמח, תמיד במצב־רוח מרומם ותמיד נדף ממנו ל„קילומטרים" ריח־בושם משופר של רווקים־דון־ז'ואנים... בעיקר „התרשמנו" משעורי הדיקדוק שלו. ידענו, שלא היתה זו נטייתו הטבעית ואף לא התחביב שלו, ולכן לא התפלאנו לשמע הסבריו בדיק־דוק. היה מלמד ככה:

— הלכתי, הלכת וכך הלאה הלאה... וכך קראנו לו תקופה מסויימת: „כך הלאה וכך הלאה"... ולחייו של מי לא הסמיקו מצביטותיו הקטלניות של יבלוקובסקי, משהיה נטפל לאיזה תלמיד ומחבב אותו?...

כלום היה נשף אחד בגימנסיה, שליבלוקובסקי ולהומור הטבעי שלו לא היה חלק בו?... ומי לא ידע בעל־פה את „עבודות־הבכתב" שלו, כשהיה מכתיב את הטקסטים שלו: „באור מכירים את העור", „הכר את קר", „הילד תעה בעיר, והתלמיד טעה במחלקה" וכו'. והיה כי טוב ליבו בהומור, היה הופך לא־אחת את השעור לתדריך במשחקים מצחיקים...

אכן, לא היה בין תלמידי הגימנסיה אחד שלא אהב ולא חיבב את האיש הזה. ומה גם שתמיד זכרתי לו את „חסד נעוריו". — בחלותי פעם, בעודני ילד,

במחלת הסקרלאטינה, בא הוא לבקרני וזרק לי מרחוק, למיטת־חוליי, צנצנת־בושם צרפתית...

לעולם לא אשכח חווייה מיוחדת במינה שעברה עלי בקשר לאיש אהוב זה. הדבר אירע לאחר שיבלוקובסקי עלה ארצה והיה מזכה אותנו במכתבים משעשעים, ולפעמים גם נוגים למדי, בהם היה מתגעגע לא אחת לתלמידיו האהובים מקובנה.

היה זה בקיץ. שהינו אז בקיטנה קאצ'רגין שליד קובנה. כדרכי ישבתי ליד חורשה קטנה, כשכולי שקוע בהרהורים. מרחוק הגיע אלי צפצוף ה„קטריה". שהתרחקה מחופיה של קצ'רגין. לפתע התחלתי מבחין בדמות תמירה, ההולכת ומתקרבת אלי. וככל שהתבהרו והלכו קווי־הדמות, סברתי יותר ויותר, שאני חולם בהקיץ אולם לא עברו אלא דקות מיספר וידעתי אל־נכון, שאכן, מציאות היא זו: לפני ניצב במלוא שיעור־קומתו יבלוקובסקי בכבודו ובעצמו, וכבר מלטף הוא את ראשי וכבר תוקע הוא לידי שוקולד ארצישראלי..

נרגשת ביותר היתה הפגישה, ולא אשכחנה לעולם...

בניגוד לתכונותי „היסודיות" בבית־הספר להשתובב „קמעה" ולהרגיז קצת את המורים — הייתי רציני „מאוד" בשעורי הציור והשירטוט של אליהו ביילס. הסיבה היתה נעוצה, כנראה, בחולשתי לציור. כלומר, הייתי חלש בציור. התנחמתי מבחינה זו בסיפוריו של אבי, שאף הוא לא זכה מימיו לציון יותר גבוה מ־„2" בציור. עם זאת הייתי תמיד משתדל להיות חרוץ בשעורי הציור, ולאחר שבכל ציור הייתי מצייר (איכשהו...) את הבית השיגרתי שלי, כשלידו הבאר הפרימיטיבית מימי־הביניים, הייתי מתנדב להביא מים בכלי של ביילס. ומכיוון שכלי זה היה קטן למדי, יכולתי ליהנות מהבאת מים כזאת פעמים מיספר, והעקר — שלא להתענות בציורים ייתר־על־המידה. מאד פחדתי מגערותיו של ביילס, כשהיה מרים את קולו הגרוני וצועק עלי, שאני מפריע לו. את פחדי זה לא ידע מורי לציור עד היום, שכן חששתי, שכעונש יטיל עלי לצייר סוס, והיו לי כל הסיכויים לצייר במקום זה משהו בין כלב לפרה — והרי עתה מותר לגלות סוד זה.

עם זאת חיבבתי מורה זה, שסימל בעיני ובעיני חברי את דור המורים הצעיר, מלא המרץ והאהבה למקצוע, שהיה גם מקדיש רבים משעוריו לבעיות פסיכולוגיה ואופי. כך, למשל, נודע לי מפיו, שבמקרה הטוב ביותר אפשר לסווג אותי כסנגביניקן...

בשנים האחרונות כבר אי־אפשר היה לתאר נשף או מסיבה בגימנסיה, בלי השתתפותו של אליהו ביילס.

אחד החידושים החשובים שלו היה — שילוב הווי, שירה וריתמיקה ארצישראליים במחזות והצגות, שהיו לא־אחת פרי יוזמתו האישית בשיתוף תלמידיו.

...וכיצד אפשר שלא לזכור את ידען העברית המובהק, שלימד אמנם גיאוגרפיה, הוא פינצ'וק. נמוך־קומה, צרוד־קול ובעל מבט מקפיד עד להצחיק, היה מטיל אימה חיצונית על המחלקה, עד שנהימה של אחד התלמידים (במקרה זה „גם" אני) היתה מפרה את שלוות ההסברים על הקנגורו באוסטרליה.

בייחוד זכורה אמרתו, שהיתה לשם דבר: — מהדיבורים והשיחות, אוזני כבר כואבות!... מה שהצחיק במיוחד היה מקלו. הוא היה נוהג לאחוז במקל גדול וגבוה ממנו, ובקושי היה מגיע למפה. עם זאת ניחון בכשרון הסברה מצויין ובאינטליגנציה רבה, שבאה לידי ביטוי נמרץ בתשובותיו הקולעות לכל התשובות ה„פרובוקאטיביות" שהיינו מציגים לו...

ומי אינו זוכר את שעורי ההיסטוריה העברית של ווטרין, שיחד עמו היינו נרדמים, עד שהצלצול היה מעירנו משנתנו...

נעים הליכות וענוו היה, צנוע וטוב־לב, אובייקטיבי וחביב על תלמידיו. ציוניו ביומן היו זעירים למדי, שכן נכתבו, בניגוד לשאר המורים, בעיפרון זעיר־קטן, שהיה עולה פחות מעיפרון גדול יותר.

לצערנו הרב, לא זכינו ליום, בו נראה את מורנו לליטאית, מר קסלר, מחסידי־אומות־העולם, מביא עימו מביתו לארוחה משהו מלבד גבינה צהובה.

בדרך כלל, הצטיין באורך־רוח לתלמידיו. אולם לקה באלרגיה מיוחדת מבינה כלפי העצלנים. „אַסי טינגיניס קייפ מאיישאַס" (למי ששכח ליטאית: „הנך עצלן כמו שק") — היה טוען כלפי אלה, שנראו לו כאדישים לשפת קודירקה ומאיירוניס, באראנאוסקאס וז'מייטה...

טיפוס מיוחד במינו היה, ללא כל ספק, המורה לגרמנית, נסלשטראוס. מורה זה לא התחשב במיוחד בתחזית מזג־האוויר, ו„ביום קיץ, יום חום", היה, למען ייתר־בטחון, מופיע בערדלים ובמטריה רזרבית. ביום החם ביותר היה משרה רוח צוננת ב„מחלקה", מכיוון שתמיד היה מצונן.

בניגוד לי ולחברים אחרים, היתה הגרמנית שגורה היטב בפיו, ולא אחת לא היינו מבינים איש את רעהו. כך, למשל, כשהיה קורא לי „לענות על השעור", הייתי אני מדבר על „שיסר", בעוד שהכוונה היתה, לפי דבריו של נסלשטראוס, ל„יגר" (לא היה בי ספק, כי הצדק עימו...) לי היה יותר קל לספר על מעשיו של ה„אינגל", ואילו הוא טען, ש„יותר" נכון להגיד „יונגה".

זכורני, שאחד מחברי, לאחר שבקושי סיים הרצאה מתומצתת של פרק מסויים מ„וואלנשטיין", העיר לו נסלשטראוס בשקט, בצנעה ובאדיבות: — איך מוס איהנן מיטטיילן, דאַס אים דויטשן גיבט עס אוך אַנדונגן..." (עלי להודיעך, כי בגרמנית יש גם סיומת...").

מורה זה, שהיה גם איש־מדע מובהק, היה מעסיק אותנו לעתים קרובות ב„עבודות בכתב" על נושאים שונים. אולם הנושאים השונים לא מנעו ממני להתחיל כל יצירה במלים: „שוער איז דער קאַמפף דער מענטשהייט אומס דאַזיין" („קשה מאבק האנושות על קיומה"). מה שבא לאחר־מכן כבר לא עניין אותי, מכיוון שאוצר־המלים בגרמנית היה מצטמצם והולך, עד שהצילצול היה פודה אותי מסבל זה.

בימים שלא ידעתי את השיעור, הייתי מוצא לי מייד חבר־לצרה, וע"י תחבולה מסויימת היינו נמנעים ממצב בלתי־נעים, במקרה שהיה קורא לנו המורה

לגרמנית „לענות על השיעור". היינו מתחילים להתכחש במכוון, והוא היה מייד מרחיקנו מהמחלקה, דבר שציפינו לו בכליון־עיניים.

למזל־ביש דומה. ואולי חמור יותר עוד, זכה מורנו לאנגלית, מר ינקלביץ'. כולו שופע טוב־לב, סבל הוא מאתנו, כנראה, יותר מכולם. העילה לכך היתה העובדה, שהיה יוצא־דופן מבחינת השפה המדוברת בגימנסיה. הוא לא ידע עברית ודיבר יידיש. ודבר זה היה מצחיק אותנו עד דמעות.

על רקע זה, כמובן, היו הרבה „אי־הבנות" ביננו. כשהיה פונה אלי וטוען לעומתי, ששרתי והפרעתי, הייתי עונה לו: „מיסטר טיצ'ר, טעית — אין לך חוש־שמיעה מפותח...." ואז היה פונה משום־מה ליושבי „הספסלים האחוריים" וצועק: הספסל האחרון, לצאת! מילאנו מייד, כמובן, את מיצוותו והיינו אוחזים בספסל האחרון ומושכים אותו מהכיתה, כשכל ה„מחלקה" פורצת בצחוק פרוע.

אולם צחוק בצד: פעם תפס אותי בחולצתי וקרע אותה לגזרים. העמדתי מייד פני בוכה, והוא החוויר כסיד. מייד שאל אותי, כמה עולה חולצה ורצה לתת לי כסף לקניית חדשה...

מורה זה היה, כידוע, חזק מאוד ולא אחת הפעיל כוחו זה נגד תלמידים ונגד רכוש הגימנסיה כאחד. ומעשה שהיה כך היה:

פעם „הזמנו" הפרעה מבחוץ בעת „עבודה בכתב". כלומר, התקשרנו עם אחד התלמידים, שהיה בדרך כלל מבלה יותר במסדרונות מאשר במחלקה, וביקשנו ממנו לארגן דפיקות בדלת. התלמיד, ששמו היה „מוטייה", הסכים לכך בקלות.

אך התחיל השיעור, התחילו להישמע דפיקות בדלת. דפיקות, שהלכו והיו לחזקות יותר ויותר. בקושי התאפקנו מצחוק, בעוד שפניו של ינקלביץ' הלכו והסמיקו יותר ויותר מרגע לרגע. חשנו, כי עוד מעט תבוא ההתפוצצות. ידענו, כי לעצור בעד „מוטייה" כבר מאוחר, ולכן — „כאשר אבדנו — אבדנו". כלומר, ינקלביץ' — „כאשר אבד — כן אבד...". אולם ינקלביץ' החליט הפעם לקבל את האתגר. הוא נעמד ליד הדלת, כשהוא עומד ומכתיב את המיבחן. והנה נפתחה אט־אט הדלת, בלי שהרגיש בכך, ועל ראשו נפל מטאטא, מאותם המטאטים המפורסמים של בנדיקט. קמה אנדרלמוסיה במחלקה. קפצנו ממושבינו, כדי להציל את המורה" מסכנת פורענות. אך הוא כבר לא היה. כחץ מקשת רץ הוא למסדרון, כדי לתפוס את זורק המטאטא.

ואילו אנו — סגרנו את הדלת ועשינו את עצמנו שקטים וחרוצים: פשוטו־כמשמעו, ניצלנו את הזדמנות היעדרו והתחלנו להעתיק איש מרעהו את החומר. כלום היתה עוד שעת־כושר יותר טובה מזו?...

בינתיים הגיעו אלינו קולות רמים, הבוקעים מהמסדרון. משפתחנו לאט את הדלת, ראינו את מורנו־ידידינו עומד ליד כיתה סגורה, שדלתה היתה נעולה, ומושך בכל כוח תוך כדי צעקות עד לב השמים: בריונים, חוליגנים, פיתחו את הדלת! אני אראה לכם! פיתחו את הדלת!

מזיע כולו, נושף בכבדות וצועק בלי הרף משך ינקלביץ' את הדלת, עד

שזו נכנעה ונקראה לרווחה: אולם מה מופתע היה, כי הכיתה היא ריקה וכי אין בה נפש חיה... כלום יכולים תלמידים לתאר לעצמכם מקרה מצחיק יותר מזה?...

בימים „כתיקונם" היינו תמיד מגלים רגישות־ייתר למוסיקה — דווקא לא בשעורי ה„זימרה", כי אם בשעורי האנגלית.

משהיה ינקלביץ' מפנה את עורפו אלינו ומתכונן לרשום משהו על הלוח, היתה כל הכיתה קמה ושרה בקול מקהלה אדיר קטע מהאופרה „כרמן". כך נמשך הדבר רבע שעה, עד שההתקפה המוסיקלית היתה מסתיימת, וקול המקהלה היה מתחלף בקול סולו. במקרה זה היתה ניתנת זכות עדיפות לאריה של טוראדור...

לבסוף נמאס גם זה, ומשהיה נשמע קול הפעמון, היינו מתחילים, כמעט בכל שעור, באותה פיסקה מה„גרמר": איי גו, יו גו וכו'.

פעם אחת שאל ינקלביץ', מי יודע, מה הוא ה„אדברב" של טרוס (אמת). שקט השתרר בכיתה. רק אני הרמתי ידי. מרוצה „מידיעתי", נתן לי ינקלביץ' את רשות הדיבור. „טרוסיקס" — אמרתי, ומייד קיבלתי... צוו־תנועה למסדרון — אל השמש ואל הרוח...

אולם את הסוד הגדול לא ידע ינקלביץ' בעצמו: ביניינו, לא אחת שיבחנוהו והיינו מביעים „צער" על שהטרדנוהו בצורה כה זואולוגית...

דומעים, דומם ואבלים הלכנו מאחורי ארונו, בלוותנו אותו לדרכו האחרונה, כשזכרונות־תעלולים צורבים את ליבנו ומייסרים את מצפוננו.

...למורה אחד היתה לי גישה „אישית" מובהקת. כלומר, אני טענתי, שיש לו גישה „אישית" אלי. עד היום אין זה ברור לי כלל וכלל, למי מאתנו היה תסביך זה של „גישה אישית". בכל אופן, ידועה לי הסיבה בלבד, כמובן, לדעתי: ובכן, אותו מורה, אלתר שניידר, לא יכול היה, כנראה, לסלוח לי, שאי־פעם היה דייר־מישנה בדירתנו וכי בהיותי ילד, הרהבתי עוז והורדתי ממנו את שמיכתו. אני טענתי לעומתו, שעשיתי כן, מכיוון שהתעצל לקום. אולם כל טענותי נדחו על ידו, ובראותו במעשה זה חוצפה שאין כדוגמתה, גילה יחס עויין לידיעות־במקצועו.

מילא, אם המדובר בחשבון שלימד לסירוגין, הייתי מוכן להסכים עימו. אולם לא כן במקצועות אחרים, כמו עברית, למשל...

שניידר, שמשום־מה הזכיר את משחק הפטר, שהיה נפוץ בליטא (מעין קלף ועליו פרצוף של כושי), הצטיין בהברקותיו המוכתבות. ואם שניידר סיפר הלצה (ולמען האמת, היה נוהג לספר אותה הלצה פעמים אחדות), הרי שנאלצת לצחוק, אם מרצונך הטוב ואם מאונס. ומי שלא צחק בו ברגע, נחשב על ידו בפולנית (שפה שלמד אותה, כנראה, בהיותו תלמיד־ישיבה), והיה מרבה לספר כבוד וכעם־הארץ. כך, למשל, רצה שניידר להפגין את ידיעותיו הקלושות בפולנית (שפה שלמד אותה, כנראה, בהיותו תלמיד־ישיבה), והיה מרבה לספר את הבדיחה הנדושה על ה„ייגו חכמה", כלומר: צו ניה ייגו, טו חכמה, ואילו צו חכמה, טו ניה ייגו... (מה שלו שלו — הרי זו חכמה, ואילו אם זו חכמה, הרי אינה שלו...).

לא אחת, כדי לחפות על עצלנותו לחדש בשעור, היה מאשים את תלמידיו בעצלות, בהעמידו פנים, כי מדי שעור יש לחזור על החומר הקודם. עם זאת בשעות הפנאי, עוד בהיותו רווק ולפני שהתגורר ליד שוק הסוסים, נהג לשחק שחמט.

שנים רבות התהלך ביניגו רווק, עד שהצליח להתחתן. השינוי שהורגש מייד לאחר־מכן באורחותיו האישיים היה זה, כי את ה„שלייקס" (הכתפיות) שלו, שהיה מפגין את נוכחותן, קבל עם ועדה, היה קושר לא לכפתורים אלא לגפרורים. ואם רצה מישהו להדליק סיגריה וחסרה לו אש, היה נאלץ לפנות ל„שלייקס" של שניידר.

לא אחת היה מתחקה על עקבות תלמידים, ולפעמים לא בחל גם עקבות של תלמידות, כשאצבעו הגדולה והענקית, שהיתה תמיד בפעולה מסויימת מאיימת עליך, כאילו רצה להגיד: — חכה, חכה, עוד „אדפוק" אותך!...

שעוריו היו בכל־זאת מעניינים ומאלפים. בעיקר הצטיין בהוראת חינוך וגימוסין, דבר, שהיה רגיש לו, כנראה, בימי נעוריו... אם איני טועה, הרי זכור לי שם של תלמיד אחד, לפחות, שהצליח „לסדר" את שניידר.

היה זה, כמדומני, משה'לה סודאַרסקי. בראותו את שניידר, היו תמיד תוקפים אותו מיחושי־בטן. משהיה שניידר שולח אותו לרופא, כדי שימדוד את החום, היה סודארסקי חוזר, כשמד־החום שבחובו מראה על 39—40 מעלות חום — שכן בדרך מן המרפאה ועד לשניידר, שהלך בינתיים לסעוד את ליבו, מספיק היה סודארסקי לשפשף את מד־החום כהוגן ולהעלות את החום לעצמו עד למעלות השיא.

מלבד זאת, חיבבתיו מאוד, וזאת גם משום כך, שהיה אחד המורים הבודדים, שחיקויים היה קל והיה גורם הנאה לי ולצופים כאחד...

על כל קיר צדדי, אם במסדרון ואם ב„בית־הכבוד" היה ניכר רישומו. קריקטוריסט אלמוני מכל כיתה היה מנציח אותו, כשסימני־ההיכר שלו היו שפתיים עבות תחתונות ומשקפיים עגולים־עגולים. שערה וחצי כיסו את ראשו המקריח, והוא כולו אמר ספרות, פיוט, אוכל טוב ופובליציסטיקה מפלגתית לוחמת.

משהיה נכנס לכיתה, היתה הריצפה כמעט מתמוטטת, שכן הליכתו הזכירה הליכה של פיל במרחב היערות. הוא לא עסק בקטנות — בלימוד היומיומי השוטף כמעט שלא עסק. הוא התעניין בעיקר בשאלות השעה תוך ניתוח הגורמים החברתיים המתקדמים המאצילים על תהליך הסוציאליזציה של המחשבה.

רוח־נעורים היתה מפיחה בו אמונה באדם ובאדמה. ובהופיעו לפרקים במיטינגם מטעם הצ. ס., היה יורה אש־להבות נגד שני קיצונים בדור־התחייה: השומר־—הצעיר מכאן והרביזיוניסטים — מכאן. וכשהעיז מישהו להפריע לו, היה קם וצועק במלוא־כוחו: „סמארקאצ'ס", „פאסקודניאקיס", ואַן, לכל הרוחות!"...

עם זאת אחת מחולשותיו העיקריות היתה קשורה לאהבתו לטבע ולפרי. מזה האחרון ביכר במיוחד את משפחת ה„צרנגוזס", ואוי לה לכיתה, אם היה נכנס אליה, בלי שאכל קודם־לכן „צ'רנגוזס". עד כדי כך קיצוני היה מבחינה

זו, שלא יכול היה לתאר לעצמו, שבתו שלו, אביבה, לא תטעם אף היא „צ'רנגוזס".

אומרים, שלימד היסטוריה וגם ספרות. אנו, בכל אופן, הרגשנו, שעומד לפנינו אדם משכיל, שאין כדוגמתו, הבז לקטנות של שעורים שיגרתיים, ולכן לא־אחת היה ברצון מקבל את הערותינו, שעדיין לא הגענו למיכה־לייב לייבנזון וכי המדובר לפי שעה בילי"ג בלבד.

המפות המסורבלות, שתלו מעל לוח בכיתה, לא עניינו אותו ביותר, ורק היה מסביר מרחוק, היכן נמצאת העיר המבוקשת על־ידו, בעוד שאנו ראינו, כמובן, עיר בקצה אחר. אולם לא זה העיקר. ברוב המקרים היו שעוריו עוברים כה מהר, עד שבסיומם היה מספיק אפילו לכתוב מאמר ראשי בשביל „דאס וואָרט".

דל־אמצעים היה, כנראה, מכיוון שלא אחת היינו נאלצים להלוות לו 15 צנטים, כדי שיוכל לקנות, נעבעך, לימון להרוות צמאונו.

איש־ספרות ומדנים היה, שהכל חיבבוהו ואהבוהו עד אין קץ. בפרט אהב הוא את כל אלה, שקראו את ספרו „בתיה חן". ואוי לו למי שלא קרא ספר זה לפחות פעמיים.

כזה היה נתן גרינבלאט, מטובי המורים ומעמודי־התווך בציבור היהודי המאורגן בקובנה, ובכלל בכל ליטא האדירה... אהב מאוד את תלמידיו, היה עומד ומשיח לפניהם מליבו על תלאותיו ודרכו שלא תמיד סוגה בשושנים, שכן איש־ציבור גם היה והעניק להם ממיטב המחשבה היהודית המשכילה והמתקדמת.

היה אדם, שכל ימי חייו למד, השתלם והרחיב דעת. עמדה לו עקשנותו, אומרים, ולאחר 11 נסיונות עבר גם את הבחינה בשפה הליטאית... איש ההומור הטוב היה, מתבדח, פיקח, ידיד טוב ורע־אמת — אפילו ברחוב דיזנגוף...

— אה, אה, נו, נו, בוא־נא הנה, בחור! אַל תצטדק, מכירים אותך! — בהישמע מילים אלו, לא היה עוד ספק בליבו של אף תלמיד, כי ד"ר ברמן בשטח, ואם הוא בשטח, כדרכו בקודש, הרי יש להימלט מכאן, שמא ישיג מבטו גם אותך ואותו ואותי...

בשעורי הטבע שלו, היה מרבה לספר על צמחיית הארץ, כאילו נולד בה והכירה מקרוב. אהב לא־אחת למלא חלל ריק, בהיעדר מורה, ולא־אחת „הכביד" אוכפו עלינו, במקום שעור התעמלות, במחקריו הלשוניים, שנבעו מידיעה עמוקה בשפה.

— טס! היה מכריז בכל עת חגיגית, אפילו בנשף פורים. שכן תמיד היה בתפקיד, במדים, ובתור כזה הכירוהו תלמידיו. קולו הסתלסל־ניגן לא פעם מקומה לקומה, כשקבוצת תלמידים, שהוצאה מהשעור בשל „התנהגות טובה", היתה נמלטת על נפשה אפילו עד לקיוסק של קומאש (בית־הגלידה המפורסם בקובנה) שברחוב וילנה.

אהב לארגן את ה„קלובים" (מועדונים) למיניהם, לסייע בטיולים ובהפלגות, כדי להרחיב אופקים ותוך כדי־כך להבין לציוץ ציפורים...

העברית היתה שגורה בפיו, עד שחשב לחטא־בל־יעבור, אם ההין מישהו מהתלמידים, אפילו מההורים, לפנות אליו ביידיש...

לאחר שעות־הלימודים סגור ומסוגר היה, בדרך כלל, ואיש לא ידע נתיבותיו האישיים, הפרטיים. נדמה לי, כי מחצית הגימנסיה ואולי יותר מזה, לא ידעו היכן הוא גר. רק זאת ידעו, שהוא מתגורר אי־שם בקובנה, הבירה הזמנית של „ליטא שלנו"...

ובכל זאת, לעתים, משהגיעו הבנים והבנות לפירקם ועמדו על סף סיום חוק לימודיהם, היה מופיע לפתע במעגלם וחוטף שיחה תוך חיוך של אב הנוטל פרידה מבניו־נאמניו. נענועי־ראשו התמידיים, לכאן או לכאן, הביעו לא־אחת את מחשבותיו העמוקות. אך מי ידען... ותוך כדי נענועים אלה היה מראשוני המורים, שהגשים והלך לארץ־ישראל...

...כרגיל, שעור התנ"ך. זימזום דבורים כמו בכוורת גדולה אחת מקדם את פני המורה. פניו חמורים, ממש כפני סנחריב, מלך אשור. שפמו המהודר והצבוע (ללא ספק) מתנענע הנה ושוב, ואילו מקולו בוקע קול־צריחה היסטרי, שהתלמידים מעריכים אותו כ„קול קורא במדבר". היומן הגדול והשחור נופל כרעם על השולחן, ודפיו עפים לכל עבר, על כל הרע והטוב שבהם...

המורה לתנ"ך מעוצבן היום שלא־כרגיל. הרוב המכריע של הכיתה הופיע בלי כיפות. צעקות, צריחות: — הי, אתה שם, צא מהמחלקה! — מה פירוש, שאינך רוצה? — צא, אמרתי לך! — אם לא יהיה שקט, אקרא למנהל. — טוב, אני הולך! — לא ללכת, — אז שבו! היום אנו לומדים על ישעיהו הנביא. — ובכן, אברמוביץ', התחל. — במה להתחיל? אינך יודע? לא צריך! התחל אתה, נחומזון. שה, שקט! אני אומר זאת בפעם האחרונה!

ונדמה לך, כישיני־הזהב התותבות של לידסקי עלולות לנשור בזה הרגע.

— כן, מה ברצונך לומר? מה? אין אלוהים? פרחח! מי לימד אותך! שם בתנועה לימדוך כך? אספר לאביך! צא מכאן, חצוף! החוצה!

— אתה רוצה לצאת? צא! אבל אַל תחזור! טוב, חזור! אין לי כוח מהבחור הזה! טוב! ענה! לך! שב! עמוד! טיפש! חוליגן! הביתה! הביתה! איני רוצה לדבר אתך! אני מוציא אותך ומוסר את העניין למועצה הפדגוגית! גויים אתם, גויים!

השעור נגמר. בפרוזדור, בהפסקה, מסובבים התלמידים את לידסקי ומנחמים אותו: מחר נהיה בסדר, אַל תעשה כלום. הוא מבטיח. למחרת חוזר אותו חזיון לעתים רחוקות בלבד היה איזה חיוך מאונס מתגנב מעבר לשפמו המבהיל. ובכל זאת — איש מאתנו לא שמר לו טינה. הכל חיבבוהו מפנים לשורת־הדין. בא־בימים היה, אך מלא מרץ וכוח. כל הכבוד! ואחרי־ככלות־הכל, מה הוא אשם, שנתנו לידיו מקצוע כה קשה!...

כולנו אהבנו תנ"ך, אך לא הקונצים של לידסקי — גם זאת שמעת במסדרון, כשמישהו ממורמר היה טוען בכי, לאחר שקיבל ציון „2" בתנ"ך.

— פה, התבייש לך, אינך יודע תנ"ך — היה מפטיר לידסקי לעבר התלמיד הכושל ומלטף בטעות תלמיד אחר, שהיה נקלע למחיצתו...

ובכל זאת, מי לא ידע תנ"ך, בסיימו את הגימנסיה?...

—לויטן, מה אתה עושה במסדרון, מדוע אינך במחלקה?

— עכשיו תנ"ך אצלנו, ואתה יודע הרי, שגירשו אותי מהשעורים האלה לשלושה חדשים.

—טוב, אַל תסתובב בפרוזדור, לך לחצר...

— דו־שיח זה היה די שכיח ביני לבין המנהל שלנו, ד"ר ברוצקוס. קר־מזג ורוח היה ניגש אליך, תוקע בך מבט ספק רציני ספק אכזרי מבעד למשקפי־הפנסנה הלבנים שלו, וממש צמרמורת היתה תוקפת אותך, כשהטמפרטורה יורדת בתוכך מטה־מטה, עד לנקודת האפס, היא נקודת־הקיפאון.

מוזרות היו הליכותיו. היו מקרים, עת הייתי מטייל להנאתי בפרוזדור, לאחר שגירשוני מהשיעור, ולפתע הייתי מבחין במשהו נוצץ, קרוב לקיר. בהתקרבי ובלכתי בכיוון לאור המנצנץ, הייתי מזהה יותר ויותר את ד"ר ברוצקוס, כשקרחתו נראית מרחוק, ואילו הוא רכון על הקיר ובמחק מיוחד מוחק כל מיני ציורים „ואנדאַליים" שעל הכתלים החומים של המסדרונות הגימנסיה. סבורני, כי מלבד היותו מנהל, אהב גם מלאכה זו, שגרמה לו הנאה מיוחדת, שכן תמיד מצא עיסוק בתחום זה...

רעש במחלקה, המורה אינו משתלט על התלמידים, לפתע נפתחת הדלת, והוא ניצב בה. במבט חודר סוקר הוא את כל המחלקה, עד שבקושי מפליט הוא צעקה צורבת כצריבת חרולים: „שקט!". כשידיו משולבות אחורנית, הולך הוא בהליכת כומר הנה ושוב, עד שהשקט חוזר על כנו.

בעת ההפסקה הגדולה, כאשר כל התלמידים והמורים שקועים באכילה ובשתייה, מסתובב הוא על פני מסדרונות וכיתות ומחפש. מה שהוא מחפש, כנראה שאינו יודע בעצמו.

עצם הופעתו ונענועי ידיו בעזרת שרווליו הדקים והצמודים, מטילים פחד ואימה על מחצית התלמידים, העומדים בפני גמר השליש וליבם דופק מחשש, שמא ייכשלו. הוא נוקב בשמות התלמידים, כאילו הכירם מיום היוולדם ממש. ותמיד, לעזאזל, יש לו מה להעיר. פה הלבוש מרושל, פה הידים מלוכלכות, פה הצפרנים ארוכות מדי, פה הבחורות אינן מסורקות כראוי, ובכלל — מעולם אינו שבע־רצון.

אלי, אלי, כיצד אפשר להשביע את רצונו של ברוצקוס? איש אינו יודע — לא המורים ולא התלמידים, הרואים בו מלך שליט בלי כל התחשבות בדעת־הקהל.

לעתים היה יורד ממרומי־האולימפוס ונכנס למשא־ומתן עם הכיתה. מה, המורה אינו טוב? אין זה עניינכם! — מה? אתם רוצים לארגן פה אסיפות, ריקודים? — לא בגמנסיה. מה, אתם משחקים כאן כדורגל? — לא עכשיו, לכו הביתה, אמא מחכה לכם!

ואין עוזר כלום, אפילו לא החיוכים הידידותיים לבנדיקט. ברוצקוס נתן הוראה, ועל פיו יישק דבר. בקושי אומר הוא שלום, ומעולם אינך יודע, האם התכוון אליך או למישהו אחר. אך ברוצקוס יודע גם להיות מורה, מסביר —

בפיסיקה, בטבע. פעם למדנו יותר מדי זמן על האוזן. הוא העיר על כך. מה יש — אמרתי — הרי יש לנו שתי אוזנים! — ורק אז ראיתיו צוחק לראשונה!.

תמיד חוסך, מקמץ ידו, אינו נותן, אינו מוותר —הכל למען הכלל, הכל למען הגימנסיה, פחות למען האינדיבידואום. וכל זאת — כנראה, אינדיבידואליסט היה — מי יודע?

איש־תרבות יפה־רוח היה. אצילי־נפש ודואג תמיד. הליכותיו שימשו דוגמה נאה לאיש הדיוק והמדע המדוייק. בהיפרדו מהגימנסיה, אמרנו לו שלום מלב אוהב ופתוח...

בגימנסיה קרא הוא לי „לויטן", לכן אקרא גם אני לו „לויטן". ידע שפת־ציזר ודיבר לא אחת כדבר קאטילינה. אהב את העולם ואת בית־הספר, וכל אשר מסביבו, אהבת הוֹראַציוס — תמיד נכסף לתקופת־הזהב כאשר גם הוא היה שווה עם שווים, עד שהכריעהו אסונו בראשית דרכו בשבילי הפידאגוגיקה. שמיעתו נעשתה לקויה. העמיד פנים, שאין כמותו חמור, קפדן, נוקשה, ולמעשה שיכך כעסו בהומור טוב.

בכיתה שכולה קשב ורטט, כשהלבבות הולמים מפחד מראהו הזועף, היה מפליט לפתע: — כתבו את התאריך ואדוני יאריך. אהב להטיף מוסר, ואוי לו, לתלמיד, שנעץ בו את מבטו המחנך, כששערותיו לא היו מסורקות כדבעי. ידעו הכל, שהפעם קרבה והולכת סופת־זעם, שעוד מעט וירעדו הסיפים, מכיוון שבביתו אירע, כנראה, משהו: בנו הרגיזו, בוודאי. מה פירוש הרגיזו? — לפני שהלך לאסיפה בתנועה, לא ידע את המלים החדשות בלטינית שלמד, והבן נמלט מחוסר פנאי לשנן אותן. את מי ש„קילל", הזכיר שמו „לדיראון עולם". אהב בנבכי־ליבו — כי לא היה תלמיד שלא היה יקר לו. ואפילו גדול השובבים והמרעים. לא־אחת לימד „במקהלה", עד שבלילות חלמנו חלומות לטיניים: והנה את ציזר אנו רואים ואת גליה המחולקת לשני חלקים, ואת הסינאט הכל־יכול, ואת ספינות־המלחמה הרומיות בנצחונן ובתבוסתן, ואת לויטן בדמות של ציצרו הנואם, הנואם, הנואם ואינו מפסיק, עד לצילצולו של בנדיקט...

וכשם שהירבה לדקדק בשעורים האין־סופיים בפלפוליסטיקה הלטינית, כן היה מקל במיבחנים, כדי לאפשר לאחרון התלמידים ליהנות מחופש־קיץ בלי בחינה חוזרת...

ידע בעל פה את הסעיפים וסעיפי הסעיפים של המחברים הרומיים, ומשהגיע למישקל ההקסמטר, כאילו שאחזו ידיו בבאלאלייקה האהובה עליו, מימי נעוריו, עת ניצח על תזמורת מיתרים...

את תלמידיו אהב לראות לא רק בכיתה, אלא גם במיגרש הכדורגל במיגלשת־החורף, שם היה מופיע ומפתיע בקלותו, למרות כובד־גופו האלפאַנטי.

בהיפרדי ממנו, לא ידעתי, שלא אראנו לעולם: טוב־לב, כסוף־שיער ואובד־עשתונות על אבדן עולמו הציוני השארתיו עומד ונועץ בי עיניו הבוהות לעולם, לעולם...

...לילי־כוכבים. לא הרחק מהגימנסיה נופל אורו של הירח לניימן. אנו

שטים בסירות. קול דממה מסביב. מפינו בוקעת שירה עברית טהורה, מלאה רגש ואמונה בעולם שכולו טוב, בתקווה לשוט בקרוב בירדן, בכנרת... מעבר לחוף עונה לנו הד צריחות של שונא־יהודים. פעמי אביב וציוץ ציפורים, אך הנאצים כבר חוגגים נצחונם הראשון, בהטילם חיתיתם על אירופה ומלואה...

שירי רחל רפים והולכים, דועכת הלהבה... יום יום וחידושיו, שינוייו. בתי־הספר העבריים נסגרים. מאות תלמידים עומדים ומבכים את הגימנסיה העברית בקובנה, זכר לימים עברו...

...בלי אם ואב, בעילום־שם — מובילה הדרך מזרחה. מאחור: עיר־לא־עיר ואלמונים משליטי־חוק פרעות ונקם; אנדרלמוסיה ובהלה ואכזבה משלטון; נשיקת־פרידה חטופה ושלום (האחזור עוד מעט? ואולי לעולם?...) תיקווה כמוסה של „השנה הבאה בירושלים"...

...שחר מפציע־קודר, ערפילי, מטושטש. לא חבר, לא רע, לא ידיד, לא קרוב וגואל. זרות מימין ומתיחות משמאל — פרחים רמוסים וורדים הפויי־ראש. בדרכים אבילות־עכורות, בחברת מוכי־גורל וצלמוות נע אני, הרחק־הרחק מבית וממשפחה. מטוסי־אוייב חגים מעל וצלב־קרס מכריז מכנפיהם: עורבים עטים עליך, צלם־האדם; שא רגליך וברח, אך בכל מישעול ושביל נשיגך — כל מי שאלים יגבר — אף הוא נמלט, הפקיר אותך בזרועות גורל.

בלי קשת ושלח צועדים פליטי־חרב מכל קצווי־ארץ. יומם ולילה נמשך המסע, רגליים כושלות, קריעות נעל וסולייה. מעיר לעיר, מכפר לכפר נוהרים זרמי־נחלי־אדם ומתמזגים עם אבק־כבישים ועשן־הפצצות. נים־לא־נים בשולי־דרך ומישעול. מעל לראש עוברים ביעף קוטלי־אדם וחי וזורעים מוות, כלייה, הם שליטים יחידים בשבילי־רקיע, מנמיכים טוס, ממש יושבים על הכביש וקוצרים ללא רחמים עדרי־אנשים — כצאן, חסרי־מגן וישע ואומללים.

ילדים ופעוטות נפרדים מאמהות לעולם: המוות קוטל, אורב ומגיח מכל שיח ועץ, בשדות ומתחת לגשרים. זעקת טף ואם נבלעת ברעש מנועים והפצצות ואינה מזיזה לב־אבן של אוכלי אדם ממעל.

אכן, אכזר האוייב, טורף כל חי הנקרה בדרכו, כאילו מגשים הוא בלהבות ובהתלהבות את דברי המטורף בראדיו טלפונקן": נקיז את דמם!

ורבים שמיאנו להאמין ולהקשיב לאזהרות, ועתה מוטלים הם קטועים וגדועים חשוכי־מרפא — למדו דבר איום: פאשיזם מהו...

...בזו אחר זו ניטשות עמדות, מתרוקנות תחנות, נעלמות משמרות, וקול מיצעד קלגסים־אווזים קרב ובא. עם ליל — סיוט, עם שחר — אנחה, והחיים — על בלימה. פצועים וחרוכים, תשושי־כוח וכורעות־ללדת, תינוקות חיים בזרועות אמא מתות־נעזבים על נפשם — ומה מגוחכים נראים ברגע זה דברי המלל והמליצות על עזרה ראשונה ואחוות־אדם, מה גבובים עתה דיבורים והכרזות על עמידה בשעת־המוות...

...חיילים שבעי־קרבות ונסיגות, בלי כובע ונעל וקרועי־חולצות, חבושי־מטליות לבנות שהאדימו וחמושי רובים ספק מקלות, מערבבים עם הבריות,

לועסים חצאי־צנימים ושייריהם מפזרים בין טף ואם... סוסים חדלים ללכת; כחושים רזי־עצמות קורסים הם תשושים, ורק עיט עובר אורח ישים לב אליהם. עגלות ניטשות באם דרך וביער, ובהן — ניכסי עמל ורכוש של שנים.

ואורחות־אדם מוסיפות לנוע. בתי־קש ומבטי־חמלה מלווים אותן בתדהמה ותמיהה. יש מי שמגלה נדיבות־לב ומגיש כוס־מים או חלב, ויש מי שסופק כפיו לשמים ואומר בריטון: גם לנו אין — שם, במרחק של 50 או 100 ק״מ ודאי תשיגו מבוקשכם — אומר ונעלם ומגיף בחוזקה את דלת הכנסת־האורחים.

...רעבות, צמאות ומדוכדכות משתרכות שיירות־אדם בכיוון לא־נודע, אל הבלתי־נודע והמי־יודע מה צפוי שם...

...ונפרוץ קדימה אל תוך המערבולת... ״רק אמא לא צעקה — כי לא היתה — ״למה היית לאחר, איום כזה?...״

על אחד קטן דורך אני על הגולגולת, ועל אחר גדול עובר אני על חזהו... חברים למאבק, מוכרים, משלנו, מוטלים פה ושם — ואנו מוסיפים לצעוד ולזחול, לזחול ולצעוד בין גוויות ופגרים, בין פגזים ושריקות כדורים.

...אני בצבא, שבע תלאות, נדודים והיכרות כמעט אישית עם המוות. יחד עם חיילים אחרים אני כותב איגרת לעורף, לא למישהו יקר, אהוב, אלא סתם, לידידה אלמונית, ששלחה לי שי אלמוני להרמת המוראל. אני כותב על געגועים לחיי שלום ואחווה, על המישאלה המקננת בלב: עוד לשוב ולראות את היקר שניטש, לחזור אולי לחדרי הקטן, אף לרגע קט, לעמוד בליל־אביב ליד החלון ולנשוף עמוק את ריח השושנים והאהבה, ולהוסיף ולחלום את חלום־נעורי...

...והנה אני נוטל את הקולמוס, ובאותיות עבריות כותב אני איגרת אל מורי האהוב בארץ־ישראל. נכמרו געגועי, תקופני הכיסופים לכל מה שהוא עברי, שלי, בליבי. אסורה השתפכות־הנפש דווקא לאחי בארץ, אך איני מטיל ספק בכך, שהבן יבינוני.

ושבתי וכתבתי. איזה כוח טמיר ונסתר דחפני לכתוב, כשבתת־הכרתי עוד לא אבדה תקוותי — למרות הכל ואף־על־פי־כן — לבוא למולדתי. סגרתי המעטפה, הדבקתיה היטב־היטב ובחדרת־קודש שבלב רשמתי עליה באהבה: אל מר ישראל יבלוקובסקי, ארץ־ישראל.

המכתב הגיע, כי גם תשובה הגיעה, ועל מעטפת האיגרת מהארץ התנוסס בול ועליו — קבר־רחל...

...מבט אחרון נעצתי בגימנסיה האהובה שלי, ניגבתי דמעתי ואמרתי, כאילו לעצמי ולבניין, בעברית: ״שלום!״...

לא יספתי לראותה עוד לעולם נשארה חרותה היא בזכרוני, לעולם, לנצח!...

ה ר ב י

היום הוא יום גשם. אחד הימים הגשומים ביותר אשר פקדו את ארצנו השנה. הכבישים והואדיות מוצפים מים, מכבי־האש והמשטרה עובדים במלא המרץ להצלת אנשים ורכוש. והנה — דפיקה בדלת. מי הוא הבא ביום זה?

לפני עומד לא אחר מאשר מורנו ורבנו היקר — מר יבלוקובסקי. הוא שרך את רגליו מהכרך תל־אביב עד לביתי אשר בפרבר העיר.

כולו שופע מרץ ועליצות נעורים וחום. כל כך חם נהיה על הלב בראותי אותו.

הוא לא בא לבדו!...

סובבו אותו מאות נערות ונערים צעירים מכל הגילים. צוחקים ועליזים, מלאי שאיפות, הקרבה, אהבה — אהבת מולדת ותקוה לעתיד טוב ויפה. כל כך הרבה גופות צעירים. שיער מכל הגונים. שיער מסולסל וחלק. תלתל שובב נופל על עיני־תכלת, חום ושחור. כלם הצטופפו סביבו ומלאו את חלל הבית. כלם חיים, נושמים וקיימים במוחו ובלבו של מורם ורבם האהוב מר יבלוקובסקי.

בקולו הצרוד במקצת הוא אומר: „יש לך, ודאי, תמונות מהימים הטובים ההם". ולמי מאתנו, אשר עלה ארצה לפני המלחמה, אין תמונות? תמונות ישנות שהצהיבו עם הזמן, הניר התקשה ואבק קל מכסה אותן. הרחק בפנת ארון־הספרים הן מונחות. קשה, כל כך קשה לנער את האבק, להסתכל על הפנים האלה, הכל כך אהובים, כל כך קרובים, כל כך רחוקים!... אך כשהרבי על ידך — זה קל יותר. כי הוא תמיד אתם. ובפניו, כאילו במראה, צחוקם — צחוקו, עליצותם — עליצותו.

היה ברוך מורי, מר יבלוקובסקי היקר, על נעור האבק מהתמונות, על הדפסת ספר זה — מזכרת לדורות. שתאריך ימים עד מאה ועשרים.

ניוסיה רובינשטין־הליצר

י' בשבט תשכ"ב, 15.1.62

בגלל זה אותך אהבתי

(הגמנסיה העברית)

בתוך גן־עדן של שדות, גבעות, עצים, נתת לנו מציאות אחרת. פקחת עינינו ראות שחיינו חיי כסילים.

נתת לנו מציאות: חיבת, שיבת־ציון!! בעיני רבים — מציאות זו — רחוקה, טיפשית, בלתי ניתנת. לתוכנו הנקת ההכרה שאין אחרת!!

בתוך ד' אמות ביתך למדתנו — להאמין למציאות זו ובה אנו חיינו! מציאותנו בגן־עדן נהפכה למציאות אחרת — וזו האחרת הפכה מציאותנו. האחרים אמרו שמציאותנו הוא חלום. אך לנו — החלום היה מציאות!!

לגן־עדן שלהם נכנס מגף
שחור, גדול, עם מסמרים
וללא רחם — דרס, היכה —
זרם דם נקיים.
הגן־עדן נהפך... לגיהינום...
לתהום של כאב... לאבדון!
הוי, למה, למה גם אתם
לא חייתם במציאותנו!
מציאותנו כבר מזמן,
חדלה היות חלום...
היא התגשמה... היא כאן...
היא... מדינתנו.

ניוסיה רובינשטין-הליצר

י"ב באדר א' תשכ"ב, 16.2.1962

דב לוין

דיוקנה של כתה

רשימה זו שנכתבה ברגע האחרון ועל פי הזכרון בלבד, באה לתאר מחזור תלמידים בג.ע.ק. במסגרת שנות ה־30, בתקופת הפריחה של יהדות ליטא, וסופה בשנות ה־40 הראשונות, היא תחילתה של השואה על כל גילוייה.

היתה זו כיתה ככל הכיתות, שהחלה במקרה שלנו את לימודיה בסתיו 1932, במסגרת מכינה א׳. ואכן, לא נבדלו התלמידים הרכים המובאים ע״י אמא טובה או אח גדול עד לסף הכיתה, לאחר היפרדות ראשונית עם השמש בענעדיקט (אישיות שעתידה לשחק תפקיד חשוב לפחות לגבי אותו חלק שעתיד היה לחלק את שעותיו בכיתה ובמרתף הגרדרובה האפל). כיתות המוצפות שמש על שפת הניימן פשהקלינבאן בלבד מפר את השלוה הנסוכה של הנוף הנשקף להרי אלקסוט.

תוך ימים ראשונים מתגלים ה״טיפוסים״ שאינם משתנים עד לסוף ימי הגימנסיה: ה״געלער״, וה״פרופיסור״ (בעל המשקפיים) ו״הידען״ (המביא מבית הוריו שפת עבר מדוברת) ו״הספורטאי״, ״הרשלן״ (השלומפער) ה״שגץ״ שידו בכל ויד כל בו. ״המלשין״ ו״המפונק״ המתבלט בריבוי האביזרים לאוכל וציוד שמביא אתו, ואילו בהפסקה הגדולה מביאה לו השפחה (העוזרת) הגברת מלאי גסטרונומי.

כיתה ככל הכיתות. אך כמו כל כיתה מתחילה לעצב את הרגשת ה״אנחנו״ המיחדת אותה מכיתות אחרות.

וכן במכינה א׳ כשהמורה ברקמן מלווה את תקופת ילדותם של ילדים אלו תוך שירה, ריקודים, ריטמיקה, ואילו המורה ווטרין מיצג את עולם הדרישות וכמלמד דרדקי, אינו מהסס פעם לתלוש אוזן של אחד סרבן שאינו עוקב אחר המשפטים הראשונים על הלוח: סוס, סיס, סל, וטופח על שכמו של השקדן הקורא בשטף מ״לשון וספר״ חלק א׳ (ליעקב פיכמן) את ״משה הנער תועה ביער״.

לכבוד פסח אין ילד או ילדה שאינם מקושטים ב״ז׳אליואי קעפוראַיטה״. עתה הינם גמנזיסטים לכל דבר. אם כי לטיול השנתי בל״ג בעומר, מתלוים עדיין אמותיהם עם סירים של תופינים ולביבות ממולאות וביחד עם כולם שרים: ״אל השדה זוגות זוגות נצא כולנו״.

לאחר שהיה בקיטנות, מי בוערשוועס ומי בקלטובה, חוזרים לפינת פאלאנגוס ופריפלאוקאס קראוטאס.

במכינה ב׳ נכנס לתמונה מר שנידר. בחיצוניותו מפיל אימה. געוותיו מקפיאות את הדם. אך בשעורים לתורה, אין כמוהו לצייר את אברהם בן־תרח יושב על יד אהלו באלוני־ממרא. ספוריו והדגמותיו (כמו פרעה שבלע זבוב בעטיו של

שר המשקים) מקרבים את הלבבות ויש אפילו מי שמעיז ומציע מאכן קאלוש (כלומר, לשים לצחוק) את מר שנידר בכבודו ובעצמו.

כן מתחילה רוח הקונדסות לפעם בלב הזאטוטים, משזוכים לשעור חפשי או כשמר טוקאטשינסקי (המזכיר) מודיע בחגיגיות שהמורה חולה והולכים הביתה. החזרה הביתה, זו פרשה בפני עצמה: מי עם אמא, מי עם אומנת דוברת רוסית, או מי עם סתם עוזרת־בית. אלו שזכו ויש להם אחים בכיתות גבוהות — מחכים תוך חשיבות ובינתים... מתגלגלים על הרצפה האדמדמה, או שמבריחים את הדגים באקווריום במסדרון של קומה ב'.

במכינה ג', המורה בק היא המחנכת. אך דא עקא, שמתפקידה להקנות את האותיות המפחידות של השפה הליטאית. ומתחילה פרשת ה־ד' או האוו. במקצוע זה הנמשך תוך עליות וירידות עד סוף כל הדורות.

השובבים שבחבורה מתחילים להתבלט יותר ויותר, ושעתם מגיעה בשעור חפשי, כשמר יחיאל קוץ (המזכיר) עולה לכיתה למלא מקום מורה חסר. עמידה בפינה אינה יעילה כבר, ועליו להוציאם למסדרון „מאחורי הדלת".

שנת הלימודים מסתימת בבחינה. למעשה, זה הניפוי הראשון והרציני (מלבד מקרים בודדים שהושארו לעוד שנה במכינה א' או ב') והאם הטובה מלווה את הגימנאזיסט שלה לאולם הבחינות בעצה אחרונה: „ברגל שמאל, יקירי, ואל תשכח לקנח את האף".

„מי באש ומי במים, מי בחמש ומי בשניים" — מתנוססת כתובת ב־15 ליוני 1934 על הלוח. ומשמעותה ביום האחרון של שנה"ל: להיות או לחדול... להיות גימנזיסטים.

אנו כבר במחלקה הראשונה. הבגדים הצבעוניים מתחלפים באוניפורמה הכהה (רצינית). משחקי הכפתורים והמחלקות (קלאסים) מפנים מקומם למשחק ה„יו־יו". השנה כבר משתתפים במלחמה בכדורי־שלג עם „הגדולים" (הכיתה הגבוהה יותר) וסופגים מהלומות בכבוד.

כן מעיקה קצת הופעתו של הגוי, קסלר. ראשית — מורה לליטאית, ושנית, אינו מסתפק ב־2, אלא הכניס מושג חדש (—1). שלישית, קרחתו, שפמו, משקפי הפנסנה מפילים אימה. החרדה נמוגה קמעה, בהתגלה שגוי זה יודע קצת אידיש ומכניס פה ושם גם מילה בעברית.

לעומת זאת, השעורים בטבע של ד"ר ברמן הם חוויה לכולם. סיפורים מרתקים על בעלי־חיים עם הדגמות של מוצגים. כתיבת־הארץ או גיאוגרפיה, דבר מענין במיוחד, שיש בו קשר לתחביב הבולים (והבול הטוב ביותר הוא של פפואה — כך דיברו אז) שמקיף את כולם. אלא שמר פינצוק נמוך הקומה, משתמש במקל הארוך לא רק להצביע על המפה את הניאַגן ויובליו, אלא גם מדגדג בסנטרי צאן מרעיתו.

קצב הלימודים גובר ומגיע לשיאו במחלקה הרביעית, עם האחרונה לבחינות. בנוכחות ציר ממשלתי. (דעפּוטאטסקע עקזאמענעס — בלע"ז).

מחנך הכיתה הוא מר ביילים, המופיע בדרך כלל עם מחוגה בימינו ומיכל־

מים בשמאלו. תשובתו הנצחית לגבי הדוחקים בו לקבל מים למהול את צבעיהם היא: „מה יש? האם פרצה שריפה?"

שעורי השפה העברית, עם מר יבלוקובסקי, הופכים לתיאטרון בזעיר אנפין, כשהמורה הוא הבמאי והשחקן הראשי וקהל התלמידים צופים פעורי־פה ורתוקים. משנסתיימה ההצגה, באה ההתרגשות המאופקת עד אז לפורקנה. רבים מתגודדים סביב המורה וכמה מהם מרשים לעצמם אף לחבקו או לטפוח על שכמו. נגד התפרקות זו יש בידו תרופות מספר. וקודם כל — התחרות לכתיבת „זכרונות". גם כתיבת שירים הוא מטפח. לפעמים נותן גם מוטו. למשל: „מה טוב ומה נעים, ימי החופש מתקרבים". התוצאה — יבול ספרותי, תסיסה פוריה, החופפת ובולעת את כל הרעש והאנדרלמוסיה.

כשנסע לארץ־ישראל, אחת „המתנות" שהוקדשו לו לפי בקשתו (והכל על הלוח, תוך תיקוני כתיב כהלכה) היתה בזו הלשון: „למר תפוחובסקי נקנה שערות חדשות, כי הישנות כבר הלבינו. הוא הדין לגבי קולו הצרוד".

והנה השעורים לזמרה, עם מר גרבר הגידם שידו היחידה מטיבה להלום במפריעים (כולל בנו אליהו היושב עמנו על הספסל). רוב השירים מוקדשים לחגים, מאורעות לאומיים. אך הצד השווה — מכולם מריח ריח רענן של ארץ־ארץ־ישראל. הימים ימי חומה ומגדל בארץ, ומר גרבר כבר מלמדנו את „שיר העמק" שזה עתה הגיע.

אכן, ארץ־ישראל היא יותר ממושג בשבילנו. כבר נגמלנו מהציורים של קבר־רחל עם עץ המצל עליו, או אוהל שדה ורועה עם עדרו. הקשר הוא חי ומוחשי. במשך השנים עולים כ־12 תלמידים לארץ־ישראל. לפחות בזמן הראשון כותבים. מפי עמוס רבינוביץ אנו שומעים תיאור חי על תל־אביב. הוא מנסה להקבילה לקובנה. כך למשל רחוב הירקון ניצב לירקון כמו רחוב ניאמונאס — לניאמן וכו'.

השנה שנת 1937. עונת חגיגות הבר־מצוה הגיע. מדי שבת חוגגים אצל מישהו אחר. הנושאים הפוליטיים הניטראליים: מי בעד חבש, או איטליה, מי בעד הרפובליקאנים או המורדים בספרד, מפנים את מקומם לויכוחים פוליטיים בין אוהדי השוה"צ ובית"ר. מפעם לפעם הרוב משתנה. גם זו שאלה של עונות. לבסוף נשארים בכל מחנה רק מתי־מעט „שרופים" למען השוה"צ או המועדון — בית"ר.

דרכן של הבנות להתבגר לפני הבנים ואכן, אלה האחרונים טרם למדו לחזר כראוי. הפתרון מופיע בצורת הנשארים מהכיתות הגבוהות, המשתלטים על עיניי הכיתה ובראש וראשונה על הקומנדו של הכדורגל. אך יחד עם זה הביאו אתם גינוני נימוס וחיזור. ושומו שמים — גם ריקודים סלוניים. הבנות מארגנות קורס לריקודים מדי שבת בבתיהן ומסביב לכך מתפתחת מערכת רכילות ו־2 מחנות. שונאי בנות ואוהדי בנות.

לפני בחינות הגמר במחלקה הרביעית, מדריך אותנו מר קפיט (תארו לעצמכם, שאני משולש שוה־שוקיים) בעצות מעשיות. וכך הוא אומר לנו בקצב של הכתבה: „תלמידים, כתבו באותיות גדולות (פסיק) אם יבוא הציר ויראה

שאתם כותבים באותיות גדולות (בו־מונח) הוא יגיד (נקודותיים) אתם כותבים אותיות גדולות". אכן, מפוזר היה מר קפיט וביחד עם זה איש יקר, מסור לפיתוח הגמנסיה וכסגן מנהל מילא את תפקיד האיש החזק בשעות משבר.

לעומתו, המנהל ד"ר ברוצקוס, כביכול, קר־מזג ומבט קפוא. אך משהפצירו בו, בשעת רצון (במסגרת שעור חפשי כשאחד המורים חלה) היה מקסים לבות מאזיניו בסיפורים מרתקים, שבהם מדע ואגדה כרוכים יחד. (הסיפור על האדם השקוף וכו').

במחלקה החמישית אנו מוציאים עתון „ביפורים" בהשראתו של מר לידסקי. בהתחלה היה הכל שפיר ואף הצהיר שזו כיתה של ל"ו צדיקים. הנ"ל לימד לפי השיטה שהפסוקים יהיו שגורים על פינו. כשאני אתחיל, אמר, אתם תמשיכו. בעל שפם הדור היה ומכאן כנויו: „די וואנצע". ומעשה ב־4 בחורים שצעקו אליו „וואנצע" מאחוריו. התלקחה חמתו וסטר על לחיו של הראשון שהיה בטווח ידו ועוד הוסיף: „הבחור הזה יגמור פעם בבית־הכלא". ולא נתקררה דעתו אלא שאיים להביא את הדבר בפני המועצה הפידגוגית. חשש אותו בחור (חנוך דוידוביץ, אכן נפטר במחנה הסגר בגרמניה) וביקש עזרת חבריו. ומאחר שהסולידריות היא מעל הכול, הסכים אחד מהם (אברשה ישפן) לקשקש שפם בפחם שחור על פניו וברוב תמימותו התאונן בפני אמו: „החברים מכנים אותי בביה"ס בשם „וואנצע". כמובן שהתחבולה לא הצילה את דוידוביץ מעונש.

בכיתות הגבוהות נוספו לנו 3 מורים חדשים והם — קוואדראיטה־פוטיניענע, שהרביצה בנו את הקירטשיף־מוקסלאס (תורת ההיגוי) ופרקים נבחרים מהספרות הליטאית. כמה התגעגענו באותה שעה לורגיו מוקיקלא והסבריו של קסלר. קיבלנו אותה פגזירה שאין מנוס ממנה, והעיקר להוציא ציון 3 איך שהוא בסוף השנה.

ד"ר רוזנבלאט, שהיה גם מדריך הכיתה ושהעיד על עצמו כפלדפבל לשעבר בצבא האוסטרי, ניסה, בלי הצלחה גדולה, לשכנע אותנו שהשפה הגרמנית וגרמניה הנאצית אינן זהות (אותה שעה כבר שמענו מפי פליטים מגרמניה לפחות על מחנה־ריכוז אחד והחרמת סחורות גרמניות ע"י היהודים היתה אז בעיצומה). מי שנהנה בשעוריו, היו אלה יוצאי בית־הספר הגרמני בקובנה שבאמצע שנות השלושים ע־בוהו (או נאלצו לעזבו) והשתבצו בגמנסיה שלנו. לעומתם, רבים מאתנו לא הבחינו תמיד בין המבטא הגרמני והאידישאי, או שסברו שמספיק להדגיש את הפתחין. וכך אמנם נהג רפאל משרת משנקרא ללוח לספר על: „בהירה האריה מלך החיות". „אלע בייזע חאיוס האבן זיך צענייפגעקליבן אום איין קייזער צו קלייבען. דער בער זאגטע צו די מאלפע: גיי גיכער, עס איז ניטא קיין צייט" וכו'.

משאנו מגיעים לשעוריו של מר לויתן (או ליוויאסן) כפי שכונה בהברה הכניס רוסית, צרפתית ומאמע לשון. משנתקל במילה מסובכת, היה מוסיף מיד וויל איך ניט. מן המפורסמות היו חרוזיו למען הקל את הקליטה והשנון.

כך למשל, הכניס תוספת פיקטנטית בליטאית.

Ante, apud, ad, adversus
Citrum, citra, citra, cis
Sunkiai serga sena merga
Dievas zino ar pagirs

חולה אנושה בתולה זקנה
יודע אלהים, אם תחלים

כך או אחרת, הפיח חיים ותסיסה בשפה המתה. ולא זו בלבד, אלא שיזם הקראת עתונות ארץ־ישראלית כמו: „דבר לגולה", „דבר" ואפילו „9 בערב" מבלי לפסוח על בדיחות פיקאנטיות, אותן ליווה בקריצה קונדסית ובעלת משמעות: „וכי אתם חושבים שאני לא יודע על מה אתם חושבים באותו רגע?" (כך למשל, הבדיחה על ה„וויראנדה" מתוך ספר „הבדיחה והחידוד").

למרות קשי שמיעתו, ידע על הכל והבין דבר מתוך דבר. לא פעם רמז בחיוך על היושבים במרתף ומקטירים קטורת. אלא בעוד הלה מסתפק ברמזים, הרי מר קפיט וד"ר ברוצקוס (כונה גם האזוא קרימינאליסט) לא נרתעו מלערוך סריקות ומצודים בתוככי המרתף אחרי הקלרניקים — הם החבר'מנים מכיתה ששית ומעלה שבילו כאן שעות וימים שלמים, בעוד הוריהם אינם יודעים דבר על כך. האריות שבחבורה עישנו ושיחקו קלפים, אנחנו היינו הקיביצערס ואילו הזאטוטים עמדו על „זעקס" להתריע בבוא מר קאפיט או ד"ר ברוצקוס. כאן מילא תפקיד דו־צדדי גם השמש בענעדיקט, שמצד אחד היה מזהיר אותנו ומוציא אותנו מדלת אחורית, אך באותו זמן מסר לפעמים שמות להנהלה.

יום ששי, 1 בספטמבר 1939. שעור ראשון — עברית. מר מאיר קנטורוביץ, החרד לשפת־עבר ואיננו נותן לאף שעור שיעבור, מבלי להשאיר כמה „אוזים" למזכרת, מתעלם הפעם מהשיגרה ומתנבא על שואה רבתי, שעשויה לבוא בהמשך המלחמה. עליכם — הוא אומר בקולו הרועד במקצת — להישאר יהודים, כפי שחינכתי אני אתכם. כלומר, גאים בעבר ובוטחים בעתיד. ומי יודע אלו נסיונות קשים צפויים לנו, לכולנו. וראה זה פלא — דממת מות השתררה בכיתה (מבלי שהפעם יגער בנו מר קנטורוביץ בגערתו החדה: ד—ו—מ—מ—יה). הורדנו הראשים ושקענו במחשבות עד הצלצול. ניבא מר קנטורוביץ ולא ידע כמה קלע. הרי בעוד 10 חדשים עתיד הוא להיות מודח ממשרתו ולהתפרנס על מכירת ספריו העבריים, ואילו בעוד כשנתיים עלול הוא להישלח בודד וחולני לארץ גזירה, שם הוא יושב עד היום ומתנחם בחקרי לשון עבר, אותה אוהב מעל לכל.

במחלקה הששית אנו נפרדים מעל חברנו ללימודים עמוס רבינוביץ, העולה ארצה. מקנאים ולא יודעים עד כמה קנאה זו תגדל בעוד חדשיים, עת ייסגרו הגבולות. מר רוזנבלט מנצח על המסיבה. „עלה וצלח, ואחריך אנו" — מהדהדת הברכה באולם היפה מתחת תמונתו של מיסד הגמנסיה מ. שואבה. בחזרנו הביתה אנו נתקלים בחוליגאנים צעירים מבני הארץ הצועקים: „יהודים, לפלשתינה".

מי מילל ומי פילל שחלוקת התעודות במחלקה הששית תהוה את הטכס העברי האחרון בבנין ענקי (וביחד עם זה סולידי) זה. אנו, בני 15½ בממוצע. יום הולדתנו ה־16 חל כבר במשטר הסוביאטי, כשהגמנסיה העברית בקובנה

הפכה לגמנסיה הממשלתית מס' 11 (ע"ש שלום עליכם) ובתוכה תלמידים מכל בתי־הספר היהודיים בעיר. כולנו לומדים את הפּוֹל באידיש.

כמה צר היה לראות בצערו של מר קפּיט, החייב לדבר אלינו — תלמידי טיפוחיו בשפה שמעולם לא דיבר עמנו. כמה מגוחך ומסכן הוא.

מרביתנו מחולקים ב־3 מחלקות מקבילות. כיתה 9 (במקום שביעית). הפּתיב האידישאי הסוֹביאטי קשה עלינו. במיוחד שומה עלינו להעתיק מדי יום ביומו את המאמר הראשי בעתון על מנת שנתרגל בכתיב ונקלוט את הרוח החדשה.

בסתר אנו כמהים למילה עברית. רבים מאתנו סוחבים ספרים עבריים שנערמו באותו מרתף אפל. אך הפעם זו מחתרת קוֹדש. מאידך, שומרים עלינו בשבע עינים, על כל אחד מאתנו להכין שעוריו בבית יחד עם מישהו מהקוֹמסוֹמוֹלאים הותיקים של הגמנסיה האידישאית שלום־עליכם (קוֹמרץ גמנזיע לשעבר). כנראה שהם גם מדווחים לאן שצריך על התנהגותנו.

מר קנטוֹרוֹביץ וד"ר ברוֹצקוֹס מהלכים אבלים, מובטלים וחפויי ראש. בודדים מאתנו מוצאים הזדמנות לפגישה אתם. מאן דהוא גם מביא חבילה. עדיין הדוֹאר מארץ־ישראל סדיר ואנו מתנחמים במכתביו של עמוֹס רביגוֹביץ. יחד עם זה, נסחפים לקצב המסחרר של המשטר החדש. כמעט כולנו כוֹתבים בשבתות ולומדים בחגים, משתתפים במיטינגים, קוֹנצרטים, במפעלי הספּוֹרט ההמוניים, במצעד הגדול לרגל מהפכת אוֹקטוֹבר. הגמנסיה מאומצת ע"י ביהחר"ש "סילווא" ושוב שרשרת חגיגות בלתי פוסקות.

ביום ראשון, 22 ליוני 1941, משאנו באים להודע תוצאות בחינות הגמר, (בגלל הרפוֹרמות במערכת החינוך אנו, כלומר, המחלקה התשיעית, מסימת השנה בעת ובעונה אחת עם המחלקה העשירית ונמצאנו כביכוֹל, מרוויחים שנה) פוֹגשנו בענעדיקט בפנים קוֹדרות: הטרם ידעתם כי המלחמה החלה. אנו פונים לאחור, נפרדים מבענעדיקט שליוונו למעלה מ־10 שנים מכיתה לכיתה, מחיל אל חיל, נפרדים מהחצר המלבנית, ממתקני הכדור־סל והספורט, מהגינות שבשוליה. נפרדים מהבנין שבשערי הכניסה הראשון עדין מוטבע סמל הגמנסיה והאוֹתיות ג.ע.ק. נפרדנו ולא ידענו שלרבים זו תהיה פרידה — לנצח.

אותו יום מצלצל חברי אברשה ישפן. „בוא נברח — הוא אומר — לרוסיה. הן לא תסכים שישחטונו כאן הליטאים והגרמנים". לא הסכמתי לצאת אתו ולהשאיר משפחתי. תוך כדי כך, שומע אני את קוֹל אמו: „רואה אתה, חברך ברל אינו מפקיר את הוריו ואילו אתה..."

אכן, אברשה יצא עם הצבא האדום, ואילו אביו נאסר כבר למחרת ע"י הגסטפּו ומאז לא חזר.

גיטו סלבּוֹדקה, סתיו 1943. נותרו רק כ־12 אלף יהודים. ד"ר רוֹזנבלט, מר ליצקי, מר קפּיט ומר קיזל יוצאים חגורי תרמילים לעבודת־פרך בשדה־התעופה הטוֹבע בבוץ וכשמייסטר גרמני גס־רוח מדרבנם בגערות־נאצה ואף מניף שוטו. אני מתביש לראותם בכך. אלא שמר קפּיט פותח בשיחה (והפעם שוב בעברית) הנושאים השגרתיים: האם בני־המשפחה בחיים?, איפה מקום עבודתך, האם ניתן

שם לארגן חבילה (חבילת־מזון). שומו שמים! לאן הגענו לאחר האלגברה, הקוסמוגרפיה והטריגונומטריה, אנו נאלצים לשוחח על ארגון חבילות. מאז לא יספתי לראותו.

חורף בגיטו. שיפלתי את הורי ואחותי. במצות המחתרת עומד אני לצאת ליערות להצטרף לשורות הלוחמים. בחיק התנועה אני מוצא בית, חמימות, דאגה ותמורה. אך לפני היציאה ממש, באים ללוותני 3 מחברי כיתתי: יוסף מלמד, חנוך דוידוביץ ונחום מרום. (2 האחרונים משרתים במשטרת הגיטו). גם המה עמדו לצאת ליער במסגרת תנועתם (בית"ר). ברם אמותיהם הרעישו עולמות וכך נגזר עליהם, על 3 בחורים חסונים אלו להשאר בגיטו ולחכות לקץ. ואכן, שנים מהם עתידים להיספות במחנה הסגר דאכאו ורק יוסף מלמד מגיע ארצה וקושר גורלו עם הקיבוץ הארצי (להבות־הבשן), שם הוא חי עד היום.

בישראל חיים כיום כ־24 מחברי הכיתה. מהם כחצי זכה לעלות לפני השואה הגדולה. מלבד פמה פגישות באקראי אין קשר.

זכורני, דברי מר לויתן: כן, כיום אתם כביכול סולידאריים, מוכנים להחרג אחד עבור השני. חוששני יבוא יום ותיפגשו ברחוב, לא כולם ירצו להגיד שלום אחד לשני. זכרו אשר אמרתי.

האמנם כן הדבר?

ירושלים, טבת תשכ"ב

המהנדס יעקב רבינוביץ

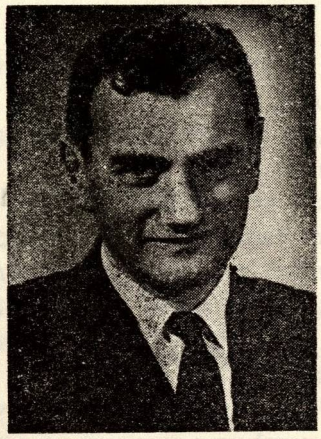
זכרונות מימי הגמנסיה

שעור בכימיה. המורה סלומון לוי — אדם נוח לבריות, שכל תלמידיו התיחסו אליו בהערכה, אהדה ובהערצה.

במקרה זכור לי אחד משעוריו בכימיה על האטום (באותה התקופה שהאטום עוד לא היה באפנה). המורה הסביר שהאטום לא ניתן לחילוק — אקסיומה.

התלמידים לא קלטו ולא תפסו את המושג על חילוק האטום. אז המורה הוריד שעונו ושאל את הכיתה: „האם אפשר לחלק את השעון?" אמרו התלמידים: כן ולא. באופן מכני בודאי אפשר לחלקו. אפשר לשבור אותו לשני חלקים, אבל זה כבר לא יהיה שעון אלא גרוטאות מתכת. ז.א. השעון בתור כזה לא מתחלק. אותו הדבר האטום, כמו קורפוסקול האתרון של החומר הוא אינו ניתן לחלוקה. ואם יחלקוהו, יתקבל משהו, אבל לא חומר.

התלמידים קיבלו את הסבר המורה והעתיד הוכיח כמה צדק.

פרופסור יואל אֶלקס (ארצות־הברית)

לגמנסיון העברי בקובנה אני חייב הרבה ממה שהנני.

הזכרונות בצורה מופלאה עדיין רעננים עד היום הזה. הבנין הישן של בית־הספר ברחוב צדדי של לאַייסבס אלייה, טיח צהוב, קירות מתקלפים; ועם זאת קרשי הרצפה מצוחצחים מדי ערב שבת, הבמה הקטנה מתוצרת־עצמית מוקמת, וה„שיחה" או „עונג השבת" עומדת להתחיל; או משה שואבה כשהוא מספר לנו סיפורים על הרצל ועל ביסמרק, או על יוסף טרומפלדור, או על פלאטו, או על פרחי בר של הגליל; או את מר מאַסנבלום או מר בלוך כשהם תולים את ציוריהם על הקיר לתערוכה, או את גב׳ סגל, המלמדת אותנו מאה משחקים שונים. ולאחר מכן הבנין החדש על שפת הנהר (1926 ? 1927 ?) ההתרגשות נוכח חדרי הכתה החדשים והמעבדות, או מתימטיקה מפיו של קפיט, כשקפלר וקופרנקוס הופכים בני־אדם חיים. או גיאוגרפיה מפיו של זיגרניק, כשהוא מובל אותנו על פני האמזונה, וכולנו מזיעים מהחום הטרופי; או תנ״ך והיסטוריה מפיו של פרנק, המצעיד את הנביאים לתוך חדרי הכיתה בימי שלישי בשבוע, ועושה את דנטון ורובספיר דוברים בפנינו בימי שישי בשבוע; או ספרות אנגלית וצרפתית נלמדת בעברית מפיו של נתן גרינבלט (נתן גורן) בסגנון ובהתלהבות, אשר השאירה את סטנדהל חי בזכרוני עד היום הזה; או גרמנית כשהיא נלמדת בהומור ואירוניה מפיו של רוזנפלד (עד היום אני זוכר את נתן החכם שלו). או היסטוריה עברית וספרות עברית, המוקנית לנו לאהבה נדירה לתמיד מפיו של מורנו האהוב ישראל יבלוקובסקי.

הרבה הרבה פנים חוזרים ועולים בזכרוני. כולם ידידים.

איך שהוא דברים אלה הפכו להיות קבע. אין זה דבר בלתי רגיל עם דברים האהובים עליך.

יוני 1962

ר. ברקמן-שיף

יוהנסבורג, 18.2.1962

מוקדש לחברתי לעבודה בגמנסיון העברי קובנה וידידת חיי
שרה בק-קוטין ז"ל
מורה רבת כשרונות והשכלה שחייה נקטפו בידי הנאצים רוצחי עמנו.
לא תישכח מלבי לעד.

הישיבה האחרונה של המועצה הפידגוגית

במשך שנות עבודתי ארעו דברים רבים וחשובים לאין ערוך, הן בשטח הפידגוגי בבית־ספרנו והן בחיי הציבור העברי בליטא.

מאורעות ומקרים אלה השאירו רושם בלתי נשכח בחיי אני ובחיי בית־ספרנו. בחשבי כעת על עבודתנו בבית־הספר העברי בליטא בתקופתו המזהירה ביותר, יציפוני המון זכרונות ורשמים מקסימים. זכרונות על עליה ולפעמים גם על ירידה, זכרונות על פעולות והישגים נעלים, על מסירות נאמנה ועל מאבק על המלה העברית ועל הרעיון הלאומי־ציוני.

מספרם כה רב וחשיבותם כה גדולה, שקשה באמת לבחור באחד מהם ולהגיד שעל כך הייתי רוצה למסור את רשמי ולהיזכר יחד עם חברי בעבודה לשעבר.

הבעיות הפידגוגיות, הכלכליות והפוליטיות של בית־ספרנו — הגמנסיון העברי בקובנה, נפתרו על פי רוב בישיבות המועצה הפידגוגית בהן השתתפו חבר המורים כולו וההנהלה בראשו. הישיבות האלה, שהתקיימו פעם לשבוע בכל יום ראשון אחה"צ, היו המעבדה והנשמה של בית־ספרנו. הן היו תמיד מלאות תוכן וענין רב, תמיד מעוררות מחשבות וגרו את הרצון לשכלל ולשפר את שיטות ההוראה למען הילד העברי.

בישיבות אלו ניתנה האפשרות לא רק ל„עמודי־התווך" של בית־הספר להביע את דעתם ולהטביע את חותמם על בית־הספר, כי אם ניתנה תמיד ההזדמנות ל„קטנים ולצעירים" להעיר הערותיהם, להציע הצעות על חיפוש דרכים חדשות, ולספר על קשייהם בעבודה ועל נסיונות שהצליחו או נכשלו בהם. תמיד נמצאה אוזן קשבת ויד עוזרת למורים הצעירים.

בהזדמנות זו הנני רוצה להזכיר במיוחד את הד"ר אהרון ברמן — המנהל הפידגוגי של הגמנסיון העברי בקובנה, בתודה ובהערצה עבור הדרכתו המסורה וסבלנותו הרבה למען המורה העברי, במשך כל שנות היותו אתנו.

עכשיו, בעבדי בבתי־ספר שונים בדרום אפריקה „החמה", למדתי עוד

יותר להעריך את הדימוקרטיה הנפלאה ששררה בבית־ספרנו, שאף על פי שהביאה לפעמים למקרים בלתי רצויים, היתה לברכה רבה.

שמורות בלבי לתהילה ולברכה תהיינה תמיד, הישיבות התדירות ההן. תמיד היו לי מורות דרך ומקור של התחדשות והתקדמות בהוראה.

ברצוני למסור בלב שבור, את זכרונותי על הישיבה האחרונה של המועצה הפידגוגית בבית־ספרנו כבית־ספר עברי לאומי, הגמנסיון העברי קובנה.

עד כמה שידוע לי, נשארנו בחיים רק שלושה מהמשתתפים בישיבה עגומה וגורלית זאת: מאיר קנטורוביץ (במזרח הרחוק?) הד"ר הסלזון — בארץ ואנכי.

יתכן שגם עליהם העיקו הזכרונות ההם וכבר כתבו עליהם, אולם ברצוני למסור את רשמי אני ואת רגשותי במדה שהם זכורים לי.

בשבת, ה־15 ליוני 1940, בארבע אחה"צ, הודיע פתאם הרדיו הליטאי ידיעה שהרעידה את הלב: הרוסים אומרים לעבור את הגבול בעוד שעתים ולהעביר חלק צבאם החונה על יד וילנה, כדי להגן עלינו מהסכנה ההיטלראית.

רחובות העיר מלאו אנשים, בעיקר יהודים וכעבור חצי שעה נשמע כבר בשדרות החופש (לייסבס) רעש הטנקים שתפסו כל נקודה חשובה בעיר. אחינו בני־ישראל יצאו לקראתם וקיבלו את פניהם בתרועות ופרחים, כי כל אחד הודה לה' ואמר: „מוטב סטלין מאשר היטלר". טרם הבינונו שזוהי התחלת הסוף האיום ולמרות זה מבוכה ופחד תקפו את כולנו וכל אחד שאל את השאלה: מה ילד המחר? לב המורה העברי חרד חרדה גדלה לגורל בית־הספר העברי שהקימי במסירות ואהבה כה רבה.

התחילו פגישות פרטיות של מורים וכן גם אסיפות יותר גדולות בביתו של מנהל בית־ספרנו — יואל ברוצקוס ע"ה, ובבתי מורים אחרים. התחילו לטכס עצה ולחפש דרכים איך להציל משהו מהיכל התרבות וההשכלה העולה באש.

למרות שהימים ימי חופש, ובית־הספר טרם קיבל אלו שהן הוראות או פקודות מטעם הממשלה החדשה, ידע ידענו היטב את עמדת „היבסקים" לבית־הספר העברי.

דלה ועניה היא שפתי שאוכל למסור את „המרה השחורה", את הדיכאון והיאוש ורגש חוסר אונים שתקפו אותנו.

הושמעו המון עצות והצעות מפי המורים בתוך אוירה קדחתנית שכמעט ונחנקנו בה. לבסוף הגענו להחלטה שנראתה לנו אז כטובה והגיונית ביותר. התאספנו בפעם האחרונה כמועצה פידגוגית של בית־הספר העברי — גימנסיון עברי קובנה, כדי לחתום באופן רשמי בדם לבנו על ההחלטה הנוראה ההיא. הישיבה התקימה על „הבמה" שהיתה על יד האולם, כי רגלינו לא העלו אותנו לחדר־המורים.

חדר הבימה שראה במשך שנים רבות את שמחת הלמוד והיצירה, הן ע"י הרצאות רבות והן ע"י נשפי חנוכה ופורים נהדרים שתרמו כבוד ותפארת לבית־הספר, היה הפעם עד לירידה נוראה וכליון.

בדממה מחרידת לב נכנסו בשורה זה אחר זה לאותו חדר, בראשים מורדים

ודמעות בעינים, כמו להלוויית מת — בשר מבשרנו. התישבנו. מר ברוצקוס ע"ה קם ובקול רועד פתח את דבריו האחרונים כמנהל בית־הספר:

„חברים יקרים, הטיל עלי הגורל את התפקיד היום הזה לפתוח את הישיבה הזאת שהיא בעצם משפט מות לבית־ספרנו העברי ולאורח חיינו. בכל שנות היותי מנהל בית־הספר, השתדלתי במיטב כוחותי לשמור על כבודו, מגמתו ויעודו. הזמנים שונים כעת ואין עלינו להתעלם מן המציאות".

אחרי דיונים רבים ומכאיבים לאין שיעור, באנו לידי החלטה אחידה המחרידה את לבנו — חבר המורים של הגמנסיון העברי קובנה מחליט לפנות לשר ההשכלה בבקשה לקבוע יידיש כשפת ההוראה בבית־ספרנו ולהשאיר בי את חבר המורים כגוש שלם. אולי נצליח לשמור על הגחלת עד יעבור זעם.

כה נסתיימה ישיבתה האחרונה של המועצה הפידגוגית של הגמנסיון העברי קובנה.

משה מודריק

הגננות בגיטו קובנה

הגננות בגיטו קובנה היתה מסונפת למחלקת התזונה של הועד היהודי. ברשותה היה שטח של למעלה ממאתים וחמישים דונם בארבעה מקומות שונים בגיטו. בראש ההנהלה עמדו שלשה אנשים: האגרונום קילזון (נספה במחנה דאכאו), סגנו — האגרונום גרשוביץ (נושא כיום משרה גבוהה בקומיסריאט לחקלאות בוילנה) וכותב הטורים האלה, שניהל את העבודה הטכנית ומילא גם תפקיד מפקח על העבודה בגני־הגיטו.

הגננים — שהדריכו את העובדים היו: דוד בוראקישקי, חיים פנימונסקי, לופיאנסקי, קאפיט וקראם (האחרון עסק כיחיד בגידול תפוחי־אדמה); כולם היו בעלי־מקצוע וידועים לאוכלוסיה היהודית בקובנה.

המספר הכללי של העובדים בגני־הגיטו בקובנה היה כשלוש מאות נשים וכעשרים גברים, בימי שיא העונה. מספר העובדות הרשומות הגיע אמנם לשבע מאות בערך, אולם רק חלק קטן מהן עבד בכל יום, ורובן עבדו 2 או 3 ימים בשבוע. הנשים נשלחו לעבוד בגני־הגיטו ע"י לשכת העבודה היהודית והרכבן היה מארבעה סוגים: א) אם חלק ניכר מהן היו חייבות עבודה שבגלל סיבות שונות לא יכלו ללכת לבריגדות העירוניות, אם מפני שהיו אמהות לילדים קטנים שאי־אפשר היה להשאירם לבדם לזמן רב בבית (ביחוד לאחר „הפעולה" (אקציה) נגד הילדים הנשארים בחיים נחשבו ל„בלתי ליגלים", ואם מפני שבבית היו אם ישישה או אב חולה, הזקוקים לטפול והשגחה. ב) חולות או נשים באות בימים שיראו להישאר בבית והיו זקוקות לאישור ממקום עבודה איזה שהוא והעבודה בגננות סיפקה להן את האישור הדרוש. ג) בעלות בריאות רופפת, שועדת הרופאים אישרה את אי־כושרן לעבודה קשה או להליכה למקומות מרוחקים מהגיטו, ולכן נשלחו לעבודה בגני־גיטו. ד) ולבסוף היו רבות שנשלחו לעבוד בגננות בזכות המלצה של מישהו מהפקידות הגבוהה או ממשטרת הגיטו. חלק מהן ניצלו את זכותן המיוחדת והופיעו במקום העבודה רק לעתים רחוקות מאד; ביניהן היו כאלה שהגנן מנהל העבודה עצמו, לא ידע שהן רשומות בגליון העובדות בהנהלתו.

העבודה בגני־הגיטו היתה מתחילה בחודש אפריל. הגברים היו מתחילים בסוף פברואר או בהתחלת מרץ בהכנת כלי העבודה, בזיבול הקרקע וביתר העבודות הדרושות להתחלת העונה. אליהם הצטרפו עשר נשים שהיו עובדות גם מחוץ לעונה ונחשבו לפועלות קבועות. רובן היו צעירות שחלה עליהן עבודת

חובה ועבדו מן היום הראשון לקום הגננות ורכשו מומחיות בעבודתן כבעלות מקצוע ממש. העבודה העיקרית התחילה בחודש יוני; בסוף אוגוסט היה מספר העובדות הולך ופוחת ובספטמבר היו נשארות הפועלות הקבועות המעטות בלבד.

לעבודה בגננות היו יתרונות רבים: כל הזמן נמצאו העובדות בגבולות הגיטו, קרובות לבתיהן ולא הצטרכו ללכת לעבדה במקומות מרוחקים; בשעת צורך מיוחד שוחררו מן העבודה לפני השעה הקבועה, דבר שהיה מן הנמנע בבריגדה העירונית. והחשוב ביותר, שהפיקוח וההנהלה היו בידי היהודים והעובדות היו בטוחות ממכות ועונשים בזמן העבודה. אמנם גם בעבודה זו היו כרוכים קשיים שונים, ביחוד בימי גשמים מרובים. העובדות היו חייבות גם בימים אלה בניכוש עשבים שוטים תוך ישיבה על קרקע רווי מים; הרטיבות היתה חודרת לעצמות והרגלים היו שקועות בבוץ. בכל זאת העדיפו את עבודת הגננות בשל יתרונותיה החשובים על העבודה בבריגדות העירוניות.

החממה („אורנז'ריה") נחשבה למקום הנוח ביותר לעבודה בגני־הגיטו. שטחה 25 דונם לא היה נרחב כל כך כיתר הגנים; היא נמצאה במקום צדדי ומאחורי הסדנאות של הגיטו מחוץ לחוג ראייתם של הפקידים הגרמנים שעבדו בקומנדנטורה ובמשרד העבודה. בחממה היה גם בנין קטן ובו שלחן וספסלים, והעובדות מצאו בו מחסה בשעה של גשמי־זעף; גם העבודה עצמה היתה קלה, נקיה ומענינת יותר. העובדות ביתר הגנים היו מביטות בקנאה אל העובדות „המיוחסות" של החממה, שמספרן היה רק שלושים וחמש, ורובן בעלות המלצה.

ב.

העבודה בגני־הגיטו היתה מתחילה בשעה שבע בבוקר ומסתיימת בשעה ארבע אחרי־הצהרים בהפסקות של חצי שעה לארוחת הבוקר ושל שעה לארוחת הצהרים. המשמעת בזמן העבודה לא היתה חמורה והגננים עצמם השתדלו במידת האפשרות להקל על העובדות את עבודתן. תפקידו של כותב הטורים כמפקח היה לעבור כל יום בגני־הגיטו לשם ביקורת. לעתים קרובות היו עובדות נעדרות מן העבודה וכרטיסי־העבודה שלהן נמסרו לידי להחתמה ע"י שכנה או חברה. מובן, שבמקרים אלה לא היתה התאמה בין מספר הכרטיסים למספר העובדות למעשה.

המבקר האחראי הגרמני היה למזלנו בעל אופי יותר נוח מיתר חבריו הפקידים הגרמנים, ולא היה נוהג בחומרה יתרה כלפינו. אולם כחקלאי מומחה דרש מפירות, סדר ודיקנות בעבודה. כנראה היה גם מעונין אישית בהצלחת הגננות, כי במקרה של חיסולה היה עלול להישלח לחזית... ע"י השוואת מספר העובדות עם מספר כרטיסי העבודה שבידי עם רשימת העובדות שנקבעו לאותו יום, היה מגלה כי לא כולן באות לעבודה. ביחוד היה מתרעם על כך, שבגנים מסתובבות נשים זקנות, שאינן מוכשרות לעבוד. לא יכולתי, כמובן, לגלות לו את הסוד, שברשימה נמצאות ישישות שאינן מסוגלות לבוא לעבודה, או אמהות לילדים קטנים, שאינן יכולות להשאירם בבית, או שאם ישישה היתה מופיעה במקום

בתה שנאלצה להישאר בבית בגלל מחלה פתאומית של ילד או בשל סיבות אחרות.

היו מקרים שבעיצומה של העבודה לא הצליחה לשכת העבודה לשלוח את המספר המלא של עובדות מפני לחץ מצד מקומות עבודה אחרים בעיר, שדרשו כוחות עבודה נוספים. הגננים טענו אז שאין ביכולתם להמשיך בעבודה בשל חוסר ידיים עובדות. המבקר הגרמני לא רצה לוותר והיה דורש בתוקף להשלים את מספר הפועלות ולבצע את כל העבודות הדרושות. לפעמים אירעו גם תופעות הפוכות: כשהשתרר מצב של מתיחות בגיטו וראשי הגיטו היו מעוניינים להמעיט עד כמה שאפשר את מספר הבלתי מועסקים, היו שולחים עובדים למעלה מהמספר הדרוש. הגננים לא יכלו להעסיק את כולן ורבות מהן היו מסתובבות בטלות בגנים ומסביב להם. במקרים אלה היה הכרחי להתחכם ולסדר את הענינים באופן שהגרמני לא ירגיש את מעשה „הערמה" של היהודים.

הגברים המעטים שעבדו בגני־הגיטו היו כאלה, שאושרו מטעם ועדת הרופאים כבלתי־מתאימים לעבודות חוץ בגלל כושר עבודה לקוי. עליהם הטילו עבודות שהנשים לא יכלו לבצען: הם היו עוסקים בזיבול, בחרישה ובהובלת הירקות אל מרתפי האחסנה. את הזבל היו מביאים מהשטח שפונה משוכני־הגיטו, (רחוב לינקובה), שם נמצאו אורוות הסוסים של מחלקת ההובלה. העגלות הטעונות זבל היו מלוות משמר גרמני ושוטר יהודי. בכ"ז הצליחו להעביר בהן אל הגיטו חפצים שונים, שהשאירו במחבואים הבנויים (מאלינעס) של השטח המפונה. תחת הזבל היו מסתירים מקלטי־רדיו, שימורי־מזון וחפצי־ערך שונים. מלבד אלה היו מעבירים גם דלתות, חלונות, מסגרות וכו', שהשתמשו בהם לבנית מחבואים חדשים. באופן רשמי הורשתה העברת חמרים אלה לצורך הגנים, וביחוד לתיקונים בחממה ולהרחבתה. גם להעברת חמרים וחפצים ממקום למקום בפנים הגיטו השתמשו בעגלות אלו שהיתה להן זכות מעבר חפשי בגבולות הגיטו. פעם נתפסו על ידי משמר גרמני שני פועלים שבשובם בעגלה לגיטו עקרו מבית שעברו על ידו שתי מסגרות של חלונות. הפועלים הוכו מכות אכזריות ואני, שהייתי האחראי למסע זה נאסרתי בהיפנסי לגיטו ע"י המשטרה היהודית והוכנסתי לבית־הסוהר. לאחר חקירות מדוקדקות שוחררתי למחרת היום.

ג.

את הירקות, פרי גני־הגיטו, היו מאספים במחסנים, שנמצאו ברחוב ווארניו, ולאחר מיונם היו נשלחים משם למקומות החלוקה שבגיטו. מובן מאליו שבעלי „הזכויות" כגון: פקידי המגיסטרט והמשטרה, השתמשו במעמדם ונהנו הנאת יתר בזמן חלוקת הירקות. הם היו מקבלים את חלקם ביד רחבה במחסן גופא מבלי להזדקק כיתר שוכני־הגיטו לנקודות החלוקה. בימות החורף היו הפועלות הקבועות המעולות עוסקות במחסנים במיון הירקות בשליחתם למקומות החלוקה. לא פעם יצאו מהמרתף הגדול, ששימש מחסן ראשי לירקות עגלות טעונות שנועדו ללוות את הפרטיזנים בצאתם ליערות. כדאי לציין שלכוון זה יצאו לעתים קרובות עגלות

עמוסות ירקות גם באופן ישר מגני־הגיטו כשאיש מהגננים והעובדות לא ידע את מקום יעודן. תפקיד סודי זה נמסר לידיים הנאמנות של שתי עובדות: איידל פלאבניק ואליא מייזל.

בעת „הפעולה" (אקציה) נגד ילדים וזקנים, הסתתרו במרתף ההוא תשע נשים. אחת מהן בת ששים ושמונה ושנים־עשר ילדים בני שלוש עד שמונה שנים. יומיים שכבו על ערמות הירקות. הדלתות היו נעולות במוטות ברזל ובמנעולים חיקזם. אגב חיפושיהם ניסו הגרמנים פעמים אחדות לשבור את דלתות הברזל ולא הצליחו. גדול היה אושרי ורבה שמחתי, כשבאתי בלילה השני לשחרר את הנחבאים ומצאתי את הדלתות והמנעולים שלמים. הנשים והילדים סיפרו לי על חוויותיהם במשך שני ימי זוועה אלה ועל האימה, שאחזתם בכל פעם שהגרמנים הלמו על הדלת במטילי ברזל. עשרים ואחת נפשות יהודיות ניצלו איפוא בשני ימי „הפעולה" ההיא בזכות מחסן הירקות.

„הפעולה" ההיא פגעה בצורה חמורה מאד במשפחות העובדות. רבות מהן הביאו אתן ביום השני את ילדיהן למקומות עבודתן, אבל חלק גדול מהן נלקח על ידי הגרמנים. גם נשים אחדות באות בימים הוצאו מן העבודה. נפגעו ביותר העובדות במקומות העבודה, שנמצאו בקרבת מקום לסדנאות הגיטו, כמו החממה והגן, שנוהל על ידי ליפיאנסקי: העובדות נמלטו לבניני הסדנאות וניסו להסתתר שם. אולם דוקא במקום זה פגעה ידם של הרשעים באכזריות יתרה. הם ערכו שם חיפושים מדוקדקים, כדי למצוא את התקועים במקומות מחבוא שונים של הבנינים. רק כעבור ימים אחדים אפשר היה לעמוד על גודל האסון, שנגרם ע"י הפעולה בקרב העובדות בגני־הגיטו.

בימים הראשונים לאחר „הפעולה" היו באות לעבודה שלוש או ארבע נשים בכל גן. חלק מהעובדות נלקח בימי „הפעולה", ורובן לא באו מתוך אדישות: היקרים להן ביותר בחיים, ילדים והורים, נגזלו בזרוע עריצים מחיק המשפחה; דיכאון נפשי ויאוש מכרסם בלב השתררו במשפחות האבלות והמיותמות; נתרופף הרצון לחיים ופסקה ההתעניינות בעבודה.

בתנאים כאלה אי־אפשר היה להעלות על הדעת עבודה תקינה. הבודדות שבאו לעבודה, גם הן לא עשו כמעט שום דבר. המבקר הגרמני הבין גם הוא לרוח העובדות, ובימים הראשונים היה מתהלך מתוך שתיקה, כאילו הסיח את דעתו לגמרי מהנעשה בגנים. אולם כעבור ימים אחדים התאושש והודיע לי פתאום, כי מה שהיה היה, כי איננו מוכן עוד לוותר ולסבול את המצב הזה, והוא דורש בכל תוקף שממחר תשוב העבודה לתיקונה ותחודש בצורה אינטנסיבית כמו בימים שלפני „הפעולה". דבריו הנרגזים של הגרמני אילצוני לפנות מיד אל לשכת העבודה היהודית, ועוד באותו ערב באו להירשם לעבודה מלבד העובדות הקודמות גם רבות חדשות. סידרנו מחדש את חלוקת העבודה בגנים ולמחרת כבר היו בעבודה משבעים עד שמונים אחוזים מהמספר הדרוש. מיום ליום גדל מספר העובדות, וכעבור ימים אחדים חזרה העבודה למסלולה הרגיל.

ד.

בשים לב למצב הכלכלי הקשה בגיטו ולדוחק הרב במצרכי מזון, מובנת החשיבות הרבה, שהיתה נודעת לזה, שכל אחד מתושבי הגיטו יוכל להיהנות מהירקות כדי להקל במקצת על כלכלת המשפחה. מן ההכרח היה איפוא, לשמור על הירקות מגניבות עוד בטרם הובאו אל נקודות החלוקה. השמירה היתה בידי שוטרים אחדים הממונים לכך, ושכר כל אחד היה חמישים מרק לחודש. מלבדם נקבעו גם שומרים אחדים, ביחוד כאלה שלא היו מוכשרים לעבודה אחרת. בתפקיד זה הועסקו ביחוד אנשים מחוץ לקובנה, פליטים מפולין וכן יהודים מן העיירה ז'זמה שהובאו לגיטו קובנה. במשך זמן רב עבד כשומר בגני־הגיטו הפליט מוורשה, העתונאי שבתי קלוגמן. (כיום מסופרי „דבר" — ק. שבתי); בין השומרים היה גם השוחט מז'וזמיר שנשלח אחר־כך לאֶסטוניה. מלבד אלה השתתפו בשמירת הגנים, גם צעירים, חברי האגודה הציונית „אשל" (ארגון שמירה לאילנות).

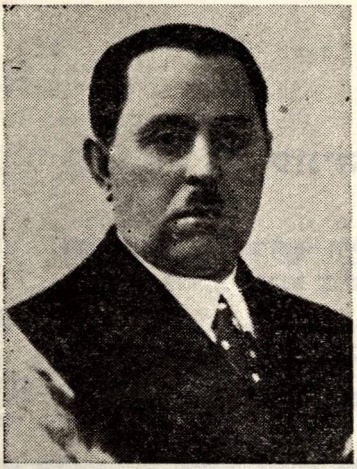
עבודה רצינית ומסורה בוצעה בגני־הגיטו על ידי ההנהלה, הגננים והעובדים. הקומיסריאט העירוני מצא לנחוץ להקים את החממות המודרניות היפות שסיפקו ירקות במשך כל השנה. כל אחד השתדל לבצע את המוטל עליו ביעילות הרצויה מתוך הכרה, שכאן הוא עובד לא לטובת הצוררים, אלא לתועלתה של אוכלוסית הגיטו.

המצב הזה נמשך עד סוף העונה של שנת 1944. ביום השלושים בנובמבר, כשרכזו פועלים מהגיטו במחנה עבודה באליקסוט, הועבר לשם מספר רב של העובדות בגנים, ביניהן פועלות צעירות קבועות שעבדו מאז היום הראשון לקיום הגננות. אציין ביניהן את חוה חורין, לאה ויתקין, וליובּא קמלבּורן (שלושתן בישראל). העונה האחרונה של הגננות, שנת 1944, היתה קשה מאד. רבות מהעוב־דות המנוסות הועברו למחנות עבודה אחרים ובמקומן נשלחו נשים באות־בימים ובלתי מנוסות בעבודה. הגנן קראם יצא עם משפחתו מהגיטו ומן הצורך היה לטפל גם בשטח שהיה מסור בידו. נוסף על כך באו אז אל הגיטו קאפא, שהועברו מקצטים שונים. הם נשלחו למקומות עבודה רבים, ובכללם גם גני־הגיטו. בכל מקום נמצא קאפא, שנהג ביד חזקה והתיחס לכל דבר בהקפדה יתירה, לא לפי המקובל בגנים עד אז. אם עד אז היתה כל עובדת מרשה לעצמה לשים בתיקה מזמן לזמן מלפפון, חתיכת כרוב, או שורש של סלק, הרי מעכשיו אי־אפשר היה להעלים דבר מעיניו הבולשות של הקאפא. אולם במשך הזמן שינו את היחסים לטובה, אם מתוך הסתגלות לעובדים ואם מתוך כך, שהתרגלו לקחת שוחד בצורה של מתנות שונות. הגנים היו כנראה מקום העבודה היחידי בגיטו, שהמשיכו לעבוד בהם גם בימים האחרונים לפני חיסול הגיטו. היום האחרון של עבודה תקינה בגנים היה יום שלישי, ארבעה ביולי. מאז פחת והלך מספר הבאים לעבודה. בימים אלה נשלח הטרנספורט הראשון של תושבי הגיטו לגרמניה, וחלק מהאוכלוסיה כבר הסתתר במקומות מחבוא („מאלינעס") מעיניהם של הרשעים. ביום ראשון, תשעה ביולי, פסקה העבודה בגני־הגיטו.

בעוברי בבוקר אותו יום בגנים, מצאתים שוממים מאדם. על יד החממה עמד המבקר הגרמני, על ידו הגנן קאפיט, כשפניו מביעים תוגה עמוקה, ומאחורי הבנין ישבה העובדת היחידה שרה ברמן, שעוד באה ביום זה לעבודה... ישבנו עוד כמה רגעים כשמבטינו העצובים שלוחים על הירקות שמתחת לזכוכיות ואל השבילים הנאים של הגן המטופח.

הגנן, דוד בּוּרקישקי ומשפחתו כבר היו נחבאים באותו יום בדיר עצים קטן שעל יד ביתם. חברו, חיים פנימוֹנסקי ואשתו ניסו למצוא להם מחסה באחת החפירות שבבלוקים הגדולים. איש משתי משפחות אלו לא זכה לצאת משם בחיים. נספה גם הגנן קאפיט. קראם ומשפחתו ניצלו, בעזבם את הגיטו ביום הכיפּוּרים האחרון והיגרו אחר כך לאמריקה. צבי לוּפּיאנסקי ניצל והוא נמצא בליטא.

בזה נסתיימה פרשת הגננות בגיטו קוֹבנה שהעסיקה למעלה משבע מאות איש, מקום העבודה היחידי בגיטו שבכל ימי קיומו לא נענש בו עובד או עובדת על איחור לעבודה או על כל מיני „חטאים" אחרים, כפי שהיה נהוג במקומות עבודה אחרים.

ש. סנדלר

קאונאס, 16 בנובמבר שנת 1933.

חבר נכבד מאד!

ועד ההורים וההנהלה של הגמנסיון העברי קובנה רואים לעצמם לחובת־כבוד להפרד מעליך, חבר נכבד, ביום עלותך לארץ אבותינו, מתוך הכרת מעשיך הטובים לטובת הגמנסיון העברי בקובנה.

ביום נעלה זה לך, לבני משפחתך ולנו, יום התגשמות החלום העברי על שיבת ציון, — מעלה כל אחד מאתנו על לבו את זכרון מסירותך הנאמנה ועזרתך המלאה להקמת בית־האולפנא העברי הגדול והראשון על גדות הנימן בקובנה. כל אחד מאתנו ישמר בלבו את רחשי ההוקרה לך על תתך מזמנך ומהונך לבנין הבית העברי הנהדר, בו מתחנכים מאות מבני עמנו על ברכי תרבותנו הלאומית. וכמו־כן אנו רואים לכבוד לנו להביע את רחשי תודתנו לך, בתור חבר רב־שנים בועד ההורים שעל־יד הגמנסיון, בו סיעת מתוך חבה ומסירות בעבודת המשק והחנוך של מוסדנו העברי.

ועכשיו, ביום עזבך את ליטה על מנת לעלות ולהשתקע בארץ־ישראל, אנו אומרים לך: שלום, ויהי רצון שתכה שרשים עמוקים בארץ העברית ונאחזת בה והצלחת במעשי ידיך ושבעת ענג מבנותיך — תלמידותינו והיית ער לכל דבר עברי לאומי כהיותך כאן, בגולה, לברכה לך ולמולדתנו המתחדשת.

ההנהלה	ועד ההורים
י. ברוצקוס	פ. גולדפרב
ד"ר א. ברמן	משה כהן
	ג. שכנובסקי
	נייבורגר
	ד"ר ב. אורבך
	א. מאלכיאל
	ש. ראכמאליביץ
	קרצ'מר
	ש. סנדלר
	ב. באומשטיין

גב' סוניה סגל-ורשבסקית

רבות פעלה בגימנסיה — והיתה אהובה על כל מכיריה.
בגיטו — למרות הסכנה שנשקפה לה — המשיכה לטפל ב־90 ילדים באותה המסירות.

רבים מאלה שניצלו מציפרני השטן — מספרים אגדות ממש על טיפולה הנ"ל — עד היום, נפגשים אתה — בישראל — ומברכים על הנס שנתרחש על כולם...

גב' סוניה סגל־ורשבסקית, שתאריך ימים, בימים ההם עם צאן מרעיתה...

א. בן־שמעון

סוף פסוק...

המאורעות בעולם לא התפתחו לטובת האנושות. בחודש ספטמבר 1939, פרצה המלחמה בפולין. אצלנו, בליטא הגובלת אתה, הופיעו מיד פליטים, שהיו כאילו עדות ממשית למתרחש; והרי התרחש הדבר לא אי־שם, רחוק, אלא כאן — על ידנו.

האוירה התחממה, המאורעות התפתחו. בקיץ, ביוני 1940, הופיע אצלנו הצבא האדום: ליטא היתה לאחת הרפובליקות הסובייטיות.

כל התהליך הפוליטי, או, יותר נכון, היסטורי, השפיע מיד על האוכלוסיה בכלל, ועלינו, הגימנאזיסטים, שעברנו אז אל הכיתה השמינית, האחרונה, בפרט.

באותו הקיץ הרי כל חברי ובני גילי, מכירי, כאילו התחלקו לשני מחנות יסודיים, כפי שיקרה בודאי תמיד בנסיבות כאלו. החלק האחד קיבל את השינוי בשמחה, והשני — באיבה.

אנו, הנוער היהודי בעל ההכרה של הזמן ההוא, המתחנך בסביבה יהודית לאומית, היינו אולי במצב של דואליזם ידוע: היינו, ראשית כל, פאטריוטים יהודים, השואפים לכבוש ולהילחם בעד מולדתנו — ארץ ישראל, ושנית, היינו כביכול, גם פאטריוטים מסוג שני, המעונינים בטובתה של ליטא, אשר בעת ההיא, אמנם לא בלי תקלות מעט, נתנה לנו את האפשרות לחיות, ללמוד ולחשוב, כפי הרצוי לנו.

אצלנו, תלמידי הגימנסיה שואבה, כמו גם אצל תלמידי הגימנסיות העבריות האחרות, שכבר היו להן מסורות ידועות, קמו עוד בעיות מיוחדות, — מה יהיה עם הגימנסיה, עם העברית, עם המורים, היכן נמשיך את לימודינו וכו'.

חשנו והבינונו כי כל העבר, כל היסודות עליהם הושתתה הגימנסיה שלנו, הבית הלאומי שלנו, כל אשר קלטנו אל תוכנו במשך שנים רבות, — כל זה הולך ויורד לטמיון. התקופה היתה מבולבלת. נפוצו שמועות שונות על מאסרים; חברים טובים החלו להזהיר זה את זה, שיש לשתוק; הופיעו אחדים, שיש להישמר מפניהם; ואחדים החליפו מיד את לאומיותם היהודית, בתורה חדשה, והיו לקומסומולצים פעילים.

עוד בקיץ, בעונת החופשה, נודע לנו כי את הגימנסיה שלנו על שם שואבה איחדו עם הגימנסיה האידישיסטית על שם שלום עליכם, אותה הגימנסיה שנקראה המסחרית היהודית. אחרי קיום של 20 שנה פסקה הגימנסיה שואבה להתקיים, ומעתה היתה רק הגימנסיה על שם שלום עליכם.

לכולם היה ידוע כי הגימנסיה המסחרית לשעבר, שהתפרסמה בגובה ההשכלה שלה, היתה המקור העיקרי, ואולי היחידי, של „הרעיונות החדשים" בין הנוער היהודי. לפיכך העריכו כי איחוד שתי הגימנסיות ישמש מכה ישירה לקן הותיק היהודי־הלאומי.

והנה, ברחוב נאפיריז'נה מס' 25, בבית טוב, בן שלוש קומות ובעל צבע אפור, באה האידיש במקום העברית, לוין בא במקום המנהל י. ברוצקוס, והמקומות המכובדים על הקיר, שבהם היו תלויות תמונותיהם של הרצל ונורדאו, התקשטו עתה בתמונותיהם של לנין וסטאלין במסגרות בולטות.

כל המורים והתלמידים של הגימנסיה הותיקה שלנו חולקו, לפי סימני היכר ידועים, על פני בתי־ספר יהודיים שונים. אני מניח כי רצו לפזר באמצעות חלוקה זו את הריכוז הקודם של קאדרים ציוניים במערכת החינוך היהודי. האם השיגו את מטרתם כולה? בתנאים הקיימים, כלומר בעיר לא גדולה, שבה מכירים הכול את הכול, ובמספר מוגבל באופן יחסי של מוסדות חינוך יהודיים תיכוניים (4 גימנסיות), קשה היה להגיע לידי חלוקה מתאימה, ובצורה זו נשארו בגימנסיה שלנו, כמו גם בגימנסיה הריאלית לשעבר, איים של תלמידים ציוניים, המחושלים בצורה משלהם זה עם זה.

עלינו, תלמידי הכיתות היוצאות, לא השפיעה ביותר הריפורמה במוסדות ההשכלה, אם לא לחשוב את המעבר מעברית לאידיש, ביטול לימוד התנ"ך, היסטוריה יהודית ולאטינית, וכן גם שינוי התכנית בלימוד היסטוריה כללית וספרות.

הלימודים התנהלו בצורה נורמאלית עם המורים החדשים וההרכב השונה של התלמידים, אף על פי שלא נשאר כלום מהמתח הקודם. הענין היה בזה שהכיתה שלנו, שקודם היתה הכיתה השמינית היוצאת, ועתה העשירית, לא היתה היחידה המשמשת כיוצאת. לפי השיטה הסובייטית בהשכלה, היו גם הכיתות השביעית הקודמת בגימנסיה, ועתה התשיעית, לכיתות יציאה. דבר זה כאילו הפחית מערכנו, כאילו נטל מאתנו את המעמד של יוצאים מהכלל, וטבעי היה הדבר כי זה השפיע גם על יחסנו אל הלימודים, מצדנו וכן גם מצד מורינו, שגם להם היה הדבר חדש ובלתי רגיל.

למרות זאת שהלימודים התנהלו בצורה נורמאלית, כפי שהזכרתי קודם, הרי כבר לא היתה „הרוח" הקודמת בגימנסיה שלנו, נעלמה אי־שם הביתיות הותיקה והמיוחדת שלנו.

קשה היה לנו, ל„שואפיסטים" הותיקים, בין הקירות הקודמים, עם החלונות המשקיפים על נהר הנימאן הזורם לו בשלוה, במלתחה שלנו, בחצר הותיקה והקרובה ללבנו, לראות פנים שלא הורגלנו להן, לחוש עצמנו כבני־מעמד שני בדרגה, לעמוד תמיד על המשמר. גם המורים הותיקים שנשארו עדיין, היו כאילו מצטמקים, נשארים בצל, ולא שמענו עוד מפיהם הערות בעלות אופי חינוכי כללי.

בין התלמידים, שבעיקרם היו מתלמידי הגימנסיה המסחרית הקודמת, הופיעו קומסומולצים נלהבים, שהיו כאילו בדרגה מיוחדת של היירארכיה בגימנסיה. הם

היו כעין חוליה מיוחדת בין המורים והתלמידים, ולעתים עמדו בדרגה שווה עם המורים וההנהלה. הפוליטיקה פרצה גם אל משכננו זה והכל הושפע על ידי השינויים מרחיקי הלכת.

מבין המורים הותיקים בכיתה שלנו נשארו קוידירייטה־מיקולאיטיני וקיזל, ובכלל נשארו בגימנסיה — לויטאן, קאפיט ופינצ'וק. יחסם אלינו, ותיקי התלמידים בגימנסיה, היה עדין, ולפי דעתי, גם אדיב ביותר; דומה כי גם אנו התיחסנו אליהם כך.

זכורני שפעם חזרתי הביתה יחד עם המורה פינצ'וק (המנוח כיום) ובדרך שוחחנו ביניינו עברית. אך מיד עם התקרב עובר אורח, היינו משתתקים מיד. „כן, כוחות רבים הושקעו בזה. מי יודע, כיצד יתפתח הכל, ולמי זה יועיל", אמר לי אז פינצ'וק.

מים גנובים ימתקו! הנוער נהנה לעתים קרובות מהגבלות, והעברית החלה לפרוח, כביכול. רבים מחברינו היו מדברים בגלוי זה עם זה עברית. בגימנסיה, בשיעורי מתימטיקה של המורה לחם, היינו משתמשים בגלוי בטרמינולוגיה העברית שהיינו רגילים בה.

אינני יודע על פי יוזמת מי, אולם בראשית שנת הלימודים פנה אלי חבר בגימנסיה, שלום בלומברג (המנוח כיום) ואמר לי, כי רוצה הוא לשוחח אתי ברצינות ביחידות בבית פרטי. מהעת ההיא החלו להתאסף בדירתנו פעם בשבוע 5—6 מחברינו. על כוס תה ומתיקות היינו דנים בעברית ספרותית טובה על דרכים ועל אפשרויות, כיצד נוכל להישאר עם דיעותינו הציוניות הקודמות.

באחת מהפגישות האלו, שבה השתתפו רק שלום בלומברג, יואל פרידלנד ואני, הוחלט להוציא באיזו צורה שהיא מהגימנסיה שלנו ספרים רבי־ערך בנושאים ציוניים והיסטוריים, אשר בעת ההיא כבר הוציאום מספרית בית־הספר, ושמו אותם בחדר מיוחד נעול בחותמות. על ספרים אלה היה לשמש לנו מקור ללמוד מפיהם בחוג שלנו. שלום בלומברג חיבר מיד לפי הזכרון רשימת ספרים הדרושים לנו, כי ידע היטב את תוכן ספרית הגימנסיה שלנו. אם אין זכרוני מטעני, היה עלינו להוציא כ־150 כרכים.

באגף הימני, בקומה השלישית של הגימנסיה שלנו היה חדר קטן, שלפנים החזיקו בו מפות גיאוגראפיות ועוד ספרי לימוד. בחדר זה, החתום עתה, נמצאו הספרים האסורים.

ימים אחדים ארכה הכנת מפתח לפי תבנית דונג. החותמת הנועלת את החדר היתה תלויה על חבל, העובר דרך שתי טבעות, האחת על הדלת והשניה על המשקוף. כל הקושי היה בחותמת, אך כאן סייע בידנו אחד החברים, אשר יעץ לנו לגזור את החבל על יד החותמת, ואחרי כן לחמם את חומר החותמת בקצה ולהכניס לשם את קצה החבל. אחרי כמה ניסויים עם חבל, חומר חותמת ונר, הישגנו תוצאות טובות. שכרנו עגלון, ובשעה 7 בערב, בעת שלמעשה לא היה איש בגימנסיה, ערכו את המסע הראשון. המסע הראשון הצליח. כך ביצענו שלושה מסעים עד אשר הוצאנו את כל הספרים לפי הרשימה שהוכנה.

את הספרים העברנו אל דירתי, כי אצלנו היתה עוד אז ספריה גדולה, שבה 3000 כרכים, כך שעוד 150 כרכים לא היו ניכרים בה כלל. אמנם את הספרים האלה החזקנו בביתי לא יותר מיומיים, עד אשר מחקנו בהם את החותמות של הגימנסיה הטבועות בהם.

מחיקת החותמות היה ענין פשוט באופן יחסי: היינו משתמשים בשני מיני נוזלים הקולטים את דיו החותמות, ואחרי כן היינו מגהצים את הנייר במגהץ ושמים במקום חותמת הגימנסיה חותמת של רופא קובנאי אחד, שכבר לא היה אז בחיים. אחרי מאניפולאציות אלו העברנו את הספרים אל בתי־החברים.

אמנם קשה לכנות פעולה זו רק משחק נערים בקונספיראציה, אף על פי שאפשר שהיה שמץ דבר מזה, בקחתנו בחשבון את גילנו ואת האוירה בתקופה ההיא. הרי שיחקנו אז באש, והיה לנו רק מושג מעורפל על הדבר.

בהשקיפי עתה לאחור, מגיע אני לידי המסקנה כי בעיקר נדחפנו אז על ידי רגשות פאטריוטיים, והשתדלנו להציל דבר מה, לפחות, מהאניה הטובעת! כי קשה היה לקצץ בנו מה שגדלנו אתו במשך 10 שנים בגימנסיה שואבה שלנו!

בחינות הגמר לתעודת הבגרות נועדו לאמצע מאי, 1941. על כרחנו היה עלינו לשקוע ראשנו ורובנו בלימודים. היינו קוראים „חתיכות" שלמות של יצירות ספרתית שמשום מה פסחנו עליהם קודם לכן, היינו לומדים בעל פה תאריכי לידתם ומותם של גדולי העולם הזה, „הידענים" היו מפנים את תשומת לבנו לאיזה קטעים בפיסיקה, המודפסים באותיות קטנות, שודאי נמצא את תוכנם בשאלות הנוספות בבחינות. בקיצור, היה זה מטבח הידוע היטב מימות עולם לכל תלמידי בחינות הגמר, כאשר היינו מתכוננים לקבלת תעודת הבגרות.

התנהלו הכנות מאומצות לימים הגורליים. במהרה נודע לכל העולם כי התכוננו לא רק אנו בלבד, תלמידי כיתות הגמר של הגימנסיות. כי הגרמנים התכוננו להתקיף את רוסיה הסובייטית.

רוסיה הסובייטית התכוננה להגן על גבולותיה וערכה העברה ללא תקדים לפי היקפה של אזרחים שלום מהריפובליקות שנספחו מחדש לרוסיה אל מרחבי סיביריה. הליטאים התכוננו להשמיד את אלה שגרו יחד אתם במשך 700 שנה, — אותנו היהודים.

הבחינות התנהלו באוירה רגילה, בלי מתח וחגיגיות מיוחדת, והיו כעין פרידה משעממת שנערכה על ידינו ועל ידי הגימנסיה מכל העבר הקשור אתה.

למרות האוירה המחושמלת במיוחד בתקופה ההיא, לא יכול איש מאתנו לתאר לעצמו, שאנו נפגשים זה עם זה בתקופת בחינות זו בפעם האחרונה, וכי לעולם לא נתראה עוד.

הבחינות נמשכו, הפרידה נמשכה.

אצל קבוצה שלמה של חברינו, שבתוכם הייתי אני, ניתק חוט 10 השנים של הגמנסיה פתאום לפני הבחינות האחרונות. לא שמענו את האקורד הסופי ניצלנו לפי רצון הגורל.

כעבור 10 ימים כבר היינו במרחק 7000 קילומטר ממקום הולדתנו. התהום האידיאולוגית אשר הפרידה בינינו ובין כל העבר היתה גם לתהום ממשית.

והנה, למרות השנים הרבות בסביבה זרה לגמרי, בתנאים בלתי רגילים, היינו נזכרים לעתים קרובות בגימנסיה שואבה שלנו. גם שם היינו משתמשים בכינוי הותיק „שואביסט".

אני שמח שיכול אני כעת, כעבור 21 שנה אחרי בחינות הגמר ההן, ליגיד את זכרונותי בארץ, אשר לחיים בה הכינה אותנו בשיטתיות הגימנסיה על שם שואבה.

ד"ר אריה הסלזון

חיסול הגמנסיה העברית

מתוך „יהדות ליטא על סף השואה"

זכות ראשונים בתנועה העברית בליטא לא היתה לי. לא נמניתי בין מניחי יסודה ולא בין מקימי טפחיה. אמנם, כשהשתקעתי בשנת 1933 בקובנה והתחלתי לעסוק בעבודה ציבורית, הייתי בין צעירי הלוחמים, המתפרצים קדימה בחזית הציבורית ושואף לתפוס בה עמדה מתאימה.

ואמנם הצלחתי והגעתי לפיסגה של החיים החברותיים בקובנה היהודית. חוץ מהעבודה הציונית שניהלתי, הייתי בסוף שנות השלושים גם חבר הנשיאות של מרכז התרבות, חבר להנהלת הספריה הלאומית ע"ש מאפו ועוד. עם זאת צריך להיאמר, כי אני ובני גילי מצאנו בעת ההיא כמעט את הכל מוכן לפנינו. מרכז תרבות נוסד עוד בשנות העשרים. גני־ילדים, בתי־ספר יסודיים ותיכוניים קמו בעזרת מרכז התרבות או רק בידיעתו, וגם — בלי עזרתו ובלי ידיעתו. מערכת החינוך העברי בליטא לא היתה בשנות השלשים בבחינת יצוי רך, אלא קרמה עליה עור וגידים וסללה לה שבילים ודרכים בחיי יהודי ליטא.

לנו נשאר, בשנות השלושים, רק להוסיף נדבכים לבנין המפואר של מערכת החינוך העברי ולכוון אותה, אף גם להגן עליה מבית ומבחוץ. זכו ראשונים וקדמוני במעשי יצירה. אך לדאבון לבי, עלה בגורלי להיות מהאחרונים שהיו עדים לחורבן יהדות ליטא, לחיסול התרבות העברית ולאבדן חלומותינו האישיים והלאומיים גם יחד.

זוכר אני את הימים ההם כחלום בלהות. זכרונם צץ ובוקע לפני עיני כפעם בפעם בכל מוראו, בכל טרגיזותו האיומה, עם כל הסתירות והניגודים בחיי קיבוץ לאומי, שנגזרה עליו כליה וההולך לקראת גורלו המר בעינים עצומות ובאזנים אטומות, מבלי יכולת להבחין במתרחש סביבו.

בו ביום שהסובייטים הקימו את בסיסיהם הצבאיים על אדמת ליטא, היה צריך להיות ברור לכל בר־דעת, כי ה„אידיליה" של ליטא העצמאית הגיעה לקצה.

וכי אחד גזר דינה: להימחק מן העולם כמדינה ריבונית ועצמאית. לא היה מיפלט לליטא באותה צורה שהוקמה כמדינה בשנת 1919, אלא להיבלע ע"י אחת משכנותיה: או ע"י גרמניה, או ע"י ברית־המועצות.

משמעות הדבר: השמדה פיסית מוחלטת של יהודי ליטא, אם תקדים גרמניה ותכבוש את ליטא, — וחורבן יהדות ליטא על חייה התרבותיים וחיסול האינטליגנציה הלאומית הפעילה, אם תבוא בריה"מ, „ותרחם על עמי הבלטיקום הרעבים ותושיט להם יד אחים, כדי להוציאם לחיי אושר תחת אור שמשו של אבי העמים החבר סטלין".

אך איש לא האמין אז, כי אמנם יוכל זה לקרות. קשה להבין, איך נואלנו ולא הבינונו את המצב ולא הערכנו אותו כראוי. לא התכוננו בעצמנו, ולא עשינו דבר כדי להכין את הציבור היהודי לקראת יום הדין הטראגי... והוא — לא בושש לבוא.

ב.

היה זה בשבת, 5 ליוני 1940. בערב יום זה גמרנו את שנת הלימודים 1940/1939 בגמנסיה העברית ובצהרי יום זה — נשמע בחוצות קובנה רעש מדהים של אוירונים, שטסו בשמי העיר, וטרטור טנקים כבדים שנזדנבו בשורה ארוכה ברחוב הראשי של בירת ליטא. היתה זו הפתעה בשביל רוב תושבי הבירה, כי איש לא ידע את אשר נעשה מאחורי הקלעים במשחק המדיני בין ברית־המועצות והארצות הבלטיות.

באותה שעה התאכסנתי אצל הד"ר שמואל גולדברג יחד עם ידידי, רופא ידוע בקובנה, עסקן ציבורי, בעל תרבות גבוהה, עברית וכללית. כשנשמע הרעש ברחובות רץ הד"ר ג. גולדברג ז"ל אל החלון, ובראותו את מכונות השריון נעות בחוץ — פרץ בצעקה — ממש הצטרח: „רבותי, מה זאת אומרת?" גם אנחנו, ידידי ואני, ניגשנו אל החלון — וידידי ענה לו מיניה וביה: „אתה שואל: מה זאת אומרת? הריני להגיד לך. זאת אומרת, כי יהדות ליטא תיחרב, זאת אומרת, כי נגזרה כליה על התרבות העברית, וזאת אומרת, כי בעוד שנה נמצא שלשתנו בבתי כלא סובייטיים". ניבא — וידע מה שניבא.

אולם הקהל הרחב לא ראה את הנולד. גם מנהיגי הציבור היהודי — פרט לאנשים מספר — לא הבינו את המתרחש, ולא הבינו את חומרת המצב. אמנם — ידוע היה לציבור היהודי בליטא גורלם של יהודי רוסיה. אך איש לא האמין כי גם עלינו תעבור הכוס כשם שעברה על היהודים הרוסיים. כל אחד חשב בלבו: שמה, ברוסיה, אמנם קרו דברים איומים — אך זה לא יוכל לקרות אצלנו. בינתים, בעשרות השנים שעברו מהזמן שהמהפכה הרוסית היתה בחיתוליה, נעשו המנהיגים הסובייטיים פיקחים ומפוכחים יותר, וצרות היהודים שהיו תוצאה מ„מחלת הילדים" של המהפכה הרוסית, לא יוכלו לחזור עתה — בימי בגרות המהפכה. ומי זה היה יכול להעלות על דעתו, כי משטר זה, המתימר במאבקו למען האמת והצדק וכביכול

דואג לצרכיו של האדם הפשוט — יתעלל באדם ויפעל לחיסולו רק בגלל זה שאינו חושב כמוהו?

וכמובן, איש לא יכול להניח, כי הסובייטים, שלפי השמועה, עזרו ביד רחבה לכל העמים המתגוררים ברחבי ברית־המועצות, לקיים את תרבותם הלאומית ברוח עברם והווי חייהם וחיברו גם אלפא־ביתא חדשה לאלה מהם, שהיו מפגרים בהתפתחותם עד כדי כך שלא המציאו עוד את האות הכתובה — שמשטר זה יפלה אותנו ואת ערכינו התרבותיים העתיקים לרעה, ידכא אותנו וישמיד את בתי־הספר ואת מוסדותינו התרבותיים, את אותם המפעלים שהוקמו בעמל כה רב ע"י אנשים שוחרי החרות הלאומית ונושאי הדגל של רעיון שחרורם של העמים הנדכאים. ולבסוף שאלנו את עצמנו: היתכן שינתקו אותנו מעברנו, מתרבותנו ומאורח חיינו ודוקא אותנו — את העם היהודי שהביא קרבנות כה רבים למען המהפכה.

ג.

הציבור היהודי לא הבין מה שקרה — ולא הרגיש במה שעתיד לבוא. כולנו היינו שאננים ותמימים כילדים קטנים. איש לא האמין, כי עם הטנקים הסובייטיים — יבוצע הסיפוח המוחלט של הארצות הבלטיות לברית־המועצות, והתנחמו בניחושים שונים: חשבו כי ממשלת המעבר (שקמה במקום ממשלת ליטא הקודמת) תתקיים לאורך ימים וכי ייתן לליטא „סטטוס" של מדינה ריבונית או ריבונית למחצה, שתוכל לסדר את חייה בתוך גבולותיה.

אך הזמן עשה את שלו — ובמידה שהאנשים הלכו והתפכחו וראו נכוחה את השינויים ההולכים ומתגשמים, גברה החרדה בלב הכול. הבהלה גדלה, והפחד הלך וגבר. כל אחד רצה לקנות את עולמו בשעות האחרונות וחיפש בקדחתנות עוגן הצלה. יהודים מכל השכבות הלכו ונעשו „מעשיים ותכליתיים", השתדלו להיראות כחסידי המשטר החדש, לטהר את עצמם מחטאי יום אתמול ולהתנער מה„אני מאמין" שבו דגלו ביום האתמול, לקפוץ מעורם ולברוח ממה שהיו אמש — ולהיהפך בין לילה, אם לא לאדומים, הרי לכל הפחות לורודים. והכול — כדי להסתגל למשטר החדש, ולהציל על ידי כך את נפשם ואת נפשות ביתם.

המצב היה קשה — והכל נהיה משונה, אף מוזר עד כדי גיחוך.

הבהלה הכללית אחזה גם בציבור המורים העברים. חלק קטן מהם העמיד פנים של „חוזרים בתשובה", המכים על לבם על חטא שחטאו בעבר, והמכריזים כי מכירים הם בדרכם המוטעית בעבר, ומודים בסילוף החינוך היהודי בליטא ע"י הפצת העברית...

בעתון שהוצא לאור ע"י הקומוניסטים ביידיש „פולקס־שטימה" הופיעו מכתבים בנוסח הידוע לשימצה של „חוזרים בתשובה". כתבו — מורים, כתבו — מנהלי בית־ספר לשעבר, הביעו את חרטתם על שגיאותיהם ועל האור החדש שנתגלה לעיניהם עם „גאולת ליטא" — וכמובן הבטיחו להילחם בעתיד בכל נפשם על האמת הסוציאליסטית ודרך אגב, הודיעו במכתביהם, כי בתי־הספר שלהם עוברים לשפת ההוראה ביידיש.

האמת ניתנה להיאמר — מספר ה„מתחרטים" לא היה רב באופן יחסי ועוד

קטן יותר היה מספרם של אלה המורים, שהתכחשו לגמרי לבית־הספר העברי, ושהכריזו על עצמם כעל „קומוניסטים מלידה ומבטן", ולא היו מעולם ציונים ותומכי עברית, ולמה בכל זאת עבדו בבתי־ספר עבריים ועזרו בכך להפצת תורה ריאקציונית בשפה קונטרבולוציונית? והתשובה היתה: „עבדים היינו, שבויים בידי הציונים שהשתלטו על הרחוב היהודי וכפו את ה„יסודות הפרוגרסיביים" שבין המורים באיום של הרעבה לעבוד בבתי־ספר עבריים".

מול יחידים אלה, שפרסמו מכתבי חרטה — היה רוב ציבור המורים נאמן בלבו לבית־הספר העברי, אלא שפחדו להשאר מחוסרי־לחם ועבודה, אם תישאר חותמת ה„ריאקציה" טבועה על מצחם.

מסיבה זו מהרו מורי בית־הספר להתכנס ולהכריז כי עוברים הם לשפת ההוראה יידיש. בכך חשבו להציל את בית־הספר היהודי בתור שכזה וגם את עצמם, כי קיוו שעל ידי כך יצליחו לקיים את משרותיהם בידיהם. אך בלבם — שרר אבל כבד. הם חטאו ובכו, חטאו ובכו. ולמרבית האסון: הם לא ידעו, כי גם ע"י ההסתלקות משפת ההוראה העברית — אין הם מצילים את מפעליהם, כי גם בתי־ספר עם שפת ההוראה יידיש לא היו כבר מיוחסים כלל וכלל בבריה"מ!

ד.

הגמנסיה העברית מס. 2 — כפי שנקראה רשמית במיניסטריון להשכלה הליטאי, או — „הגמנסיה של שואבה" כפי שנקראה בפי היהודים — היתה האחרונה, שהחליטה על הסתלקות מהעברית. הישיבה האחרונה של גמנסיה העברית שבה דנו על שאלת שפת הוראה התקיימה בימים האחרונים של חדש יולי 1940. היא היתה לא בחדר המורים, כרגיל, אלא באולם הגדול שבקומה הראשונה. אל ישיבה זו באו כל המורים, הותיקים והצעירים גם יחד.

על סדר יומה של הישיבה היתה שאלה אחת בלבד: „שפת ההוראה של הגמנסיה לשנת הלימודים הבאה". דממת מות נזרקה באולם, כשפתח ד"ר יואל ברוצקוס, מנהל הגמנסיה, את הישיבה. הוא הודיע, שהישיבה נקראה לפי בקשת כמה מן המורים, שהציעו לדון על שאלת שפת ההוראה של הגמנסיה שאתה קשור גם המשך קיומה של הגמנסיה בכלל.

המורה ש. קם, ובשפתים רועדות אמר: „אני מציע לעבור לשפת ההוראה יידיש". אחריו קם אחד המורים וביקש את רשות הדיבור. הוא הציע לא לדון על הצעת המורה ש. ולא לקבל החלטה בשאלת שפת ההוראה, כי כל החלטה — לא יכולה לשנות את המצב ולא להבטיח את המשכת קיומה של הגמנסיה להבא. הויכוח מתנהל לא על שפת ההוראה גרידא. כי אם על הרוח בה יתנהל בית־הספר, ולפיכך — אין תקוה כי ישאירו את הגמנסיה העברית על תלה, בבניניה על תלמידיה ומוריה, שימשיכו לחנך את התלמידים לפי רוחם וטעמם. מה שלא תהיה ההחלטה בדבר שפת ההוראה — בין כך ובין כך יוציאו את התלמידים ואת המורים מבית־ספר זה ייפזרום במוסדות שונים. לדעתו לא תביא החלטה כזו גם תועלת למורים.

המורים, שהם רצויים לשלטונות או נסבלים על ידיהם — יתקבלו בין כך ובין כך לעבודה בבתי־הספר החדשים אשר יינסדו. ואלה שאינם רצויים — מסיבה זו או אחרת — יורחקו מעבודתם, אפילו אם ירימו את ידיהם בהתלהבות ויצביעו פה אחד עבור יידיש כשפת הוראה. העובדה, שאנו בעצמנו נחליט על הסתלקותנו מהשפה העברית לא תשפיע על השלטונות, שישנו את יחסם אל המורים בעלי עבר ציוני מובהק. בהחלטה מעליבה כזו — לא נקנה את עולמנו ולא נכפר על הטאתינו — אם אמנם עבר ציוני נחשב לחטא. איש לא יאמין לנו כי הפכנו בין לילה אידישיסטים נאמנים. וצעד זה יעורר נגדנו רק שאט־נפש וחוסר אימון".

באולם שררה דממה, דממה איומה שהטרידה יותר מרעש או צעקות קולנות. זו היתה דממה שאינה דוממת, אלא מסעירה ומרתיחה את הדם.

לאחר שגמר את דבריו, קם עוד אחד מהמורים ובנימה עוקצנית הוכיח את חוסר ההגיון בהחלטה מעין זו שהביא מנהל הגמנסיה לאישור האספה. טענו־תיהם היו משכנעות, אלא שקשה או בכלל אי אפשר להתווכח במקום ובתנאים, שאין בהם אפשרות של ויכוח הגיוני. ואין גם טעם בויכוח מעין זה.

מראש השולחן נשמעה אנחה מעומק לב. נאנח הד"ר ברוצקוס. כל הצער של אדם חי, הנאבק בכאב תוך חוסר יכולת לעשות דבר מה, ומתוך הכרה שאין תועלת במאבק — היה טמון באנחה זו. מתוך תנועה של פחד ויאוש, כשעיניו מלאות אימה, כיסה בכף ידו את פיו, כאילו רצה בכל כוחו להחניק בקרבו זעקה, שעמדה להתפרץ מנבכי נפש פצועה ורצוצה. עברו רגעים מספר, טרם עלה בידי הד"ר ברוצקוס לשאת את קולו כדי להעמיד להצבעה את ההצעה שהובאה.

מצב רוח של דכאון ואוירה דוויה שלטו באולם, כאילו לא התכנסו המורים בכדי לדון על הצעה מעשית, אלא באו להיפרד מהמוסד שלהם, שהתחבב עליהם כל כך ולהעיף בו מבט אחרון, כהורים שכולים הבאים להיפרד מבנם־חביבם שנפל. פקעת של צער היתה תקועה בגרון כל הנוכחים, ואנחות אלמות התגעשו בקרבם כשעל פניהם נסוכה הבעת מחאה נואשת. איש לא הוציא הגה מפיו. שתקו גם אלה שהיו פעילים בהעברת בית־הספר לשפת יידיש, ואף אלה שהכריזו על עצמם כמתחרטים על עברם הציוני והקומוניסטים במאה אחוז.

לבסוף, התאושש הד"ר ברוצקוס, ופנה אל הנאספים בשאלה: מי בעד ההצעה?

הורמו ידים רבות, אך איש לא הסתכל בהן, איש לא ספרן, איש לא בדק את התוצאות ההצבעה. לא היה ברור, מי היו המצביעים בעד, ומי לא הצביע כלל. אך מעיד אני שמים וארץ, כי בסתר לבם, בכו כלם, לבבות כלם שתתו דם — דם קדוש אל אנוסים, של חוטאים המכירים ומרגישים בעלבונם ובחטאם.

כך נסתם הגולל על מוסד תרבותי נהדר, אשר הגיע בכוחות עצמו ובלי עזרה מהצד לבנין מפואר, לציוד לימודי חדיש, למעבדות מסודרות, לספריה ענקית, והעיקר — להישגים חינוכיים כבירים. הגמנסיה העברית היתה עדות מובהקת לחיונותה ולכח היצירה של יהדות ליטא.

התעניינתי כל הזמן לדעת, כיצד הגיב הנוער היהודי בכלל, ובעיקר תלמידי

הגמנסיה שלנו, על חולשת מוריהם ותבוסתם. הן כל הזמן הטיפו להם מוריהם ציונות, ודרשו מהם להשתלב במאבק למען יישוב ארץ ישראל, למען השפה העברית וערכי תרבותה — והנה בבוא יום הפקודה נטשו המטיפים עצמם את המערכה בבלה והתפזרו לכל עבר, בהשתדלם להסתדר בעבודה בבתי־הספר הממלכתיים, שנמצאו תחת פיקוח הקומוניסטים, זוללי הציונות והעברית.

אולם, ע"י מגע בלתי אמצעי עם התלמידים ושיחות אינטימיות אתם, נודע לי, כי אמנם לא נוסף כבוד ויקר למורים ע"י התנהגותם בעיני תלמידיהם, אך הם התיחסו בסובלנות ובהבנה. הלא גם הוריהם והם בעצמם היו בבחינת אנוסים — וסגירת הגמנסיה העברית נראתה בעיניהם כצרה רעה, שמקורה בכוח עליון.

ה.

לאחר זמן נפוצה בקובנה שמועה, כי העתונים בא"י הופיעו במסגרות שחורות לאות אבל —על חורבן יהדות ליטא ועל חסול מוסדותיה התרבותיים, וכי בן־גוריון יצא במאמר אשמה נגד ציבור המורים העברית בקובנה, על שלא ניסה להתנגד לחיסול רשת בתיה"ס העבריים, אלא גזר על עצמו איבוד לדעת, מתוך פחד מוגזם ומתוך בהלה של כניעה בלתי מוצדקת — דבר שאינו מעורר רגשי כבוד כלפי יהדות ליטא כולה.

אמנם גם אני רטנתי בסתר לבי ולא הייתי יכול להשלים עם הכניעה חסרת הטעם, עם כריעת הברך וההתרפסות הטפלה בפני השלטון החדש — שלא היה בה לא רגש של כבוד עצמי, אף לא תועלת מעשית. ושאלתי את עצמי: הזאת היא יהדות ליטא הפיקחית, בעלת המוחות החריפים, המעמיקה לחשוב ולהגות, הצועדת בדרכה בנאמנות ובפשטות, ביושר לב ובעקשנות. הזוהי היהדות שצעדה בראש היהדות העולמית במשך כמה מאות בשנים והיתה לתפארת האוצר הרוחני שלה? מי פילל שיהדות זו תיראה ככה בקלקלתה? ואולי, חשבתי בלבי — היהדות הליטאית יבשה יותר מדי, שכלית יותר מדי ותכליתית יותר מדי וחסר לה עסיסות רוחנית, התעלות נפשית והתלהבות של אמונה לוהטת המסוגלת להניע את האדם לסבל בלי קץ ובלי סוף ולא להיכנע ולא לבגוד. אבל במשך הזמן נוכחתי, כי שיקולי המקטרגים היו מועטים ביסודם, וכי רק מי שלא יכול להבין את המצב בליטא בכל חומרתו — יכול להגיע לידי מסקנות מוטעות כאלה.

כי אמנם קשה לו לאיש שלא היה במקום היהודים הליטאים באותם ימים קשים — ולא ראה את מה שקרה במו עיניו — לתאר את הבהלה העצומה שהצליחו הסובייטים להטיל על האוכלוסיה בכלל ועל היהודים בפרט, עם חילופי המשטר. בני אדם נעשו, תוך הבהלה האיומה הכללית, חסרי־רצון ואונים, הפחד והאימה השתלטו עליהם והעבירו אותם על דעתם. זהו פחד המחליש את רצון האדם, המחליק על גבו כנחש ומחסל את כוח התנגדותו ומעמידו במצב של מובס ונכנע בפני אותו סתום ובלתי גלוי, בלתי ידוע ובלתי ברור המרגיז מנוחתו, מחרידו ומסעירו ואין ממנו מנוס ומפלט.

אבל שעת ההתאוששות לא איחרה לבוא ואז התגלתה היהדות הליטאית בכל הדרה — בעיקר הנוער העברי.

ו.

הגמנסיה העברית נסגרה, כפי שאפשר היה לשער, ובבנינה שוכן בית־הספר המסחרי שהיה כל הזמן תחת השפעת הקומוניסטים. תלמידי הגמנסיה העברית פוזרו כמוריהם בהרבה בתי־ספר שונים, שבכל אחד מהם היה מספרם לא רב, בכדי שלא יתהוה גוש מגובש של לאומנים צעירים ולא תהיה השפעתו ניכרת, וקל יהיה ל„עכלם". רבים מהתלמידים עברו לבתי־הספר הרוסיים, שנוסדו מיד לאחר הסיפוח. הוריהם, והם עצמם העדיפו את בית־הספר הרוסי על פני בית־הספר ה„יבסקי". בית־הספר הרוסי היה אמנם סובייטי, כיתר בתי־הספר שהורשו להתקיים בתקופה החדשה. אך שם — קיוו התלמידים וההורים גם יחד — לא תישמע לכל הפחות השמצה מתמדת על א"י, על היהדות ועל התרבות העברית. כדאי לציין אף זאת: בכל בתי־הספר שבהם למדו תלמידי הגמנסיה העברית לאחר סגירת המוסד שלהם, לרבות בתי־הספר הרוסים והליטאיים שאליהם עברו — הצטיינו תלמידים אלה בידיעותיהם, ועלו גם באינטליגנציה וגם בדרגת התפתחותם הכללית על שאר התלמידים בני גילם.

ד"ר י. ברוצקוס התידד עם מנהל של בית־ספר תיכון רוסי, שעברו אליו רבים מתלמידי הגמנסיה העברית, והוא היה מספר עליהם נפלאות: „הם כשרוניים כשדים, הם בעלי אינטליגנציה גבוהה והתפתחות כללית רמה, אפשר להגדירם כחומר אנושי מעולה, הם הספיקו להתאקלם ולהסתגל בבית־הספר הרוסי במשך זמן קצר, למדו את השפה הרוסית, וביתר המקצועות הם עולים על תלמידינו. כשרונותיהם — ממש מדהימים ומפחידים. תן להם — ויכבשו עולם ומלואו. כיצד הצלחתם להגיע לידי הישגים עצומים כאלה? ביחוד, בבית־ספר ששפת ההוראה בו לא היתה שפתם הטבעית, כי אם שפה מתה — העברית, ללא סביבה ואוירה עברית. צא וחשוב, לאיזו מדרגה היו תלמידים אלה מגיעים, אילו למדו בשפה חיה וערה, בעלת תרבות מודרנית!".

ד"ר ברוצקוס עצמו עבד בביה"ס סובייטי ששפת ההוראה בו יידיש. הוא היה נפגש אתי בסתר ושפך לפני את צער לבבו על שהוא ממשיך להורות ולעבוד בבית־ספר זה. הוא היה מספר לי, על הקשיים העצומים שהוא נתקל בהם ועל הסבל שנפל בחלקו בהוראה בבתי־ספר „פרוגרסיביים". הכל כה מוזר לו, הכל כה רחוק לרוחו. לפעמים הוא בא לידי יאוש מוחלט וסובר, כי לא יוכל להמשיך עוד בעבודה מאחר שאין לו הכוח הנפשי לכך. הוא אמר, שמתקנא בי ובחברנו צ. על שאין אנו ממשיכים בעבודת ההוראה. נחמתו היחידה — היו התלמידים והישגיהם בבית־הספר שאליו הוגלו.

„עמלנו, ידידי", היה הוא אומר לי, „לא היה לשוא. גידלנו דור של צעירים מעולים, שאנו יכולים להתפאר בהם!" את ד"ר ברוצקוס תמיד היכרנו כאדם קר

מזג, איש יבש המסוגר בתוך עצמו, שלא היה מעלה על שפתיו אף חיוך קל. מהלך תמיד כשצוארון מעילו מורם והוא כאילו מתבודד מכל העולם — וכל מעינותיו מרוכזים רק בבית־הספר, בשיעורים לפיסיקה ובחשבונות הקופה — וזה הכול.

אך בשנה הראשונה לאחר סיפוח ליטא ע"י הסובייטים, זאחר כך — במשך זמן קצר בתנאי מאסר — היכרתי את הד"ר ברוצקוס מצד אחר, כאילו היה קיים ברוצקוס שני: הוא התגלה כאדם בעל רגש עמוק ונשמה עדינה, בעל עירנות גדולה לכל המתרחש מסביבו.

את יתר המורים — כמעט שלא ראיתי במשך שנה זו. חוג מכרי וידידי היה תמיד מחוץ לתחום המורים, בגלל העבודה המשפטית והציבורית בה הייתי טרוד בשנים כתיקונן. על אחת כמה וכמה נתרופפו הקשרים שלי עם מורי הגמנסיה העברית בשנת חירום זו, כשרבים מהם פחדו להיפגש ולהתרועע עם איש כמוני שהיה ידוע כציוני פעיל, שמא ייראע להם ע"י הרשות. ואני מצדי ג"כ לא הייתי להוט אחרי המשכת יחסי רעות וידידות אתם.

ז.

לא ארכו הימים, כעבור חדשים מספר, לאחר שהתרגלו למצב החדש, התעורר בהדרגה הציבור היהודי, הסתכל מסביבו והבין מה שעולל לו. הוא ראה את הניתוח העמוק ורב הדמים שנעשה בגופו החי ובנשמתו הדוויה, והרגיש כאב צורב ויסורי נפש עזים. אז גדל הצער והזעם ורבתה ההתמרמרות.

כמובן, הצער והזעם לא התבטאו במעשי איבה כלפי השלטון הסובייט', כי אף סימני התנגדות קלה שבקלות היו גורמים לאסון לכל פרט ופרט, אבל היהודי נשא בלבו את צערו ואת זעמו, חרק שן, נשך את שפתו — ושתק. לעומת זאת — לא יכול הנוער היהודי הלאומי להשלים עם מצבו — ונוער זה רגז, להט וירתח.

רובו של הנוער נשאר תחת השפעה ציונית, חוץ מיחידים בודדים (ודוקא לא מבין המעולים שבנוער) שעברו לשורות ה„קומסומול", אשר שם ניתן להם לעשות קריירה מהירה, אף אם מידת האינטליגנציה שלהם היתה לקויה, כי כרטיס הקומסומול היה מחפה על חוסר הכשרון. הטובים שבצעירים סירבו להירשם בקומסומול, אם כי התאמצו מאוד מאוד לספחם, והפיתוי היה גדול מאוד.

היה לי קשר מתמיד עם תלמידי הגמנסיה לשעבר — מובן, לא עם כולם, אך עם אחדים, שמפיהם ידעתי על המתרחש בקרב הנוער, על מצב הרוח של הצעירים, על הרהורי לבם. הם הכירו את הסכנה הכרוכה להם וגם לי מפגישות אלה — והצעירים האלה היו לפתע מנוסי־מחתרת, כאילו למדו תורה זו מכבר. וכאילו עברו כל ימי חייהם בתנאי קונספירציה.

כל פגישה ופגישה — היתה מתוכננת מראש, כל צעד מחושב היטב. היו מתקרבים למקום הפגישה שנים. האחד היה מתעכב ועומד על המשמר, מסתכל

מרחוק בכל המתרחש מסביב, והשני היה נגש אלי רק לאחר שהוא מקבל מחברו סימן ש„הכול בסדר". כלומר, שאין דבר המעורר חשד מסביב. הפגישות היו מתקימות ליד מקום העבודה שלי, בשעת צאתי מבית־החרושת (בו הייתי מועסק) ופעמים באחד הרחובות הצדדיים, ופעם בביתו של אחד מהתלמידים ממש. הם סיפרו לי בפרוטרוט על חויותיהם, על דאגותיהם ועל פעולתם. התברר, כי אמנם בזמן הראשון עמדו מנגד וסקרו בעין סוקרת ולב משתאה את אשר קרה למוריהם, הוריהם, אך בקרוב התאוששו הצעירים ולא רצו, אף לא יכלו להשלים עם המצב הקיים, ובכל נשמתם ומהותם ורמ"ח אבריהם מחו נגד המשטר העריץ, אשר דיכא ביד אכזריה את כל היקר והנערץ בעיניהם.

אמנם רבים מהם לא העריכו כראוי את הגמנסיה העברית בימים כתיקונם: הזניחו לפעמים את הדיבור העברי, התיחסו ברשלנות לספר העברי, התנכרו לפעילות הציונית. אך מכיון שהדיבור העברי נאסר, והשפה העברית הופרה למעשה (אם כי לא באופן רשמי) לשפה קונטרבולוציונית, התרבות העברית נחרבה ומנהיגי ההסתדרות הציונית היו צפויים למאסר — התגלתה בצעירים אלה העקשנות היהודית הטיפוסית (ועקשנות היהדות הליטאית בנוסף לכך) והם התחילו לדבר דוקא עברית, לקרוא דוקא בספרים עברים, ללמוד דוקא היסטוריה יהודית ולהתעסק דוקא בבעיות ישוב ארץ־ישראל, אף להתכונן לעליה אליה. הם נתמלאו אהבה עזה ונאמנה למסורת היהודית ושנאה עמוקה לעריצות האופפת אותם. ומאחר שבדיבור העברי, בקריאה בספר עברי ובדיונים על ארץ־ישראל בגלוי היתה פרוכה סכנה, הם יצרו מחתרת לכל פרטיה ודקדוקיה, התארגנו קבוצות־קבוצות קטנות שהאחת לא ידעה מחברתה ולא על הרכבה. חברי הקבוצה היו נפגשים פעם לפעם במקומות סתר, שם היו מדברים עברית, שומעים הרצאות על תולדות היהודים ודנים בשאלות ארץ־ישראל. והכל נעשה בלהט נשמה, בהתלהבות עצומה ובמסירות נפש. כל מי שחשב, כי יהדות ליטא יבשה ואין בה לחלוחית של מצוה — צריך היה להציץ בחור המנעול של חדר, בו נאספה קבוצה של 3—5 נערים כאלה והיה עומד על טעותו.

שמחתי שמחת נפש כשהייתי במחיצתם של צעירים אלה, כששמעתי את דבריהם הנבונים, הרגשתי בהגיגי לבם והבחנתי בכשרונותיהם הגדולים. גא הייתי בנוער משובח זה, וכשהייתי נפרד מהם — הייתי יוצא מדי פעם בפעם בלב הולם, נרעש ונרגש. מלא גאוה והערצה. מהפגישות עם בני־נוער אלה שאבתי גם עוז נפש ונחמה פנימית, אחרי שידעתי והרגשתי כי ימי בחופש — ספורים. רק מחשבה אחת היתה מנקרת במוחי: האמנם לא יוכל נוער נעלה זה להגשים את געגועי לבו? האמנם לא יוכל לעלות לא"י ולהצטרף ללוחמים ולעובדים בה? ואם לא יוכל לעלות ולהעפיל — מה תהיה אחריתו?

הסיסמה של הבולשביקים היתה: „הטובים לקומסומול"! וכשהטובים מסרבים ללכת — הרי מוליכים אותם בעל כרחם. ומאחר שרבים היו הטובים מבין תלמידי הגמנסיה העברית — גבר עליהם הלחץ שילכו לקומסומול. בייחוד לחצו על התלמידים ו. ש. ו־א. מ—ין. אליהם כיוונו את כל חיצי התעמולה, בכדי

להכניסם תחת כנפי ברית הקומוניסטים הצעירים. על נשמותיהם היתה נטושה המלחמה.

שניהם היו „טיפוסי מנהיגים" מובהקים. האחת מהם וירה — היתה בגיל 16, בעלת קומה בינונית, מבנה גוף מוצק, פנים עגלגלים וכהים, סנטר חד, עינים חומות, עגולות, שער שחור — ופניה מביעות תבונה, בטחון עצמי ומהירות החלטה. היא היתה כשרונית בלימודים, מוסיקאית מחוננת, ובעלת שכל צלול. ואילו הוא — א. מ—ין, היה צעיר גבוה, בעל פנים צרים, אף נשר, ומבט נועז.

למרות הלחץ שהופעל עליהם החליטו שניהם שלא ללכת לקומסומול. אך שליחי הקומסומול לא הרפו מהם. איימו עליהם שלא תינתן להם האפשרות להמשיך בלימודיהם, ובסופו של דבר כי יאסרו גם את הוריהם של שחינכו בנים „שהם שונאי העם והמולדת הסובייטית". לבסוף התחילו גם עוקבים אחריהם ובזמן האחרון נמנעו לבקר גם בחוגים שלהם — מטעמים מובנים.

וירה היתה נפגשת עם ידידי צ. ושופכת את מרי לבה לפניו. ואני ידעתי את מצב העניינים ואת מצוקת נפשם של השנים והייתי איפוא מופתע ביותר כשיום אחד, בצאתי מהעבודה, ניגשה אלי וירה, ברחוב לוקשיא כשהיא חיורת והמומה. מבלי לאבד אף רגע — היא התחילה תיכף בענין. היא אמרה שדיברה כבר עם צ. ועתה היא רוצה לשמוע את דעתי, מה עליה לעשות. לוחצים עליה כי תיספח כחברה לקומסומול, אך אין היא רוצה בזה. היא רוצה להיות ישרה לגבי עצמה ולגבי האנשים. „הנני בת ישראל" — אמרה — אוהבת בנאמנות מורשת אבות וארץ אבות — איך אוכל להיספח למחנה של שונאי ציון? ואם לא אלך, הריני ממיטה שואה על משפחתי ועל עצמי... אין מוצא, בלתי אם לשים קץ לחיי. לא קשה למות, שהרי יותר קל למות מאשר לחיות ולבגוד"... לא!" — עניתי לה „אין את צריכה למות. עליך לחיות, כי עוד רבה לפניך הדרך והרבה משימות חשובות מחכות לך!" „אם כן, מה" — השיבה וירה — „ללכת ולהיכנס לקומסומול, לעשות שקר בנפשי ולשקר גם להם?" „האם סבורה את" — אמרתי לה — כי את צריכה להגיד „להם" את כל האמת? הזכרתי לה את הפסוק: „עם הסיד תתחסד" וכו' — „אם הם אינם הגונים — טענה וירה — גם אני צריכה להיות בלתי הגונה? לשקר לעצמי ולאחרים? לא! אני רוצה להיות כמו שאני באמת" — אבל, וירה — אמרתי: אנחנו עם מלומדי נסיון, ומאחורי גבינו היסטוריה ארוכה של „אנוסים", תהיי גם את „אנוסה" ותחכי עד יעבור זעם, ויתכן שתוכלי כקומסומולית להיות מועילה לחבריך ולפעולותיהם". היא פקחה את עיניה הגדולות והנוגות ונעצה אותן בי. לא הוציאה הגה מפיה, אך מבטה, מבטה, אל אלוהים, צער של עולם שנחרב השתקף בעיניה. עולמה נחרב שעה זו...

היתה זו הפגישה האחרונה עם וירה. לא הוספתי לראותה ולא ראיתי גם את אהרון ולא את היתר. לאחר ימים מספר נאסרתי ונשלחתי למחנות הכפיה בצפון האוראל, שם רציתי את עווני כל ימי המלחמה עד שנת 1947. כשחזרתי לליטא „להפסקת מאסר" של שנתיים (עם קום מדינת ישראל נאסרתי שנית

בהתחלת ינואר 1949) — נודע לי סיפור הדמים: נרצחה וירה, נרצח אהרון — וכל היתר נרצחו גם הם.

בבנין הגמנסיה העברית שוכן בי"ס טכני רוסי. שם כבר לא נראים פנים קורנות ולא נשמעה שיחה ערה ושאון גיל נעורים של צעירים עברים. מיותם ועזוב הוא בית־הספר מתלמידיו. ובכדי שלא יישאר זכר ושריד מעבר בית־הספר השתדלו שלטונות הסוביטים גם למחוק את אותיות הזהב שהיו טבועות על הכתל החיצוני שבקומה השלישית והצטרפו למלים: „גמנסיון עברי קובנה". אך כמה שלא עמלו ולא השתדלו — לא עלה בידם למחותן, וסמנים של שרידי אותיות נשארו טבועים בכתל עד היום הזה, וכל מי שעובר את רחוב החוף ומפנה פניו למעלה קורא את המלים העבריות, שהן עדות אילמת לעברו המפואר של בנין זה.

בין כתלי הגמנסיה העברית חונכו הרבה צעירים כוירה וכאהרון וכולם נשמדו בשואה. כמה כשרונות ומוחות מעולים אבדו לעם היהודי ואולי גם לעולם כולו עם השמדת נוער זה. וישמשו דברי אלה מצבת זכרון צנועה לוירה, לאהרון ולדומיהם אשר נגדעו בלא עת.

והלב בוכה במסתרים על תפארת הנעורים, אשר לא זכו לראות בהגשמת חלומם ועל מדינת ישראל שלא זכתה לקלוט חומר אנושי כה משובח. אילו היה בתוכה נוער זה, שהצטין בפשטות, בטוהר וביושר לב, מחונן בכשרונות נעלים ומושרש במסורת ובמורשת אבות, היו פני מדינת ישראל אחרים...

אבל הטובים הלכו לגרדום, היו לקרבן השואה, רוב רובה של האינטלגנציה היהודית בליטא נשמד בשואה. רק יחידי סגולה זכו ועלו לארץ־ישראל לפני המלחמה ומתי־מספר ניצלו מן השואה. יהדות ליטא, ובעיקר האיטליגנציה שלה, שהיתה כולה עברית, כולה ציונית, לא קיימה את מצוות יישוב ארץ־ישראל, ושילמה בחיי מיטב בניה.

חבל על דאבדין.

ד"ר יצחק פרץ

נצנוצים

„הגמנסיה של שוֹאַבה" מקובנה במרחקי העבר...

התקופה שלאחרי מלחמת העולם הראשונה. העולם מוּכֶּה ודואב, אך מלא תקוה ומאויים סתומים, ביטחון בעתיד של טוב מוחלט. תמו כל הצרות, העולם נתפּכח, הרע לא ישוב. העולם היהודי מתעורר. כמה כוחות נעורים התפרצו מן העיירות הקטנות של ליטא, על החן המוחד שלהן, עם הרעבון העצום למעשם, ללימוד, להשכלה, לאושר אישי, לאושר לכל האדם! אוירה רומנטית. ובמציאות — מיניסטריון יהודי, מוסדות יהודיים, אוטובוסים מקשרים בין ה־„פרובינציה" התמימה, החולמת והעורגת למעשים, ובין קובנה, הכרך הרועש, מרכז החיים בליטא, המבטיח כל כך הרבה.

הגמנסיה העברית — היא חידוש מעשה בראשית. אמנם כיתתנו עדיין רוסית היא בלשונה, אך הכיתות הנמוכות עבריות הן. ספרות עברית חדשה, מ א פ ו הקובנאי שובה את הלב, סמולנסקין הוא בבחינת כוכב עולה בפובלי־ציסטיקה, ברנר — חידוש כולו וידוע רק ליחידי סגולה, ביאליק מעורר התרגשות, ולעתים אף זעזוע נפשי.

והמורים? הנה ל ח ם, — המורה לספרות, המבין לנפשו של הנוער, שהרי בנפשו הוא צעיר כל כך, והוא מגיש את כל התורה כמו בצלחת, לא צריך לקרוא ולא צריך ללמוד, רק הקשב ותדע. ובכל זאת יש לקרוא את ניצשה ודוסטוייבסקי, וטולסטוי — לילות אתה יושב עליו. הנה ק פ י ט — המורה למתימטיקה, קפדן ודורש. הוא טוען: עליה עומד העולם. ואין אתה מבין: לשם מה? בעולם החדש — לשם מה מתימטיקה? והנה ל ו י ט ן — שליט הרומית. עולם זר. ונדמה לך כי בתקופת חידושים והתעוררות ושינוי מעשי בראשית — מיותר הוא לימוד זה. הוא שייך רק לעבר.

והנה המורה לליטאית, רשמי, לבוש פראק כל ימות השבוע, נוח לבריות, אדיב, — אבל רשמי מדי. השלטון! כן, השלטון! ואין אתה יודע, מה ילד יום. הלב ניבא משהו לא נעים... וכנגדו — המורה לספרות עברית, נ ת ן ג ר י נ ב ל א ט (אחרי כן: ג ו ר ן), איזו עממיות! איזו קירבה לתלמיד! איזו הבנה לנוער והזדהות עמו! זאת היא היהדות החדשה המבוססת על העבר, וזאת היא ארץ ישראל של בקרוב... ואם ארץ ישראל, הרי חלק קטן ממנה אצלנו — זה הוא י ב ל ו ק ו ב ס ק י, תלמיד לשעבר של הגמנסיה העברית ביפו החדשה, והוא מביא חידוש — ריקוד עברי, משהו מן ה־„אוריינט" ומושך.

והנה המנהל הפידאגוגי, שעל שמו קוראים את הגמנסיה, אם לא להלכה הרי למעשה, — ד"ר משה שוַבה. הוא גם המחנך של כיתתנו. הוא כולו עולם חדש. יהודי גרמני, המערב התרבותי הניכסף, ציוני וחלוציות והשקפות חדשות בפידאגוניה, בחינוך, עסקן יהודי המשמש קשר בין בית הספר ובין העולם היהודי בקובנה.

בחינות גמר. מסיבת סיום כל הלילה, ואחר כך טיול להרי אליקסוט וטיול בסירה על גלי הניימן...

על פרשת דרכים. חלומות על לימוד בגרמניה. השכלה גבוהה למען ארץ ישראל. הנגשים? הנצליח לעלות?

ומאחורי כל זה יהדות ליטא הגדולה, החיננית, הנאמנה למסורת ישראל, העורגת והמתעוררת, המבטיחה בכוחותיה הגדולים והמצפה...

רבונו של עולם, איך זה נתת להחריב עולם כל כך עשיר ויפה?...

פרופ׳ מאיר יואלי, ניו־יורק

אגדת ההיכל ששקע

(תודעת העבר)

כל כמה שאנו מתרחקים מליטא בערבות הזמן כל כמה שהיא עצמה, — מולדת וערש ילדותנו, — הולכת מאתנו והופכת לאגדה רחוקה על כל אבן ואבן שבחולותיה, על עריה וכפריה, יעריה ואגמיה, עולה ומתקרבת אלינו מן האופק דמותה הרוחנית, אור נשמתה, חן חייה, זוהרה ותומה הטוב. כספינה זקופת תרנים, ברוכת מפרשים איתנים וטהורים, היא עולה מאופק העבר אל התודעה של ימינו, וממנה אל ערגת הנפש, אל התודעה של ילדינו. אגדת הארמון ששקע היתה מראשונות אגדות העבר שקלטה נפשי בעודני ילד. אורשולה אומנתי, — בת כפר פשוטה וטובה, בקיאה בהלכות כשרות ודיני וחגי ישראל, אשר שרתה באמונה את סבא ע״ה, ועברה ב־„ירושה״ אל בית הורי, היא אשר סיפרה לי את האגדה הזו: „מעשה באשף אכזר קידר, אשר בקנאתו ובחמת שגעונו השקיע במצולות אגם ארמון פלאים וכל אשר בו, בת מלך ואהובה ואם המלך, טף וזקן ועולל יונק שדי אמו...״

המלים היו פשוטות מאוד ונוראות, ורבה הרדת הלב הצעיר: על אבדן הארמון ועל הילקח החיים התמימים היפים. אותם יערות עבותים, אשר הביטו מסביב וראו בדממה את הרצח השקט, ולא התלקחו באש זונקת, אותם גלי האגם הכחולים, אשר כיסו את הגויות הרכות ולא התנפצו אל סלעי החוף בזעם, אותם שמים חיורים (שמי הים הבלטי), אותם שדות דגן, אשר שתקו והאזינו, וקלטו והחביאו בתוכם את הפחד האחרון בהילקח החיים!... עודני שומע אותן המלים הפשוטות, עודני רואה את המראה, אולם הצבעים קדרו קצת, קרבו מדי אלי ואדומים הם מדם אחי!...

אולם טמונים באגדה זו גרעיני תנחומים: בפרוח פרחי געגועים ברגעי שירת הלב והמזכרת, בשעות התבודדות, עולה ההיכל מן התהום והוא נישא ועומד על כנו. ושום אשף אכזר ורוצח, ולא כל כוחות שמד מאוחדים בשמים חיורים מלמעלה, ועל פני שדות כבדים מתבואה ומדם למטה, יוכלו להשקיע את שירת ההיכל שבלב.

ד"ר דוד קיסלביץ, ניו־יורק

שלוה טרם סער

בספרות, כמו בחיים, אין להתחמק מן השיגרה. לעתים נובעת השיגרה מן החיים ומהם היא נקלטת לתוך הספרות, ולעתים היא נוצרת בספרות, וממנה היא נשאבת אל תוך החיים. זה הוא תהליך אורגני, שהינו יסוד השיג והשיח שבין הספרות והחיים. בלעדיו מנתקת הספרות את עצמה מן החיים ונעשית נכס של מעטים, יודעי חן ורז. בלעדיו מתפרקים החיים מהשראתה המעדנת והמבהירה של הספרות.

אלפי נערים ערגו לנערותיהם, כשתחינתו של ביאליק על לבם: „הכניסיני תחת כנפך, והיי לי אם ואחות..." על אלפים נסתם הגולל בדברי ההספד שלו: „שירת חייו באמצע נפסקה..." וכך נהפך השיר לשיגרה שבחיים.

והספרות, ככל שהיא שואבת השראה וגופי הויה ולהטי סגנון מן החיים, היא מתקבלת על דעת הבריות, חודרת ללב והופכת נכס תרבותי שרשי ופורה. בזה סוד הצלחתם של סופרי המופת, הצועדים בדרך המלך של החיים הקיימת לעולם, ולא בשבילים נסתרים, שכלתה רגל ההולכים בהם, וברוב הימים הם מעלים עשבים ונעלמים.

ולכן גם הפעם לא אמנע מן השיגרה ואומר: כל עוד חי בתוכנו שריד ופליט מאלה שישבו על „ספסל הלימודים" באחת הגמנסיות העבריות של „העיר והאם בישראל" — קובנה, בירת ליטא בתקופה שבין שתי מלחמות העולם, — לא יסוף זכר החיים האלה לעולם. ואם מתו החיים האלה, הרי „במותם ציוו לנו את החיים..."

כולנו הגענו כבר אל „מדרון החיים", — מי לבינה ומי לעצה, ואחרים גם לשיבה. אך עדיין מהבהבת בנו השלהבת שנדלקה באותם הימים היפים והשלוים של הנעורים, לפני היות בעולם פצצה אטומית, מטוסי סילון וטלביזיה, ובעת שב„רחוב היהודי" דיברו על הסוכנות היהודית כעל מהפכה נועזה, ולא כעל סרח עודף של ציונות שעבר עליו כלח.

שתי גמנסיות עבריות התקיימו בקובנה, כל אחת ואורח חיים, שיטת לימוד ורקע חברתי משלה. ה„ריאלית", שבראשיתה נקראה על שם מייסדה, ד"ר קרליבך, — אפשר אולי להגדירה כ„ביאליקית", והשניה, שכל ימיה נקראה על שם מייסדה, ד"ר שואבה, — אולי הכינוי „טשרניחובסקית" יאה לה. היו כעין „סורא ופומבדיתא" של יהדות ליטא, האוטונומית בחיי התרבות והחינוך שלה. ואולי כעין „נוסח אשכנז" ו„נוסח ספרד" של דור התחיה הלאומית.

תלמידי ה„ריאלית" היו ברובם בני „בעלי־בתים", ציונים לאומיים־דתיים.

אנשי מסחר ותעשיה. שפת האם שלהם היתה אידיש, ואורח חייהם — יהודי מסורתי. הבנים והבנות למדו בנפרד, בבנינים רחוקים זה מזה מרחק תחום שבת. המורים היו ברובם יוצאי ישיבות לפי השכלתם, ומורי „החדר המתוקן" לפי נסיונם הפידאגוגי. הם דיברו ולמדו בעברית אשכנזית מתובלת במליצות „משפי־ליות". אמנם מקצועות כלליים נלמדו בגילוי ראש, אך מקצועות היהדות נלמדו בכיסוי ראש ובלי ההארה של ביקורת המקרא.

תלמידי ה„שואבית" היו ברובם בני אנשי „המקצוע החפשי" — רופאים, עורכי דין, מהנדסים, רקחים וכו'. שפת אמם היתה רוסית (אמנם נגועה במבטא אידי־ליטאי, אך עם כל זה היתה מדוקדקת ומתובלת ניבי ספרות), ואורח חייהם היה „חפשי" ואנושי־כללי („וועלטליך..."). הבנים והבנות למדו בכיתות מאוחדות. שפת הלימודים היתה עברית־ספרדית, ואפילו מקצועות היהדות נלמדו בגילוי ראש ובהארה שאובה מ„יפיפותו של יפת", — פרי השפעתו של מנהל הגמנסיה, ד"ר שואבה, שהשתלם בחכמה יונית.

אהבת הנעורים, אחת השיגרות המשותפות לחיים ולספרות, נרקמה ב„ריאלית", על אף המחיצה שהקימו בין הבנים והבנות. אך זו היתה בעיקרה אהבה „ביאליקית" יהודית ומעודנת, שהדבר שהיא תלויה בו אין להזכירו בשמו המפורש. ואילו ב„שואבית" בערה אהבה זו בכל היקוד של סערת הנעורים ה„טשרניחובסקית".

אך גם אלה וגם אלה לא יכלו להכניע את החורף הקובנאי הקשה. עול הלימודים ועומס הפרוות ומעילי הצמר העבים חסמו את הדרך למזמוטי האהבה. אבל בקיץ, בימי החופש מן הלימודים, בקייטנות שבסביבות קובנה, פרחה האהבה בין עצי האורן של היערות העבותים, ועל גדותיו של הנהר — „הניימאן" הרחב הושלו.

כל גמנסיה וקייטנה שלה. תלמידי ה„ריאלית" יצאו ברובם עם משפחותיהם לקליטובה. בהתקרב ספינת הנהר אל כפר זה, כבר נראו מרחוק הביקתות הערוכות לאורך גדת הנהר בשורה ארוכה, כשהיער סוכך עליהן מאחור, ובתי הכיסא מפנים, ככתוב: „איזהו עשיר, שבית כיסאו סמוך לשולחנו". בקליטובה שלטה שפת אידיש, ונגינת תקליטיהם של החזנים המפורסמים: רוזנבלט, קוארטין והרשמן, בקעה מבעד החלונות. בימי חול נדף מן הביקתות ריח חביתות בבוקר, אטריות ולביבות בגבינה בצהרים, ובשר מבושל בערב. בערבי שבת — דגים ממולאים, מרק עוף ועוף מטוגן, ובשחרית, כמובן, „טשולנט". שיחות החולין היו גברים לחוד ונשים לחוד: אלה במקח וממכר, פוליטיקה עולמית וצרכי ציבור של הקהילה היהודית; ואלו — בעניני משפחה ו...רכילות. בצהרי יום היו מרבים לשכב בערסלים המתוחים בין עצי האורן, ולפנות ערב היו יוצאים לטיול ברחוב או בדרך המובילה ליער. לא הרבו לשחות בנהר ולא להפליג בסירות. האהבה שבקליטובה היתה אהבת נשואין כשרה, מיועדת ללילי שבת, כדת וכדין, מלווה בשירת „לכה דודי לקראת כלה", ו„אשת חיל מי ימצא".

תלמידי ה„שואבית" היו יוצאים עם משפחותיהם לכפר הסמוך קצ'רגין.

בתי קצ'רגין עמדו חבויים בחורשה, ובתי השימוש שלהם מוצנעים ומובלעים בתוך הבית, כיאה לאנשי „תרבות אירופית".

שפת הדיבור היתה רוסית, והנגינה — תקליטי קארוזו ושאליאפין ויאשה חפץ ומייזה אלמן וכו'. בבקרים אכלו בשר מטוגן בביצים טרופות (בלשונם: „ביפשטיק ויאיטשניצה"); בצהרים — מיני ירקות ופירות בשמנת עם קפה (בקליטובה שתו תה עם לימון...), ובערבים — עוף מטוגן (בקליטובה — רק בשבתות!...). כאן היתה שיחת החולין משותפת לגברים ולנשים, ומסובבת בעיקר על ספרות ואמנות ו„אידיאולוגיה" (הפוליטיקה היא ווּלגארית...). לא הרבו לשכב בערסלים ובכיסאות־נוח, אלא אפילו בצהרי יום התעסקו בספורט — שחיה, שיט, קרוקיט, ואפילו באציל שבספורטים — טניס. האהבה, נוסף לאהבת הזוגות הנשואים, היתה גם במידת מה בין־זוגתית, „רומנטית", מלאה בצלילי מנדולינה ושירת באלאדות ואוירה אירוטית־ספרותית שאובה מ„אגה קארנינה" ו„סאנין".

הנוער שבקליטובה ערג בחביון לבו ל„לוליטות" הזקופות והשזופות של קצ'רגין, אם כי בפומבי גינה אותן כ„מתבוללות". ואולי חלמו בני קצ'רגין המעודנים בסתר על הריבות השחרחרות, בעלות השדיים המתנוססים לתפארה והירכיים הטפוחים של קליטובה. המרחק לא היה רב ביניהם, — רק כדי הפלגה של שעה בסירת משוטים. ועד היום הזה קיימים בתים בישראל, בכל אתר ואתר שבתפוצות ובמדינת ישראל (מאלה ששרדו או נפלטו מהשואה...) שתחילתם באהבת הנעורים של קליטובה וקצ'רגין.

אילו נכתב כיום סיפור „ריאליסטי" על הימים ההם בדרך שכתבתי לעיל, היו המבקרים דנים אותו לשלילה על ה„שיגרתיות" שבו. אולם אז לא היה חיץ בין הספרות והחיים. החיים הושפעו מן הספרות, והספרות שאבה מן החיים. הנגלה היה העיקר ולא הנסתר. לא רדפו אחרי „הסתגלות" לסביבה הנכרית, אפילו בין „המתבוללים" כביכול. תרבותם ה„מתבוללת" היתה נכס שרשי משלהם, ולא חיקוי מלאכותי של שכניהם. וכמובן, ה„מסורתיים" היו קשורים באלפי קשרים וגשרים לאורח החיים היהודי בן אלפי השנים. גם הסופרים לא רדפו אחרי המקוריות העקבית, ולא ברחו אל הפנימיות הבלתי מובנת. הם תיארו את החיים שבתוכם נולדו וגדלו בשלמותם הנפשית והחברתית.

כיום, אחרי שהפסיכולוגיה גילתה לנו את הטוב והבריא שבשלמות הנפשית והחברתית, אנו כולנו חצויים ושסועים בהשקפותינו ובאורח חיינו. אלה היושבים בתפוצות, ויהדותם מהווה עדיין בעיה כל שהיא, עורגים לשלמות שבחיים היהודיים שבמדינת ישראל. ואלה היושבים במדינת ישראל עורגים למרחב הרוחני ולשפע החמרי שבחוץ לארץ. אלה ואלה גם יחד הסכינו להעריך את מקור מחצבתם שבמזרח אירופה כ„גלות קלאסית", נגועה בצרות־מוחין, בשטחיות שבלב ובשפל שבחומר, — שיש לשללם מעיקרם. ואמנם כזאת אולי היתה הגולה באחריתה, בסופה המר. אבל באותה תקופה קצרה, של „שלוה טרם סער", היתה בריאה ויפה, — מעין מים זכים וטהורים, שממנו שתינו באבנו, ועדיין אנו מרוים צמאוננו עד היום הזה.

י. י.

היכן ואיך התגבשה היזמה לסידור הבינוס – 1953

מורה לשעבר ושלשה מתלמידיו (זון, שטינברג וליפשיץ), נזדמנו לביתו של יואל זון — בשיכון מילר על יד רחובות למסיבת רעים... להזכיר בשכחות...

לעולם לא תמחה מלבי חויה זו בפגישה בבית נחמד זה שמנהג הכנסת אורחים הזכירה לי במקצת האגדה על הכנסת אורחים של אברהם אבינו ע"ה...

בחוג משפחתו של יואל זון מצאתי הלבביות הטבעית בה נתקלים לפעמים נדירות — שהרחיקה מלבי הרבה מן המרירות שסידרה לה שם כעין „שיכון קבע" — בימים ההם לרגלי סיבות שונות, ובמיוחד אחרי שעברה עלי התקפת־לב די „סולידית" וכמעט שהוזמנתי לפמליה של מעלה...

ואני „בעקשנותי הליטאית" דחיתי את ההזמנה ויצאתי בכרטיס ארכה לגיוס הנ"ל...

בהימצאי בין ה„טריו" של תלמידי לשעבר — יצאתי „טרי" ורענן ממש ו„שטפון" של זכרונות מהימים ההם, מהעולם שנעלם, שחלף לעולם...

שעות רבות ישבנו בחוג המשפחה כשהשולחן ערוך כביום חג והועלו זכרונות „משם". שעות מרובות ללא הפסקה — פעורי פה עד שהגיע זמן „קריאת שמע".

וצפה היזמה לסידור כינוס של הבוגרים שלנו שנשארו לפליטה ושישמש כעין אוסף של חויות הדדיות בין המשתתפים. ובעיקר לשתף בכינוס את אלה — שרבים מהם, הפזורים בארצנו הקטנטונת, השקועים בים של דאגות מטרידות שלא הספיקו לגלות מי ומי נשאר בחיים — בין אלה שישבו אי פעם על ספסל בית הספר...

והחויה הזאת, כמדומני חיה עד היום בלבותיהם של המשתתפים...

נ. ורדי

כנוס של גיל ודמע בתוככי תל־אביב

(„ידיעות אחרונות" — 3.7.1953)

היה זה בקובנה, בירת ליטא, לפני 33 שנים: גימנסיה רוסית מקומית נסגרה ע"י מועצת המיניסטרים הליטאית (הסיבה: „רובם של תלמידי הגימנסיה הזאת — יהודים המה, ולמענם אין צורך לכלכל גימנסיה בשפה הרוסית דוקא"). ומשנסגרה הגימנסיה ההיא נתכנסו ההורים של מאות מתלמידיה היהודים והחליטו: „אם כך — נהפכה לגימנסיה ע ב ר י ת..."

כי זו דרכם של היהודים תמיד: לפנות ללאומיות היהודית תחת לחץ של הסביבה ה נ ו צ ר י ת שלהם.

כך באה לעולם הציונות, וגם מדינת ישראל שלנו. והגימנסיה העברית בקובנה לא היתה יוצאת מן הכלל.

ועכשיו, באין כבר הגימנסיה ההיא, ובאין ליטא, ובאין יהדות ליטא, נתכנסו בוגרי אותה הגימנסיה הקובנאית ושרידי חבר המורים שלה שבארץ לכנס־זכרון חגיגי של „הזמנים הטובים שהיו"...

צילומי העבר

זה היה לפני שבוע ימים.

האולם הגדול של מכבי האש, אשר ברח' באזל בת"א המה מרוב קהל נרגש: כארבע מאות איש ואשה מכל קצווי הארץ, מעריה וקיבוציה ומושביה, כולם בוגרי ה„ג.ע.ק." („הגימנסיון העברי קובנה") באו במיוחד למאורע, שזעזע אותם.

בכניסה לאולם השתרע סרט עצום — ועצוב במקצת, עם שתי מלים בלבד: „היו זמנים..." והמלים הללו הן הן שדיברו פה מכל לב ומכל עין דומעת.

והקירות היו מכוסים צילומים: צילומי עשרים המחזורים של הגימנסיה — עד לשנת 1940 הפטלית, בה נגמר בליטא הכל, ובכלל זה גם הגימנסיה העברית...

ועל הבמה — הדגל של הגימנסיה, שמישהו מנאמניה הצילו משם.

ומסביב ירק, הרבה ירק, זכר לצילומי המאות שהופיעו...

ומסביב לשולחנות הרבים — לבבות שדפקו בחזקה רבה.

חזרה — לכתה...

הסתכלתי בפניהם: בני ובנות 35, 40, 45 ולמעלה מזה, אך פה הם היו שוב לצעירים, לשובבים כאי פעם, בכתה...

האוירה ההיא חזרה שוב ללבבות.

שהרי האדם הוא בכללו — יציר האוירה שסביבו.

אכן, עכשיו הם כבר לאו דווקא תלמידי הכתה פלונית, אלא — מי יצרן נעלים, מי מהנדס חשמלי, ומי משוררת ידועה (לאה גולדברג), ומי אשת רופא מפורסם במדינה (גב' אפנשטיין), ומי תובעת כלליית פופולרית (בן־פורת), ומי רעיתו של שחקן מפורסם (לונדון), ומי עורך עתון, ועסקן בקיבוץ, ועורך־דין, ומנהל בית־חולים, וכד', שדרכיהם נפרדו בחיים זה מזמן, אבל פה הם חברים מחדש!

ומקנאים בהם חבריהם, הפזורים על פני תבל כולה: זה ניכר מנוסח המברקים שהגיעו לכינוס מהאבנה ומבואנוס איירס ומפלורידה, ושבהם חובקים בוגרים אחרים את — עברם.

הששה שנותרו

ועל הבמה הגבוהה — ששה שרידי המורים של ה„ג.ע.ק.": הפרופ' משה שואבה (מנהל הג.ע.ק. לשעבר), ומורה הגימנסיה „הרצליה" ישראל יבלוקובסקי, ונתן גורן, ואליהו ביליס, ולובמן־חביב, וד"ר ברמן — ששה שהיו פעם צעירים ושחורים, והופיעו עתה כשהם — במקצת לבני־שער...

ונרגשים המה עד היסוד.

פרופ' מ. שואבה קורא: „יהדות ליטה הגדולה, המפוארת! באיזו זכות עמדתי אני, הבור, בראש מוסדה התרבותי בקובנה?!" והוא מספר: 1600 „חדרים"

מסורתיים היו ב־170 הקהילות היהודיות שבפלך קובנה בלבד — דבר המראה לאיזו עמקות חדרו שרשי התרבות בליטא. ונתן גורן נרגש ונסער:

„קובנה שלי, הניאמאן שלי, והיהדות היקרה שלי — היכן את?"

וגם כל שאר המורים נרגשים.

ובאולם עובר רחש: מרגיש אתה בנשמה היתירה שזועזעה.

וברצותו להפיג את המתיחות קמעא — קורא המורה אליהו ביילים ברעם:

— אני פונה לבני המחזורים הצעירים לבל יפריעו בשיחותיהם!...

והצחוק הפורץ מפיותיהם מקל במקצת על הנפש.

ד מ ע ו ת

ואז קם לדבר י. יבלוקובסקי, המורה האהוב במיוחד על כולם, שאפשר אולי להגיד עליו שחלק מנשמתו כמחנך נשאר נעוץ בלבות חניכיו („אתה הצלחת לחנכנו כפי שלא הצליחו רבים אחרים", אמר לו אחד מחניכיו).

רעם של מחיאות כפיים חזקות לבביות פורץ באולם ואיננו רוצה להפסק.

ואומר לי שכני בהצביעו על יבלוקובסקי: „הבט נא כיצד הוא נרגש!"

ואמנם, רק מתחיל האיש לדבר והנה גרונו ניחר, והוא איננו יכול להמשיך — פונה הצדה וממתין קמעא עד שנרגע. דבריו קצרים: אנו — משפחה אחת, שאיננה צריכה להתפזר ברוחה ובגופה, כי לנו לא רק עבר מיוחד אלא גם יעוד משותף.

והוא מכריז: מתכננים עתה תכנית לקרוא לכינוס עולמי של ה„ג.ע.ק."!

ואז מתחילים הזכרונות.

מספרת מזכרונותיה לאה גולדברג: כיצד היא, בהיותה תלמידה, הערימה על המורה נתן גורן... ומספר לויתן (מ„על המשמר"), בנו של מורה אהוב ללטינית שנספה, כיצד הוא מצא את ה„ג.ע.ק." בהיותו לבוש במדי הצבא האדום עם גירוש היטלר. ועוד ועוד. אנשים מספרים ומספרים, והוקל להם.

משפחה שמצאה את עצמה מחדש...

ד״ר א. רוזנפלד

חניכינו ברחבי עולם

החינוך העברי השלם, אשר לו נכספה נפשי מימי ילדותי, הוגשם בצורה בולטת ויעילה בקרב יהודי ליטא; יהדות ואנושיות התמזגו בו מזיגה תרבותית נאה, ופעולתי כמורה במוסדות חינוך אלה גרמה לי סיפוק נפש רב. זוכר אני עוד את החדרים הצרים של הגמנסיון העברי ברחוב מיירוניו ואת שליחותי לברלין, אל הג׳וינט, למען הקמת בנין חדש. זכינו לזה, — וייזכר לטובה נשיא הסתדרות ציוני גרמניה, הוגה הדעות, ד״ר קורט בלומנפלד, שהושיט יד לביצוע השליחות הזאת. הוקם בית מרווח, — ומה כואב הלב שלא האריך ימים למלא את יעודו החשוב.

טובה עשתה ההשגחה שפיזרה את החניכים, את הדור העברי החדש שינק את תרבותו מהאוצרות המקוריים שלנו, בעולם הרחב, ונשארו אודים לפליטה. התפקיד שמילאו חניכי הגימנסיות העבריות בארץ ידוע ברבים; תרומתם ניכרת על כל צעד ושעל בערים, בקיבוצים, במושבים. אפשר לומר מבלי להגזים, כי המרץ והזיעה של אלה נתנו את אותותיהם ברוב המפעלים שקמו לנו בארץ. אך גם בפזורה היהודית הגדולה מהווים עד היום יוצאי הגימנסיות העבריות בליטא כוח תוסס ומתסיס. אמנם לא הכזיב החינוך המודרני הכללי, שהיה משולב עם המסורת המפוארת של שבט יהודי זה, והניב פרי ישווה לו. ומה רבה שמחת המבקר בגולה, לפגוש בכל קצווי העולם את החניכים שלנו פעילים בהוראה, בחיי הציבור, בעבודה ספרותית ומדעית.

וכך נושאים הם את דגל הלאומיות העברית באפריקה הדרומית, שבה חי חלק חשוב מיוצאי ליטא; בערים הגדולות והקטנות ממשיכים הם את אורח החיים ואת המסורת של ילדותם. באסיפות ובפגישות שונות ניגשו אלי אנשי הישוב ההוא והכריזו בגאוה כי באו מבית אולפנא זה או אחר; מצאתי כי בתיהם שימשו בתי ועד למשכילים ולכואבים את כאב האומה. ארונות הספרים מלאים ספרות ישנה וחדשה, וכך שומרים הם בנאמנות על קשרי הרוח עם היצירה העברית בישראל.

כאשר הגעתי בפעם הראשונה לפני 25 שנה אל יוהניסבורג, מצאתי על משמרתו את י. רובּיק, אדם בעל מרץ, המוציא עד היום ירחון עברי, כדי שלא תישכח המלה העברית מלב הישוב שם. וייזכרו לטובה עשרות הנאמנים, המשמשים כמורים, מחנכים, מנהלים ורבנים, — כגון זלמן אבין, י. בטנון, ד״ר נטס, ומי ימנה את כולם, כי רב מספרם... חלקם של יוצאי ליטא בעתונות ובספרות ניכר ביותר; הם ממלאים תפקיד חלוצי, כמו מר אבעל שאבּאן (תלמיד הגימנסיה העברית

בפוניבז'), שבא מחוסר אמצעים לדרום אפריקה והקים שבועון באידיש, כדי לשבור את הצמאון למלה החיה; הוא מילא תפקידים חשובים בציבוריות היהודית, ועד היום הוא משמש נשיא כבוד להסתדרות „אוזה" העולמית. וזכורים לטובה כעתונאים גרשמן וגרשטר ז"ל, ויהונתן בוטניצקי, יבל"א, עורך רב זכויות של השבועון האידי.

אבל לא רק באפריקה הדרומית, אלא גם בארצות דרום אמריקה, שבהן אחוז יהודי ליטא אינו גדול, מצטיינים הם במסירותם ונאמנותם. בקרב הישוב הגדול ביותר בארגנטינה מתבלטים המורים ועסקני־הציבור מיהודי ליטא. שנים רבות שימש כנשיא ההסתדרות העברית ונשיא הקהילה בבואנוס איירס מר מרדכי לוין, מורה לשעבר שהפך לתעשיין חשוב, אך עד היום הזה הוא קורא מדי שבת בשבתו פרק משניות לפני ציבור חרדים לתורה; הודות ליזמתו ולתמיכתו הוקם הירחון העברי „דרום" בפינה רחוקה זו בדרום אמריקה, ואין מפעל תרבותי עברי שלא ייהנה מהשתתפותו הנפשית הערה. גם אשתו של הד"ר י. דאם, ריבה (רוג), תלמידתנו לשעבר, פותחת ביתם לשוחרי תרבות וציון.

באורוגוואי הסמוכה נתקלתי במי שהיה תלמידנו, מר י. סאמוניסקי, הממלא תפקיד חשוב בחיים הציבוריים, ביחוד בבנק המרכזי היהודי במונטיוידיאו, והוא מתעניין בכל הנעשה בשדה התרבות העברית.

גם בסנט־יאגו שבצ'ילי, וביתר הערים הגדולות והקטנות של היבשת הרחבה פוגשים את התלמידים שלנו. בסאן פאולו המעטירה שבברזיל, הגדלה באופן מפתיע, הייתי בא לעתים קרובות לביתו של חניך הגימנסיה העברית, השולט ללא מצרים בשפתנו ובמכמניה וקורא עתון עברי יומי, הלא הוא העורך־דין ד"ר א. טאובקין, שלבו ונפשו קשורים בישראל. אף על פי שהוא שולט באופן נפלא בשפה ובספרות הפורטוגיזית, מסייע הוא יחד עם אחיו, ד"ר ו. טאובקין, בכל יכולתם בידי שליחי התרבות והאמנות העברית החדשה.

במקסיקו הבירה בולטת בין יוצאי הגימנסיות העבריות של ליטא דמותו של ד"ר יבנזון, נשיא „אוזה", רופא מפורסם, שיחד עם אשתו פרל שומרים הם על צביון בית יהודי ליטאי, ושל ד"ר ב. שולגאסר, המכהן כמנהל בית הספר היהודי הגדול ביותר; הוא ורעיתו (מבית שוחט) השכילו להעלות את רמת בית הספר לדרגה פידגוגית גבוהה, והעמידו תלמידים רבים חדורים תודעה יהודית מלאה.

גם בקובה לפני המהפכה מצאתי כמה עסקנים ממוצא ליטאי, וביתם של בויקוביץ ואשתו רבקה (לבנר) הצטיין במידה נאה של הכנסת אורחים, — שהיא כה אופיינית ליהודי ליטא.

גם בערי קאנאדה ממלאים משכילים ליטאיים תפקיד ציבורי וחברתי חשוב. במונטריאול מושך ביתו של הרופא, ד"ר הירש רוזנפלד, את „העלית" הרוחנית, וכך נקלעתי בביתו למסיבה שהיתה מוקדשת למשוררים צעירים; ד"ר רוזנפלד ואשתו מבקרים לעתים קרובות בישראל, הקרובה ללבם. בקרב המחנכים ראויים לתהילה פרופסור בנימינוביץ (בנימין) ייצחק מנדלסון (מישקוץ), מנהל

בית ספר עברי גדול, יהודי בעל לב חם וזכויות רבות בשטח התרבותי והחינוכי. במערכת העתונות היומית ממשיך המשורר גוטליב את מסורת היצירה היהודית הליטאית.

ואשר לישוב היהודי בארצות הברית, הרי אין לתאר את האורות הרבים מליטא המנצנצים בקרב יהדות גדולה זו, שלא היתה כדוגמתה במשך כל קורות ימי עמנו. רבים הם פרופסורים מבין חניכינו, כגון: הפסיכולוג ד"ר רבין מבוסטון, פרופסור יואלי, יפה הנפש וגדוש חכמת ישראל, פרופסור יואל אלקס, מדען מפורסם, פרופסור אברהם קורניק מאריזונה, איש רוח בעל גאוה לאומית. ומי ימנה ויספור את המורים והמחנכים, העושים את עבודתם מתוך שאיפה להציל את היהדות מטמיעה והתבוללות, כגון: י. יוזליט, מיוצאי „מכבי", רחל קפלן, מנהלת ועסקנית מסורה. גם בשיקאגו פעילים לאה רוזלסקי (גרינברג) מזה שנים, מר אטלס ואחרים.

בערי אירופה פגשתי בודדים רבים העושים בצנעה את מלאכתם בקודש. בציריך שבשויץ עומד מזה שנים רבות ד"ר א. סטוצ'ינסקי על משמרת החינוך בקהילה היהודית, מוציא ספרי לימוד ומפיץ בעקשנות ליטאית מסורתית את השפה העברית בכל החוגים, ובתוכם בין הנוצרים, וגם אשת ראש העיר ציריך היא תלמידתו.

באבו שבפינלנד פועלת תלמידת הגימנסיה העברית לשעבר, ניוטה שטיין, שיחד עם בעלה המנוח, ד"ר אבא חזן, עשתה רבות לטובת הישוב היהודי הקטן והמאורגן להפליא.

בפאריז פעילים צעירים ואינטלקטואלים ממוצא יהודי־ליטאי: ד"ר יוסף קבקר, מחניכינו לשעבר, מנהל „אוזה" ומעוזריו של הפרופסור ברוך אירה, מצטיין בהכנסת אורחים ובאופיו האצילי למופת; אורה וולף (לקס), בתו של ד"ר משולם וולף ז"ל, מי שהיה יושב ראש ועד ההורים בגימנסיה העברית. תפקיד מרכזי בקרב יהודי צרפת ממלא בוגר הגימנסיה, הפילוסוף עמנואל לוינס, אשר במשך כל ימי פעולתו גילה הבנה עמוקה לתחית השפה העברית, ומשמש שנים רבות מנהל הסמינר למורים מטעם „כל ישראל חברים".

במילאנו האיטלקית נמצאים כמה מבוגרי בתי הספר העבריים בליטא כגון, ד"ר ליפא וייצשטיין, שניאור זלמן מץ וד"ר לוין, המתעניינים בכל הנעשה בישראל, וידיעותיהם בשפה העברית יכולות לשמש לדוגמה.

בלונדון רבתי פועל מזה שנים רבות העתונאי הדגול והעסקן החרוץ, סגן נשיא הברית העברית העולמית, שמואל גולדשמיד, שמאמריו הפוליטיים הקולעים מעוררים הד גם בעתונות האנגלית. הוא ורעיתו (מינסקית) שומרים על טהרת העברית בביתם, שבו נפגשים יהודים ליטאיים הנקלעים לבירה זו.

סן פראנציסקו, 31 באוגוסט, 1962

ד״ר מאיר ליכטנשטיין

זכרונות

מורי היקר, מר יבלוקובסקי,

שמחתי מאוד לקבל את מכתבך מיום 27 לח.ז. והנני ממהר למלא את פקודתך. אני יושב וכותב.

קל מאוד לפתוח בדברים אלה, אך הצרה היא, — איפה מתחילים. האתחיל לספר לך על חיי אחרי עזבי את הגמנסיון העברי, לרגלי ריבי עם מ. קפיט, שרדף אותי במשך שנים אחדות בלי שום חטא מצדי... איך שהתאמצתי וגמרתי את הגמנסיון הריאלי שנה לפני המועד, ונכנסתי למדור למדיצינה, כל עוד דלתותיו פתוחות לבני עבר. כעבור שנה כמעט נסגרו דלתות האוניברסיטה הליטאית לגמרי בפני יהודים.

האספר לך איך, אחרי גמרי את האוניברסיטה עם התואר ״דוקטור״, באתי אל הפרופסור לבקטריולוגיה וביקשתיו להרשות לי להתחיל בעבודת מחקר על ״הפוח הבקטריציידי (ממית בקטריות) של שמן דגים״, ואיך שהפרופסור הגיד לי שאוכל לעבוד רק תחת השגחתו של סגנו של הפרופסור, — סטודנט ליטאי, שהיה מהחלשים ביותר בתורת המדיצינה, בן כיתתי, והרי אני גמרתי ״קום לאודה״. ועוד אצטרך לשלם בעד כל החומר שבו אשתמש לנסיונותי...

מובן מאליו, — בתנאים כאלה אין שום תקוה להצלחה ולמחקר...

איך שנסעתי בשנת 1936 לאנגליה, ומשם לסקוטלנד, ואיך שפירסמתי ב־1939 את עבודתי המקורית בנושא הנ״ל, שהיא אבן הפינה לתיאוריה הדינמית של ״פויות״, שעליה הרציתי לפני חודשיים לפני מומחים בטיפול בכויות (פארברענונגען) בקיימברידג׳, בלונדון ובבירמינגהם. באותה שעה נפגשתי עם שמואל גולדשמיד, והוא סיפר לי עליך.

לא, אין זה מעניין לך. בודאי תרצה לשמוע איך שביליתי את ימי באדינבורג, — בירת סקוטלנד, — בשעת פנאי מעבודת המחקר שלי, במעבדה (לבורטוריה) של חבר הרופאים המלכותי (רויאל קוליג' אוף פיזישיאנס) עד שנת 1939. בתחילה חשבתי שאין כל יהודים בעיר הזאת. פעם אחת אמר לי ידיד פרסי (הוא היה סטודנט מהודו שלמד חינוך), אם כבר נפגשתי עם הרב המקומי...

איך שהזמין אותי הרב ר' סאליס דייכעס לסעודת ערב שבת בביתו, ואיך שעל ידי כך היכרתי את רוב יהודי אדינבורג, שמספרם היה כ־2000 בזמן ההוא, רובם צאצאי ליטא... איך שאירגנתי מקהלת סטודנטים של 27 איש, ששרו 10 שירים עבריים בנשף המסכות של פורים, ואיך שפגשתי את מרים פנקינסקי, ששרה סולו במקהלתי, ואיך שהחלפתי את שמה למרים ליכטנשטיין לפני 23 שנים מהיום...

אולי תרצה לשמוע איך שנסענו, — אני, אשתי ושתי בנותי שנולדו לנו בסקוטלנד, — אילונה הבכירה וחוה השניה, — לקליפורניה בשנת 1949, — אחרי שמאסתי בסדר המדיצינה הסוציאליסטית בבריטניה, — איך שפתחתי את משרדי כאן בשנת 1951, איך שנולד לנו בן, דוב, שבקרוב יהיה בן 9...

לא, לא על זה רצונך להדפיס בספר. אתה רוצה שאספר לך על אותם הימים שלמדתי בבית הספר, — גמנסיון עברי קובנה.

כן, אלה היו ימים בלתי נשכחים. אילו רציתי לספר פרטים, כי אז היה עלי לכתוב ספר שלם, כי בזכרוני אני מעלה מאורעות רבם שקרו. אך אבחר רק קטעים מעטים מאלה.

היה זה בשנת 1923. בימים ההם רק התחילה האוכלוסיה בליטא להינפש אחרי סערת המלחמה, — מלחמת העולם הראשונה. היה יום חורף קר מאוד, אך כבר מבעוד יום נשמע בגמנסיון הכרוז כי למחרת יחוגו כל התלמידים את יום ט"ו בשבט.

כידוע, ביום ט"ו בשבט בארץ ישראל מזג האויר הוא לפי רוב חמים ונחמד, אך לא כן בליטא, וביחוד באותה שנה כיסה השלג את רחובות העיר בשכבה עבה, והקור היה עצום.

ובכן, כיצד חוגגים ט"ו בשבט? מובן מאליו, — הלא זה ראש השנה לאילנות, — ולכן יש לצאת אל השדות ולשחק בין האילנות.

לא איכפת אם העצים הם מחוסרי עלים, ומושיטים את ענפיהם השחורים כלפי השמים המכוסים עבים, מבלי שיהיה אף פקע אחד מוכן לפרוח...

לא איכפת אם הקרקע מכוסה שכבה עבה של שלג, וכל צעד משאיר עקבות עמוקות בו, וכל פרי ועשב טרם יצמח....

היהודי עורך לו חגים ומועדים בגולה, ובדמיונו הוא רואה בהם שמי תכלת, דשא לרוב ופרחים וציפרים...

לא איכפת שזה אלפיים ק"מ הרחק מאתנו.

והנה כל ילדי בתי הספר העבריים יוצאים החוצה ערוכים ארבעה־ארבעה,

וצועדים ברחובות קובנה, כשפניהם מועדות אל הר פטרובקה, — שיש שם מגרש עצום, — כולו מכוסה שלג.

והנה כבר הגיעו אל מטרתם.

כל בתי הספר העממיים ושני הגמנסיונות העבריים. המון עצום של ילדים מכל הגילים, נושאי דגלים בראשיהם, הסתדרו בחצי עיגול רחב לפני מין במה זמנית של קרשים, ומקשיבים לנאומי מנהיגיהם...

מי היו הנואמים?

ד"ר שואבה, מנהל הגמנסיון העברי, היה אחד. דבריו היו נלהבים ולאומיים, וכאשר סיים את נאומו פרצה כל העדה בקריאות „הידד". אחריו דיברו עוד אחדים, וגמרנו ב„התקוה" בלוית העורבים שרחפו בין גולמי העצים השחורים.

והנה כבר תמה כל החגיגה, וכולם חוזרים הביתה, בלי כל סדר מיוחד בין השמשות של יום החורף הקצר.

כמה עלית נשמה וכמה רוח תקוה זרעה בנו החגיגה הזאת, — לעולם לא נדע.

לא הוספנו עוד לחוג ט"ו בשבט אחרי השנה ההיא. בודאי אסרה זאת הממשלה הליטאית.

חלק שני

דמעות שלא נמחו...

דמעות שלא נמחו...
יזכור
בולנו — הן אלה שבנם נצלו מהשואה הקטלנית, להמשיך את חייהם בארץ הנבנית — והן אלה הנמצאים מחוצה לה, — עומדים דום ומרכינים ראשינו בפני הנשמות הטהורות של קדושינו. אנו נושאים ונשא ברטט וחיל לנצח נצחים את זכרם של חבר המורים ושל חניכינו וחניכותינו היקרים.
ונזכור את חוריהם, שהשקיעו את מרצם לגדל דור גאה באהבתו לעם ולארץ. נזכור את כל אלה שהצורר י"ש עם קלגסיו הארורים כרתום בחיותם באבם... ונזכור את כל האלמונים שזכו ולא זכו לבוא לקבר ישראל.

אברהם תורי

ריש גלותא

לדמותו של ד״ר אֶלחנן אֶלקס

א. הרופא

בקובנה התגורר רופא יהודי שהיה ידוע לשם ולתהילה בליטא והרחק מחוצה לה — ד״ר אלחנן אֶלקס היה שמו. אציל רוח, בעל מידות תרומיות, רופא בחסד עליון, בר־אורין במדע ובספרות עולם ובקי במדעי היהדות.

מי לא הכיר את ד״ר אֶלקס, ראש המחלקה הפנימית של בית־החולים היהודי בקובנה? רופאם הפרטי של נשיא מדינת ליטא, ראש הממשלה, שגרירי ארצות זרות ורופאם של יהודים „עמך״?

ככל שרכש לו הוקרה כרופא — הרבה האיש להתחקות על סודות נפשו של האדם — הפסיכולוגיה והפסיכיאטריה. המחלה כפי שהיא מתגלה מעל פני השטח, מאחוריה גלום עולמו של אדם — מאוויו ושאיפותיו. רק מי שישכיל לחדור לתוך תוכן של התלבטויותיו הנפשיות של החולה, יגיע למקורה האמיתי של המחלה וידע לקבוע לה ריפוי. ד״ר אֶלקס היה בראש ובראשונה חוקר נפש האדם. — כל אדם — עולם בפני עצמו ואין שני לו. ומכאן, שהגישה לכל איש צריכה להיות אינדיבידואלית, בלתי אמצעית, גלוייה וכנה. סובלנות, קור רוח ומסירות, שהיו כה אופיניים לד״ר אֶלקס, עמדו לו במאבקו להחזיר לחולה שיווי משקל נפשי כתנאי מוקדם להחלמתו המלאה.

מעדות וממעמדות שונים היו מתדפקים על דלתותיו. פעם היה זה טובליס, ראש ממשלת ליטא הפול יכול, פעם ראש העיר, פעם הרב הראשי ופעמים אין ספור יהודים סתם מקובנה ומהפרובינציה. הם באו אליו כאל תורן הצלה וכאל מקור לא אכזב לתקוה. דחופות הוזעק לעיירה נידחת בשלגי חורף עזים, פעמים הוזמן לקונסוליה מארצות חוץ. שגרירי ברית־המועצות וגרמניה — היו פציינטים קבועים אצלו והיו מעריציו של ד״ר אֶלקס, הרופא והאיש.

ב. הציוני

יליד קלבאריה, ליטא, למד רפואה בקניגסברג שבגרמניה, שרת בצבא הרוסי כקצין רפואה והצטרף למחנה הציוני בימיו של הרצל, כיון שראה בתנועה הציונית תרופה לחוליה של יהדות הגולה ופתרון ליחידים ולעם. עשה הרבה למען המפעל הציוני ובמיוחד למען הנוער הציוני, שהיה אהוד עליו במיוחד. לדעתו, הנוער מהווה מטרה בפני עצמה. הנוער הוא טוב באשר טרם נפגע מהשפעת

הסביבה העוינת. יש לטפל בנוער, להקדיש לו תשומת לב מקסימלית ולעזור לכל צעיר להחלץ מהגולה ולעלות ארצה. „אנו הננו דור המדבר ואין לצפות הרבה מהמבוגרים. גאולת העם תבוא רק בלהט הנעורים של הדור הצעיר". זו היתה משנתו של ד"ר אֶלקס.

הוא היה אחד משלשת נאמני „כיבוש", החווה החקלאית לתנועה החלוצית של הנוער הציוני בליטא: היה חסיד התרבות והספרות העברית והושיט יד נאמנה לגמנסיה העברית בקובנה אשר ילדיו התחנכו בה בהצלחה. (בנו יואל כבש לו בארצות הברית מקום בינלאומי כפרופסור וכחוקר במדעי הרפואה. שרה בתו — סוציולוג בלונדון).

ד"ר אֶלקס עשה עבודה ציונית וציבורית מבלי להתבלט, התרחק מעסקנות ציבורית גלויה, אך הנה בא יום והוא היה בניגוד לרצונו מנהיגה הדגול של יהדות ליטא.

ג. גירוש יהודי קובנה

זה היה ב־11 ביולי 1941. אחרי כיבוש העיר ע"י הגרמנים. בראש חוצות קובנה ובעתונות פורסם צו באותיות קידוש לבנה, בו נגזר על גירוש היהודים מהעיר. עד ה־15 באוגוסט 1941 חוייב כל יהודי, גבר ואשה, זקן וטף לעקור ממקום מגוריו ועסקיו ולהסתגר מאחורי גדרות תיל של גיטו בחלק מפרבר סלוֹבּוֹדקה. על הצו היה חתום סגן אלוף בּוֹבּליס — מושלה הצבאי של קובנה דאז.

עוד טרם פורסם צו הגירוש, פקדו ליטאים במדים ובלא מדים את מגוריהם ועסקיהם של יהודים — שדדו שם רכוש, התעללו בבנות ישראל וסחבו יהודים מבתיהם למצודה השביעית, שם הוצאו להורג בהמוניהם.

יום יום נחטפו יהודים בבתים, בחצרות וברחובות הכרך והוכרחו לעבוד בעבודות בזויות תחת מטר של קללות, גידופים ומכות.

רבים מהחטופים לא חזרו עוד לעולם מפעולה זו. העתונות והרדיו הסיתו ללא רסן לעשות שפטים ביהודים, „עושקי העם הליטאי", „מוצצי דמו משך דורות ומציתי המלחמה העולמית".

כל פרטיזן ליטאי עשק וככל שהרבה להשתולל ולרצוח יהודים — נראה יותר גיבור בעיני עצמו ובעיני המוני הליטאים. בפרוץ הפרעות הראשונים ניסו יהודים תמימים להתלונן בפני השלטון, אך משלא חזרו חיים גם המתלוננים, לא נמצאו עוד מתלוננים.

העינויים והטבח של עשרות יהודים במוסך „ליעטוקיס" לאור היום בפני עוברים ושבים ובשיתופם הפעיל של קציני ליטאים וגרמניים והשחיטה של מאות יהודי סלוֹבּוֹדקה היה אות מבשר רעות לכולם. אף אילו לא היה נגזר על עקירתם ממקום מגוריהם, היו היהודים בלאו הכי חייבים למצוא להם מקלט כדי למנוע אבדון. עם הופעת צו הגירוש, החלה מנוסת אימים של המוני יהודים מהעיר אל תחום הגיטו. בן לילה נשמט הקרקע מתחת לרגליהם, כשסביבתם סיוט, הרג ושכול.

ד. ועד יהודי

על רקע מאורעות אלה הוקם ועד נבחרי הקהילה היהודית בקובנה שמטרתו העיקרית היתה לסייע לאחיהם המעונים בצאתם לגיטו. לכתחילה ניסו ראשי הקהילה לתכנן את ההעברה לגיטו ועם שלש ריבוא היהודים להעביר גם את הכלים והמוסדות הציבוריים היהודיים לשם: בתי־החולים, בתי־אבות, בתי־יתומים, מרפאות, ספריות, בתי־ישיבה, אולפנים, מוסדות סוציאליים ותרבותיים רבים — בהם התפארו יהודי קובנה מזה דורות. גם בימי סופה וסיוט לא פסקה האמונה בהמשכיות השרשרת ובנצח ישראל. בפגישת הגנירל יגר, ראש הגיסטפו, עם ראשי הקהילה, הודיע הגנרל כי למען הגן על היהודים ולהצילם מזעם ההמון הליטאי, הכרחי להעביר את היהודים לגיטו מיד. תהיה שם מעין מועצה מקומית בעלת סמכויות לניהול ולמתן שירותים סוציאליים ותרבותיים לאנשי הגיטו. כל זה היה מהפה ולחוץ. היתה זו ראשיתה של תכנית שטנית שסופה איש לא יכול היה לחזות באותם הימים.

ה. ההעברה לגיטו

לא רק שלא ניתנו האמצעים להעביר את הרכוש הציבורי היהודי שהצטבר מדורות בקובנה היהודית, אלא שאף נאסר על היהודים לדרוך על סף מוסד יהודי בעיר. הסתערות קלגסי הנאצים ובריונים ליטאים על רובעים יהודיים וכן בחצר ובבנין הועד מדי יום ביומו ממש מנעו במזיד תכנון והעברה סדירה מהעיר לגיטו. בסכנת נפשות ממש התארגן ועד ומנגנון פעילים על טהרת ההתנדבות. בית ספר עברי ברחוב יאטקעווער 24 הפך למקום מושבו של ועד קהילה ארעי. הועד חייב היה לטפל במאות ילדים, שהתיתמו מהוריהם, להתחקות על גורלם של אלפי עצורים בבתי־הסוהר ובמצודות שמסביב לעיר וכו'. היה צריך לארגן שירות רפואי „אד הוק", כי לבתי־החולים לא נתקבלו יהודים ובבתי־מרקחת סרבו לתת רפואות ליהודים. היה הכרחי לדאוג להספקה של מזון לאלפי נזקקים ורעבים ממש ללחם. לבסוף היה הכרחי ליטול יזמה כדי למנוע חטיפה פרועה של יהודים לעבודות כפייה מבלי שידע איש מי לקחם, לאן נלקחו וממי לתבוע את החזרתם.

כל פעולה בועד היהודי קיפלה בחובה טרגיות עמוקה של משפחות מיותמות ושל ציבור יהודי המפרפר בין קיום וחדלון. מכל פינה בקעו אנחות קורעות לב על שוד וחמס, על חטיפת גברים ועל טמיאת נשים בידי חדלי אדם, על עולם שנחרב ועל פחד ואימים לבאות.

ו. „אבער יודע"

בוקר אחד הופיע במשרדי הועד פקיד העיריה הליטאי קמינסקס, איש בזוי וחסר מצפון. הוא הציג עצמו כמקשר בין היהודים לבין הרשות (הגרמנים והליטאים). קמינסקס הודיע כי על היהודים לבחור ב„אבער יודע", סגנו וראש משטרה יהודי.

הויפטשטורמפירר יורדאן, שחצן, אנטישמי ורוצח המונים היה האיש, שלידיו נמסר גורל יהודי קובנה. מיומו הראשון ועד האחרון התיז דם יהודי במו

ידיו, ירה והרג יהודים — בראש חוצות. יורדאן זה היה נזקק ל„אבער־יודע", שיהיה עושה דברו ואחראי כלפיו על כל אשר ייעשה ואשר לא ייעשה בגיטו.

אז ידעו כבר יהודי וילנה מה גורלו של אבער־יודע. ד"ר ויגודסקי, ראש קהילת וילנה הנערץ, לא יכול היה לעמוד במבחן והועלה קרבן על מזבח קהילתו. ראשי קהילות בעיירות רבות בליטא נרצחו אף הם או התמוטטו מהר. באישיותו של ה„אבער־יודע" הצטלבו 2 עולמות מנוגדים. הגרמנים רצו למצוא „אבער־יודע" אשר יוציא לפועל את רצונם הנפשע. היהודים לעומתם, היו זקוקים אז יותר מבכל תקופה אחרת לאיש סגולה, שיעמוד בראשם כחומה בצורה נגד שלטון הרשע. בכך היתה הטרגיות האיומה שבתפקידו של ה„אבער־יודע".

ז. האסיפה האחרונה

באותו בנין בית־הספר התכנסו ב־4 באוגוסט 1941 עסקני צבור, שנותרי עוד באותו זמן בעיר, לאסיפה האחרונה של הקהילה היהודית בקובנה. סביב שולחנות ערוכים ישבו 28 עסקנים — ותיקי הקהילה וצעירים בעלי מעמד ובעלי השקפות שונות. ליכד אותם גורל משותף ואחריות לעתיד שהיה כולו עטוף ערפל סמיך.

אף פעם לא היתה קובנה היהודית נתונה בסכנה כה רבה ומעולם לא היתה חסרת ישע כבאותם הימים. כל פניה וכל מחאה מצד היהודים נתקלו בגלי שנאה, פראות ולעג. בעית התזונה החריפה והלכה מיום ליום. יהודים גורשו מדירותיהם זמן רב לפני המועד שנקבע להעברה לגיטו; יהודים נחטפו בכל שעות היום וגזירות חדשות נגזרו לבקרים. בחלק מסלובודקה, שהיה מיועד לגיטו, היו מרבית הבתים נעולים או סגורים בקרשים ממוסמרים. בתוך הבתים עצמם נמצאו עדיין גוויות של הרוגים מהפוגרום האחרון. הם טרם הובאו לקבר ישראל. קופת הועד היהודי היתה ריקה. רכוש ציבורי יהודי של מליונים הוחרם והיה צריך להתחיל הכל מבראשית. היה צריך ליצור „יש מאין", אבל כיצד?

אוירת חנק העיקה על הועד וכל צעד היה קשור בסכנת חיים. ד"ר גריגורי וולף מותיקי הקהילה שפתח את הישיבה תיאר בצבעים קודרים את תנאי המצור בו נתונה הקהילה. דמעות חנקו את גרונו ולא אסף כח לסיים דבריו.

30000 יהודים, אכולי יאוש, תלו תקוותם האחרונה באיש שעתיד היה להיבחר באותה אסיפה כראש קהילתם?

מי יהיה האיש?

עסקנים בעלי נסיון וותק לא רצו לקבל על עצמם את האחריות והסיכון. בזה אחר זה קראו בשמות עסקנים, שהוצעו לתפקיד ה„אבער־יודע" ובזה אחר זה באו הסירובים והנה הוצעה מועמדותו של ד"ר אלחנן אֶלקס.

ד"ר אֶלקס לא עסק בעסקנות ציבורית סדירה. לא היה לו נסיון ומגע בעניני אדמיניסטרציה ופוליטיקה כמו למועמדים האחרים, שהוצעו באותה אסיפה.

בענוה ובגילוי לב, שהיו כה אופייניים לו, ניסה ד"ר אֶלקס לשכנע, שאין הוא המועמד המתאים, ולהסביר על שום מה לא יוכל לקבל על עצמו את התפקיד.

המינהל הציבורי מעולם לא קסם לו ומעולם לא עסק בכך. הוא כל כולו רופא ובמדה שיהיה צורך להשפיע על השגריר הגרמני, יעשה זאת גם בלי שייבחר. אלקס לא ראה עצמו מתאים לאיצטלה של „אבער־יודע".

כאשר כל המועמדים סרבו לקבל על עצמם את המועמדות, השתררה דומית־עצב ודכאון. אולם אף אחד מהם לא ליכד סביבו אהדת כל משתתפי האסיפה כמו ד"ר אלקס. על מועמדותו איש לא מוכן היה לוותר.

באוירת רפאים זו קם ממקומו הרב שמוקלר זצ"ל (רב משנציאי) ופנה בקריאה נרגשת למשתתפי האסיפה ולד"ר אלקס:

„רבותי!

העדה בקובנה עומדת על סף האבדון. בנותינו נאנסות. בנינו מוצאים להורג. בא מות לחלונותינו. יהודים! הצורר הגרמני דורש מאתנו „אבער־יודע". אולם לנו דרוש „ראש הקהל" — שליח צבור באמונה. המתאים ביותר מכולנו בשעה היסטורית זו — הוא הד"ר אלקס. לכן אנו פונים אליך ומבקשים ממך: ד"ר אלקס, בעיני הגרמנים הנפשעים תהיה בחינת „אבער־יודע". אולם לנו תהיה ראש הקהל. יודעים אנו שתפקידך מחייב אחריות ושהוא קשור בסכנות, שלא נתנסה בהן איש יהודי מעודו! אך מצווה גדולה היא, שההשגחה העליונה בכבודה ובעצמה, כנראה, הטילה עליך בשעה גורלית זו, לעמוד בראש קהילתנו. כולנו נלך אתך עד הסוף, עד שנזכה ליום הגאולה ותוציאנו מהגיטו, שהוא „גלות בתוך גלות" ותובילנו מעבדות לחרות בארצנו הקדושה. כעת התיצב נא בראשנו ללא חת, כי שליחי מצוה אינם ניזוקים בזכות תפילת רבים, אמן סלה!"

דברי הרב שמוקלר, שנאמרו בלהט ובכאב עמוק, חדרו עמוק ללבות כל הנוכחים. בתום דבריו פרץ הרב שמוקלר בבכי והנאספים בכו אתו. כל אחד הרגיש יותר משהבין והיה מוכן לכל.

כל הנאספים בקשו מד"ר אלקס, שיאות לעמוד בראש העדה בסערה האדירה שפקדה אותה. כל אחד הציע שירותו והבטיח לד"ר אלקס שיתוף פעולה מלא. ד"ר אלקס קם ממקומו, כולו חיוור יותר מתמיד. ניכר היה שהוא חדור הכרה בגורליות השעה ובשליחות הרת הסכנות המוטלת עליו. לאחר הפסקת דומיה, הצהיר:

„אם כולכם בדעה, שלטובת הכל הכרחי הדבר — הריני מוכן!".

הרגשת רווחה השתררה באולם.

כל הנוכחים נגשו אל ד"ר אלקס, לחצו ידיו בחמימות ובאהבה גלויה והובילו אותו לראש השולחן, שם תפס מקומו כראש קהילה אחרון ליהודי קובנה. באותו מעמד נבחרו: סגנו, חברי הועד ושלשה מזכירים.

בשירת „התקוה" שהיתה רוויה דמעות ורטט נגעלה האסיפה.

ח. קברניט על סיפון אניה שוקעת

חייו ופעלו של ד"ר אלקס בשנות הגיטו העלו אותו לדמות המרכזית סביבה נתרקמו פרקים, בוצעו פעולות והתרחשו אירועים חסרי תקדים בטרגיותם

ובגורליותם. נתקבלו החלטות שרק היסטוריון ידע לקבוע ערכן בדברי ימי קהילת יהודי ליטא. השפעתו של ד"ר אֶלְקס היתה מכרעת באירועי השנים הללו. הוא היה האיש, שנטל על שכמו ועל מצפונו את האחריות לרוב רובן של ההחלטות שנתקבלו בועד היהודי, בין בענינים של דיני נפשות אשר חייבו פתרון ותשובה ללא השהיה ובין בענינים אחרים. ד"ר אֶלְקס לא השהה החלטה אף פעם בגלל אימת האחריות או בגלל אימת הסכנה האישית, שהיתה צפויה לראש הקהילה. תמיד היה מוכן להקרבה עצמית ותמיד העמיד עצמו בשורת האש מול הצורר הנאצי. לכך היו דרושים לא רק סמכות מוסרית וכח החלטה, אלא גם אימון בלתי מסויג מצד כל תושבי הגיטו אשר ראו בו מנהיגם, איש המצפון והצדק, ראש קהילתם האמיץ והנערץ.

תקצר היריעה מלקפל כל מעשיו של ד"ר אֶלְקס כפי שהתרחשו ונעשו יום־יום בימי הגיטו הארוכים, אולם די במספר מקרים בודדים אשר כל אחד מהם משקף את דמותו ומגלם את אישיותו הנדירה על כל סגולותיו התרומיות והמופלאות.

ט. אֶלְקס מעיז לדרוש תשובה מראש הקלגסים

בפקודת ההויפטשטורמפירר יורדן, גויסו 534 גברים מבני האינטליגנציה בהסואה כאילו לשם עבודה בארכיון העיריה. עבודה קלה, שדרשה כביכול בני אינטליגנציה וגברים דוקא. כאשר יצאו 534 מובחרים אלה את שערי הגיטו בבקרו של יום 18.8.1941, הוקפו משמר כבד של גרמנים וליטאים וכאשר לא חזרו בערבו של אותו יום, הופצו שמועות שכולם הוצאו להורג. איש לא רצה להאמין עדיין לשמועות מסוג זה, כי על כן היה זה בראשית ימי הגיטו. כל החיפושים והגישושים לא העלו דבר, אך ד"ר אֶלְקס לא הרפה והמשיך ללחוץ בכל פגישה עם הגרמנים כדי להוציא מהם שמץ דבר על גורלם הסופי. אחרי שבועות אחדים סיפר האופטשטורמפירר יורדן לד"ר אֶלְקס בציניות סיפור בדים על 50 שקי סוכר, שיהודים בני האינטליגנציה קלקלו כביכול בנפט בכוונת חבלה. לכן גזר הוא, יורדאן, להשמיד 500 יהודים מבני האינטליגנציה מתוך חשבון של עשרה יהודים לכל שק סוכר שנחבל. את הסיפור הזה סיים הצורר, תוך הדגשה, כי מסוכנים ביותר הם, בעיקר, בני האינטליגנציה.

סיפור בדים זה פגע בד"ר אֶלְקס ובגאותו היהודית. הוא לא היסס להגיב בו במקום. בקול מורם ונרגש הטיח מול הרוצח הנפשע: „זקנותי לא ביישה את ילדותי ואין אני מאמין בסיפור מראשיתו ועד סופו. אנשינו לא עשו ולא יעשו כדבר הזה. הם הוצאו להורג על לא עוול בכפם!"

כדי להעריך את הדו־שיח הזה, צריך לזכור את התקופה בה היה האופשטורמפירר יורדן „הכל יכול". הוא ירה והרג ללא מצרים במו ידיו או ע"י אחרים בפקודתו — מאות יהודים. בשיחה עם יהודי לא היה משתמש ב„מר" או „מרת" אלא בפנייה: „היהודי" או „היהודיה". הוא לא נגע בידית הדלת של ועד זקני העדה היהודית בגיטו, כדי חו"ח לא להיכשל במגע עם חפץ שיד יהודית

נגעה בו. את הדלתות בגיטו היה פותח בדחיפת רגל או בפריצה סתם. הוא לא היה פונה אל יהודי כאל בן־אדם. בפנותו אל יהודי היה פולט מפיו רק פקודות בגערה ובזעם מבלי שיתן ליהודי לענות, להסביר או להצטדק. היו אלה רובן ככולן הוראות שהיה צריך לבצען ללא ערעור. נזיפות וגידופים מיורדן היה יהודי חייב לבלוע ללא תגובה. אוי למי שהעיז להחזיר מילה לעברו. חייו לא היו שווים עוד קליפת השום. בציניות ובהפגנת כוח היה מגלה בפני היהודים כי בפקודתו נורו ונהרגו ביום פלוני ובמקום אלמוני כך וכך יהודים, וכי לא יירתע כלל לעשות כך גם להבא.

ד״ר אֶלקס היה הראשון והיחידי שניצב מולו בקומה זקופה ומצא עוז לדבר אל האופטשטורמפירר יורדאן ולהגיב בחריפות על סיפור הבדים שלו. וראו זה פלא — לא זו בלבד שהצורר לא פגע בו, אלא שאף לא הגיב במילה נגדו. בכיסו הקטן שבמכנסיו נשא אתו ד״ר אֶלקס תמיד אבקת רעל, והיה גמור עמו לבלוע את האבקה לפני שהנאצים יספיקו לקום להרגו. ״את 70 שנות חיי לא יוכלו עוד הנאצים ליטול ממני. מה עוד יוכלו לעשות לאדם בגילי?״ היה מפטיר ד״ר אֶלקס כל פעם כשהיינו מפצירים בו לנהוג זהירות עם רוצחי־העם, לפני שהיה חייב להיפגש עם הגרמנים.

הד״ר אֶלקס קנה את עולמו בשעות הטרגיות ביותר ליהדות ליטא בעמידתו האיתנה יום־יום ושעה־שעה נגד משטר, שעמד עלינו לכלותנו. הוא שיתף את עצמו כולו בסבל ובאימים של היחיד והכלל בגיטו. ״אחי האומללים״ — כך היה ממלמל בין שפתותיו כשהיה מלווה במבטו האבהי את הבאים אליו לעזרה ולתושיה. לא פעם היה לבו עובר על גדותיו והיה נופל אין אונים.

לאחר האקציה הגדולה ב־28.10.41, הופיע לפתע יורדאן בגיטו ותבע מועד זקני העדה, שאנשי הגיטו יחזרו מיד לעבודה, אחרת יחזור על מה שקרה ב־28.10.41. ״הספקתם כבר להכיר אותי״ — הפליט. אולם הוסיף: ״מעתה ישרור שקט ולא יאונה כל רע לאיש״.

שוב קם ד״ר אֶלקס ושאל את יורדאן ״לאן הוצאו האנשים שלנו שנלקחו ב־28.10.41״? ״אומגזידלט״ — באה תשובה. כלומר, ״הם הועברו למקום מגורים אחר״. אותו צורר יורדאן הכין סלקציה מסוג אחר ע״י חלוקת 5000 תעודות ״בעל־מלאכה״ ל־30.000 יהודי הגיטו. משנשלחו לגיטו 5000 תעודות יורדאן (יארדאן — שיינען) הסתערו על משרד ה״אלטסטנרט״ אלפי גברים ונשים. התעודות נחטפו וחלקם נקרעו או הושמדו בבהלה. מראות הזוועה וההיסטריה של המון נסער כשכל אחד משלשים האלף שהיו אז בגיטו נתפס בצפרניו כדי ״לזכות״ מחמשת האלפים. ״תעודות החיים״ (לעבנס שיינען), כפי שכונו בפיהם של אנשי הגיטו, שברו את ד״ר אֶלקס עדין הנפש וגרמו לו התקפת לב קשה.

דירתו הצנועה של ד״ר אֶלקס היתה בגיטו הקטן. ומשהופצו שמועות על ״אקציה״, שהגרמנים עומדים לבצע דוקא בגיטו הקטן, האיצו באֶלקס, שיצא מתחום הסכנה לחלק אחר של הגיטו. לכך היתה תשובתו: הסכנה הצפויה לי אינה עולה

ואינה יורדת מהסכנה הצפויה לכל יהודי בגיטו הקטן ועלי להישאר אתם בעת סכנה דוקא...

חוגי המחתרת מצאו בד"ר אֶלקס אוזן קשבת לכל משאלותיהם, למרות הסיכון האישי הרב, שנטל על עצמו בעצם המגע עם אנשי המחתרת היהודית. כשהציעו לד"ר אֶלקס מקום מחבוא, דחה תמיד כל הצעה, בציינו כי עליו להישאר בגיטו כל עוד יישאר בו יהודי אחד.

י. בין הנידונים למוות

לאחר האקציה הגדולה ב־28.10.41, בה הוצאו מהגיטו כ־10.000 איש והועברו לגיטו הקטן כתחנת ביניים, לא נח ד"ר אֶלקס כל היום ולא עצם עין כל הלילה עד שקבל רשות להיכנס לגיטו הקטן, כדי לראות במו עיניו מה קרה ל־10.000 בני עדתו. רק נכנס ד"ר אלקס לגיטו הקטן, נהרו אליו ההמונים בקריאה „ד"ר אֶלקס, הצל אותנו, הוצא אותנו מכאן!". ההסתערות עליו היתה כשל מים אדירים, העולים על גדותיהם. שוטרים ליטאיים שהופקדו על השמירה בגיטו הקטן, פן יסתנן משם איש מאלה אשר גורלם נחרץ, התנפלו בשצף קצף על ד"ר אלקס, היכו אותו בקתות הרובים עד זוב דם. זיק תקוה אחז את אלפי היהודים המיואשים בראותם את ד"ר אֶלקס בא אליהם.

„במצוקות שחת — תנחומי אל" — אימרה זו קבלה משמעות מיוחדת עם הופעתו של ד"ר אֶלקס בגיטו הקטן. אך הליטאים בגסותם ובאכזריותם ממש רמסו אותו. ד"ר אֶלקס נפל ארצה אין אונים. רק הודות למסירותם של השוטרים היהודיים שליוו את ד"ר אֶלקס, הצליח לחזור לגיטו הגדול וזמן רב לא יכול היה לשכוח את הזוועות שראו עיניו.

את כל אחד מיהודי הגיטו לימד לכף זכות, גם לטרדנים ולבריונים למיניהם. הוא היה אומר: „הגיטו הוא אשר גרם לכל הרע". תמיד מחל וסלח מתוך הכרה מלאה כי מיסודם טובים היהודים, וייחס את התופעות השליליות לנסיבות הטרגיות — לגיטו עצמו, בו ראה מקור כל רע.

היו בגיטו „סוחרי גדר" („צאם־הענדלער"), בחורים אשר גם כשסכנת מות רחפה מעל לראשם, מצאו שעת כושר לסחור עם הליטאים שמעבר לגדר. בחשכת ליל היו נפגשים ע"י הגדר והיו מעיפים פתקים בהם היו מזמינים מצרכי מזון אצל הליטאים שעמדו מעבר לגדר, ואלה היו מעיפים פתקים בחזרה, בהם היה נקבע המחיר בכסף מזומן, בזהב, בדברי ערך או בבגדים. רצה המקרה וסוחרי־תיל כאלה נתפסו ע"י המשמר הגרמני של הגיטו וכמות זהב בכליהם. יורדאן האכזר ציווה לתלות לעיני כל הגיטו את 5 היהודים שנתפסו. גם לגבי אלה ראה ד"ר אֶלקס חובה לפעול, כי הרי בעקיפין סייעו בפעולתם להזרים מזון לגיטו הרעב לפת לחם. ד"ר אֶלקס לא נח ולא רגע עד שהעביר את רוע הגזירה ולבסוף ניצלו סוחרי הגדר באותו מקרה מסכנת המוות ונפטרו במלקות נאמנות בלבד.

טחנת קמח של משפחת אוזשינסקי בקובנה היתה בתקופת הגיטו בשליטתם

של הגרמנים והליטאים ולשם הובלו מדי יום ביומו עובדי כפייה מהגיטו. האחים אוזשינסקי, בעלי הטחנה — שניהם היו כלואים בגיטו ככל שאר היהודים, ולא היתה להם כל דריסת רגל לטחנתם. אולם זה לא הפריע בעד קלגסי הנאצים להאשים דוקא את האחים אוזשינסקי בחבלה, כשפרצו בלילה אחד להבות אש בטחנת הקמח. הם הובלו מהגיטו ישר למרתפי הגיסטפו בעיר, וכחוט השערה היה בינם לבין התליה. ד"ר אֶלקס הוזעק ממיטת חוליו והוא קם ברטט קודש להצלת האחים החפים מפשע. ושוב היתה ידו של ד"ר אֶלקס על העליונה והאחים אוזשינסקי ניצולו ממות בטוח.

המחתרת בגיטו קובנה הצליחה לקשור קשרים עם גיטו וילנה באמצעות שליח מבין עובדי הרכבת. בחור זריז מבין יהודי הגיטו הצליח לשכנע גוי במקום עבודתו שהעביר תמורת כסף חבילות דואר מקובנה לוילנא וחוזר חלילה. המגגנון דפק עד אשר אירע המקרה וחבילת מכתבים נתפסה והקשרים הובילו אל הגיטו. נאסרו מזכיר הגיטו וכמה עובדים אשר בגלל תפקידם בלבד, ללא עובדות נגדם. נקבעו ע"י הגיסטפו כאחראים לפשע של ההתכתבות עם יהודי גיטו וילנה. ד"ר אֶלקס עשה ימים כלילות כדי להניע את כל מי שיכול היה לעזור ולהעביר את רוע הגזירה, עד שהאנשים, אשר כולם היו חפים מפשע, (האשמים האמתיים ב„דואר מחתרתי" לא נתפסו) שוחררו לאחר 6 שבועות של מתח וחרדה לחייהם.

יא. בדיקת מפלצת

אוּנטרשרפירר שטיץ היה אחד מאנשי הגיסטפו, שעיסוקו העיקרי היה — הריגה וחנק של יהודים. כחיה טורפת היה מתרוצץ מהגיטו אל מרתפי הגיסטפו בעיר וחזרה כשמכוניתו עמוסה קרבנות חדשים לבקרים. הוא היה בן בית במרתפי הבולשת הליטאית, משם היה מוציא את קרבנותיו היהודיים, שנתפסו בידי הליטאים, ומעבירם למרתפי הגסטפו או במישרין לפורט התשיעי (מקום ההשמדה). שטיץ לא פסח על שום בית־סוהר, מקום מעצר או מקום עבודה, ששם היו נמצאים יהודים. ככלב ציד היה מרחרח בשווקים או במקומות מפגש אחרים, בהם היו מבוצעים עסקי חליפין של בגדים וחפצי יהודים אחרים בלהם או דברי מזון של גויים. מבטו של שטיץ היה מטיל אימה על כל מי שנתקל בו. כחיה רעבה לטרף היה שטיץ נועץ ציפרניו ביהודי, שהיה חשוד בעיניו. אוי לו ליהודי שנפל לידיו של שטיץ.

בחדרו היה תלוי שוט ארוך שבקצהו היה מטיל ברזל. השוט היה סמל השלטון, בו היה מתכבד כל הבא כחשוד. לאחר המלקות, כשהקרבן היה מתגולל על רצפת חדרו, היה על פי רוב מובל לשם חקירה נוספת או ישר לפורט התשיעי — להשמדה. רק בנס היה חוזר יהודי שנתפס בידי שטיץ — לגטו. לכך היו דרושים רחמי שמים מיוחדים.

ערב אחד הופתע ד"ר אֶלקס, כשראש הבריגדה היהודית לעבודות נקיון ושירותים בגיסטפו מסר משאלתו של שטיץ להיבדק ע"י ד"ר אֶלקס.

איסור חמור היה על יהודים לבוא במגע כל שהוא עם לא יהודים ובמפורש

נאסר על רופאים יהודיים לרפא לא־יהודים, לא כל שכן גרמנים. אנשי הממשל והגיסטפו ציוו גם על הגרמנים והליטאים להימנע מכל מגע עם יהודים ולהישמר ולהיזהר מרופאים יהודיים, העלולים להרעילם ולהמיתם בהסוואה של ריפוי.

הסכנה היתה איפוא לשני הצדדים: לשטיץ עצמו ולד״ר אלקס. אך לד״ר אלקס היתה הסכנה כפולה ומכופלת. כי מי יערוב לו שהתלין שטיץ לא יחסל את ד״ר אלקס מיד לאחר הבדיקה ולו גם לצרכי הגנה עצמית, שלא ישאר עד לחטאו כלפי המשמעת הנאצית והתורה הגזעית.

הפנייה היתה מלווית תנאי, כי סוד כמוס ישאר הדבר ולא יהיו רחמים לאיש שיגלה את הסוד. בכך לא היו אשליות לא לד״ר אלקס ולא לאנשים המעטים, אתם נועד אותו ערב ד״ר אלקס בדירתו הצנועה בגיטו לשם התיעצות. ד״ר אלקס אמר: „התנסיתי בעבודתי הרפואית משך שנים בפציאנטים שונים ומשונים, בני־ברית ושאינם בני־ברית; שפויים ושאינם שפויים בדעתם, אנשים אשר שעותיהם היו ספורות, מקרים שהיה צריך להכריע כהרף עין לכאן או לכאן, אף פעם לא עוררה אצלי בדיקה רפואית הרהורים, ספיקות ובעיות כבדות משקל והרות סכנות כאלה, כפי שעורר שטיץ בפנייתו המופלאה. האם אין זה אחד מתעלולי הגיסטפו כדי להפיל בפח את ראש הגיטו ואתו רבים מיהודי הגיטו". ד״ר אלקס לא היה רופא סתם. הוא היה לגבי המשטר „אבער־יודע", האחראי כלפי הרשות על קיום הוראות המשטר. עבירה בה יתפס ד״ר אלקס — בהכרח, שתגרור אחריה אקציה בגיטו.

לד״ר אלקס היו שיקולים משלו — יסורי מצפון. היוכל הוא, ד״ר אלקס באוביקטיביות, לבדוק את הרוצח ההמוני של יהודי הגיטו? היוכל להתגבר על רחשי לבו, על רגשי הנקם הנסתרים בלבו נגד מפלצת זו ששמה שטיץ? היוכל לטמא את ידיו בגופו הטמא של תלין? האם לא יתפרץ דמו מעורקיו בבואו במגע עם שליח השטן? האם יחזיק מעמד כשמבטו יתקל במבטו של שטיץ; איש מול חיה — רופא מול מפלצת?

מאידך, היו שיקולים מכריעים אחרים. להתגרות בשטיץ בסרוב — זה מסוכן לכל הדעות. בגיטו בוצעו אקציות מבוימות כמו במקרה של אקציית ה־1000 בטענה, שכביכול ירו באיש המשמר קוזלובסקי; במקרה של מפלת סטלינגרד וכו׳. שטיץ אינו יודע חכמות ואינו זקוק להיתר או לצו, כי עצם רצונו הנפשע הוא הצו בכל הנוגע ליהודים באותו זמן. בדיני נפשות עסקינן הלכה למעשה — טען ד״ר אלקס. „לו זה היה רק בי, בגופי — הייתי נוהג לפי הכלל: ייהרג ובל יעבור. אך מצווה אני לחשוב על גורל הגיטו ולקיים גזירה זו, שנגזרה עלינו כדי להוסיף כאב על סבל".

היה זה דיון נוקב על עקרונות מוסריים ועל בעיות גורל אנוש ועדה שלמה בגיטו. ד״ר אלקס ידע להעלות את הנוכחים מבירא עמיקתא לאגרא רמה של ערכים אנושיים ויהודיים, כשהכל מסביב היה מכוון לרמוס ולהשפיל את גאוותנו היהודית.

ועוד נימוק העלה ד״ר אלקס — יש ענין לעמוד על טיבו הפסיכי והפיזי

של רוצח המונים זה. מאילו חמרים מורכב שכלו? כיצד הוא פועל וכיצד הוא עצמו מגיב על הריגות ילדים, נשים וסתם אנשים? יש בכך משום ענין לחוקר דברי הימים...

למחרת הערב נכנס ד"ר אֶלקס בדלת אחורית לחדר שהיה מיועד לבדיקה. היה זה חדר, בו היה ראש הבריגדה היהודית של הגיסטפו מקיים פגישות עם אנשי הגיסטפו, שהיו מגיעים לצרכי ביקרת או לצרכי חמס וסחיטת מתנות...

לאחר זמן קצר הופיע שטיץ והדלת נגעלה מאחוריהם. הוילונות היו מורדים ואיש לא יכול היה להציץ אל החדר פנימה.

ברטט ובצפיה חכינו לתוצאות הפגישה. כל רגע נמשך כשעות. לעולם אין לדעת במה תיגמר פגישה כזאת ומה כוונתה ומטרתה האמיתית.

על מה נסבה הבדיקה?

ד"ר אֶלקס היה נרגש. מבט עיניו צפה אל מעבר לגיטו ואל מעבר הזמן. שטיץ פנה אל ד"ר אֶלקס בביטוי „הער דאקטאר". היה זה קול אחר ושיחה אחרת. שטיץ מודאג מזה חדשים. התיאבון אינו כתמול שלשום והעיקר שכוח הגברא כמעט וחלף ואיננו. אם לא ימצא תרופה למחלותיו אלה, מה טעם ומה מטרה לי בחיים? כל התחבולות של הרופאים האריים היו ללא הועיל ואינו מאמין עוד בסמים ובזריקות.

שטיץ ענה בצייתנות לשאלותיו של ד"ר אֶלקס:

אינך סובל מנידודי שינה? — לא!

גם לא אחרי יום של הריגות אנשים רבים? — לא, אף פעם!

האם הנך חוזה בחלומך דמויות הרוגים? — לא!

טיפלת לאחרונה בילד יהודי בן 6, שנתגלה בבית ליטאי והוא הוצא להורג, האם לא השפיע המקרה על מצב רוחך? — לא, הרי אנו במלחמה!

מה התפריט היומי הרגיל שלך? — הרבה בשר ושומן, הרבה מאוד אלכוהול.

מה היה התפריט לפני פרוץ המלחמה בביתך? — כמובן, זה היה אחרת לגמרי.

מתי אתה אוכל בימי אקציות או פעולות בפורט התשיעי? — לפני שאני יוצא לתפקידי אני שותה הרבה כדי שיהיה לי מרץ וגם בשובי מפעולה אני מרבה לשתות ולאכול. אחרת זה לא הולך.

לאחר בדיקה שיגרתית טיפל ד"ר אֶלקס במיוחד בעיניו של שטיץ. היה משהו מיוחד במבטו. עיניו לא שקטו אף לשניה, אף לא לחלק של שניה.

ד"ר אֶלקס הדגיש כי ברגע זה הוא מדבר אליו כאל פאציינט:

במצבו הפסיכי גלומה הרעה. הוא זקוק למנוחה ממושכת, להחליף אורח חייו. אין לדבר כלל על ריפוי בגלולות או בזריקות. המנות הגדושות של אלכוהול — השפעתן היא הרסנית ואם יתמיד בהן לא יאריך ימים.

שטיץ היה נדהם. זה לא יתכן! אם לא יתמיד בגיסטפו — הוא יישלח לחזית. כך נאמר לו במפורש. אולי בכל זאת! נאמר לו כי ד"ר אֶלקס יכול לרפא כל מחלה.

לפני שנפרדו — הזהיר שטיץ לא לגלות לאיש את סודו. גם לא לראש הבריגדה היהודית.

ד״ר אֶלקס היה נרגש. הוא שטף ידיו בנוזלים שונים — כאילו נגע במצורע. הוא התפלא ולא הבין לנפשו של רוצח שמעלליו אינם מטרידים את שנתו, שקרבנותיו אינם מופיעים בחלומותיו, וכיצד ייתכן כי הריגה היתה למלאכה הנעשית בידי שטיץ ללא שמץ של ערעור ומתוך שיגרה נפשעת, מתוך אנוכיות חסרת תקדים. ניחא לו להרוג במו ידיו ילדים, נשים ואנשים חסרי ישע וחפי פשע ובלבד שלא יישלח לחזית.

לא מטרידים אותו קרבנותיו אף לא בחלומו. אין לו בעיות מצפון ואין לו שאלות של מותר ואסור. תיאבונו חלף וכוח גברא נחלש — זה פגע בו. וכשהמדובר בו, בעצמו — אין דבר שיעצור בעדו עד כדי מעילה בשבועת אמונים למצוות הגיסטפו ולתורת הגזע. הוא התרפס אפילו בפני הרופא היהודי, שמא ימצא תרופה למחלותיו.

המקרה הזה הטריד את מנוחתו של ד״ר אֶלקס, וכן הסיק ממנו מסקנה מרחיקה לכת. אם בשטיץ ובכמותו תלויים חייהם של אנשי הגיטו, הרי שגורלנו נחרץ.

יב. דמך בראשך!

היה זה בעת האקציה על הספרים בגיטו. מטעם המכון של המיניסטר רוזנברג נצטוו כל אנשי הגיטו למסור את הספרים שברשותם, כולל כתבי קודש, ספרי לימוד וכל אשר צורת ספר לו ללא כל יוצא מן הכלל.

הוטל עלי לטפל בהעלמת ספרים בעלי ערך למקום מבטחים מפני הגסטפו. נקבעו מקומות ריכוז לספרים המוחרמים, שמשם היו אנשי רוזנברג מוציאים אותם מהגיטו.

יהושע גרינברג, בחור יקר, פיקח על בניית מחבוא (מלינה) מתחת לפני הקרקע ושם הוטמנו כאלף ספרים בעלי ערך מיוחד. פנינו גם לישיבת סלובודקה במטרה להציל מספרית הישיבה את הספרים יקרי המציאות. משום מה העדיפו אנשי הישיבה לטפל בעצמם בספרית הישיבה.

בוקר אחד נפתחה דלת ה„אלטסטנרט״ ונכנסו שני גרמנים. האחד, שלא הכרנו אותו מקודם והשני שהיה מוכר לנו כאחד הממונים מטעם הגרמנים על האקציה של הספרים. בחדר היה ד״ר אלקס והח״מ. מבלי לומר דבר וחצי דבר החל הנאצי הבלתי מוכר לצווח: „שוב רמאות! אתם לא מכירים אותי עדיין, אבל תכירוני עד מהרה. אני בא במקומו של יורדאן! אעקור מן השורש את הרמאות היהודית!״ בחדר הסמוך ישבו עובדים אחרים. לא ידענו מה קרה ולא ענינו מלה. לפתע ניגש אלי איש מהרוזנברג־אייזאץ־שטאב, הממונה על אקצית הספרים, נטל בדש מעילי והתחיל צווח בקולי קולות: „אתה, דמך בראשך״!

הענין החל להיות רציני. ד״ר אֶלקס קם מיד על רגליו ואמר: „אולי תשבו,

רבותי. הסבירו נא מה קרה? במה אוכל לעזור לכם. אני הנני ד"ר אלקס — יושב ראש ה„אלטסטנרט" ואני האחראי לכל הנעשה בגיטו".

אתה הוא ה„אבער־יודע" — פנה ממלא מקומו של יורדאן. יהיו לי עוד דברים אתך, אבל מה אתם שניכם כאן מתחסדים? כלום אינכם יודעים מה שעשיתם? חשבתם, שתוכלו להערים עלינו והסתרתם את כל ספרית הישיבה? כעת מצאנו אותה ברפת בעוברנו בסימטא!" ושוב התקצף האיש הממונה על האקציה. „זה לא יעבור! ראשך יותז, כי אתה אחראי לכך, שכל ספר יגיע למקום הריכוז!".

ד"ר אלקס התערב מיד: „סליחה, אדוני, זה אני האחראי ולא הוא. הוא רק עובד פה. אני האחראי!" אבל אדוני, שמא תשב, נראה לי כי אתה לא מרגיש בטוב. אני רופא, שמא אוכל לעזור לך".

אירע המקרה, כי האיש הממונה על אקצית הספרים, היה חולה אפילפסיה. ד"ר אלקס הכיר מיד בעיניו, שהוא במצב רציני ויעץ לו להירגע.

„אבל, כשהוצא הצו נאמר לי ב„אלטסטנרט", כי מטעם האלטסטנרט ידאג גאלוב לכך שהספרים ירוכזו במקומות הריכוז ולא אתה!" — כעס איש האקציה.

משהתישב, התענין הנאצי לדעת מנין לו לד"ר אלקס כי הוא מרגיש ברע ושמא ידע גם החולי? ד"ר אלקס אמר לו מיד, כי לפי הסימנים בעיניו עלול הדבר להיות קשור במחלת האפילפסיה. הנאצי הכחיש, שיש לו מחלה מסוג זה, אבל המשיך להתענין ושאל את ד"ר אלקס על סימני ההיכר של המחלה, כי „חבר שלו דוקא חולה בזו המחלה ולכן יענין אותו לדעת".

השיחה שקעה בפרטי פרטים של מחלת האפילפסיה. ד"ר אלקס בקש רשותו של הנאצי לסלק אותי מהחדר ואז יוכלו לדבר ללא הפרעה. הנאצי ניאות ואני נשמתי לרווחה כשהייתי מעבר לדלת.

באותו ערב נשלח הנאצי לבית־חולים לריגה כאשר קיבל התקפה חזקה של אפילפסיה וכך גם ניצלתי אני, הודות לקור רוחו ולאומץ לבו של ד"ר אלקס. לא היתה זו הפעם הראשונה ואף לא האחרונה.

יג. בסוד המחתרת בגיטו

ביום בו התקימה האסיפה האחרונה, נבחר ד"ר אלקס כראש הקהילה. נערכה באותו מקום גם פגישה של 4 צעירים: צבי לוין — יו"ר הרביזיוניסטים, ברל כהן — מצעירי ציון, שלמה גולדשטין מתנועת החלוץ וכותב שורות אלה — מהנוער הציוני. ארבעתנו החלטנו להקים מרכז ציוני במחתרת, שמתפקידו יהיה לארגן את המחתרת הציונית. היתה זו החלטה גורלית והשפעתה היתה רבה על כל מה שהתרחש בעבודה הציבורית של הגיטו. המרכז הציוני בגיטו כונה בשם „מצוק", שהוא ראשי תיבות „מרכז ציוני וילמפולה קובנה". למצוק הצטרפי לאחר מכן: ד"ר אלקס, לייב גורפינקל, ד"ר ח.נ. שפירא, ד"ר סגל וחיים כהן. למעשה חלש המצוק על אירועי הגיטו והודות לפעולתו המתמדת נשמרו עקרונות ההתנדבות, האחריות הציונית והציבורית ושיתוף הפעולה בין ארגון הציונים לבין ארגון המחתרת הקומוניסטי.

ד״ר אֶלקס לא בלבד ידע על קומו של מצוק מיומו הראשון, אלא היה אחד מתומכיו הנלהבים. לא היתה פעולה ותהא המסוכנת ביותר, שלא נעזרנו בה בד״ר אֶלקס. יש לדעת, כי מעמדו של ד״ר אֶלקס, כלפי הרשות היה עדין ביותר וכל מגע עם פעולה מחתרתית או כל חיפוי על המחתרת — היה כרוך בסכנת נפשות לא רק לו לעצמו אלא גם לגוף שהוא עמד בראשו ואפילו לגיטו כולו.

אולם ד״ר אֶלקס ראה במחתרת — צורך השעה. ראשית, ראה בהתארגנות המחתרתית גורם מדריך ומדרבן העוזר לרבים מבני הנוער להתגבר על הקשיים ועל הגזירות שבגיטו. המחתרת מנעה ניוון ויאוש, חבריה הרגישו, שאינם בודדים וכי בעת צרה ומצוקה יבוא אות ויד עזרה. לא כאן המקום להרחיב את הדיבור על מעללי המחתרת, אך דבר אחד יאמר: ד״ר אלקס העמיד לרשות המחתרת את עצמו כולו במסגרת האפשרויות והצרכים. הוא נתן את הסכום הדרוש לרכישת הרובה הראשון ולא היסס להעמיד לרשות המחתרת רכב, חפצים, רפואות וכל מה שניתן להשיג כדי לעזור לארגן, להדריך ולהוביל קבוצות אל מעבר לגיטו אל היערות, אל מקומות סתר. הוא השתתף בהתיעצויות ובפגישות ונטל חלק ואחריות בהחלטות העיקריות של המחתרת הציונית. גם לאחר שהוקם הועד המשותף של לוחמי הגיטו עם הקומוניסטים, לא היסס להמשיך לעודדו ולסייע בפעולתו.

יד. הצעה נועזת.

בסתיו 1943 הופיע שליט חדש על הגיטו — אבערשטורמבאנפירער גענקע. היה זה איש בעל נסיון בחיסול גיטאות. מטרתו המוצהרת היתה להעביר קבוצות קבוצות מהגיטו למחנות עבודה, שם יתגוררו היהודים במשטר של קסרקטין בפיקודו של אחד מאנשי המשמר של מחנה־ריכוז. הגיטו הפך לאט לאט כולו למחנה ריכוז. כל התפקידים שהיו בידי הרשות ה„אזרחית״ של הגנרלגוברנמנט וברשות המשטרתית של הגיסטפו הועברו לידיו של גענקע.

משרדי ה„אֶלטסטנרט״ נהיו מיותרים בחלקם הגדול. במקום המשטרה היהודית רצה גענקע ב„ארבייטסדינסט״. קיצורו של דבר — הקיץ הקץ על המינהל היהודי בגיטו והגיטו התפורר למחנות עבודה שונים שעבדו בסביבה והיו צמודים למחנה הריכוז של הגיטו. ד״ר אֶלקס עמד בפני בעיות עצומות. מצד אחד התערער הבסיס עליו נשען הועד היהודי, אולם המאורעות בשדות הקרב והנסיגה של חילות היטלר עוררו תקוות חדשות והשאיפה הכללית היתה — לזכות בזמן, להחזיק מעמד בכל התנאים עד אשר יוכרע גורל צבאו של היטלר. הגאולה נראתה באופק. ד״ר אֶלקס לא התעלם מתכניותיו של גענקע. תפקידו היה לחסל את הגיטו לפני שתתקרב החזית הצבאית לשערי קובנה.

כיצד לגשר בין שני המטרות המנוגדות האלה של גענקע ושל ד״ר אֶלקס? גילה לנו עוד מזמן ד״ר אֶלקס, כי בלית ברירה יהיה צורך למצוא שעת כושר ולהציע לגענקע „אינדוּלגנציה״ עבור האטה בחיסול הגיטו.

הדבר נראה דמיוני לכל אלה, שהכירו את גענקע, את משטרו — משטר אימים — ולא רק ביחס ליהודים, אלא גם ביחס לאנשיו הוא. זה היה קצין ממושמע, אשר ידע רק שפה אחת והיא — שפת פקודות וצווים. הוא בז לכל האדמיניסטראציה

היהודית בגיטו וביטל את כל סמכויות האלטסטנרט. בד"ר אֶלקס ראה את ראש המחנה. אך סמכויותיו לא היו מוגדרות. ד"ר אֶלקס רכש לו מעמד מיוחד בגלל אישיותו שאפילו געקע לא יכול להתעלם ממנה.

משהתקרבה החזית ומשהודיע געקע על חיסול הגיטו ועל הוצאת כל היהודים למחנות עבודה לגרמניה, וכאשר התקרב היום, בו היו צריכים לעזוב את הגיטו השיירות הראשונות, גילה ד"ר אֶלקס אומץ לב למופת: הוא התיצב בפני געקע במפקדתו ובקש לדבר אתו בארבע עינים. געקע היה מופתע אך לא סירב. כאן פתח ד"ר אלקס בתיאור המצב בחזית. הביע בגלוי את חרדתו לגורלם של יהודי הגיטו, כשיוצאו לגרמניה. „ידוע לנו מה היה גורלם של יהודי צ'כוסלובקיה ואוסטריה, שהוצאו ממקומותיהם למקום בלתי ידוע. ידוע לנו גם מה היה גורלם של יהודים, שהוצאו מגיטאות וילנא ואחרים. בהיסטוריה לא נשמרים הסודות לעד. אף גרמנים עצמם סיפרו מה נעשה בגיטו והדברים מגיעים לכל העולם. ד"ר אֶלקס פנה אליו בהמשך דבריו: „בכך שתחסל אותנו לא תציל את מולדתך". והציע לו להשהות את פינוי הגיטו או להאיטו וע"י זה להציל את שרידי הגיטו. ד"ר אֶלקס הציע לגעקע להישאר אתו ואף קיבל על עצמו את האחריות שלא יאונה לו לגעקע כל רע. היהודים ידעו תמיד לגמול טובה לכל אשר גילה להם יחס טוב. ד"ר אֶלקס ראה את ההתמוטטות הכללית בחזית כשעת כושר לפתות את געקע למנוע את פינויו של הגיטו, ובכך להציל גם את נפשו הוא.

היתה זו שיחה דרמטית ונועזת ביותר. געקע רטן ורתח אך לא העיז לשפוך חמתו של ד"ר אֶלקס, אשר קסמו האישי ודמותו האצילית השרו תמיד הדרת כבוד; געקע לא קיבל את ההצעה. היה בה יותר מדי העזה בשביל קצין ה־ס.ס.

שיחה מאלפת ודרמטית זו בין ד"ר אֶלקס לבין השליט הכל־יכול געקע — גילתה שוב את כוחו המוסרי של ד"ר אֶלקס ואת שליטתו המוחלטת במצבים טראגיים במאבקו עם נציגי משטר הזדון עד לרגע האחרון.

געקע לא קבל את הצעתו של ד"ר אֶלקס אך גם לא פגע בו לרעה, כפי שאפשר היה לחזות מחית־טרף זו.

באשמורת הבוקר של יום 22 במרץ 1944, לאחר ליל שמורים בביתו של ד"ר אֶלקס, נפרדתי מעליו, מרעיתו, הגברת מרים אֶלקס, עדינת הנפש, ומגרפונקל, ידידי הטוב. כעבור שעתיים הייתי מעבר לגדר התייל של הגיטו.

לחיצות־יד אבהית, נשיקות והתחבקויות ועינים מלאות חיבה ואחווה ליווני מביתו של ד"ר אֶלקס בצאתי את הגיטו אל הבלתי ידוע.

מאז לא ראיתי את ד"ר אלקס, שהוצא עם אחרוני היהודים מגיטו קובנה למחנה ריכוז בגרמניה, שם קפח את חייו ב־1944.

אכן, זכתה קובנה היהודית שבראש קיהלתה עמד בתקופת הרת עולם איש שהתעלה לדרגת מנהיג דגול, שעמד כצוק מול כל אויב וצר בהגנה על בני־עדתו.

זכה ד"ר אֶלקס שהגורל זימן לו שליחות יהודית ואנושית, אותה מילא בחרדת קודש, ברטט ובאהבה ללא מצרים תוך גילוי סגולותיו הטרומיות וכוח מוסרי עילאי בתקופה הטראגית ביותר בתולדות יהודי קובנה וליטא.

י. יבלוקובסקי

ד"ר בנימין ברגר ז"ל

נשיא הסתדרות הציונית בליטא, הד"ר בנימין ברגר, היה ידוע כרופא בעל מרץ ועסקן שלא ידע מנוחה.

היכרתיו בהיפתח הגמנסיון העברי, וכאחד מראשי ועד ההורים הפעילים, הנלחמים בעד המוסד הנ"ל בחירוף נפש — קיבלני להורות בו ולהצטרף לבונים היכל תרבות עברי על חרבותיו של הגמנסיון הרוסי.

היכרתיו וחיבבתיו. מצאתי בו את היהודי הבר־אורין, הנבון, שהיה מטייל בין שדרות הבוסתן היהודי שמפרותיו טעם עוד לפני היותו לרופא. מטייל ונהנה — מלא וגדוש תורה וחכמה...

אדם בעל לב יהודי חם ורגיש היה. ואירע לי המקרה, שהביאוני עם רגל שבורה לבית־החולים היהודי בו שימש כרופא פעיל בצוות הרופאים. זקוק הייתי לניתוח די רציני בקערת הרגל — בלע"ז.

במועצה הפדגוגית הציעו לשלחני לברלין וששם יטפל ב„קרבן" אחד מטובי הפרופסורים בתור „כהן". כשהגיעה ההצעה לאזני התעקשתי ואמרתי: „בין אחי אני יושב... ואין לי צורך לחפש את מזלי בשדות זרים.. וד"ר לוריא ז"ל, המנתח הראשי, שהיכרתיו עוד ממוסקבה — העמידני על רגלי...

ובהיותי „קשור" למיטתי, זכורני — היה ד"ר ברגר ז"ל מבקרני, מעודדני ומשתדל להשכיח את כאבי והיה מהפנט אותי ממש בפניותיו אלי שעוד אשוב לאיתני, ולא יאונה לי כל רע. ולצון חמד לו עמדי באמרו: „שעוד אזכה להיות בין הרקדנים" הטובים...

כשירדתי ממיטתי, מתהלך על קבים, בטיילי במסדרונות בית־החולים, נוכחתי לדעת שביחסו האדיב הצטיין לא רק אלי, בתור המורה של בתו... אלא יחסו לכל חולה ומר נפש היה שוה. היה רגיל לעודד ולהכניס ממש „נשמה חדשה" לכל אלה שעברו תחת שבטו.

וסוף דבר — רע ומר. בעד ציונותו הגלויה שהגיעה לאזני הרוסים המנצחים, הגלה לסיביר. ושם, בין גלידי הקרח הסיבירי — נקפא חזון חייו וחלומו על קרני שמש המזרח..

ת. נ. צ. ב. ה.

א. ז. מאכט

משפחת וולף

סופר רוסי־יהודי של המאה שעברה, שזכרו נשכח בחלקו, א. קובנר (1842 — 1909), שהשאיר את רשמו בדברי ימי היהודים ברוסיה על ידי חליפת המכתבים שלו עם הסופר המפורסם, פ. דוסטוייבסקי, סיפר בספר זכרונותיו, כי במסעיו על פני בילורוסיה נתקל בעיירה קטנה אחת בנער יהודי בן 15—16, אשר לא בלבד שידע לדבר חפשית עברית טובה, אלא גם כתב בשפה זו דברי שיר יפים. נער זה התפרסם לאחר מכן כעסקן הציבורי הידוע, איסר בר וולף ז"ל, בעיר קובנה שבליטא.

הוא נודע לכבוד רב בכל הסביבה, היה מייצג את האוכלוסיה היהודית לפני השלטונות בימי הצאר הרוסי, והיה מגן עליה בפני הפליות ופגיעות „חוקיות" ושאינן חוקיות. בהיותו איש אמיד ובעל מעמד בלתי תלוי, ועומד במובן התרבותי בדרגה גבוהה הרבה יותר מעל פקידי הממשלה של אותה התקופה, הרי היתה לו סמכות גבוהה, ולדבריו הקשיבו בתשומת לב רבה ומתוך יחס של כבוד. אך שטח פעולה האהוב עליו ביותר היה — יצירת מוסדות השכלה ותרבות למען ילדים, אשר הוריהם אינם אמידים כלל, ומלבד זאת היה דואג לתמוך ולסייע בגידולם של מוסדות סוציאליים בקובנה, אשר בצורה זו או אחרת היו קשורים בשמו של איסר בר וולף.

ביתו היה מלא תמיד אנשים רבים, לא בלבד מהעיר קובנה עצמה, אלא גם מכל רחבי תחום הישוב היהודי ברוסיה. אם היו אלה „נשרפים" מעיירה קטנה, שנמחתה מעל פני האדמה על ידי שריפה גדולה, אשר אכלה את כל בתי העץ של העיירה (והרי בתים אחרים כמעט לא היו בה בעת ההיא), עם כל רכושם הדל, או גייסו שלא כחוק לשירות הצבאי בן יחיד — מפרנס המשפחה, אצל עגלון עני נפל סוסו היחיד, ואיימה עליו ועל משפחתו חרפת הרעב — כל אלה היו באים אל ביתו של וולף, ועליו הוטלה המשימה להביא עזרה במצוקת הסובלים. אמנם היו בקובנה אז מוסדות צדקה שונים, אך גם שם היתה דרושה התערבות יד „חזקה" כדי להחיש ולמלא את ההחלטות על העזרה ומידותיה הדרושות.

באוירה כזו גדלו והתחנכו גם בני איסר בר וולף, — חמישה בנים ובת אחת. כותב השורות האלו הכיר היטב את שני בניו של איסר בר וולף, את גריגורי (האנס) ואת סולים (משולם). הבן הראשון התבלט עוד בימי חיי אביו כעסקן ציבורי ואיש הכלכלה, המנהל את העסקים התעשייתיים והמסחריים של המשפחה. גם הוא, כדוגמת אביו, היה מגיש עזרה חמרית לנצרכים, אך אחרי מלחמת העולם

הראשונה לא היו העסקים כה טובים כמו קודם לכן, בימי חייו של איסר בר וולף, ההוצאות להחזקת כל היורשים ומשפחותיהם היו רבות, וכל זה היה מרבה את דאגותיו של גריגורי וולף.

ומה שנוגע לסולים, הרי היה עוזר לאחיו גריגורי בניהול העסקים, אך זה לא משך כל תשומת לבו ולא התאים לאופו ולרגשותיו. הוא היה איש צנוע מאוד, גם בחייו הפרטיים וגם בחיים הציבוריים, אהב להישאר בצל, היה נחבא אל הכלים ולא ביקש כבוד לעצמו. בהיותו לוחם נלהב למען הציונות, הרי ראה בתחית השפה העברית את המכשיר החשוב ביותר להגשמת מטרות הציונות. האידיאל שלו היה בסיוע החינוך בשפה העברית ברוח ליבראלית של מאות ואלפים כוחות צעירים למען ארץ־ישראל, ולפיכך ראה את מעמדו, כנציג המועצה של הגימנסיה העברית בקובנה, כמשימה עיקרית של עבודתו למען החברה.

הסערה העולמית והשואה האיומה שהתחוללה על יהודי אירופה גרמה לאבדנם של מיליונים יהודים. מכל העושר והרכוש החמרי שנרכש במשך דורות רבים לא נשאר כלום. אולם חניכי בתי־הספר העבריים בליטא, אשר ניצלו עם עבור השואה, אשר התחנכו ברוח האהבה אל עמם ואל שפתם, נשארו עם „עושרם" זה, והם מסרו ומוסרים את רכושם זה לאחיהם בישראל ובמקומות אחרים שעל פני כדור הארץ.

בדרך זו מוכיחה הרוח שוב את עליונותה על הגשמיות.

קופל וולוצקי ז"ל

אחד מעמודי התוך של החברה הקובנאית אחרי שהגיע לשם מוילנא, ירושלים דליטא, בשמשו שנים רבות כמורה מפורסם, עמד בראש היהדות הליטאית ונבחר לראש הקהלה.

את תפקידיו מלא בשקט נפשי שהיה כתוצאה מאופיו.

את הקהילה עזב משנתגלתה היזמה ליסד את הגמנסיון העברי בשפה העברית, במקום בית־הספר למסחר ששפת ההוראה היתה רוסית.

כאן נתמנה בתור מנהל אדמינסטרטיבי. החברה הקובנאית, שהכירה אותו עוד מהימים ההם, כשעמד בראש בית־הספר למלאכה, התחשבה עם נסיונו הרב בשדה ההוראה — וקופל וולוצקי הקדיש הרבה מפעולותיו ונסיונותיו לטובת המוסד הלאומי החדש.

עד יום מותו הוכיח את מסירותו לטובת המוסד הנ"ל. עשה רבות לשגשוגו, ורכש אמון רב בקהל בגלל יושרו ויחסו האדיב, והתחבב על כולם על טיפולו האבהי בילד שעשועיו.

יהי זכרו ברוך!

מ. שמיר (שמרקוביץ)

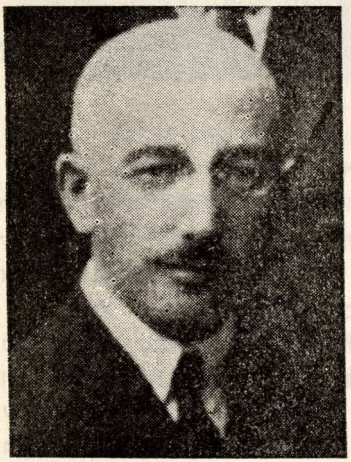
קופל וולוצקי ז"ל

המנהל הכספי של הגמנסיון. תפקיד קשה וכבד־אחריות. שר אוצר — שראה בהמשך קיומו של המוסד העברי את יעודו. לא בתמיכות מהשלטונות החזיק המוסד מעמד, אלא בעזרתם הכספית היעילה של הורי התלמידים ופרנסי החינוך העברי.

נזכר אני במלות השיגרה של המנוח, שביטא בהברה אשכנזית, שלא אחת העלו צחוק על שפתותיהם של התלמידים והמורים כאחת, והן:

„כסף לא שילמת,
בקשה לא היגשת,
קח את הספרים
ולך הביתה".

עתה, כשמעלים אנו את הדברים האלה בזכרוננו, נראים אלה באור אחר של המציאות שהיתה קיימת בימים ההם, כשכל דאגות החינוך העברי היו על שכמם של יהודי העיר, שלא יכלו לותר על החינוך העברי ולעבור לחינוך הממשלתי בליטא, על אף הפיתוי הרב שהיה בו.

משה שמיר

ד"ר י. ברוצקוס ז"ל

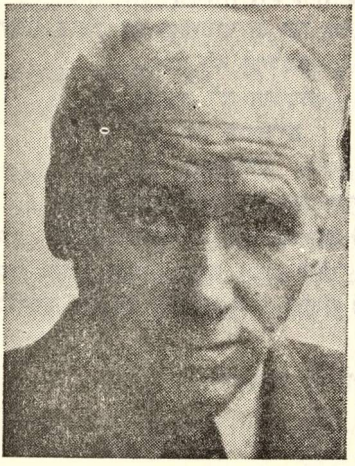
פניו מאורכים, אפו צר וחד, משקפי „פנסנה" על אפו. מסודר למופת, שימש דוגמא באדיבותו, דיבורו ויחסו אל הזולת. שחוק קל היה לעתים נדירות על פניו, כאילו לא רצה להעלותו על שפתיו, אלא שלא יכול לשלוט על כך תמיד.

כמורה בפיסיקה שימש בגמנסיה, נוסף לתפקידיו האחרים. דבריו היו תמיד ברורים, קצובים ונשמעים בנחת. תלמידיו הבינו הסברותיו והעריכוהו משנה

הערכה. אהבוהו בגלל יושרו, כנותו ויחסו הנאה לתלמידיו, יחס הערכה והבנה. יחד עם זה היה תקיף ולא ידע לותר על דברים הכרחיים.

מקרה, ואסון אירע לאחד מתלמידיו ונודע לו על כך מפי חבריו של התלמיד. בשמעו זאת, נקוו דמעות בעיניו. שניסה להסתירם. והתלמידים, התכווץ גם לבם, ביחוד בראותם את מורם התקיף, האדיב, המנומס והאהוב מזיל דמעות — פרצו דמעות גם מעיניהם.

גברה ההרגשה, כי קיימים גם רגעי־כאב מתחתם כורעים גם גדולים ותקיפים.

ד"ר לויטן יצחק ז"ל

בין העוסקים בצרכי ציבור באמונה, שפעל ללא לאות בעולם הציוני. ידוע היה ד"ר יצחק לויטן, הרופא המפורסם, המילד, שעבד בבית־החולים הפרטי שלו, ולפעמים קרובות היה בין המושיטים יד לעזרת מחוסרי האמצעים בבית־החולים העברי העירוני.

רבים המזכירים אותו לטובה ברגש של אהדה — ומספרים עליו שקרו מקרים רבים, בפנות חולה לפרופיסורים בקניגסברג לטכס עצה במקרים מיוחדים — היו נתקלים בתמיהתם של הפרופסורים הנ"ל שאליהם פנו לעזרה רפואית — שהביעו ממש את התפעלותם — למה צריכים הם לעבור גבולות לחפש מזור מחוץ לקובנה, כשבעירם מתגורר המומחה ד"ר לויטן — ששמעו עליו מחוץ למדינה.

השליחים מטעם הסוכנות, שבאו לנהל תעמולה לטובת הרעיון הציוני, היו מבאי ביתו, ששעריו היו תמיד פתוחים לפניהם. הכנסת האורחים תחת צל קורתו — יצאה לה מוניטין בעולם הציוני.

תמיד היה ד"ר לויטן שקוע בעבודתו מעל לראשו. אך מצא לו זמן להושיט ידו ולתמוך ביוזמי הגמנסיון העברי — ההיכל העברי בקובנה.

הוא נמנה בין חברי הועד של המוסד הנ"ל ובגאוה ובהערצה היו מזכירים את כושרו ומסירותו. היה גם בר־אורין — בעל נשמה רבה ובעל מזג טוב.

בין „שותפי" הגמנסיון העברי לשעבר, נושאים את שמו בגאוה ובהערצה ושמו לא יימחה מלבותיהם של אלה שהכירו אותו בתקופת הזוהר של הימים ההם.

היה בין המגורשים לסיביר ושם מצא את מותו.

ת.נ.צ.ב.ה.

י. יבלוקובסקי

ד"ר אבא בן נח לפין ז"ל

יד ושם רכש לו ד"ר לפין בכל מה שהיה קשור עם העם העברי.

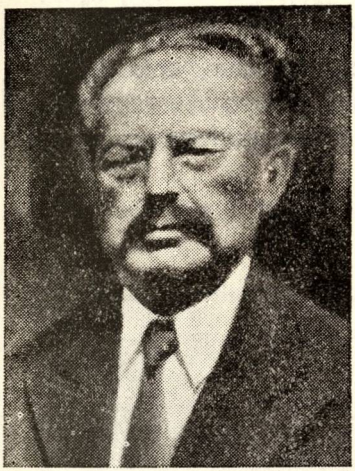
יפים ופוריים היו חייו. אציל נפש היה. וכשהיה מתמכר למשהו אידיאלי היתה התמכרותו כנה ואמיתית. מסירותו לצרכי אחיו בני־עמו היתה תמיד משמשת גר לרגליו. פעילותו היתה מורגשת בכל המוסדות — החל מתמחוי לעניי העיר וכלה בבית־היתומים, שידו ליטפה אותם ושדאגתו להם היתה דאגת אב מסור ונאמן לצאצאיו...

החברה ההיסטורית־אתנוגרפית, בית־הנכות על שם דובנוב, הספריה על שם מאפו — לכל אלה היה מושיט ידו הנדיבה. כל ימיו היו קודש לרעיון הלאומי. וכמה פעמים, בשיחותי אתו היו ניפרים סימני שמחה מתוך עיניו שעקבו אחרי התפתחות ה„ילד הרך" — כשהייתי מגלה לו „סודות מן החדר" בו התחנך גם בנו היחיד, שיאריך ימים.

מה רבה היתה שמחתו שמוסד זה היכה מפה ניצחת את קן ההתבוללות שסימניו היו ניפרים בעיר הבירה.

כל זה היה תוצאה ישירה מחיבתו למסורת היהודית ולכל דברי עברו של עמו הנצחי.

יהי זכרו ברוך!

יעקב מכט

ד"ר אורבך ז"ל

עם שלל הדמויות שאני נושא אתי מהעולם ההוא (כמה רחוק נראה לנו היום „העולם ההוא", שגז ואיננו), נתיחדה פנה מיוחדת לד"ר אורבך ז"ל.

לא ידעתי את האיש בבואי לגור בביתו תקופה קצרה, עת נשארתי לסיים לימודי בגמנסיה בקובנה, כשהורי ומשפחתי כבר בארץ. ואולי תכונה מיוחדת שלו היא, כי גם לאחר שבליתי בביתו קרוב לשנה, לא ידעתי עליו יותר.

היתה זו תקופה לא קלה מבחינה כלכלית לרופא אורבך. נאלץ אז להפוך ביתו כעין אכסניה זוטא, והתגוררנו שם תלמידים, סטודנטים, עתונאים וכד'. ועם כל הרגשת הזמניות שבמקום מגורים זה, שררה על הבית רוחו הטובה של הרופא המזדקן, בעל הדר פנים (משום מה הזכיר לי את המשורר טשרניחובסקי, אולי בגלל שפמו העבות). הוא התיחס לדייריו כאל משפחה. משום מה חשב שתפקידו לדאוג להרגשתם הטובה של דיירי המשנה, לומר מלה טובה, להשרות מרוחו הטובה, להתענין במעיק על כל אחד ואחד מאתנו.

הגיגיו וכל מעיניו היו נתונים לבנו יחידו שהיה אותה עת בארץ, חבר קיבוץ. הואיל ועמדתי לעלות לארץ מיד עם סיום למודי, הרבה לשוחח אתי, דאג שמא קשים מדי חיי בנו בקיבוץ, רצה להשפיע, ולו באמצעותי, על בנו שימשיך למודיו בטכניון.

היה איש ענו, מצניע לכת, בעל תרבות רחבה ולב רחב. על כגון אלה כתב המשורר: „יהי חלקי עמכם, ענוי עולם"...

בסתרי לבבו קווה לעלות לארץ ולהצטרף אל בנו, דוד, ולא זכה.

יהי זכרו ברוך....

ד"ר סופיה־סוניה קמבר ז"ל

אצילה ברוחה, נפשה והליכותיה היתה ד"ר קמבר, הרופאה של הגמנסיון העברי בקובנה.

ברוסיה חונכה, במערב למדה — אולם בליטא — בקובנה היהודית — בילתה רוב ימי חייה, כי אהבה כל דבר יהודי, את הרוח היהודית, את ה„פינטעלע איד", את ההווי היהודי.

היה נדמה, כי מגבוה מסתכלת על היהודי, בהיותה מרבה לדבר רוסית, בדומה להרבה מיוצאי רוסיה בקובנה. אולם נפשה — נפש אשה יהודיה טהורה, קרובה ומסורה לערכי היהדות והיהודים. כמו כל בני־ביתה — ביחוד אמה האצילה, גב' לוטטה קמבר — שידעה אידיש ככל אשה יהודיה בעיירת ליטא ושחשה עצמה כאחת מהן, כך גם בתה, ד"ר סוניה קמבר.

אהבה כל הבא במחיצתה ובחסותה, כי רבים לקחה תחת חסותה ולכל שיכלה הגישה עזרתה, בריפוי־חינם ובתרופות שקנתה בכספה. בהסתר הגישה תרומה ובשמחה עשתה למען הזולת.

דבריה — מעטים ושקולים ומעשיה — רבים, נאים ומרפאים גוף ונפש.

יהי זכרה ברוך לכל אלה שהכירוה ולכל יהדות ליטא, שאיננה עוד.

ד"ר א. ברמן

מר פ. גולדפרב ז"ל

מר גולדפרב היה שנים רבות רצופות יו"ר ועד ההורים של הגימנסיון העברי והיה פעיל מאד גם במועצה הפדגוגית, שבה השתתף בקביעות בתור ב"כ ההורים.

הוא היה ציוני נלהב, מסור מאד לתרבות העברית, וגם היה שליט בשפה העברית בדיבור ובכתב, ומכיר יפה את מקורות תרבותנו.

ביתו היה בית עברי טיפוסי, שבו דיברו כל הבנים אתו רק עברית (תופעה נדירה בקובנה). הוא היה מסור בלב ונפש להתפתחותו של בית־ספרנו, השקיע זמן ומרץ רב כדי לשכלל את בית־הספר, הן מבחינה חיצונית והן מבחינה רוחנית. מעולם לא ראה את עצמו עומד כנגד מחנה המורים, אלא רק כאחד מהם ותמך בכל דרישות ההנהלה והמורים, הן החומריות והן הרוחניות.

כל ימיו שאף לעלות ארצה, אולם לצער כולנו לא הצליח במשימה ונספה יחד עם רוב יהודי ליטא.

שמיר

שמואל קאפיט ז"ל

המורה למתימטיקה, שהמקצוע מחייב רק את ההגיון היבש, החשבון הפשוט, התוצאה הסופית — לא רק „מורה" היה, אלא שונה ומתעלה מעל למושג המקובל של תואר זה.

ישר היה, כלפי עצמו וכלפי זולתו. היושר והאמת — על פיהם העריך וקירב, זלזל והרחיק אנשים מעל פניו. תכונות אלו היו נר לרגליו ולא ידע פשרה. על האמת נלחם ולאמת חינך תלמידיו, האמת — גם אם קשה ומחייבת עונש.

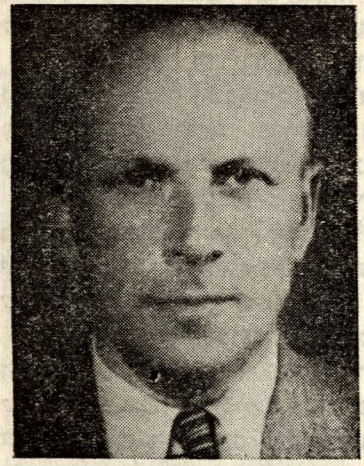
לבו — לב יהודי גאה, הדואב לכל פגיעה ביהודים ובערכי היהדות. ברוסיה הגדולה נתחנך ולמד, אולם לקובנה בא, שם מצא פורקן לנפשו ולרגשי לבבו.

מסירותו להוראה בבית־הספר העברי דוקא והשתתפותו הערה בהווי החיים של הגמנסיון העברי קרבו אליו את חבריו המורים שהעריכוהו ואהבוהו. ואת תלמידיו אימץ הוא לעצמו — כילדי טיפוחיו היו. מקדיש הרבה ממחשבתו ולא חס על זמנו ולא חסך עזרתו מהזקוקים לו.

לעתים רחוקות ראינוהו כועס, אף כי תמיד היה רציני, שקוע במחשבותיו ובמקצועו. אולם תמיד הבחין יפה במתרחש סביבו ותגובתו היתה מגיעה בזמן הנכון — תגובת מחנך. דבריו היו רכים, אך תקיפים.

ושנים מספר אחרי עזבי את הגמנסיון, לפני עלותי ארצה, נסעתי להיפרד ממנו. בקלטובה נמצא לנופש־קיץ. בשפת־הים פגשתיו. בסיום השיחה הערה שהתפתחה ביניינו, כשסיפרתי לו כי למעשה באתי במתכוון להיפרד ממנו לפני עלותי ארצה, ראיתיו מתרגש — לא ראיתיו אף פעם מתרגש במידה כזאת. קולו נדם, פניו הרציגו ואישוני־עיניו — נעו בעצבנות. ובהושיטו לי ידו לשלום אמר: „עלה והצלח, והלואי ואזכה גם אני לעלות במהרה" והפנה ראשו ממני, כי דמעות גבעו בעיניו וקולו נחנק. לא יכולתי להשתהות על ידו. לחצתי ידו לחיצה נוספת ומיהרתי להתרחק. מחשבה פעמה בקרבי, כי הנה, המורה קפיט, הגברתן בגופו, התקיף בדעתו — הרגש הכניעו, אותו ואת נפשו, ולא ידע ברגעים אלו לשלוט בעצמו.

יהי זכרו שמור בלב כל ידידיו ותלמידיו.

אדריכל משה־יצחק בלוך ז"ל

נולד בשנת 1893 בעירה הליטאית סודרנס, שעל חוף הנימן. בילדותו למד בחדר וכשמלאו לו 11 שנה, הביאוהו הוריו לקובנה ומסרוהו ללמוד אצל המורה סילמן, שהיה ידוע בימים ההם כמורה מומחה. שלוש שנים למד בקובנה ומשם יצא לגמנסיה של כגן בוילנה.

בשנת 1912 גמר את הגמנסיה ובחר לו ללמוד את מקצוע האדריכלות. הוא רצה ללמוד דוקא מקצוע שבזמנו לא היו יהודים ברוסיה להוטים אחריו. משאת־נפשו היתה להיות יהודי יוצר ובונה.

שנתים למד במילנו אשר באיטליה, ועם פרוץ המלחמה, עבר לציריך שבשוויצריה והמשיך שם את לימודיו. בשנת 1920 גמר את המחלקה להנדסה ואדריכלות של ה„פוליטכניקום הפדרלי", וחזר תיכף לליטא העצמאית. שם נתמנה כמהנדס העיר שאבלי שסבלה הרס רב בימי המלחמה. אך משה בלוך בעל הנפש הדינמית, לא יכול להסתגל לעבודת פקידות אדמיניסטרטיבית. חוץ מזה היה ישר מאוד ונאמן לקוי־היסוד של תכנון העיר שלו ולא יכול לסטות מהם ולעשות ויתורים, אפילו אם המדובר היה באבות העיר...

שנה עשה בלוך בשאבלי (שיאַוליאי) ובשנת 1922 עבר לקובנה, שם עסק בבניה פרטית וגם הורה ציור ושרטוט בשתי הגמנסיות העבריות. אך גם בעבודה זו לא מצא תיקונו. העבודה השיגרתית של בניה פרטית והוראה בבית־הספר לא סיפקו את רוחו הסוערת. הוא תמיד תסס חיים והיה מלא מרץ ובעל מעוף, דמיון יוצר החובק מרחבים גדולים. הוא השקיע הרבה מזמנו בתוכניות אורבניסטיות שונות והשתתף בהתחרויות בין־לאומיות לבנין ערים. כן השתתף בהתחרויות של בנין שטוקהולם, זאגרב ומאדריד.

יודעי דבר היו אומרים כי הוא היה זוכה בקונקורס של מאדריד, אילו הגיש את תכניתו במועד הקבוע לועדת המיכרז, אך הדיקנות הרבה שלו בעבודה והפדנטיות כלפי עצמו, הצריכה לו עוד 3 ימים בכדי לשכלל את עבודתו, שבה לא נעזר ע"י איש. בה בשעה שמתחריו נעזרו ע"י צוות עובדים.

אך בעיקר הדריכה את מנוחתו תכנית אחת הקשורה עם פיתוח ארץ־ישראל. כל הזמן חשב והגה על התעלה, אשר תאחד את הים־התיכון עם ים סוף. ובהתחלת שנות השלושים התחיל עובד על תכנית זו, אחרי שישב בספריות מדעיות בברלין, פריז, לונדון ואסף את החומר הדרוש.

התעלה המתוכננת צריכה היתה לתרום לפתרון בעית התישבות היהודים בא"י. היא צריכה היתה להיות תחליף לתעלת סואץ (הוא חזה מראש, כי בעתיד יתערער המעמד הבין־לאומי של תעלת־סואץ), דרך סחר שלארכה יוסדו ישובים עבריים וע"י זה תנתן תנופה לישוב בנגב.

התעלה היתה צריכה להתחיל בחיפה. דרכה היו צריכים להזרים את מי־הים התיכון לאפיק הירדן ומשם דרך ים המלח לים סוף ע"י עקבה. אשד המים שנוצר ע"י ההבדל בין פני הים התיכון והירדן, צריך היה לתת כוח חשמל זול. את מי הירדן המיותרים כעת אפשר היה להטות להשקית אדמת־הנגב הצחיחה. ניצול ים המלח ע"י הזרמת מי־הים העשירים יותר במלחים שונים היה נעשה ע"י זה פי כמה יעיל.

בשנת 1935 נפגש בלונדון עם כמה אישים ציבוריים, ביניהם פרופ' ברודצקי, ארתור לוריא, ותיאודור זיסו. מהשיחות אתם התברר כי אין ההסתדרות הציונית מסוגלת מכל הבחינות לחשוב על ביצוע תכנית ענקית זו, ויעצוהו לפנות לממשלה

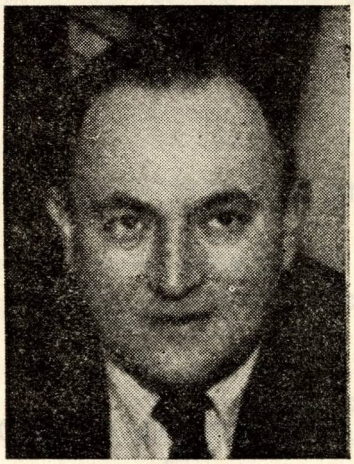
האנגלית. הוא חזר לליטא, הזניח את עבודותיו וישב שלוש שנים על המדוכה ועיבד את תכניתו על כל פרטיה בתוספת מפות מפורטות ודיאגרמות נאות.

בשנת 1938 בא שנית ללונדון ותיאודור זיסו הפגיש אותו עם תת השר לענייני מושבות האנגלים אשר הראה התעניינות רבה בתכנית. היא נבדקה על ידי מומחים אשר קבעו שהתכנית היא רצינית וראויה לעיון. אך בינתים חל ה„אנשלוס" של אוסטריה לגרמניה.

בפגישה הבאה עם האנגלים נאמר לו שכיון שהעולם עומד על סף מאורעות מזעזעים, אין ביכולתם להמשיך עתה במשא ומתן. הוא נדחה ומעולם לא חודש.

ב־1940 נספחה ליטא לברית־המועצות וב־1941 נאסר המהנדס בלוך על עוון פעילות ציונית ונשלח למחנה כפיה במחוז ארכנגלסק. אשתו, שרה, הוגלתה לסיביר. הוא כבר לא חזר ממאסרו.

על חייו וימיו האחרונים לא ידועים פרטים. חבר לגורלו סיפר כי המהנדס בלוך היה מליץ יושר על האסירים במחנה. הוא דרש מן האדמיניסטרציה הנוקשה של המחנה יושר וצדק, שיתנו לאסירים את המינימום המגיע להם לפי הכללים והתקנות של בתי־הסוהר והמחנות. האדונים האלה שלא היו רגילים לדרישת אסירים והביטו עליו בעין רעה, החליטו להיפטר ממנו. וכרגיל במקרים אלה נשלח ל„אטאפ" (העברת אסירים ממקום למקום). בדרך נורה על „נסיון לבריחה". כך קיפח את חייו על אדמה זרה האדם מחונן הכשרונות היוצאים מגדר הרגיל, היהודי הנאמן והמסור, הציוני הנלהב מנעוריו וחולם החלומות הנועזים על אושר עמו — משה יצחק בלוך.

ד"ר יצחק ינקילביץ ז"ל

חייו של הד"ר ינקילביץ נגדעו לפתע פתאום, בהגיעו לגיל ארבעים ותשע שנים. המות בא וחטפו מתוך העבודה. בית־ספרנו העברי נתקפח ע"י מיתה חטופה זו מאחד המורים המסורים בלבם ובנפשם למלאכתם — מלאכת ההוראה והחינוך.

כחמש שנים עמד המנוח על משמרת עבודתו בגמנסיון העברי בקאונס. מתוך מסירות רבה הקריב את מיטב כוחותיו ואת לבו על מזבח ההוראה. הוא היה אדיב־לב ורגיש ולבו היה ער תמיד לזולתו.

בחזרו לליטא אחרי שנות־נדודים רבים הביא אתו ממיטב אוצרות תרבות המערב והקריבם שי ומנחה לבית־הספר העברי.

הד״ר יצחק ינקילביץ נדד מעיר מולדתו (פרוז׳אן, פלך גרודנה) עוד בילדותו לאנגליה, בה ביקר בבית־ספר תיכוני. אחרי גמרו את חוק־לימודיו בגמנסיה ביקר בפקולטה המדיצינית שבאוניברסיטת לונדון. אך מוכרח היה בשעת מלחמת־העולם לעזוב את אנגליה. הוא בא לקופנהגן וישב בה עד כלות מלחמת העולם, ואז השתקע בברלין וגמר שם את הפקולטה למדעי הבלשנות והוכתר בתואר ד״ר לפילולוגיה.

המנוח שלט במכמני השפה האנגלית וידע עוד הרבה שפות אֵירופאיות על בורין. עם עלית הנאצים לשלטון הוכרח להימלט על נפשו כשאר המורחקים והנרדפים וחזר לליטא. הוא נכנס לעבודה פדגוגית בגמנסיון העברי והורה בו את השפה האנגלית וספרותה במחלקות העליונות.

בין חבריו המורים בבית־הספר היה מוחזק תמיד כאיש אדיב ואציל רוח, בעל לב רגיש וחבר מהימן. כל יודעיו ומכריו ידעוהו כאדם המעורב עם הבריות, השמח בשמחת זולתו ומיצר בצער חברו.

זכרו של המורה הדגול הזה, של האיש בעל שאר־הרוח והאדם הנאצל בעל המדות לא יסוף מקרב קהל רעיו, תלמידיו ומכריו.

א. ש—ר.

י. יבלוקובסקי

מרוסיה בלומנטל ז״ל

נצר ממשפחה מיוחסת ומכובדת, אחת מאלה ששמן ואצילות רוחן — יצא להן מוניטין ברחבי ליטא וגם מחוצה לה.

הייתי בין באי ביתם במוסקבה בימי הגרושים במלחמה הראשונה והמשכתי לבקרם בחזרם לקובנה.

זכורני, שמרוסיה היתה מקסימה בני־אדם בחן המיוחד שחננה היוצר. אופן הדיבור שלה ויחסה לבני אדם, ההגיון בשיחותיה והאַספרי וצלילות ההומור שהיתה מתבלת בהן את שיחותיה — היו מושכים את לבותיהם של הבאים אתה בשיחה.

לא אגזים אם אומר שאם אי פעם היו נסיכות ממש — ולא אלה שהנסיכות עברה אליהן בירושה — הרי היא היתה הנסיכה המקורית בתוספת חן יהודי...

כשהיתה מתישבת על יד הפסנתר ובעל־פה מנגנת יצירותיהם של גדולי הקומפוזיטורים (גמרה קונסרבטוריון) היתה מעבירה את שומעיה לעולם שכולו טוב, לעולם מלא זוהר והוד.

שחצנות היתה ממנה והלאה.

זכורני, בתקופת שרותי בגמנסיון, כשצריך היה לסדר נשפים שמטרתם היתה לתמוך במחוסרי־אמצעים בין החניכים מדלת העם, שנפשם חשקה בתורה — היתה תמיד בין המתנדבות הראשונות, היתה מופיעה להפיץ כרטיסי הזמנה „מיוחדים" בצירויות והשגרירויות השונות, כי בהופעתה ה„נסיכית" לא היה מסוגל אף אחד מהם להשיב את פניה ריקם...

והכול היתה עושה בצנעא, בלי פרסומת, נחבאת אל הכלים...

ולבי לבי על הנפש היפה הזאת, שגורלה התאכזר עליה והיתה בין אלה שהסערה הנוראה סחפה אותם למחנות הריכוז וידי הטורף הטמאות גרמו למותה הטרגי — עליו הגיעו אלי שמועות משארית הפליטה שהכירוה ושזכו להיחלץ מציפרני החיה שתישאר לשמצה.

י. יבלוקובסקי

ר' מאיר בן־נתן נטע ויצמן ז"ל - יליד שאבלי

יחיד במינו היה ר' מאיר ויצמן ז"ל, ואם לא אגזים, הרי היה גם בין היחידים בדורו, שיכול לשמש דוגמא לרבים בדורנו הרוצים ששמם יישאר למופת לדורות הבאים.

בר אורין (גמר את הישיבה טלז' בליטא), מצניע־לכת, ואין מספר לתכונותיו היפות ששימשו תפאורה מושכת־לב ועין לאישיות הנ"ל.

מי כמוהו היה גומל חסד לבריות. ובעיקר היה מפורסם במתן־בסתר. וכשהופיע על במת המסחר, היה ידוע ביושרו ובדיקנותו. מלה שהוציא מפיו, היתה שקולה נגד כל אלה שהיו נכשלים בדיבורם. היה נאה דורש ונאה מקיים.

היה בין מיסדי בית־החרושת לגפרורים „בלק". אך אחרי עבור שנים רבות, למרות ההצלחה במסחר, שאף למלא את הפסוק: „ותחזינה עינינו בשובך לציון".

הוא החליט לעזוב את ה„גליקעז" ולעלות. אמר — ועשה. רבים בין המתחרים שלו בשוק המסחרי (פינקלשטין הסוחר הנודע וכד') לעגו לו: „כיצד אתה מחליף את מקור פרנסתך הפורה — למקום מדבר ועזובה וארץ האוכלת את יושביה לך בחרת". ור' מאיר ז"ל, היה בולע את הגלולות של הביקורת העוקצת בענותנות: האופינית — לא הגיב במאומה. לא פגע במבקריו והחלטתו נחושה — לעלות ארצה, להגשים. וארסם של הנחשים הארסיים — אלה המתבוללים שלעגו לו — נהפך לשמן עבורו, בו משח את גלגלי עגלתו שהביאתו לא"י.

אגב, היה פעיל בכל המוסדות בקובנה. הקל מהקהלה ועד לבתי־תמחוי. בתי־יתומים וכו'. ופעילותו בכל הנ"ל היתה שקטה ומעשית, ללא שחצנות ורעש...

היה מתרחק מן הכבוד שרצו להכתירו בו.

ובבואו לארץ, נגש במרץ ליסוד בית־חרושת לגפרורים, והרי זה „נור". ויצא שהאור שהפיץ ר' מאיר ז"ל בגפרוריו, האיר מחשכי צריפים ומעברות...

לא התהדר במשכנות־פאר. בדיוק כמו בעירו בקובנה — שביתו בית־עץ היה, דמה ל„צריף"... ולא מתוך קמצנות, רחמנא ליצלן — אלא מתוך ענותנותי וצניעותו שחונן בהן מידי הבורא.

ובסופו של דבר — השיג את מטרתו והמשיך שנים רבות את פעולתו ומעשיו האדיבים היו המשך לאלה, שלהם היה רגיל „שם" — בגולה.

וחזונו התגשם. ואוי לאלה שלעגו לו „שם". אלה נספו ונשמדו ע"י קלגסי הצורר י"ש. ולא פעם היה לבו מתכווץ מכאב על אלה שלא עלו יחד אתו לארץ האבות.

ת נ צ ב " ה

לזכרו של
ר' חיים יוסף לוריא ז"ל

בין המורים המעולים במריאַמפול. מימי ילדותי זכור לי ר' חיים יוסף לוריא. בעל צורה נאה, מלא וגדוש חכמה ותורה, נעים הליכות, נוח לבריות ו„דבריו בשקט נשמעים".

היה בא לביתנו ללמד את ב"ב עברית — באופן פרטי הפיץ את השפה וההיסטוריה של עמנו בבתים פרטיים, שביהם ביקרו בגמנסיה רוסית והשתדל לקרבם אל צור מחצבתם.

ובהינסד הגמנסיה העברית במריאַמפּול, בהנהלתו של ד"ר מכס מאיר — ייבדל לחיים, מי שהיה לפני המלחמה הראשונה עורכו של „אידישע רונדשאו" — נעשה לאחד מעמודי התוך של המורים לעברית במוסד הנ"ל. משם נסע לדרום־אפריקה והמשיך בעבודתו ומטרתו היתה לנטוע אהבה להיסטוריה של עמנו ואהבה למולדת.

התכונן לעלות עם כל ב"ב ל„פלשטינה", אך חטפהו המות ונקבר על אדמה זרה, בנשאו אתו את האידיאל לו היה מסור בכל נפשו ומאודו.

בין חניכיו, רבים הנמצאים בישראל, הזוכרים ומזכירים אותו באהבה ובהערצה. ביניהם שייבדלו לחיים ד"ר ב. בן־יהודה, ד"ר אליהו סגל, משפחת הימן, משפחת רבינוביץ (רבני), משפחת המהנדס שפר (שפרינצקי), משפחת קפלן ומשפחת יבלוקובסקי.

ועוד רבים רבים שלמדו תורה מפיו...

ת נ צ ב ״ ה

כהן חיים

ד"ר ח. נ. שפירא ז"ל

(זכרונות מהגיטו)

המשורר הרוסי המפורסם לירמונטוב התבטא באחד משיריו, שבעת קרב אין סופרים את הפצועים ואין מקוננים על ההרוגים. ובאמת, כל זמן שהקרב לא נגמר אין לדעת את המספר שנפלו חלל ואת גודל הפצעים. אבל כשהמנהיג נופל חלל, מרגישים את אבדנו בין רגע, כי הוא חסר בו ברגע ותיכף פּותחים בקינה עליו.

הד"ר ח.נ. שפירא היה לנו בתחום המושב המנהיג, ומיד אחרי שנלקח מאתנו, חסר לנו וחסר הוא לנו עד היום. היכּרתי את הד"ר שפירא כ־16—17 שנה. נפגשתי אתו בועידות שונות בעבודתנו הציונית המשותפת, ותמיד עשה עלי רושם

של אדם פסיבי, העומד מהצד, ושהוא יותר איש המדע מאשר עסקן ציבורי מפלגתי. אחר לגמרי היה, כשדנו בשאלות התרבות, כי זו היתה סביבתו העיקרית, בה הוא חי, בה הביא לידי ביטוי את כשרונותיו ואת אישיותו. אין אני רוצה לעמוד פה על ערכו של ח.נ. שפירא כאיש המדע העברי, כחוקר הספרות והפילוסופיה העברית וכחוקר מדעי המזרח הגדול. משאיר אני את הערכת הד"ר שפירא ומקומו בתרבות העברית לאחרים. חפץ אני לעמוד ביתר הרחבה רק על ד"ר שפירא בגיטו בתור ב"כ החברה היהודית.

ישנם אנשים שחוויות חזקות וזעזועים עמוקים משאירים בהם רושם כזה, שהם באים ליד משבר. לסוג זה של אנשים השתייך בתחום המושב גם הד"ר ז"ל. איש המדע, החוקר היבש, שהיה יושב יומם ולילה על ספרו, הפך בגיטו לאדם האקטיבי והמעשי ביותר, הן בשדה התרבות והן בשדה העבודה הציונית. ואם בגיטו היה בית־ספר עממי, בית־ספר למלאכה, ספרים, הרצאות שונות וכדומה, הרי כל זה הישגו של ד"ר שפירא. הוא עמד תמיד על משמר האינטרסים של שארית המורים העבריים. אחד ממפעליו הגדולים והחשובים ביותר היה יצירת אשל, ארגון נוער לאומי על יסודות רחבים, שמיטב כוחותיו השתפכו אח"כ לא.ב.צ. ועקבי היה בעבודתו החברותית, לא נמנע מקשיים ואי־נעימויות, עד שהצליח להגשים את המטרה שהציג לפניו.

גודל אישיותו של הד"ר שפירא נראה בעיקר בפעולתו הציונית בכלל ובקרב הנוער הלאומי בפרט. הציוני הפסיבי, השקט, הפך ללוחם נלהב בקרב החברה היהודית. הוא היה המצפון של החברה הלאומית. בכל אספה פומבית או חשאית הרגישו את נשמתו. בשביל הנוער הלאומי, בשביל א.ב.צ. היה לא רק אב ומורה, אלא גם מדריך ואידיאולוג, והודות לעזרתו התגבשה האידיאולוגיה האבצבאית במשך זמן קצר וכבשה את רוב הנוער הלאומי. עבודתו הלאומית בגיטו הוכתרה ביצירת „ברית־ציון" ב־18.7.43. אך יד הגורל לקחה אותו מקרבנו עוד לפני ליכוד כל הסיעות הלאומיות, כך שלא זכה לקצור את פרי עבודתו המיגעת בתחום המושב.

גודל אבדנו הן כאיש המדע והן כציוני יינדע לחברה הלאומית רק אחרי צאתנו לחופש.

זאב רבינוביץ ז"ל

זאב רבינוביץ נולד בפינסק, נין למשפחת רבנים ידועי־שם באַנטופול והורודיץ, שבפלך גרודנה. הוא קבל מילדותו חינוך עברי־מסורתי. כבר בגיל צעיר הקדיש הרבה ממרצו להפצת השפה העברית וספרותה בעיר מולדתו. בשנת 1912 נדד לוילנה ולמד בגמנסיה של כגן. אולם, לאחר שנה הגשים את חלום נעוריו ועלה לארץ־ישראל. כאן היה בין חניכי גמנסיה „הרצליה" הראשונים.

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, נאלץ לעזוב את הארץ, חזר לפינסק והתמסר בכל מאודו להוראת השפה העברית ולהחדרת רעיון התחיה הלאומית בקרב הנוער.

בשנות העשרים היה בין מניחי היסוד לרשת החינוך העברי בפולניה שלאחר המלחמה. בשנת 1930 הלך לגרמניה להרחיב ידיעותיו בהיסטוריה ובספרות ולמד באוניברסיטה של לייפציג. לאחר מכן חזר לפולניה.

ניהל בתי־ספר עבריים, הרצה בקורסים למבוגרים ופעל רבות להקמת מוסדות־חנוך על־יסודי שם.

על אף כל מאמציו לעלות ארצה שנית — נבצר הדבר ממנו.

בשנת 1940, בהיותו מנהל בית־הספר העברי בפולאַבי, נרצח ברחוב בדם קר ע"י קלגסי היטלר והוא עוד בדמיו ימיו, מלא מרץ ורצון עז להקדיש את חייו לתחית הלשון והתרבות העברית.

יהי זכרו ברוך!

ד"ר פ.ר.

אל מלא רחמים...
המצא מנוחה נכונה...

ז'ניה פרידמן-וינר
נולדה בטבריג (ליטא)
בוגרת האוניברסיטה שטרסבורג
נספתה בתקופת השואה
עם בתה **סימה** ובעלה **מנשה וינר**

אחותי היקרה
אני נושא את שמך לנצח
באהבה בכאב ובייגון

עבדה יחד עם בערה הכיסאי
בסעבדה שלהם בקובנה

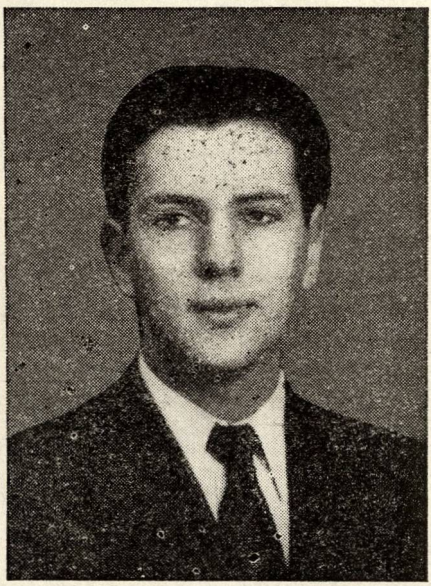
אחיך **סולמן**
(אפרת שלמה)

ד"ר מנפרד אנגל

הביולוג המפורסם במעבדה הלאומית
באוק רידג', ארצות־הברית

יש חיים ארוכים וקצרים — ויש חיים קצרים וארוכים.
חייך, שקוצרו על ידי הגורל האכזרי, יהפכו לנצחיים
הודות למעשיך הטובים וכשרונותיך המעולים.
וזאת תהיה נחמתם של אמך השכולה, משפחתך וידידיך.

נפטר ב־8 במאי 1961 באופן פתאומי
בגיל 32

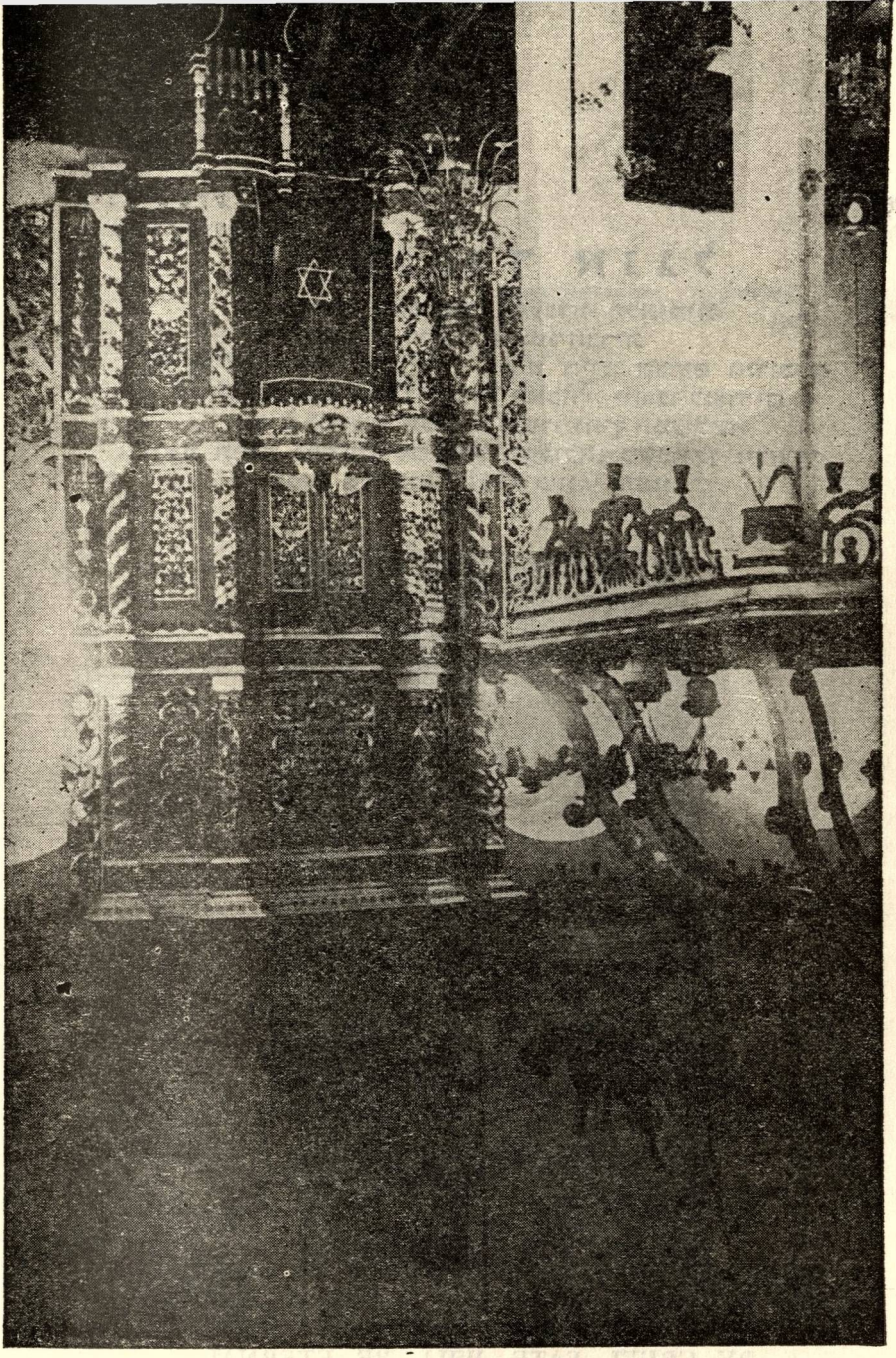

Dr. MANFRED ENGEL

FAMOUS BIOLOGIST OF THE NATIONAL LABORATORY,
OAK RIDGE, U.S.A.

THERE IS A LONG LIFE, WHICH IS SHORT, —
BUT THERE IS A SHORT LIFE, WHICH IS ETERNAL.
YOUR LIFE, WHICH WAS MADE SHORT
BY CRUEL FATE, WILL BE ETERNAL
OWING TO YOUR NOBLE DEEDS AND
UNUSUAL TALENTS.
AND THIS WILL BE THE CONSOLATION FOR YOUR
BEREAVED MOTHER, YOUR FAMILY AND FRIENDS.

DIED SUDDENLY ON THE 8th OF MAY, 1961
AT THE AGE OF 32

This holy tabernacle of the temple in Marayampol is the symbol of the Jewish Community there, whose descendants remaining from the pogroms wear her flag with pride together with the special abilities — especially the help of others — of their fathers and relatives dead during persecutions.

Long live the members of this society headed by Hanna and Sonia Kours, Albert Margovsky, Liberman, etc.

I. JABLOKOVSKI

ארון הקודש המפואר הזה של בית הכנסת מסמל את זכר הקהלה הקדושה במרימפול — שבניה שנשארו לפליטה נושאים בגאוה את דגלה בצרוף התכונות היפות של אבותיהם וקרוביהם שנספו בשואה — ובתוכן העזרה לזולת.

יבדלו לחיים ארוכים כל חברי הסוסייטי, שבראשה עומדים חנה וסוניה קורס, אלברט מרגובסקי, ליברמן וכו' בשיקאגו.

י. יבלוקובסקי

אל מלא רחמים...

המצא מנוחה נכונה...

שולמית־גרינברג מ"ץ

נולדה בקובנה – חניכת הגמנסיון העברי בקובנה

נספתה במחנות הריכוז 1945

בין אלה הדפים המספרים את זכר וכבוד תלמידי ליטא
אנו נושאים את שמך על שפתינו — אמא ורעיה יקרה.
אנו קוראים את שמך בהרבה כאב, אהבה ויגון, —
בהרבה געגועים, בהרבה אהבה.

הבעל שניאור זלמן
הבת דבורה

B. 312

אל מלא רחמים...

המצא מנוחה נכונה...

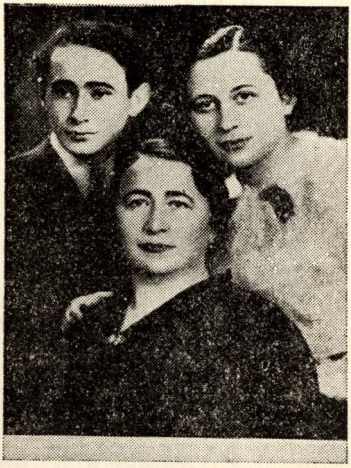
ר' העשיל ב"ר שמואל – הדגול מרבבה

נפטר א' תמוז תש"ב

איכה נדמית תוצב"ה

In everlasting memory of
Dear HERMAN
passed away 25th June, 1952
Deeply mourned by his loving wife Rachel,
daughter Kalma Sally, son Paul, relatives and friends
M.H.D.S.R.I.P.
KOWARSKY.

י. יבלוקובסקי

לזכרם של האם חנה, האחות בליומה והאח אברהם ז"ל

האם נספתה בשוטחוף. האחות — במחנה ריכוז באסטוניה, האח — ברח מגיטו קובנה בערב פסח 1944 — נתפס ונהרג.

לאברהמ'לה, תלמידי היקר ז"ל, שיד השטן פגעה בו בעודו באבו.. זכורני: ראיתיו מפזז בין שדרות ספסלים. אלי הגיע צחוקו בשעת שעורים, בסתר חמדתי לצון עמו... נשמתו העליזה „בהן" השתקפה.

ראיתיו מתעמק בשעורי השפה,
אלי הגיע קולו בשעת יצירה.
אודה ולא אבוש — נעמו לי כל אלה.
בסתר שמחתי, נהניתי ממנו.
נשמתו הרצינית בהן השתקפה.
ראיתיו בתקופת הילדות והנוער
את העבר הנעים בלבי אצרה.
תקוצצנה הידים שכרתו את העץ המפואר
אותו, את אמו ואת אחותו העדינה.

ד"ר משה כהן — רמת־גן
מרדכי כהן — רמת־השופט

י. יבלוקובסקי

שושנה רבני ז"ל

נפש עדינה, בעלת מבט שקט, חיוך לבבי — כך היתה מקבלת את אורחיה המסתובבים בין התמונות התלויות על כתלי־ביתה בדירתה השקטה מימין ומשמאל.

...ויש שהתמונות דובבו אליהם והבינום ויש כאלה שהשתדלו להבינן...

אך מה יש לאמור, את התמונה החיה — עקרת הבית העדינה — כולם הבינו והרגישו בה אצילות טבעית, לבבית, ללא כחל ושרק ,ונעים היה להימצא בחברתה.

ביחוד היתה ידה מושטת לכל אמן־נזקק ועודדתו בשעת משבר... ולא מתוך שחצנות עשתה זאת ולא מתוך רדיפה אחר הכבוד — אלא פשוט, עם פשטותה העדינה והאופינית, כאילו לכך נוצרה.

חבל שנקטפה ללא עת!

הבעל: אברשה — אברהם

הבן: יוסף — יוסי

הבת: נורית

ב א ר ץ

צבי בן יצחק פיינברג

נולד — כ״ט בטבת 1911, בקובנה.

נפטר — 6.12.1944, במצרים.

עלה ארצה בשנת 1935, התמסר לתנועת בית״ר, ישב מספר פעמים בבתי־סוהר, התגייס לצבא הבריטי בשנת 1941 בתור Corporal 15 Pal. FD Survey Map Depot, R.E.M.E.F.

עבר מצור בטוברוק, עבד במחתרת העברית במצרים ושם נהרג. קבור בבית הקברות במואסקר — איזמאליה.

יהי זכרו ברוך

י. יבלוקובסקי

לזכרו של צבי פיינברג ז״ל

היה בין המבקרים אותי תחת צל קורתי בקובנה. תוסס, אציל־רוח, האידיאל החי והרענן, הזורע אהבה ותשוקה למולדת.

...מדי פעם בפעם היה מכניס לחדרי משהו מהאצילות שלו — שנשארה זמן רב אחרי צאתו — מרחפת בחלל חדרי...

ובבואי ל„פלשטינה", היה ממשיך לבקרני — וכאלו דבר לא נשתנה. אותו מלאך זך־כנפים לא נשתנה...

תיכרתנה הידים, שגדעו את העץ היפה בעודנו באבו, שיכול היה לשאת פרי מפואר. וישותקו המוחות, שחרשו רעה על תלמידי היקר, שזכרו לא מש ולא ימוש מלבי...

דברי הספד על יחזקאל דיליון ז"ל

שפורסמו ע"י נ. ורדי (ד"ר ה. רוזנבלום) בעתון „הבקר" מיום 17.9.42

הוא לא אהב שידברו עליו בחיים, ואילו היה יכול — היה עתה משתיק את מספידיו, כי הוא היה אחד מאויבי הפרסומת הגדולים ביותר, שראיתי בחיי. אך אנו — קשה לנו להיפרד לנצח מצעיר עברי נפלא בלי אומר ודברים.

יחזקאל דיליון, הביתרי, שמת עתה בערבות סיביר, היה א י ש י ו ת, אולי אישיות גדולה, למרות גילו הצעיר. הוא לא היה נואם, ובאותם המקרים הספורים, בהם השמיע את דברו, לא ריתק ולא זעזע לבבות. כן, לא הרבה האיש להתווכח, להתרגש ולהתגושש, כדרכם של בני־הנעורים. אך משום מה הרגיש כל אחד שבחזהו פנימה חיה לה בשקט ובבטחון אחת הנפשות האצילות ביותר שעל פני האדמה הזאת.

מעטים הכירוהו כאן — וחבל.

כי הוא היה הפרסוניפיקציה של המנוחה והחובה היהודית. הוא לא „עסק בצרכי ציבור" — כי אם שירת את עמו בקדושה.

פעם בילה לילה שלם, כנסתר, באולמי האגודה הסטודנטית שאליה השתייך, כדי לקשטם כהלכה לקראת חג האגודה. כי הדבר הקטן ביותר היה חשוב וגדול בעיניו, באם היה לו קשר כל שהוא לאותה השמש הגדולה, שלה הקדיש את חייו. בעד עמו וארצו היה יחזקאל דיליון עולה לגרדום ללא היסוס, ללא נוע. בשקט ובצעדים שקולים, ואולי — בחיוך קל, כדרכו תמיד. מכאן השפעתו ומעמדו של „נואם רע" זה בקרב הנואמים המזהירים של סביבתו.

לא נכון הדבר, שכתבו עליו באחד העתונים, כאילו המשפחה בה נולד היתה משפחת מתבוללים. עד כה נוהגים אנו לראות מחמאה נאה בדברי המספיד היהודי, המצביע על „משפחתו המתבוללת" של המנוח. צריך לגמור עם זה פעם, כי אין זה לא מחמאה ולא שבח — ביחוד כשהדבר אינו נכון...

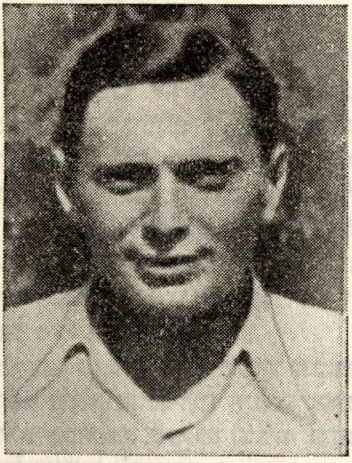
משפחת דילון היא משפחה יהודית אמיתית בליטא. היכרתי אותה כעשרים שנה ובצער רב הייתי מסתכל בהתלבטויותיהם הנואשות של הורי דילון החביבים עם כללי הדקדוק הרוסי. אך הדבר לא הפריע ליחזקאל דילון לשאוב אצילות וגבורה שרשיות באוירה הזאת דוקא. כנראה אין צורך להיוולד ב„משפחה מתבוללת" כדי לרכוש אופי אנושי ויהודי.

בעיני היה זה „הביתרי מס. א'". ככה תיאר לעצמו ז'בוטינסקי את איש הבית"ר משנת 2000: שקט, אדיב, נאמן ואיתן כפלדה. פעם סיפרתי עליו לז'בוטינסקי — הדבר היה לפני כעשר שנים, לפני שהמנהיג הרביזיוניסטי הספיק להכירו.

— עליו תוכל לסמוך — אמרתי — כי הוא יהיה היהודי האחרון שישמור על נאמנותו לעקרונותיך...

ולא הגזמתי.

כי לא ברור על מה חשב חולם ציון זה בסיביר הנכריה בצאת נשמתו הטהורה.

יצחק אלפרן ז"ל

נולד בקלם שבליטא ביום ו' בשבט תרע"ה (21.1.1915) להוריו אריה ושושנה. את חינוכו העברי קיבל בבית־הספר העממי עברי בקלם ובגימנסיה העברית בקובנה. עבד בההכשרה חלוצית והיה חבר פעיל מאד בתנועה הציונית־סוציאליסטית.

בשנת 1935 גויס לצבא הליטאי. עם כניסת הצבא הגרמני לליטא, בשנת 1941, הצליח להימלט לרוסיה לאחר טלטולים וקשיים רבים. ברוסיה נדד עם אחיו ממחנה למחנה מתוך כוונה להגיע לארץ־ישראל, אך בתורכסטן גייסום לצבא האדום והעבירום לדיויזיה הליטאית (שהיתה מורכבת ברובה יהודים). 4 שנים עשה בשירות פעיל. נפצע פעמים רבות ושוב לחזית. לבסוף נפצע קשה ברגלי

ובמצב אנוש התגולל בבתי־חולים שונים למעלה משנה. לאחר תקופת עבודה בקולחוז סובייטי, ששימש מחנה־עבודה ליד הצבא האדום בו עבדו נכי־מלחמה ומבריאים, ואחרי מאמצי־החלמה נואשים, הועבר שוב לשירות צבאי כמתורגמן של התובע הצבאי. בשירות זה התקדם עם הצבא הרוסי והיה עד לשואת ישראל ובכלל זה גם לחורבן בית־הוריו.

עם שחרורו מן הצבא הרוסי בשנת 1946 חתר בכל כוחותיו כדי להגיע לארץ, ובדרכי־בריחה מסוכנות ובטלטולים הגיע לפולין ומשם לגרמניה (מינכן).

העפיל לארץ בינואר 1948 בעילום שמו האמיתי. לא חלה עליו חובת גיוס לאלתר, אך עם הכרזת המדינה ופלישת צבאות־ערב התיצב והתגייס.

השתתף בקרבות ככוון, ראש־העין, מגדל־צדק ונפל בהתקפת־נגד של הלגיון הערבי על קולה ביום ט' בתמוז תש"ח (16.7.1948), בהתגוננו עם קומץ חברים נגד כוחות עדיפים של האויב.

הובא למנוחת־עולמים בבית־הקברות הצבאי בנתניה.

זכרו הועלה בספר „חמישים הדקות של קולה" מאת שמואל שוארץ.

(מתוך „גוילי אש" — בהוצאת ממשלת ישראל, חלק 3)

יקירי,

זה כבר לא כתבתי לכם. אני מקווה שלא תכעסו עלי בשל כך ותתחשבו במצב שאנו נתונים בו. מיום הכרזת המדינה הריני שוב חייל. זו הפעם השלישית בחיי לובש אני מדים... אלא שבשתי הפעמים הקודמות שירתי בצלם של דגלים זרים. הפעם הריני לוחם למען דגלי שלי.

אינני יודע מה הם המקורות מהם אתם שואבים שם את הידיעות על מצבנו. אני חושש שהעתונות האנגלית וסוכנויותיה הן לכם לעינים. ואולם למעשה האנגלים הם המנהלים נגדנו את המלחמה הזאת, באמצעות חיילים שכורים כאן, ובכסיות של משי בלייק־סכסס.

נכון הוא שעל הישוב עוברים עתה ימים קשים. אפילו תל־אביב מופצצת יומם ולילה, והצפירות אינן פוסקות מילל. האוכלוסיה האזרחית, טף ונשים, רצים הלוך ושוב בין המקלט והבית, ומנוחה אין. ויותר מכולם חש החייל על כתפיו את כל כובד המלחמה. אך הרוח, יקירי — הרוח איתנה! אף רגע קט אין אנו מפקפקים בנצחוננו. מטרת־מלחמתנו מצערה מאד, מינימלית. שטח־מחיה זעום, בו נוכל לחיות חיים עצמאיים ובטוחים. למען מטרה זו לא ייקר כל מחיר.

היתה לנו הפוגה קצרה. היא איפשרה לנו לאסוף קצת כוח. עתה אנו יוצאים להשיב מלחמה שערה.

היו שקטים ואל תדאגו לנו. יהיה טוב!

שלכם,

יצחק אלפרן

(מכתב זה נכתב ע"י תלמידנו י. אלפרין ז"ל ימים אחדים לפני נפלו)

ישעיהו שרייער ז"ל

אחד הצופים העברים הראשונים בליטא, פעיל ומסור לתנועה בכל לבו.

שתי נשמות דרו ביחד באדם הזה: האחת — הנשמה היתרה של יושר, אהבת הבריות ומסירות אין קץ לחברים ולתנועה, והשניה — המעשית, שכן היה זה איש מעשי ובעל מרץ מאין כמוהו.

שתים שדרו בכיפה אחת והיו לאחת באישיותו המלבבת של ישעיהו ז"ל.

היה בין המגשימים הראשונים ומראשוני העולים מתנועת הצופים. פנה מיד לחקלאות והיה בין פעילי ההגנה. היה מעצורי ההגנה בפתח־תקוה ואחר־כך מאנשי התעשיה בנתניה.

ומי היה מעלה על הדעת שדוקא איש זה, השופע מרץ והומור, יהיה לוקה בלבו ויקטף מתוכנו בעצם ימי הפריחה...

ת נ צ ב " ה

אליהו בילם

קלמן ברייניז ז"ל

קלמן בן־אריה (קלמנטי לבוביץ) בכינויו הרוסי, נשאר בזכרוני מאותה התקופה שנמנה עוד כחניך הגמנסיה במחזורים ששפת הלימוד היתה בהם רוסית. הצטיין בכל המקצועות. הרוח החיה בכיתה ומחוצה לה. נפש פיוטית, כשרון בימתי — „פרפטום מוביליה" מחונן בקול יפה, זכרון למופת — וכך היכרתיו גם בהיותו בארצנו. התקשרנו בקשרי ידידות וזה כאילו היה המשך לימים ההם...

זכורני שבאחד הנשפים שסדר בחברת „הרוסים" שיחק את תפקיד האנרכיסט סאבה של הדרמטורג המפורסם אנדרייב. התפקיד התאים לאופיו האימפולסיבי והקהל קיבלו בהתלהבות.

היה חביב ואהוב על חבריו. בגמרו את הגמנסיה נסע לחוץ־לארץ וגמר פקולטה לכלכלה. בקובנה היה אחד הפקידים הבכירים ב„של קומפני". עם הופעת הנאציזם בגרמניה הגובלת עם ליטא מולדתו, היתה לו הרגשה כי לא לעולם חוסן ונשא עיניו לארץ אבותיו. החליט לעלות — ועלה, בעזבו אחרי גוו משרה של כבוד. התמזג והתאקלם במהירות הבזק והודות לכשרונותיו עלה בדרגה ונעשה למנהל אחראי במחלקת הקורספונדציה והחשבונות ב־„צ־ד".

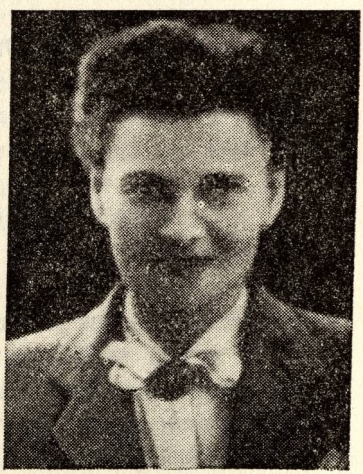
המרץ בו הנחילו היוצר היה ללא גבול. לא פעם הטפתי לו מוסר להאיט את קצב עבודתו, בדיוק כפי שביקשתיו להאיט את מהלך המכונית בה נהג. ותמיד היה שמח לשמש לרבי שלו לשעבר בתור נהג...

לבסוף לקה בליבו, אך המשיך לעבוד באותו המרץ. קשה לתאר שבריינין ישב בחיבוק ידים מבלי להשקיע כוחות במפעל יוצר בארץ שנקשר אליה בעבותות אהבה...

נקטף ללא עת. השאיר אשה ושתי בנות מוכשרות, והגורל האכזרי גזל ממנו הרבה נחת שהיה ראוי לו.

זכרו לא ימוש מליבותיהם של ידידיו הרבים שהעריצוהו ואהבוהו.

י. יבלוקובסקי

חנה רביבי—מטוסביץ ז"ל

נולדה בקובנה בשנת 1909.

עלתה לארץ בשנת 1930.

נישאה למהנדס רביבי — אם לשתי בנות.

נקטפה בדמי ימיה ב־1958 בעצם ימי פריחתה.

א מ א

קשה לדבר על אמא בלשון עבר. כלום ים פוסק מלכת? לעיתים הוא סוער פחות, גלי יותר — אך מימיו איתנים. — כזאת היתה אמא. מאותו גזע נדיר שכל הוויתם אומרת חיות. היא נדמתה לנחשול של פיקחות, עליצות, דמיון, תרבות, חן ואנינות טעם. היתה בה כמיהה מתמדת לכל מה שהיה שונה ובלתי רגיל, באישיותה מזגה מרכב של ניגודים דרמטיים. היא היתה רב־גונית ומוכשרת, כאותו גביש אשר כל פריזמה שלו מהווה שלמות נפרדה לכשעצמה...

הטראגי והקומי היו שזורים בה כאחד. בחדות לשונה, מבטה החד וכח התרשמותה הרגיש היתה מעלה מכל סיטואציה את האנושי מחד, והבלתי סביר מאידך. לעתים תמוה בעיני היאך לא הגיעה לתיאטרון, אוצר בלום של בדיחות וחידודי לשון. מרכז לכל מסיבה, קומיקאית ממדרגה ראשונה היוצרת מצבים פרדוקסליים בהיקף יד. בעלת כח זכרון פינומנלי. שלטה בשפות רבות וידעה שש על בורין. ציטטה מגדולי הסופרים בלשונם.

אמא היתה מאוד אנושית. צידדה במתן בסתר ועזרה לנדכאים. הילכה קסם על אנשים, אך בחנה כל אדם לפי מעמו ולא לפי „ערכו". היתה פתוחה לכל רעיון, אם פוליטי ואם תרבותי. אהבה פעילות ציבורית ונהנתה מכך. עשויה ללא חת. אשה חזקה שעמדה במשברים החמורים ביותר בכבוד. קשה היה להכיר בפניה אותות כאב. רחוקה כרחוק מזרח מהמערב מהמושג „אידישע מאמע". נטתה לספרטניות ופשטות בחינוך.

ועם זאת היתה התגלמות הנשיות. אם מסורה המוכנה להקריב עצמה למען משפחתה.

אמא חיה ומתה בסערה.

כאלומת־אש, האירה וחמקה מתוכנו — באמצע — כסיפור שלא נגמר. ואנחנו עדיין פונים אליה כאל המאור הגדול.

רותי

ועוד מילים מספר...

חנה רביבי־מטוסביץ ז"ל.

במחרוזות הפנינים של חניכותינו מהגמנסיה העברית בקובנה — יש עוד הרבה להוסיף — לדמות הנאה שהרבה מרץ הכניסה לכנס של בוגרינו ב־1953. כמה צר לי שלא זכתה לראות במו עיניה, שהשתקפה בה הנשמה הטהורה — בהכנות להוצאת הזכרונות שלא נשכחו מהימים ההם, ושהצטרפה לשורות הנקטפים באבם ולנחשול הדמעות שלא תמחינה...

י. י.

נעמי אפשטיין

בתי הלא נשכחת — נ ע מ י!

אחרי שעזבת אותנו בדמי ימיך לאנחות, חשבתי כל הזמן איך להנציח את זכרך. וכשבא אלי ידיד נפשי ומורך הדגול מר יבלוקובסקי ואמר לי שהוא מוציא לאור ספר זכרון מהתלמידים שלמדו אי־פעם בגמנסיה בקובנה, שגם את ביניהם, החלטתי בלבי שזהו המקום הכי מתאים והכי קדוש שתמונתך תמצא מקום בין כל החברים והחברות.

ובכל יום זכרון, נפתח אותו ונתייחד עם שמך ועם כל דמויות הקדושים, שנשמדו על־ידי הצורר בימי השואה.

אביך — יצחק אפשטיין
בנך היחיד
אחותך — עטה נטר

נ ע מ י

שמה נתן לה עם שם אותה נעמי אצילה, אשר היתה אם למלכי־ישראל ואשר ידעה סבל רב — ויכלה לו.

נעמי היקרה והאהובה שלנו ידעה גם שמחה גדולה וגם סבל רב. אך אמונתה בחיים היתה מתחדשת ונבראת כל יום ויום. עד... שבא אותו חרם בשחור, אשר מזונו — לבבות חיים והמכרסם פלחים פלחים מלבבות הנשארים, ולקחה מאתנו. הוא לקח את גופה הצעיר, היפה, האלגנטי, את חיוכה המקסים.

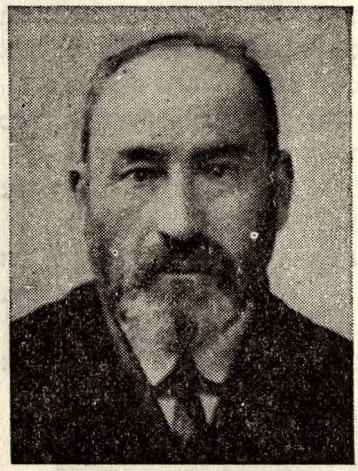
נשמתה נשארה ותישאר אתנו עד סוף ימינו! בלתי אפשרי „לראות" נשמה. אך אצל נעמי אתה כאילו רואה, כמעט ממשש נשמה: נשמה טובה, טהורה, זוהרת כזוהר הרקיע.

סימפונית חייה נפסקה. היא נפסקה באמצע של צליל רך, ענוג, עדין, רטט ומרטיט.

נעמי יקרה, צליל מרטיט זה התרסק לרסיסי רסיסים ונשתל בלב כלנו. בלב משפחתך האוהבת אותך עד בלי די, בלב חבריותיך, חבריך, מוריך, אשר יזכרו אותך תמיד!

ניומיה רובינשטיין־הליצר

י"ב אדר א', תשכ"ב.

משה דוד הימן ז"ל

נולד בוילקומיר להוריו נפתלי והינדה הימן, נצר למשפחת תלמידי חכמים מחסידי חב"ד וסוחרים רחבי תנופה ויזמה. עם נשואיו עם קריינדל רוזנטל בת אליעזר תנחום, עבר לגור במריאַמפול. היה סוחר וחרשתן ונתגלה כעסקן חרוץ העוסק בצרכי ציבור באמונה.

היה אחד היוזמים יסודם של חברות ומפעלים ציבוריים במריאַמפול כגון: תלמוד־תורה,לינת־צדק, גמילת־חסד וכד'. היה אחד משלשת נציגי העדה, דוזורצה בלע"ז (שני האחרים היו מר אבלסון ומר בנדלין ז"ל), כלפי השלטון הרוסי לפני מלחמת העולם הראשונה ובשל כך נאלץ לעקור מהעיר עם התקרב האויב.

בתום המלחמה חזר למריאַמפול ולעסקנות הציבורית בה. היה אחד מיוזמי רעיון הקמת הגמנסיה העברית במריאמפול והשתתף ביסודה והיה חבר ועד הגמנסיה. היה חבר ועד הקהלה. וכאן נתגלתה אי־שיותו בדאגה לפרט בצר לו. לבו היה פתוח לכל אדם והטיפול בכל נדכא ומר נפש בלע את מרבית זמנו. קשריו הר־חבים עם בעלי השפעה ושלטון סייעו תמיד ליהודי שנפל ברשת החוק השרירותי והצורר. היה ציוני חם כל ימיו. עוד בימי הרצל רכש אדמה בא"י (כפר אוריה) ומאוחר יותר ביקר בארץ וזכה להשתתף

ביסודו של מפעל חרשתי ברמת־גן בשנת 1933, ואשר אליו נתקשרו בניו, בתו וחתנו, אשר זכו והקימו משפחות ובתים בישראל.

בראשית מלחמת העולם השניה פתח את ביתו בפני עשרות פליטים יהודים מפולניה למרות איסור השלטונות להחזיקם במריאַמפּול ועזר לפליטים להסתדר.

עסקנותו נבעה מאישיות טובת לב ורחבת לב המקפלת בהרגשותיה את צער הזולת ואת שמחתו.

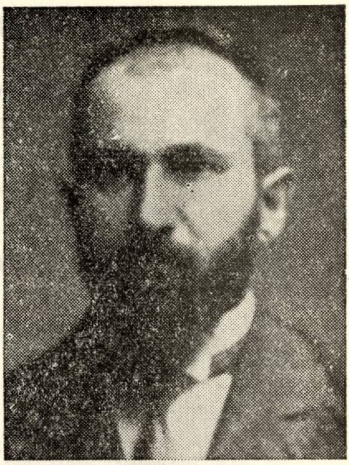
זו היתה עסקנות מתוך מצפוניות יהודית הרואה כחובתה להציל עני מגורלו. הוא היה דמות מקורית של חיים יהודיים רוויים הרגשת שיתוף גורל ורגישים לכל צרה של הפרט והכלל.

הלך לגרדום על קידוש השם ביום שואה עם עדת ישראל במריאַמפּול ואתו אשתו, בנו אריה — עו"ד, בתו דבורה, בעלה צבי כהן ובניהם אסתר ויצחק.

אבא יצחק רוזנטל ז״ל

אבא יצחק בן ר׳ אליעזר תנחום רוזנטל נולד במריאַמפּול בשנת 1875. מנעוריו הצטרף לחובבי־ציון, ומשנוסדה — לתנועה הציונית. הקדיש את כל זמנו הפנוי מדאגות פרנסה לציונות. נואם מחונן ונלהב. היה עובר מעיר לעיר ועושה נפשות לציונות וכן נרתם בעולם של המפעלים והקרנות הציוניים. נבחר כציר לכמה קונגרסים ציוניים והשתתף בועידות של ציוני רוסיה, ביניהן בועידת מינסק הידועה.

בשעת מלחמת העולם הראשונה נדד למעמקי רוסיה ושהה בערים מינסק, צריצין ומוסקבה, בהן המשיך בפעולתו הציונית. משחזר בשנת 1921 לעיר מולדת: מריאַמפּול, נכנס ראשו ורובו לפעולה הציונית והציבורית, השתתף בועידות הציוניות והיה חבר ועדיהן המרכזיים. כן היה פעיל במוסדותיה הציבוריים של היהדות הליטאית בתקופה האוטונומית הלאומית ולאחריה. היה חבר ועד הקהילה בעיר ובתקופה מסוימת ייצג את התושבים היהודיים במועצה המקומית. הוא לא ידע פשרות באמונתו הציונית, ומשנוסדה התנועה הרביזיוניסטית, הצטרף לשורותיה והיה פעיל בה עד יומו האחרון.

בשנת 1937 עלה לארץ ישראל, זכה לראות בהקמת מדינת ישראל.

נפטר בתל־אביב בכ״ה בתמוז תש״ח 1948.

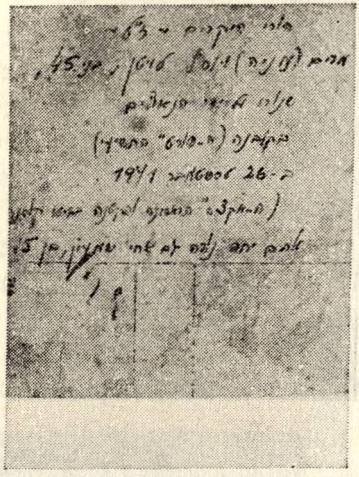
אלמנתו — לאה רוזנטל לבית גפן, נפטרה בתל־אביב, ביום י״ז בניסן תשי״ג. היא אחותו של ר׳ מרדכי גפן, יבל״א, אחד מהפעילים במוסדות שונים בת״א. בנו יבל״א שמחה רוזנטל, סגנו של היועץ המשפטי בירושלים.

ועוד מלים ספורות...

אם ד״ר הרצל נחשב לאבי הציונות — הרי הנ״ל, אבא יצחק רוזנטל יכול להיחשב לאביהם של מפיצי הרעיון הציוני.

משפחת לויטן

יוסף לויטן ואשתו מניה (מרים)

סימה, הבן הצעיר, שכולם נספו בשואה

ת. נ. צ. ב. ה.

משה זאב זון

מראשוני חובבי ציון בקובנה ומותיקי המורים העברים בה. מיזג בחובו תורת ישראל ותרבותה החדשה.

מנאמני ציון וממפיצי רעיונה. מן הפעילים בועד הפלישתינאי האודסאי ומרכז העבודה המעשית בחוג חובבי ציון.

ידיעותיו הרבות בתורה רכש מפיו רבותיו בישיבת סלובודקה ואת ההשכלה הכללית קנה בכוחות עצמו.

מראשוני המורים שהורה לפרטים ולקבוצות עברית בעברית.

גם בימי גלותו מעיר מולדתו בתקופת מלחמת העולם הראשונה המשיך ברוסיה בפעילותו הציונית והעברית.

בשובו לקובנה נטש את ההוראה ופנה למסחר (נכנס כשותף בעסקי התה של „קראוואן"). המשיך להקדיש את זמנו הפנוי לפעילות ציונית והיה בין מבקרי החשבונות העיקריים בגמנסיון העברי — בהתנדבות.

בשנת 1936 עלה יחד עם רעיתו מרים לארץ אל בנו יחידו יואל, והתישב ברחובות.

איש בעל הכרה דתית עמוקה ללא קנאות. ידע לקרב רחוקים ולהאציל מרוחו הטובה עליהם. חיפש לעשות את המעשה הטוב מבלי לחכות לגמול.

גם בשבתו באחת משכונותיה המפוארות של רחובות התבלטה אישיותו וריכז מסביבו קבוצת מעריצים ואוהבים מחוגי החברה השונים, והפך לאביה הרוחני של סביבתו.

היה ער למתרחש ולא פסק מלהגות בתורה ובספרות ישראל עד יומו האחרון.

נולד בקובנה בי"ב תמוז תרל"ו (18.6.76) ונפטר ברחובות בכ' תמוז תש"ז (19.7.46). הניח אחריו בן יחיד, אחד ממנהלי בנק זרובבל.

ד"ר א. ברוך ז"ל

חרות בלבי זכרו של מורי ורבי בגמנסיה „הרצליה" — שהיה מלא וגדוש חכמת ישראל ואהבת ישראל, — חוץ מהידיעות המרובות במתימטיקה ובמיטי־אורולוגיה, שזכה בהן להצטיינות ולשם עולמי בשטח זה, ושספריו שחיבר משמשים עד היום בבתי"ס תיכוניים ובאוניברסיטות.

שנים רבות זכיתי לעבוד במחיצתו בגמנסיה, — ויחסו הלבבי והאבהי לא יימחה מלבי. אופן דיבורו היה ממש הד מנשמתו הרכה והעדינה, — כיד מלטפת ומרגיעה...

י ה י ז כ ר ו ב ר ו ך!

בני משפחתו יבל"א יכולים להתגאות באביהם הדגול, שהיה אב לכל אלה שהיו זקוקים לעצתו.

י. יבלוקובסקי

זינה קבקר (אהרונובסקי) ז"ל

כאבן חן הפיצה אור וזוהר בחברה.
כמה צר ונורא, שיצור נפלא זה נגדע באבו על ידי צוררי עמנו!
לנצח נשא את זכרך, זינה יקרה, שישמש סמל התום והיושר בתקופתנו המעורפלת, בה אבד לאדם צלם אלוהים.

אחיך, ד"ר יוסף קבקר ומשפחתו
בפאריז

Comme un grand diamant elle répandait dans la société la lumière ses reflêts...

Que de tristesse, de douleur, que cette creature merveilleuse soit enlevée d'une façon si brutale par les ennemis de nôtre peuple...

Nous nous souviendrons de ton nom à jamais, chère Zina...

Ton souvenir restera comme un symbole de la perfection et de la droiture en cette époque obscure, où l'être humain a cessé d'être à l'image de son créateur.

Le frère Dr. J. KABAKER
et sa famille, Paris

נבריסקי

לזכר הורי היקרים
אבי — ר' אהרון בן איסר נבריסקי
נקבר בגיטו קובנה
ואמי טאניה בת אריה,
נספתה במחנה שטוטהוף,
ואחותי אַניה — שנהרגה בקפצה מהרכבת שהובילה אותה למחנה ריכוז.
לנצח לא יימחק זכרכם הקדוש מלבנו.

בנכם ואחיכם,
ד"ר נבריסקי, האחיות והבנות

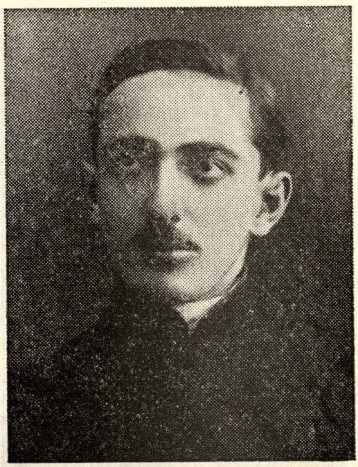
פנחס שיינזון

נולד בשנת 1907 בויטבסק, רוסיה, להוריו אליעזר וחיה, שמוצאם מדורי דורות של רבנים וגדולי תורה, בעלי תכונות נשגבות שדאגו לזולת, — ונרצחו בידי צוררי עמנו.

למד בילדותו בישיבת פוניביז', בוגר הגמנסיה העברית על שם שואבה בשנת 1925, המשיך לימודיו וגמר את האוניבר־סיטה כמהנדס בנין מצטיין. בעל שאר רוח, נדיב לב, אהוב על הבריות, מוכשר ובעל מרץ.

ביקר בישראל בשנת 1939, והתכונן לעליה, אך לא זכה להיות בין בוניה. נרצח בין הראשונים בידי הנאצים י"ש. תנצב"ה.

אחותו — ארכיטקט **שראגנהיים־שי**
אחותו — השופט **מרים בן פורת**
אחיו — מהנדס **בנימין שיינזון**

ד"ר ליב אריה קרונזון

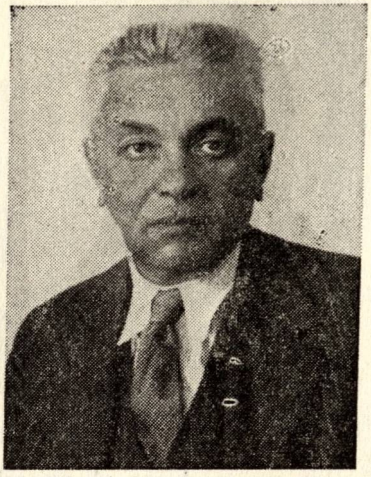
יליד קאלואריה, גמר גימנסיה רוסית במידאליה של זהב, למד הנדסה בבלגיה וגמר פקולטה לרפואה ברוסטוב על נהר דון. חייו היו קודש לחוליו, שטיפל בהם במסירות ובאהבה. רבים היו מעריציו על הרגש האבהי בו חונן בידי היוצר. אמנם היו חייו קצרים, אך מלאי תוכן ופעולה.

עם היכנס הגרמנים לקאלואריה היה בין הראשונים שנרצחו עם בני ביתו.

זכרו לא ימוש מלבם של חבריו ואוהביו לנצח!

מה רב הצער שעץ כה יפה ונהדר, — שעתיד היה לשאת פרי מפואר לטובת עמו שאהב, נכרת בעודו בשגשוגו.

אחיו — משפחת **ד"ר קרונזון** בחולון
אחיו — המהנדס בחיפה
אחותו — **(ברגר)** בתל־אביב

ד"ר פרומקין

יליד קרויצ'ה, פלך מוהיליוב, גמר אינסטיטוט למסחר בקיוב ופקולטה למשפטים בחרקוב, ומשם הגיע אל ליטא.

שנים רבות הורה בגמנסיון הריאלי בקובנה. מקצועותיו היו: היסטוריה, מתימטיקה, לטינית וקוסמוגראפיה.

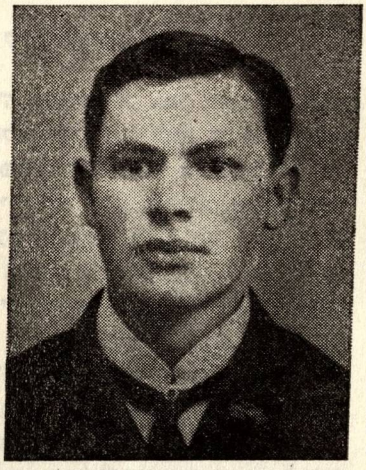
מלא וגדוש היה חכמת ישראל, — נעים הליכות ומשרה רוח טובה בחברה.

יהי זכרו ברוך!

רעיתו — ד"ר אפתר פרומקין
בתו — עדינה (סגל) ומשפחתה

ס ג ל

לנצח נישא בכבוד את זכרכם, הורי היקרים!
אבי — שלמה סגל, ואמי אסתר (קירשנר),
ואחינו יעקב, ששירת בצבא הרוסי, ונפל חלל באחד הקרבות על יד אוריול.

שמואל סגל ובני ביתו

יצחק אישלונדסקי

ידיד נעורי במוסקבה — יליד סימנו, ליטא. אחרי גמרו גימנסיה רוסית בווילנה המשיך את לימודיו בנאנסי (מדעי הטבע) ובטולוז, צרפת, ומשם הגיע אל מוסקבה וגמר את הפקולטה לפיסיקה ומתימטיקה. אחרי זאת היגר לצרפת. היה איש מוכשר ומלא מרץ, לא נח ולא שקט, — והשתלם בשפות לועזיות. בעת הכיבוש הציעו לו הכובשים עבודה בהתאם לידיעותיו המרובות, אך בשאט נפש דחה את ההצעות מאלה שהשמידו את קרובי משפחתו בליטא. הוא נכנס למחתרת, אך עם תום מלחמת העולם השניה לא היו חייו קלים. רעיו וידידיו עזבוהו, הוא חי במצוקה ובשנת 1958 הלך לעולמו. כך השתחרר מעולם הטירדות ועבר אל עולם האמת, בהשאירו אחריו אלמנה שכולה. יהי זכרו ברוך.

י. יבלוקובסקי

לזכר אחינו

יוסף כהן ז"ל (יליד קיידאן)

בוגר הגמנסיון העברי בקובנה, גמר את האוניברסיטה במחלקת המשפטים. שאף לעלות ארצה ולא זכה.

נספה בשואה בגיטו קיידאן, ביום ד' אלול שנת 1941.

ת. נ. צ. ב. ה.

האחים **ישראל וחיים כהן**
ומשפחותיהם

דוד בנדטסון

יליד קובנה, נולד בשנת 1908. בוגר הגמנסיון העברי בקובנה. גמר אוניברסיטה, מחלקת ההנדסה, בליטא.

נספה בשואה בשנת 1944.

אחותו **פניה כהן** (למשפ' בנדטסון)
תל־אביב

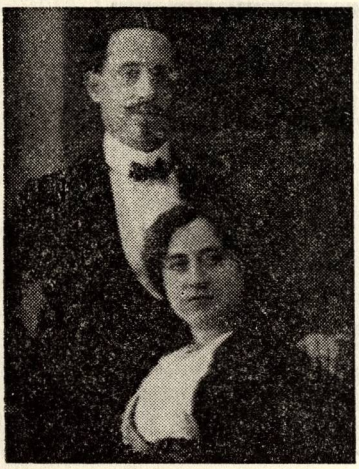
ג ל ז ר

אל מלא רחמים... המצא מנוחה שלמה...
להורינו היקרים: אבינו אהרון בן צבי גלזר, ואמנו דינה בת משה (ממשפחת איבנסקי).

בניהם **גבריאל ועמנואל גלזר** ובני ביתם, חיפה;
בתם **רעיה אזולאי (גלזר)**

זונדלוביץ ז"ל

בלבנו נושאים אנו, הורים יקרים, את זכרונכם באהבה וגאוה.

אמא רחל־לאה, ממשפחת מרדכי יוסף ורשבסקי (דור חמישי של הגר"א). נספתה בשנת 1942.

אבא, ר' מאיר בן שמריה — מת בשנת 1938.

שניהם ילידי ליטא.

הבת: **חנה בנימיני (זונדלוביץ)**
הבן: **אריה זונדלוביץ**
ומשפחותיהם

ליפשס

לזכרם של האב: ר' מאיר בן ר' אליעזר ליפשס, קובנה, והאם: מינה בת יהודה ליב כהן, משאקי.

ר' מאיר ז"ל היה ידוע בין הסוחרים ביושרו. היה נוח לבריות ודואג לזולת, — ידו היתה תמיד פתוחה ומושטת לכל הנצרכים, — ובעיקר הצטיין במידת „מתן בסתר". היה יהודי בעל מסורת, איש שיחה ער ותוסס, ותכונה זו הוריש גם ליוצאי חלציו, שייבדלו לחיים.

המנציחים: **הבנים בישראל**
אליעזר
המהנדס **יעקב**
שמריהו
מרדכי

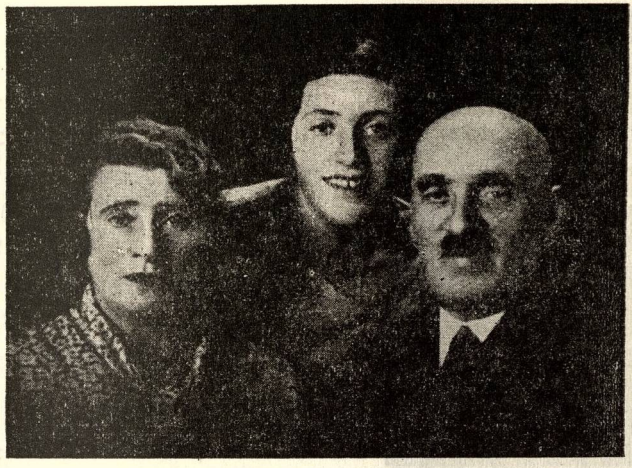

ליפשס

באפריל, 1960, נלקח מאתנו פתאום אחינו היקר, זונדל ליפשס, ב־אֶל פאַסו, טקסַס — איש ישר באדם ורב פעלים.

ת. נ. צ. ב. ה.

אַחיו בארץ

ציון למשפחת אילגובסקי

האב: ר' יוסף בן ראובן זליג אילגובסקי,
האם: שרה בת יצחק (למשפחת בוב)
האחות: שולמית (ללה), בוגרת הגמנסיה. נספו בשואה.

לנצח נזכרכם.

בבה (אילגובסקי) בוליטלבסקי
ובני ביתה

מרקוס

מרקוס נחום, מתלמידי הגמנסיה שנספה, — לנצח לא יימחה זכרך מלבי, חבר יקר!

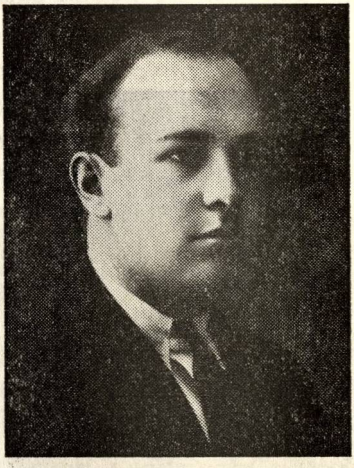
משה בוליטלבסקי

קלמן גולדברג

ציון לאחינו הצעיר, קלמן גולדברג ז"ל, בוגר הגמנסיה, שנספה באקציה באוגוסט 1941, בקובנה.

אחיו: **דוב גולדברג**
אחותו: **מינה גולדברג-לנדאו**

ישראל לונדון

ישראל בן אשר לונדון ז"ל — נספה בשואה בוילקומיר. בוגר הגמנסיה במרי־אמפול וגומר האוניברסיטה בקובנה. אחד מבין המורים המפורסמים בליטא. פעיל במרכז צ.ס. כיושב ראש. סגן ראש העיר וסגן המנהל בגמנסיה. אהוב על הבריות.

ת. נ. צ. ב. ה.

אחיו: **שמואל**, רמת־גן
אחותו: **דבורה**, במונטריאול, קנדה

משפחת גינזבורג

לזכר עולם לנשמותיהם של מניה ושמואל גינזבורג ובנם שורה, קובנה.

מיכאל שפירא, ניר דוד

ד"ר שמואל כץ ז"ל

יליד זוסלי. בוגר האוניברסיטה בקובנה, במחלקת הרפואה. הודות לגישתו האנושית לחוליו וכשרונותיו התחבב בבית החולים העברי בקובנה והיה יד ימינו של ד"ר אלקס ז"ל המפורסם.

בהגיעו לארץ רכש לו שם של רופא מוכשר ובאותה מידה כאדם בעל לב חם ורגיש, וכל אשר באו אתו במגע בשטח הרפואה או בעניני ציבור נושאים עד היום את שמו בכבוד ובהערצה.

נפטר באוגוסט 1948, בתל־אביב.

אשתו ליזה ובנו יעקב

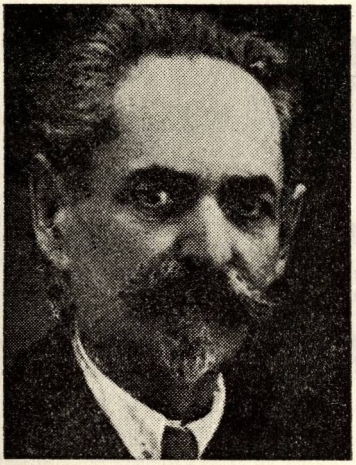
משפחת קבורס

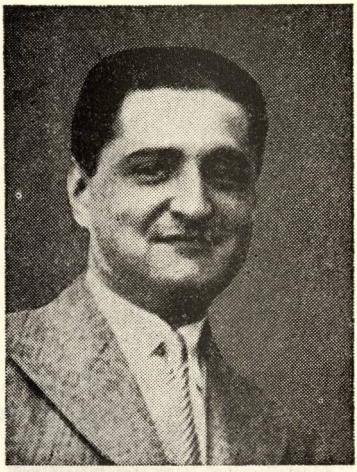
האב: קבורס ליפמן.
האם: לאה פועה.
האחות: פייגה.
נספו בשואה, אואנטה, ליטא.

מבכה אותם הבן והאח
ישראל קבורס, תל־אביב

יאפו

לזכר אריה יאפו ז"ל.

אהוב על חבריו ומוריו, הצטיין בצניעותו ויושרו, מוצאו ממשפחה מיוחסת, נכד הרב יהודה ליב, שהשאיר אחריו חיבורים דחיים ופילוסופיים בעלי ערך. לאביו המנוח יצאו מוניטין כיהודי נבון, משכיל, שידע תמיד לתבל את שיחותיו בהומור דק, בו היה שובה לב מאזיניו, אהוב על הבריות, וממנו ירש בנו אריה השקט את מעלותיו, — בעל נשמה יפה. בגמרו את הגמנסיה למד בגרמניה באינסטיטוט למדעי מסחר גבוה. הוא שימש ברחובות כפקיד בנק אפ"ק, ורק בן 40 היה במותו בשנת 1944. שמו הטוב נשאר לנצח בלב מכריו.

אשתו ובתו,

קוץ

משפחת יחיאל קוץ ברמת השופט נושאים בגאוה את זכר נשמותיהם הקדושות של האם, אלטה קוץ — אבוביץ, האחות צילה (יפה), האחות ברטה וזבוצקי והאח שמעון ומשפחתו, שנספה ב„פורט התשיעי".

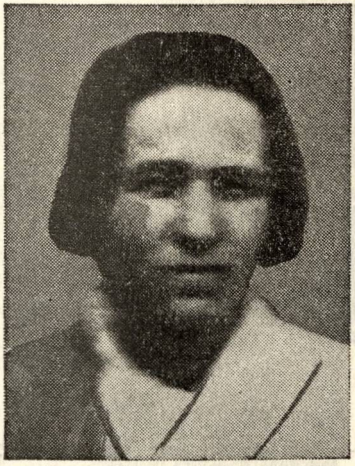

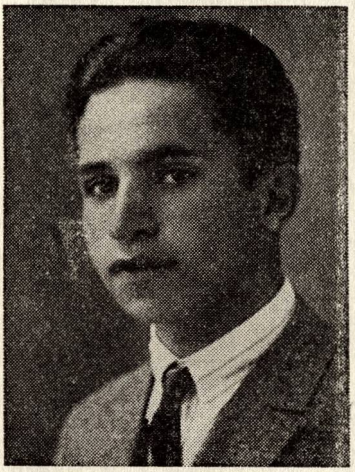
י ש פ ן

אל מלא רחמים... המצא מנוחה נכונה...
להורי היקרים, דוד מרדכי ורבקה ישפן,
אחי שלמה ויצחק, בוגרי הגמנסיה, ואחותי לאה קפיט, לבית ישפן, שנהרגו על ידי הצוררים בפטרושוני.

יהושע ישפן ומשפחתו (רעננה)

ב ד ש

לזכר יצחק בן חיים וחיה למשפחת בדש — בוגר הגמנסיה, למד משפטים באוניברסיטה בקובנה.

בין הראשונים שנספו בגטו קובנה.

אחינו היקר! כיצד נתנחם?

אחותך **חיינה**, בתל־אביב
אחיך **דוד** בקאן, צרפת

ד"ר לבנסקי

ד"ר שמחה בן אהרון זליג וחנה לבנסקי.
גמר גמנסיה „בולט" במריאמפול ואוניברסיטה בקובנה כרופא. שימש כרופא מומחה למחלות ריאות ולב בוילנה. מת ב־1956 מהתקפת לב, והשאיר אשה ובן שייבדלו לחיים ארוכים, שהשתקעו בתל־אביב, בישראל.

אשתו **חינה** ובנו **פימה**

סבירסקי

מצבת עד לזכר הורינו היקרים, יוסף וצפורה סבירסקי, ואחינו שמואל ומשפחות סבירסקי וקנטורוביץ, שנספו בגיטו קובנה ובמחנות.

צבי סבירסקי ומשפ', (רמת השופט)
איזיק סבירסקי ומשפ' (גבעת ברנר)

משפ. חנוך

לזכר אמנו, פרידה איפ—חנוך, אבינו שרגא, אחותנו מרים, בוגרת הגמנסיה בקובנה, שנספו בתקופת השואה הנאצית.

אורי ודניאל חנוך (תל־אביב)

גולדברג

מצבת־עד לזכר אמא שלנו קלרה, ואחיותינו בלומה גולדברג (גורגון), בוגרות הגמנסיה, שנספו בתאונת טביעה באניה ב־פרו, דרום־אמריקה.

האחות **אפתר (גילי)** תל־אביב
האח **בריל־דוב** למשפחת גולדברג

משפ. מזריצ׳ר

לזכר הורי היקרים דורה מזריצ׳ר (פיינשטיין) ומשה, אלי שמעון ואשתו מינה (שוארץ), ואחותי חביבה, שכולם נספו בשואה בגיטו קובנה. לנצח אשא את זכרם באהבה.

המהנדס **אברהם (אברשה) מזריצ׳ר**
ישראל

מאיר אולימפרל

ציון לנשמתו של אחינו היקר מאיר (מונה) אולימפרל —

מבוגרי הגמנסיה העברית בקובנה. נפל חלל במלחמת העולם השניה, בסתיו 1943 בביאלורוסיה.

אחותו **אירה (רוגובין)**
אחיו **איזיה אוליאמפרל** תל־אביב

משפ. דרור

לזכר אחי היקר, שלמה דרור, ורעיתו לוסיה, למשפחת ורשבסקי (קוזלובה־רודה), בוגרי הגמנסיה, שנספו יחד בימי השואה בליטא.
ונר תמיד להורי ז״ל.

לוי דרור ובני ביתו, קיבוץ עמיר

מהרשק

ציון לאחותינו אננה׳לה ז״ל.
עם שחר חייך — שקעה שמשך אחות יקרה, — טרם הספקת לטוות שטיח חייך, — וחוטיו נקרעו.
לנצח נשא באהבה את שמך וזכרך לא ימוש מקרבנו.

הורים מהרשק

אל מלא רחמים... המצא מנוחה נכונה... לנשמותיהם של אבינו אברהם אהרוז בן אשר מהרשק, ואמנו בתיה בת יוסף לבית מהרשק (לוינסון) ז״ל.

הבן **יוסף**, הבת **דינה**
משפחת מהרשק (ת״א)

אפרימצ׳יק

ציון להורינו היקרים,
אבא — יצחק משה, אמא — חנה רבקה (לבית זיו)
לאחיותינו חיה וג׳ניה,
לאחינו אריה (ליובה)
שנספו בשואה.
לנצח נשא בכבוד ובאהבה את זכרונכם.

אבא ושלום אפרימצ׳יק (בן אפרים)
ובני ביתם

משפחת פורת

לזכר הורינו היקרים,
יעקב בן דוד פורת, מוז׳יקי,
פעיל בעולם המסחר והתעשיה, — צנוע ותומך בתלמידי חכמים.
אלקה בת רב צבי (ניימרק), משושלת רבנים גדולי התורה, ואחינו משה בן יעקב ז״ל, ושאול שנספו בשואה.

האחים **פורת**, חיפה, ישראל
אליהו, מיכאל ואברהם ומשפ׳

אהרון רוסיינסקי

בננו היקר, אהרון (אליק) רוסיינסקי,
יד הצורר פגעה בך ונקטפת באבך.
זכרך לא ימוש מקרבנו.

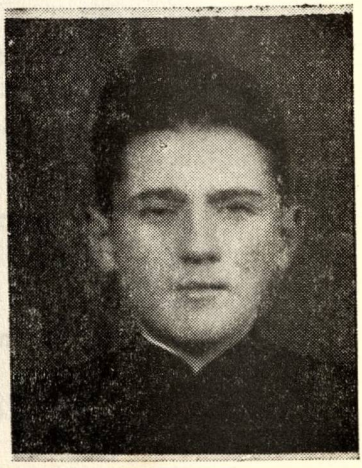
הוריך

אברהמי

לזכר אחי היקר יוסף אברהמי ז"ל.
שנפל במלחמת השחרור בירושלים.
„ובמותם ציוו לנו את החיים".

ת.נ.צ.ב.ה.

אחיו **ראובן** ומשפחתו
תל־אביב, רמת־גן

בורשטיין

לזכר ליפא בן תנחום צבי בורשטיין ז"ל.
ציון לנפש עדינה, בן מסור לעמו בכל נימי נשמתו. אחרי גמרו את חוק לימודיו, היה בין הנוטרים בגליל, ומשם עבר אל הבריגדה. היה בין כובשי חיפה.
לפי מקצועו היה מהנדס ארכיטקט מוכשר.
השאיר אשה ושני ילדים.

אמו השכולה, תל־אביב
ואחיו **שלמה** (אמריקה)

שלקובסקי

לזכר אברהם שלקובסקי, יפה־התואר ויפה־הנפש, שנקטף באבו בקובנה. חניך הגמנסיה.

אחיו, עורך־דין **שילוני**
אחותו **בתיה** (בישראל)
אחיו **שמואל** (באמריקה)

גרשון דושניצקי

לזכר המהנדס גרשון דושניצקי, שנפטר בתל־אביב, בוגר הגמנסיה בקובנה.
ת.נ.צ.ב.ה.

מתאבלים עליו:
אשתו ובנו
ואחיו **אליעזר וזאב**

משפ. קפלן

לזכר הורינו,
אבא, יעקב מרדכי קפלן, אמא, מינה, שנספו באושויץ.
ואחותנו אידה שמתה באמריקה, אחרי שניצלה מציפרני הנאצים.
איסר, דוב, למשפחת קפלן (ישראל)

אחים יטקונסקי

לזכרם של חניכי היקרים,
מישה — נספה בטריזיינשטאדט,
סליה — שנהרג ביום האחרון של מלחמת העולם השניה.
לעולם נשא את שמכם באהבה.

אביכם ומורכם,
יוסף יטקונסקי ויבלוקובסקי
(תל־אביב)

דוסיה סנדלר

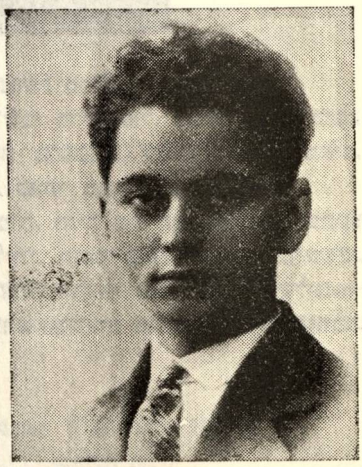
לזכר דוסיה אשת ד"ר בן טובים,
למשפחת סנדלר, בוגרת הגמנסיה בקובנה,
שנקטפה בדמי ימיה בתל־אביב.

מתאבלים עליה
אביה ואחיותיה **ניוטה ושרה**

אלחנן רבינוביץ

ציון לנשמת אלחנן רבינוביץ הי"ד.
בוגר הגמנסיה בקובנה, שנפל חלל במלחמת השחרור.

הוריו: **יצחק ושולמית**
אחיו: **עמוס ושמואל**

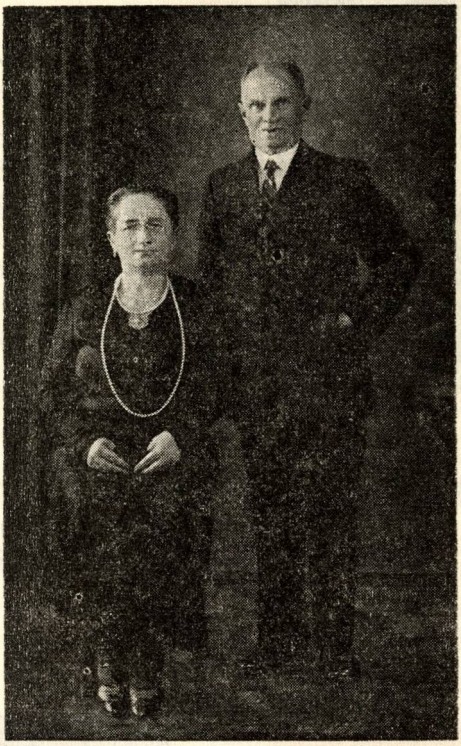

משה אושפיז

לזכר משה אושפיז ז"ל.
יפה־תואר ויפה־נפש, בוגר הגמנסיה,
אהוב על הבריות, חברותי ומלא־חיים.
הצטיין בכשרונותיו גם בגמנסיה ובחוץ לארץ — ובמיוחד ברכישתו המהירה של שפות.
ת. נ. צ. ב. ה.

אחיו המהנדס **יונה ואברהם**
ואחותו **פנינה**

יצחק קפלן

לזכר: האב יצחק קפלן, והאם חיה, ממשפחת סרייסקי, בסובאלקי.

יצחק קפלן היה אחד מהפעילים בין תושבי מריאמפול. רבות עשה לטובת הקרנות הלאומיים ובהיפתח הגמנסיה העברית בהנהלתו של ד"ר מקס מאיר, יבל"א, הושיט ידו ועשה רבות למען שגשוגה, כאחד מחברי ועד ההורים.

את שני בניו, יבל"א, חינך ברוח הלאומית, והיה בין הראשונים שהשתקע בארץ. בנו מרדכי קפלן, מהנדס ומנהל „ברזלית", תופס עמדה חשובה בתעשיה, והתפרסם במלחמת השחרור כסגן אלוף. אחיו הצעיר, רפאל קפלן, — בירושלים — אהוד כרופא ילדים. שני הבנים ממשיכים במסורת ונושאים בגאוה את דגל האומה.

ליפמן שפירא

אל מלא רחמים... המצא מנוחה שלמה...

האב: ליפמן שפירא, קובנה.
האם: פניה (אברמסון), קובנה.
האח: ליוניה שפירא — נפטר במוסקבה.

באהבה ובגאוה

אני נושאת לעולמים את זכרם.
ניוטה רזניצקי (שפירא)
מונטריאול

IN MEMORIAM

In the memory of:
Father: LIPMAN SHAPIRO, Kaunas;
Mother: FANIA (ABRAMSON), Kaunas;
Brother: LIONIA SHAPIRO, — died in Moscow.
With love and pride, I will cherish your memory for ever and ever.

NIUTA RESNITZKI (SHAPIRO), Montreal

יעקב רבינוביץ

ציון לנשמות טהורות —
אבא — יעקב רבינוביץ,
אמא — בתיה, האחיות חנה וצפורה,
בוגרות הגמנסיה, שנספו בשואה הגדולה.
ת.נ.צ.ב.ה.

אליעזר רבינוביץ ומשפחתו
(רמת השופט)

טריפסקין

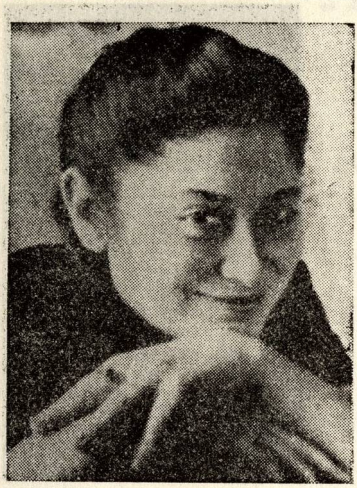
לזכרון נצח לנשמות הטהורות של —
אבא: מרדכי טריפסקין;
אמא: עטיל (יפה) — מקיידני;
אחותי: רבקה;
אחי: משה, מ„בית״ר״, סטודנט בליטא, קורפורציה „אל־על״ — היה בין הפרטיזנים;
דודתי: אסתר צרנה־יפה, מנהלת ב„אידישע פאלקסשולע״ — שנספו בשואה בגיטאות בקיידני, קובנה, וילנה.
ת.נ.צ.ב.ה.

רעיה מזובר, לבית טריפסקין, ירושלים
מוסמכת למדעי הרוח באוניברסיטה, ירושלים

שמרקוביץ

ציון למשפחת שמרקוביץ,
שנספתה בשואה בגיטו קובנה.
ת.נ.צ.ב.ה.

הבנים: **משה שמיר**, ירושלים
פנינה לוין (שמרקוביץ), תל־אביב

שטיינברג

זכור נזכרכם לעד —
הורינו היקרים
אבא: פסח שטיינברג
ואמא: מלכה (פרידמן)
ואחותנו: סוניה איבניצקי
(שטיינברג) —
שנספו בשואה.

יצחק שטיינברג ומשפחתו, תל־אביב
דוד שטיינברג ומשפחתו, תל־אביב

סלומון

לנצח נזכרך —
בתנו היקרה זלדה, שנקטפה באיבה.
בוגרת הגמנסיה בקובנה, גמרה חוק לימודיה באוניברסיטה ביסק, סיביריה, בהצטיינות.
לא זכית לתת יד לבנין מולדתנו המתחדשת.

אבא ראובן סלומון, תל־אביב
אמא סוניה
אח גרשון

שונים

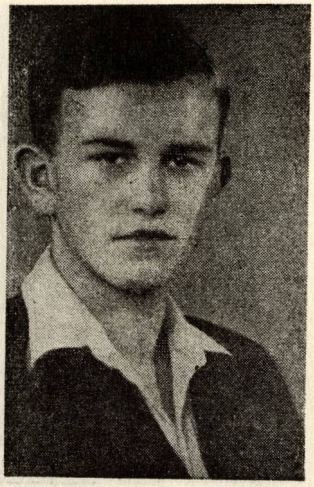
לנשמות תלמידינו, חניכי הגמנסיה בקובנה —

ליוליה אברמוביץ
ההורים באמריקה

יוסף ויניק
ההורים בתל־אביב

בליומקין
אחיו בתל־אביב

שנפלו במלחמת השחרור.

דוב שייפר

נפל בימי המאורעות, בשנת 1939, במקוה ישראל, בעמדו על משמרתו.

אחיו באמריקה

מאיר (מייקה) ברודנר

וההורים שלו — נספו בשואה בליטא.

המנציחים:

אליעזר ברודנר, רמת השופט
שמואל ברודנר, תל־אביב
אחותו **מרים**, בלגיה
אחיו **יוסף**, בלגיה

קורלנדצ׳יק

לזכר ידידי היקר —

נפתלי קורלנדצ׳יק,

איש העמל, סמל היושר, שבני ביתו נושאים בגאוה את דגל האומה.

אשתו, האלמנה
בנו **אלימלך**, מהנדס
בנותיו **רעיה ודבורה**, תל־אביב

חיים צבי

ציון לנשמת —
חיים צבי,
בוגר הגמנסיה בקובנה, שנספה בשואה.

דוד טומשינסקי
לובה ד"ר רשקס, תל־אביב
טאניה אליאב (צבי), תל־אביב

אברהם יודלביץ

לזכר —
אברהם יודלביץ, עורך־דין,
ידיד נעורי, איש מלא מרץ, אהוב ואהוד על הבריות,
בהומור שלו היה שובה לבבות.
מת בוילנה, ליטא.
ת.נ.צ.ב.ה.

אחיו יצחק יודלביץ („אורט")
י. יבלוקובסקי

יצחק ליגום

לזכר —
יצחק ליגום ושני בניו.

אם להסתמך על התואר המקובל „רחמנים בני רחמנים", הרי האמת ניתנה להיאמר כי מעט מאוד במספרם בעולם בתקופתנו, אך בין יהודי ליטא, שעמדו על עברי פי פחת, לא קשה היה למצאם בימי צרה ומצוקה...

ובינתיים ייזכר לטובה יצחק ליגום, בעל לב יהודי טהור וחם, סנטימנטים למעלה מן המשוער, — ממעט בדיבורים, ומעשיו נעשים בסתר, ללא שחצנות. הטפוס המסמל את הנותן „מתן בסתר".

נספה יחד עם בניו בשואה בליטא.

אחיו: ליגום, תל־אביב

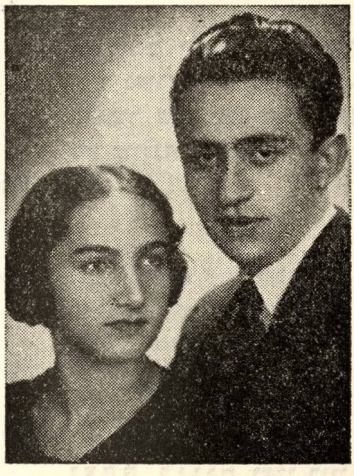
שלמה וולוצקי

לזכר —

שלמה וולוצקי, מנהל אגודת הסוחרים בקובנה, איש מלא וגדוש חכמה והשכלה, אהוב על הבריות, שהעריכוהו על יושר לבו ומרצו, שנספה בשואה עם אשתו זינאידה

ובנו אילישה, בוגר הגמנסיה ולומד באוניברסיטה באירופה, חבר מסור ונאמן, מוכשר למופת.

הבת והאחות: ניוטה וולוצקי (ד"ר וולף)
הבן והאח: ליוניה וולוצקי, מהנדס

ד"ר מישה לויטן

ציון לקדושים —

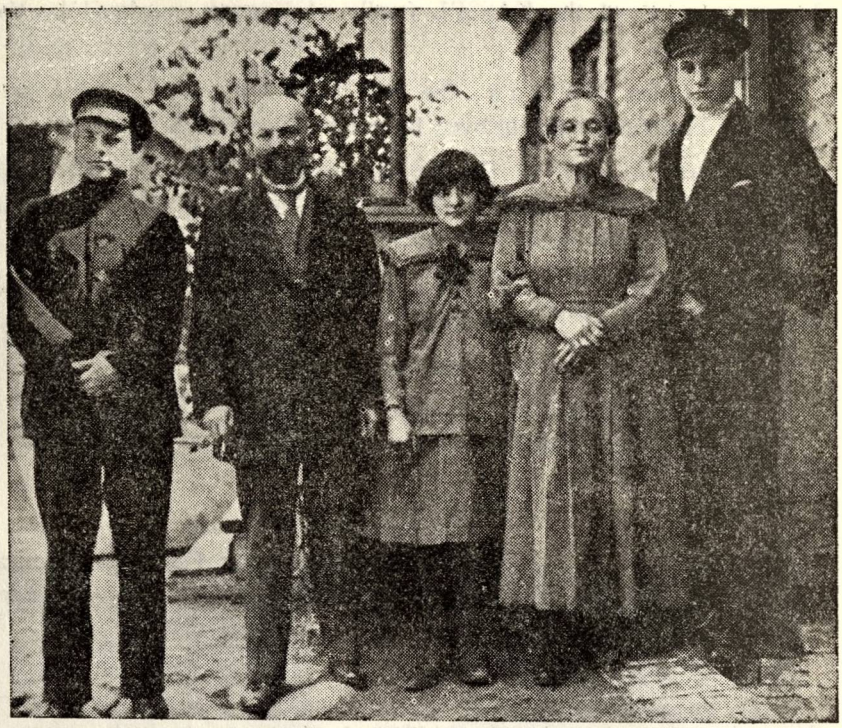
ד"ר מישה לויטן ורעיתו מרים (אלפרוביץ), „הנאהבים והנעימים, בחייהם ובמותם לא נפרדו"...
נספו בשואה.

האם: ד"ר יטה לויטן, תל־אביב
הבן: אורי, עין המפרץ
האחות והגיסה: בבה, עין המפרץ

יצחקין

לזכרון נצח לנשמות הטהורות שנספו בשואה —
האב: קלמן יצחקין;
האם: אידה (יקר)
האחיות: מרים, נחמה, חנה, פייגל.
בגאוה ובאהבה נושא אני את זכרם.

ז'ק (זלמן) יצחקין, צרפת

ק ס ל

לזכרון נצח —

למשפחת ק ס ל מקובנה שנשמדה על־ידי הצורר.

האב נ ת ן, הגרביור המפורסם, אדם ישר ומלא הומור, אהוב על הבריות, מאניני הטעם.

הוא היה תלמידו של הפרופסור הנודע מאודיסה, אשר יצירתו „כתר הסקיתים" (לזכר המהפכה הצרפתית) עדיין שמורה בלובר בפריז.

האם — פ ר י ד ה, האשה הנפלאה, נצר המשורר הידוע י. ל. גורדון.

אחיהם ואחותם וכל בני ביתם נקטפו באבם.

האח: אברהם והמשפחה.

האחות: דינה.

הבן והאח: **קסל ג'ף** בצרפת

קסל לואים באמריקה

נושאים באהבה ובגאוה את זכרם.

In memory of the KASSEL family of Kaunas, murdered by the nation's enemy.

The father Nathan, the well known engraver, most honest and good-humoured man, beloved by everybody, of high intelligence.

He was a pupil of the famous professor Odessa, whose book "The crown of the Scythians" is still kept at the Museum of Louvre in Paris.

The mother Frieda was a wonderful woman, a descendant of the well known poet J. L. Gordon.

Their brother and sister died in early age.

Brother: Abraham and Family.

Sister: Dinah.

The son, Geff in France
and the brother Louis Kassel in America
cherish their memory with love and pride.

En mémoire de la famille KASSEL de Kaunas, tués par les Nations ennemies.

Le père Nathan, graveur — comme excellent graveur, honnête et humoristique, aimé par tout son entourage grâce à sa haute intelligence.

Il était l'élève du fameux professeur d'Odessa, son oeuvre s'intitulé "La Couronne Skith" qui se trouve au Musée du Louvres à Paris.

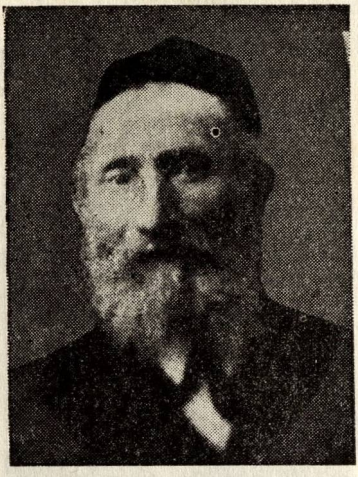
La mère Frieda, une femme formidable, descendante du poête bien connu L. L. Gordon.

Leurs frère et soeur morts jeunes:

Frère: Abraham et famille.

Soeur: Dinah.

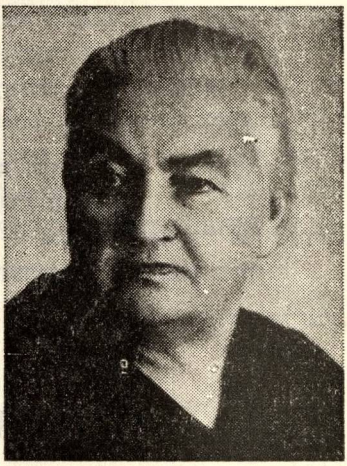
Leur enfant, Geff, qui se trouve en France
et le frère Louis Kassel en Amérique
chérissent leur mémoires avec fierté et amour.

יבלוקובסקי

נר תמיד לנשמותיהם הטהורות של: —
אבינו: ר' נחום שמואל יבלוקובסקי;
אמנו: צפורה דבורה (מבזוס);
ואחותנו: רחל (פטאשינסקי־שמואלי),
שמתה בקרץ — קרים.

המשפחה בארץ
בנימין זאב שמואלי בוושינגטון

מתוך צואתו:

„בני, — על שלושה דברים שמור תשמורו — גמילות חסדים, מתן בסתר ומעות חיטים"...

העתק מהמצבה שנהרס הבמריאמפול:

„יהללוך זרים ולא פינו"...

ד"ר שמשון צ'רטוק

לזכר אחד מהמפורסמים בין הרבי־זיוניסטים — בעל לשון שנונה, מלא הומור, חברותי.
חבל על דאבדין ואינם משתכחין...

אשתו: **רעיה (אבוביץ)**
הבן: **אריה**
הבת: **ז'ניה**

בילסקי

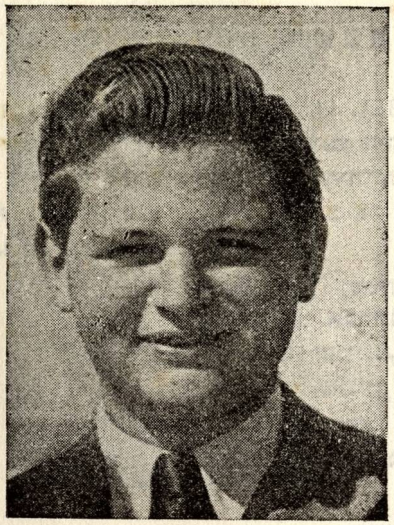
נר תמיד למשפחת הרוקח המפורסם —
האב: ר' רפאל בילסקי, יליד אליקסוטי;
האם: פסיה (זנדברג), ילידת וילנה;
האח: ויטיה, שנקטף באבו אחרי ניתוח בלתי־מוצלח בקניגסברג;
האח: אֵליה (אלברט), שנרצח בימי השואה הגדולה.
מלא מרץ היה אֵליה, — בין הרוקחים, — אהוב ומכובד על כל מכיריו, מעורב בין הבריות, וידו פתוחה להושיט עזרה לנצרכים... יהא זכרו ברוך!

צבי בילסקי ובני ביתו, תל־אביב

רפופורט

לזכר נצח למשפחת רפופורט —
האב: לזר רפופורט, האם, ממשפחת פראנק, והאחות הבכירה עם בעלה ובנה, שנספו בשואה.
לזר רפופורט, ידוע היה בקובנה כבעל אחוזה בויסילובקה, — בסביבת העיר. בעל צורה נאה להפליא, רחב גרם ורחב נפש, מהאינטליגנציה הרוסית־יהודית, שלא כרעה תחת שבט ההתבוללות. נפטר ללא עת.

וירה בילסקי בישראל
לינה בילסקי — ד"ר רבינוביץ
וקרוביהם בארץ ובחוץ־לארץ

אלחנן סגלסון

נולד בקובנה ב־16.6.1929 להוריו שמואל ורעיה. בימי המלחמה נכלא בגיטו קובנה ולאחר מכן במחנה הריכוז דכאו. לאחר השחרור ממחנה הריכוז עבר אלחנן יחד עם משפחתו לאיטליה, שם היה פעיל בבית"ר, הצטרף לשורות הארגון הצבאי הלאומי ונמנה עם מדריכיו. באותו זמן נתמנה גם כמזכיר באחת ההכשרות שהוקמה על ידי יחידה יהודית בצבא הבריטי.

בשנת 1946 העפילה משפחת סגלסון ארצה. מיד לאחר הגיעו ארצה הצטרף אלחנן לא.צ.ל. ושרת בו בדרגת סגן עד ליומו האחרון בכנויו המחתרתי „אילון". עם פרוץ מלחמת הקוממיות יצא לשמירה בעמדות הגבול ולחם במערכה על כיבוש יפו.

ביום 11.6.1948 פתחו הערבים בהתקפת־נגד עזה על הכפר יהודיה, בו חנה גדוד א.צ.ל., אשר אלחנן היה אחד ממפקדיו. אלחנן חש לעמדות הקיצוניות ובמסירות ונאמנות חיפה על חבריו הנסוגים מפאת עדיפות כוח האויב ולא נעתר להפצרותיהם לסגת. בגבורה עילאית לחם על משמרתו נגד האויב המסתער עד לכדור האחרון, ובמחיר חייו הציל את חבריו הנסוגים. היה זה גם הקרב האחרון בחייו הצעירים של אלחנן, הקרב ממנו נעדר ולא חזר עוד, והוא רק בן שמונה־עשרה אביבים.

הוריו ואחיו השכולים

אבא כץ

לזכר —

קרובי המשפחה של עורך הדין, — בוגר הגמנסיה בקובנה, ABBA KACAS — בפאריז, שנספו בשואה הגדולה שעברה על יהדות ליטא, בימי מלחמת העולם השניה.

ת.נ.צ.ב.ה.

עורך הדין **אבא כצ'ס**, פאריז
ואחיו בארצות הברית

אבא חזן

לזכרו של עורך־הדין ABEL HASAN מ־Abbo, פינלנד, ד"ר אבא חזן, מיוצאי חלציו של ר' צבי הירש ואמו חיה מינדל (ידידיה) מהלסינקי.

היה בין הפעילים במחנה היהדות, מפיץ את הרוח הלאומית בכוח לשונו של עורך־דין מצליח. רבים המבכים את הסתלקותו פתאום.

ת.נ.צ.ב.ה.

רעיתו: **ניוטה** (שטיין) מקובנה, רופאת שיניים ב־Abbo ושני בניה
אחיו: החימאי **אברהם חזן** בישראל
גיסו: **כשה שטינס**, הולנד
גיסתו: **ריה שטיין**, חיפה
גיסו: **מקם** ברוסיה
וכל קרוביו ומיודעיו בארץ ובחוץ־לארץ.

אייזיקוביץ

נר תמיד לזכר משפחת אייזיקוביץ במריאמפול —
האב: יעקב;
האם: רחל (וולברג).
האחות: מינה, אשת ד"ר וולברג, ואידה בתם.

מר אייזיקוביץ היה אחד מחשובי העיר, עשה רבות כחבר ועד ההורים בגמנסיה ולטובת הכלל. בביתו שררה רוח לאומית, — והאידיאל לעלות ולבנות את הארץ — פג, כשיד הצורר פגעה והרסה את כל המשפחה.

בנו: המהנדס **אבא** בארץ

מורדל

לזכר משפחת מורדל משאבלי —
האב: יצחק;
האם: לאה (שיין) —
שנספו בגיטו קובנה, — בפורט התשיעי.

היה אחד מהראשונים במחנה הציונים, שכל חייהם קודש לרעיון הלאומי. ישר לב ועדין הנפש, — אהוב על כל מכיריו ומיודעיו.

בתם: **תמר** (אייזיקוביץ) בארץ

אלברט מרגובסקי

אבדה ללא שיעור נגרמה לסוסייאטי מיוצאי מריאמפול בשיקאגו, ולכל הידידים בחוץ לארץ, עם הילקח האדם היקר, שכל חייו היו קודש לבני עיר מוצאו.

היה בעל מרץ ומוכשר, עבד ללא לאות עשרות בשנים בתפקיד פרזידנט הסוסייאטי, וכעורך הבוליטין החודשי וספר השנה, — בהם הצליח להעביר לפני קוראיו כמו בסרט חי את עירו על תושביה מכל המעמדות, את חייהם ומנהגיהם, — באהבה ובגעגועים.

ארץ הזהב לא הרחיקה אותו מצור מחצבתו, והוא נשאר יהודי לאומי, בעל לב חם ורגיש.

הלב העדין נשבר — ויחד אתו נשבר גם עטו העדין.

ת.נ.צ.ב.ה.

כוס תנחומים שלוחה במיוחד למשפחתו הענפה, יבל"א.

י. יבלוקובסקי

ALBERT MARGOVSKI

An irreparable loss has been sustained by the Mariampol Society of Chicago, and by all friends abroad, with the demise of a dear man, who has dedicated all his life to the welfare of people who came from the town of his birth.

He was energetic and capable, serving toillessly for decades as President of the Society and as editor of the monthly bulletin and the Year Book, in which he succeeded to depict before his readers, as in a living film, his town of birth, with its inhabitants of all classes, their lives and their customs, with love and longing.

The land of gold has not estranged him from his rock of origin, — and he remained a national Jew, with a warm and sensitive heart.

The tender heart has been broken, and together with it the delicate pen.

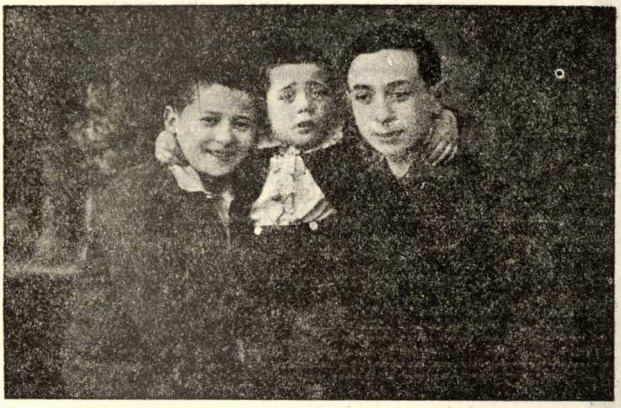
M.H.S.R.I.P.

Special consolations are hereby sent to members of his widespread family, Ib.L.A.

I. Jablokovsky

אפשטיין

אל מלא רחמים... המצא מנוחה נכונה... למשפחת ר׳ משה אפשטיין ז״ל, מקלואריה, המיוחסת והאצילה, שיד הצורר הרסה אותה עד היסוד.

האם: ברוניה בת ר׳ מאיר בליומזון, עם בנה הצעיר מקס (מרדכי), נספו בשטוטהוף.

יעקב, סטודנט בפורדו ובוילנה, נקטף באבו בוילנה.

שרגא בוגר הגמנסיה במריאמפול, נורה במקום.

ר׳ משה ז״ל הצליח אחרי עמל רב להגיע לישראל, אך התלאות המרובות שעברו עליו, קיפחו את חיי האדם הישר והאהוב על הבריות בשנת תשכ״ב.

ת.נ.צ.ב.ה.

אחיו: המהנדס **פסח** וגברת **בס**, בצרון
וקרוביו בארץ ובחוץ־לארץ

קלצ׳קין

נר תמיד —

לחיים קלצ׳קין ז״ל.

נצר משושלת רבנים. צנוע ונוח לבריות. פקיד בכיר בקרן הקיימת לישראל. היה מלא וגדוש חכמת ישראל, — מתבל שיחותיו במאמרי חז״ל ובהומור דק.

נקטף ללא עת.

באהבה ישאו את זכרו

אשתו **רחל**, בנו **שי** וכל ידידיו

לוריא

נר תמיד —

לד"ר משה לוריא ז"ל.

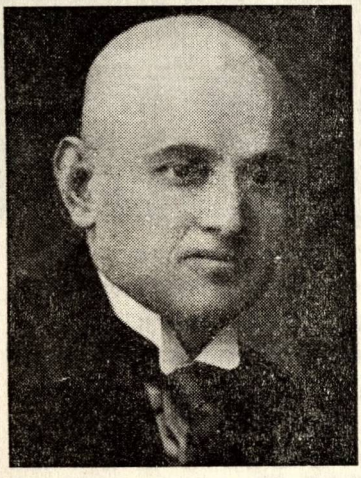
פעולתו הציונית נמשכה משנת 1908 ברוסיה. ב־1938 היה חבר פעיל בהסתדרות הרביזיוניסטים. מאמריו התפרסמו בעתונות, — החל מ„הבוקר", „המשקיף" ובטאון בית"ר. בשנת 1944 נכלא בלטרון, — העבירוהו לאֶריטרייה ואל התחנה האחרונה במחנה הריכוז בסודאן. ד"ר לוריא זכור לתהילה גם בשדה הרפואה (רופא ילדים).

גישתו האבהית לכל אלה שהכירוהו לא תישכח לנצח.

בנו יבל"א זאב, — עורך־דין מוכשר, ישר ואהוב על הבריות.

ת.נ.צ.ב.ה.

חבצקין

נר תמיד לנשמותיהם של —

האב זלמן, והבן אליעזר, בוגר הגמנסיה העברית,

למשפחת חבצקין מקובנה.

נקטפתם ללא עת, וחבל על דאבדין ולא משתכחין.

ת.נ.צ.ב.ה.

האם **חנה**, הבן והאח **צבי** (גרישה), אילת (ישראל)

יד לחברים שאינם

מורי הגמנסיון הריאלי העברי בקובנה

מאת **מ. אלישיב (פרידמן)**

במשך זמן קיומה של מדינת ליטא (1918—1940) הקים הישוב היהודי בליטא, שמנה בס"ה כ־175 אלף נפש, רשת ענפה של בתי ספר עממיים ותיכוניים, רובם המכריע בשפת ההוראה העברית, ומיעוטם באידיש. במיוחד התפרסמה בעולם רשת הגמנסיות העבריות מיסודה של „תרבות", — שמספרן הגיע לעשרות, ושרוב הנוער היהודי בליטא קיבל בהן את חינוכו היהודי הלאומי והכללי, ושהשפעתן היתה כה רבה, עד שכמעט ולא היה יהודי בליטא שלא שמע עברית.

גם על היצירה המפוארת הזאת עלה הכורת עוד לפני השואה, בשנת 1940, כאשר הפכה ליטא למדינה סובייטית, וכל פעולה תרבותית ולאומית בעברית נאסרה בה על ידי השלטונות החדשים.

עדיין לא הונצח המפעל התרבותי המכובד הזה, שאין משלו בשום ארץ אחרת, מלבד בפרקים ספורים אי־פה ואי־שם, וברצוני פה רק להקים יד וזכר למספר מורי „הגמנסיון העברי הריאלי בקובנה", שנשאו במשך עשרות בשנים במשימה הכבדה והנכבדה הזאת, ושרובם המכריע נספה בשואה.

ואלה שמותיהם:

1. הד"ר **צמח פלדשטיין** ז"ל, מנהל הגמנסיה הריאלית בקובנה משנת 1922 ועד הסוף. הגיע אל ליטא ממינסק, ואחרי שנה בווילקובישקי עבר אל קובנה. היה רווי תרבות יהודית והשכלה אירופית רחבה, שקנה בלמדו היסטוריה ופילוסופיה באוניברסיטת היידלברג. היה מורה בעל רמה גבוהה, נואם מחונן, עסקן ציוני ויהודי גאה. הרצאותיו הפומביות על נושאים שונים משכו תמיד קהל רב. הקדיש מאמצים רבים לפיתוחו של המוסד, והצליח לרכוש את לבו של הנדבן היהודי מיוצאי ליטא בארצות־הברית, מר צ"י"ס, ובעזרתו הקים בנין חדש ומפואר לגמנסיה.

עם בוא הרוסים סירב להורות באידיש והעדיף את הוראת השפה הגרמנית בבתי הספר בווילנה. היה בגיטו וילנה, נשלח לעבודת פרך באֶסטוניה ושם נספה, גם משפחתו — מלבד בנו הצעיר — לא נשארה בחיים.

2. ד"ר **יהושע פרידמן** ז"ל, בנו של ר' א. א. פרידמן, עורך „הצופה", — מנהל הגמנסיון הריאלי לבנות. איש עדין הנפש, סופר ומשורר, ידע לרכז סביבו חבר מורים מסוּר ומלוכד, והיה קרוב גם לתנועות הנוער, בעיקר של „השומר הצעיר". לימד ספרות עברית, שחיבב אותה על תלמידותיו; היה אדם צנוע, שקט, נחבא אל הכלים ונעים הליכות. (ביתם של יהושע ומרים פרידמן היה בית פתוח, מכניס אורחים, וביחוד זכורים לטובה ערבי־שבתות שלו.) בגיל צעיר לקה במחלת הלב. בשנת 1933 עלה ארצה עם משפחתו, ופה נפטר בשנת 1934. בנו גדעון מרצה בטכניון העברי.

3. **משה יצחק בלוך** ז"ל, אדריכל. מורה לציור ולאמנות. בעל נפש פיוטית, ובעת ובעונה אחת הוגה תכניות מרחיקות לכת על בנין הארץ; עיבד תכנית לחיבור ים־התיכון עם ים־המלח על־ידי תעלה ליצירת זרם הידרו־חשמלי. נספה בגירוש בסובואה במחנות הריכוז. רעיתו ובנו בארץ.

4. **מי גדון** ז"ל. מהמורים הותיקים. לימד תנ"ך ועברית. נעים הליכות, שקט, ענו בהליכותיו. נפטר בארץ. בניו ובתו נמצאים פה.

5. **אפרים גרינברג** ז"ל. מעמודי התוך של הגמנסיון הריאלי לבנות. שולט במכמני השפה העברית, מורה לספרות ומקצועות עבריים אחרים. עסקן ציבורי, ממנהיגי מפלגת צ.ס. ונואם מחונן, עתונאי מוכשר, מעורכי „דאס וואַרט", ממיסדי „הפועל". בעל השפעה רבה על תלמידיו. חבר מסוּר ונאמן. נפטר ממחלה קשה בשרתו בצבא האדום ברוסיה בימי המלחמה. רעיתו ובנו נמצאים בארץ.

6. **נתן גורן (גרינבלאט)** ז"ל. מותיקי תנועת „פועלי ציון" ברוסיה. ממנהיגי תנועת צ.ס. בליטא. מורה לספרות עברית. סופר, מרצה ונואם בחסד עליון. אח ופטרון לכל כשרון צעיר בשדה הספרותי. הבין לרוח הנוער ועודד אותו לעליה

ולהגשמה בארץ. עלה ארצה בשנת 1934 והמשיך גם פה בעבודתו בגמנסיה „גאולה" כמורה, וגם כסופר ועתונאי. היה הרוח החיה בברית העברית העולמית. נפטר בשיבה טובה. רעיתו, בנו ובתו בארץ.

7. **מ. דומבליאנסקי** ז"ל. מלא וגדוש תרבות עברית. מן המורים הותיקים במוסד. לימד לימודי יהדות. פרסם מאמרים בעניני לשון וסיפורים לילדים. לא היה ציוני, אך קנאי היה לשפה ולתרבות העברית. הגן על ההברה האשכנזית. בנו בארץ, ובנותיו בחוץ־לארץ.

8. **ישכר חמיליבסקי** ז"ל. מהמורים הצעירים. לימד ביולוגיה וחימיה. מיוצאי פולין. איש נעים, בעל אופי טוב, מסור לעבודתו החינוכית ולמקצועו. האיש וביתו נספו.

9. **נ. לידסקי** ז"ל. לכאורה איש יבש, עוסק רק בדקדוק, אך הדקדוק העברי הפך בפיו לשירה. פרסם ספרי לימוד ועמד על משמרתו עד סוף ימיו.

10. **א. לייקין** ז"ל. מורה למתימטיקה בגמנסיון לבנים. מסור לעבודתו ולמקצועו. חביב ואהוב על תלמידיו ומוריו.

11. **נ. ליבשין** ז"ל. מורה מהדור הישן, אך התערה יפה בגמנסיון, אליו בא מבית הספר הרוסי. אהב לתבל שיחתו בביטויים רוסיים ובאידיש. לימד גיאוגרפיה, טבע וחשבון. פרסם ספרי לימוד במקצועותיו. היה איש האמנות והמחזות. הפאנטומימות שהציג פרסמו את שמו. היה איש עממי במלוא מובן המלה. לפי השמועה נשארו בניו בחיים בליטא.

12. **יצחק מאריאש** ז"ל. למד ושנה הרבה. מתימטיקאי מזהיר, אך מפוזר מאוד. היה אהוב על תלמידיו ואוהב כל אדם. מסור לתרבות העברית ולשפתה. מת ממחלת לב בקובנה. בתו נמצאת בארץ.

13. **י. סיסיצקי** ז"ל. ממניחי היסוד — עוד עם חברו ש. קפיט — ללימוד המתימטיקה בעברית; קבע מונחים, פרסם ספרי לימוד. חבר טוב ומסור. קנאי לעברית ולתרבותה. הוא ומשפחתו נספו.

14. **גב' ארנה פישל** ז"ל. יוצאת גרמניה. מצאה את מולדתה החדשה בליטא. מורה לגרמנית ולאנגלית בגמנסיון לבנות. מורה מסורה, בעלת ידיעות רבות. נספתה בזמן השואה.

15. **גב' פישלביץ־ברוצקוס**. מורה לגרמנית. אדם חביב, שקט ומקובל על החברים ועל התלמידים כאחד. גורשה עם בעלה לסיביריה.

16. **אהרון פרומקין** ז"ל. יוצא אוקראינה. מפעילי ה־ס.ס. בנעוריו. מלא וגדוש, בעל אופי נעים ואיש ההומור. היה מורה להיסטוריה ולמתימטיקה. היה מעמודי התוך של הגמנסיון העברי לבנות. עם פרוץ מלחמת רוסיה—גרמניה ב־1941 ברח מקובנה, ועקבותיו לא נודעו. רעיתו, רופאת המוסד, ובתו נמצאות בארץ.

17. **נ׳ פרחיהו (פרוחובניק)** ז״ל. זקן המורים במוסד. הורה תנ״ך, תלמוד וספרות. התחיל כמורה פרטי לעברית לפני מלחמת העולם הראשונה, וכמרצה בחוגי הנוער היהודי דאז. איש נחמד וחביב היה, שהשרה מרוהו הטובה ומההומור המפכה בו על כל שומעיו. תלמידיו העריצוהו, והוא היה קורא ומדקלם לפניהם כשחקן מובהק. מלא וגדוש היה סיפורים מאלפים ומשעשעים. עסקן ציוני מסור בלב ונפש, ידיד הנוער, שהתקדם והלך עם קצב הזמן ונשאר תמיד צעיר ורענן. בלעדיו אי אפשר לתאר את הגמנסיון. הוא הגיע ארצה בשנת 1932 והמשיך בעבודתו החינוכית בגמנסיה „הרצליה״, והקים אלפי תלמידים. נפטר לפני שנתיים בזקנה טובה. רעיתו ובנו בארץ.

18. **ד״ר אברהם קיסין** ז״ל. מראשוני המורים בגמנסיון, ולבסוף סגן המנהל. רציני, מסור לעבודתו, קרוב לתנועת הנוער „גורדוניה״. מראשוני בוגרי האוניברסיטה הליטאית לביולוגיה. נעים הליכות היה, שקט, פשוט ביחסיו עם חברים, חבר טוב. רע ומר היה סופו: הוא נספה במחנה הריכוז בדכאו. רעיתו ובתו נמצאות בארץ.

19. **גב׳ קארנו** ז״ל. מורה למלאכת יד ולציור בגמנסיון לבנות. אשה אצילה. הוסיפה הרבה, הודות לאופיה, לאוירה הכללית הטובה ששררה בין כתלי הגמנסיון הריאלי לבנות.

20. **שלמה קפליושניק** ז״ל. מורה מסור להוראת ההתעמלות, אהוב על תלמידיו ותלמידותיו. אחד מטובי המעמלים בליטא. עשה עבודתו באמונה, והשפעתו רבה על עיצוב דמותם הפיסית־בריאותית של תלמידיו. חבר טוב ונאמן היה ונוח לבריות. לא נשאר בחיים.

21. **ב׳ שוחטמן** ז״ל. מורה ותיק לעברית ולתנ״ך, בעל ידיעות רבות ורחבות. מסור לשפה ולתרבות העברית. חבר טוב. לא נשאר בחיים.

22. **הגב׳ מרים שפירא** ז״ל. מורה מותיקה. עוד לפני מלחמת העולם הראשונה עבדה עם בעלה ז״ל בבתי־ספר שונים בליטא וברוסיה, עד שכהה אור עיניו. היתה אחת המורות הרציניות והמעמיקות בעבודתה החינוכית והשפעתה רבה היתה על תלמידותיה. בתה בארץ.

23. **נ׳ הלפר** ז״ל. מזכיר הגמנסיון ועוזרו. גם הם ייזכרו לטובה, שנשאו על שכמם את עול הדאגות היום־יומיות של המוסד, ומצוקתם של ההורים הגיעה לראשונה לאזניהם. מר הלפר נפטר לפני כשנתיים בארץ, וגם רעיתו וילדיו נמצאים בארץ.

24. **ואחרון אחרון חביב, — חברי ועד ההורים של המוסד**, שראו מעין שליחות מצוה בפעולתם, לא נחו ולא עייפו מעבודתם, עבודת הקודש, להבטחת קיומו והתפתחותו של המוסד הגדול ביותר והותיק ביותר בין מוסדות החינוך התיכוניים העבריים בליטא, ובראשם במשך כל השנים עד עליתו ארצה ד״ר

ד. שוארץ, ציוני מסור וותיק, מימי הרצל, ציר קבוע לכל הקונגרסים, שהאציל מרוחו ומאופיו העדין על פעולתו של הועד, תמך בו באונו ובהונו, ריכך ניגודים, השלים בין מתנגדים, ורוחו הטובה רחפה תמיד בין כתלי הגמנסיון. כל הנ"ל מסורים ונאמנים היו למשימה שקיבלו על עצמם לבנות ולהקים מוסד חינוכי תיכוני בשפה העברית, עם כל הקשיים הכרוכים בזה, ולחנך דור עברי צעיר מסור לעמו ולמולדתו — ארץ־ישראל.

רוח רעננה היתה נושבת בין כתלי המוסד, ולמרות כל תהפוכות הזמן והתנקשויות השלטון הליטאי לא נהפכו המורים ל„בעלי מקצוע" צרי אופק, לפרוֹ־פסיונאליסטים, לא נרתעו מכל עבודה ציבורית ולאומית, היו לדוגמה ולמופת לנוער, כבודם היה רב בעיני תלמידיהם, ויחסי חברות טובה היו שוררים ביניהם.

יהי זכר כולם ברוך בתולדות עם ישראל, ואני תפילה שיקום אחד מתלמידיהם ויתאר את דמותם ואת דמותו של המוסד במלוא שיעור קומתם, כפי שהם ראויים לכך.

וייסלח לי, אם מרוב שנים שעברו מעת שעזבתי את קובנה נעלמו ממני פרטים שונים וחשובים, המאפיינים את החברים היקרים, שבחברתם התחלתי לפני כ־40 שנה את עבודתי החינוכית, ועל רוחם שמרתי עד היום.

י"א אלול, תשכ"ב

הערה: לא הזכרתי מורים שלימדו במועד מספר שנים קטן, כצייר מסנבלום שנפטר בדמי ימיו; את מר כפכפי־שוקסטליסקי ז"ל, שעלה ארצה בשנת 1925, כמו כן את אלה החיים עמנו כיום, ייבדלו לחיים, מר ש. ז"ק, אלוני דוד, אליהו ביילים, גב' ד"ר רחמילביץ (סגל), כולם בארץ, ואת ש. פרידמן, גב' אידה דקטור ואחיה בחו"ל, מ. אלטמן. וגם שמש בית הספר זכור לטובה.

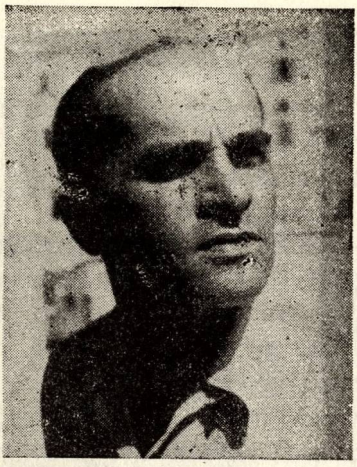
פ ר י ד מ ן

ציון לד"ר דוד אריה פרידמן ז"ל.

חיים מלאי תוכן עשיר בספרות, ומוניטין יצאו לו בשדה הרפואה (רופא עינים), שובה לב מכיריו בחכמתו הרבה ובהומור שלו. היה משרה עידוד על כל נשברי לב שהעריצוהו וכיבדוהו עבור תכונותיו המעולות. פוקח עיני עיורים, ובדמי ימיו הלך לעולמו.

בגאוה נושאות את זכרו:

אשתו **סוניה** (יזרסקי) ובנותיו **אסתר ומרים**
וכל הנספחים אליהן.

שליט

עו"ד יצחק שליט (שלטופר) ז"ל — סמל היושר והענותנות, טוב לב למופת, עוזר לזולת מתוך שמחה ונהנה מעשית טובה...

יליד ויסוקודבור בליטא, גמר גימנסיה בוילקומיר, למד משפטים באוניברסיטה בקובנה, היה פעיל במוסדות שונים. אהוב על כל מכיריו ורכש ידידים גם בהגיעו לישראל, — בחיפה בתור מזכיר העיריה, ובתל־אביב ופתח־תקוה כעורך־דין. נקטף ללא עת, בהשאירו אחריו אלמנה — ליובה, ושתי בנות — אילנה ומרגלית.

רוזלסקי

אל מלא רחמים... המצא מנוחה שלמה...

למשפחת **רוזלסקי**

האב: יוסף; האם: קירסה (למשפחת סקרולסקי); האח: יצחק.

משפחה על טהרת המסורת והלאומיות, — בין אנשי המסחר ישרי הלב, — שדלת ביתם היתה פתוחה לכל זקוק לעזרה.

ת.נ.צ.ב.ה.

הבן והאח: **ישעיהו רוזלסקי** (ישראל)

הבת והאחות: **לאה גרינברג** (ארצות־הברית)

חייטין

נר תמיד למשפחת **חייטין** ז"ל האצילה —

האב: אבא דוד

האם: שרה (לינובסקי)

— מתו מיתה טבעית.

האחיות: רוזה — אשת אוסיפוביץ

אנטה — אשת ד"ר מרדכי ברגר

הילדים: דוד וזינה

מאניה — אשת זף

חיה — אשת העו"ד קיסין

האח: ליוליה — מהנדס, ואשתו מינה

כולם נשמדו בידי הצורר בשואה הגדולה.

הבן והאח: **שרגא חייטין** (תל־אביב)

זלקינד

נר תמיד לזכרם של הורינו היקרים —
אבא: המהנדס יוסף זלקינד, נפטר בסיון תש"י.
אמא: נחמה למשפחת וילנסקי, נפטרה בחשון תשי"א.

ביתם של הזלקינדים במשך תקופות שונות היה בית מיפגש קבוע לראשי התנועה הציונית — החל מברלין — ששם היו בין באי ביתם סטודנטים וראשי האומה: שמריהו לין, ליאו מוצקין ועוד; במוסקבה — מזא"ה, צ'לינוב, פנחס רוטנברג, ניידיטש ושושנה פרסיץ.

כל ימיו עמדה לפניו מטרה — פיתוח העבודה הטכנית המקצועית בארץ.

ב־1933 הגיע סוף־סוף למטרתו — תכניתו התגשמה ביסדו את בית הספר „עמל". רעיתו נחמה עמדה לימינו ועודדה את רוחו.

את רוחו המפעמת ומרצו מסר לבניו, יבל"א, זאב ואלכסנדר, הממשיכים בדרכו של אביהם הנערץ — שהישוב כולו ישא בגאוה את שמו.

בניו: **אלכסנדר וזאב** — מהנדסים

ציון לנפש

ב. י. שמיט ז"ל

כשרון נדיר, שנרצח בדמי ימיו.

תלמיד מצטיין בציור היה ב. י. שמיט. עוד בהיותו ילד קטן התבלט בכשרונו הגדול, וכבר בכיתות הראשונות של הגמנסיה העברית בקובנה היה מפליא בציוריו מהדמיון. הוא היה מסוגל לצייר לפי הזכרון תנועות של חיות ואנשים במצבים פרספקטיביים המסובכים ביותר. במיוחד אהב לצייר סוסים, שתיאר אותם בתנועות שונות בתמונות נוף וקרב.

בהגיעו לכיתות ו'—ז', כלומר, בגיל 11—12, שלט כבר שליטה גמורה בציור פלאסטי של אור וצל, והיה מפתיע בעושר דמיונו ובכוח ביצועו כאחד.

בגיל 14 באה עליו השואה, וביחד עם כל היהודים נכלא בגיטו קובנה, מבלי שניתן לו עוד לצאת משם. במשך כל זמן היותו בגיטו לקח חלק פעיל בבית המלאכה לאמנות שימושית, שהוקם בהנהלתו של הצייר גדיאל, ובו השתתפו גם הציירים אסתר לוריא ושלזינגר. גם כאן הצטיין שמיט בעבודתו, ואף על פי

שלא למד מימיו את הציור באופן מקצועי, היה מפתיע ביצירותיו אף את הציירים המומחים שעבד במחיצתם. הצייר גדיאל היה גרפיקאי מקצועי, ונעזר במידה רבה בכשרונו הציורי של שמיט, שנדמה כי אין גבול ליכולתו האמנותית של הנער. כך הפך הצעיר שמיט ליד ימינו של גדיאל ולרוח החיה של בית המלאכה.

ציורו של שמיט הניתן בספר זה מתאר את יהודי הגיטו הקטן, כשהם אצים להעביר את שארית רכושם אל הגיטו הגדול.

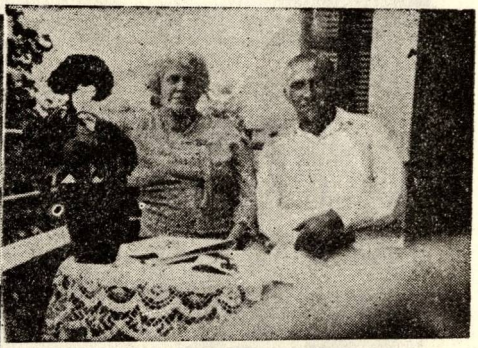
באופן פתאומי נצטוו יהודי הגיטו הקטן באיום של הריגה לעקור מבתיהם ולעבור ללא דחיה אל הגיטו הגדול. בתנאי הדלדול של הגיטו היו חיי האנשים תלויים במידה רבה במעט הרכוש שנשאר בידיהם, ובאין כל אמצעי הובלה התחכמו היהודים לרוץ אל הגיטו הקטן הלוך וחזור להציל, כל עוד לא סגרו הגרמנים את השער. בהלה איומה תקפה את היהודים המסכנים, שראו את עצמם עומדים בפני אבדן הכול. את הבהלה הזאת תיאר שמיט בציורו, שעשהו לפי זכרונו במקום סתר, שכן אסור היה מטעם הגרמנים לצייר או לצלם את המתרחש בגיטו.

ב. י. שמיט היה צעיר שהבטיח גדולות כאמן, אך עוד בראשית דרכו נגדע כאילן צעיר. בעת חיסול הגיטו הכין לעצמו מחבוא בשטח „בית המלאכה", בכוונה להסתתר שם עד צאת הגרמנים מן העיר.

אולם רבה היתה דאגתם של הגרמנים לא להשאיר כל סימן ועדות למעשיהם האיומים. אחרי שהוציאו את היהודים מן הגיטו כדי להובילם לגרמניה, שרפו ופוצצו את כל שטח הגיטו, ומאות היהודים שהסתתרו בתוך בונקרים ומקומות מחבוא אחרים, כמעט כולם נשרפו או נחנקו באש שהבעירו הגרמנים. ביניהם היה גם ב. י. שמיט, והוא אז רק עלם בן 17.

יהי זכרו ברוך!

נר תמיד למשפחת שפירא

האב: ר' שאול בן־מרדכי — מת בשיבה טובה בתל־אביב.

האם: חוה לבית מקובר — נפטרה בתל־אביב.

האח: מרדכי עם אשתו ז'ניה לבית זלקינד; האחות: סוניה טפליטץ ובתה ליזה — נספו בבוכנולד וברבנס־ברוק, בימי השואה הגדולה.

המנציחים:

הבנים והאחים: צבי וברוך

הבת והאחות: רחל סגלוביץ

משפחת שפירא האצילה והמיוחסת, נצר מגזע רבנו ת"ם ורש"י... מוצאה מביליסטוק. ר' שאול, בעל תעשיית אריגי צמר, מומחה לצביעת טקסטיל, והיה לו בית־חרושת לצבעי אנילין. בימי המלחמה הראשונה נמלט עם בני־ביתו למוסקבה, והעביר אליה את הקוים האופייניים של בית יהודי מסורתי, שכולו תורה ומדע... אהבה ושאיפה לארץ אבות פעמו בין כתלי ביתם. לחתום מטה היה האושר להיות בין באי ביתו „להרביץ עברית" לבניו שיבל"א, צבי וברוך, בעלי עמדה בארץ.

לעולם לא אשכח את החויה הנעימה בשבתי „בקבינט" שלו כשהוא עוסק בחימיה וכלכלה — יושב בכורסה במוסקבה — וחולם על התעשיה וההתפתחות „שם"... — ומזמן לזמן היה מתפנה ומתמסר לטיפול בפליטים שזרמו בימים ההם לרוסיה המרכזית... ביתו היה פתוח לכל דורש, בו מצא אוזן קשבת ויד פתוחה. חלומו התגשם וב־1921 הגיע לארץ...

מת בשיבה טובה — ת.נ.צ.ב.ה.

י. יבלוקובסקי

נר תמיד לזכר

יהושע שייפר ז"ל

טויבה שפרה שייפר (גליקמן) ז"ל

הורינו שנספו בשואה מידי הרוצחים הנאציים

בנימין שייפרס (קולומבוס, אוהיו)
גרישה שפר (קיבוץ אילון)

ציון לנפש עדינה

חניכי במוסקבה בנימין־זאב למשפחת י. ל. גולדברג ז"ל, שנפל חלל בימי המאורעות בארץ־ישראל בהגנת תל־אביב.

סמל העדינות והאצילות, טוב לב ומסור לזולת.

פעולתך האחרונה, בנימין־זאב היקר, ביום שמסרת נפשך לטובת הכלל מוכיחה — שלא רבים היו כמוך...

ת. נ. צ. ב. ה.

במותך ציוית לנו את החיים...

י. יבלוקובסקי

נר תמיד לגמנסיה במרימפול

על מוריה, תלמידיה והוריהם הקדושים שביום אחד — נורו והורדו לבור משותף, על־ידי קלגסי הצורר — אותו כרו במו־ידיהם, והליטאים, תושבי עירם, שיתפו פעולה אתם...

בין המורים: חברי וידידי מ. ב ל ו ך מורה בחסד עליון, „אנציקלופדיה חיה", בקי בכל ענפי המדע, שרכש בימי נדודיו — אחרי גמרו את הגמנסיה של כגן בוילנא — גרמניה, בלגיה, בירות, שידע להקסים את שומעיו ושבלי לאות בלעו אמרי פיו. שנים אחדות היה בין חלוצי הארץ ועבד כפועל בנין. כבן יחיד מסור להוריו הקשישים בא לבקרם ויחד אתם נספה בשואה עם אשתו וילדיו. דרך אגב, עשה רבות לטובת הארץ ותחת השפעתו רבים עלו וניצלו — ביניהם השפיע בימים ההם על כותב שורות אלה לעזוב את הגמנסיה הרוסית ולהמשיך את למודיו בגמנסיה הרצליה...

רבים ניצלו והוא, היקר באדם, נספה... ת.נ.צ.ב.ה.

בין המורים הראשונים שהתוו דרך בחינוך — ייזכרו לטובה צ אידוב, מלא וגדוש חכמת ישראל והשכלה כללית, תוסס, מלא מרץ ואהוב על חניכיו. מ. לוין השקט והצנוע שדבריו בנחת נשמעו. ד. זיסלה (גזית) שזכה במשך 30 שנה ומעלה לתרום רבות למען החינוך בארץ. ה. אנוך — עשה רבות לטובת החינוך בישראל ושניהם באו לקבר ישראל לפני שנים אחדות. י. פילוינסקי וח. יוסף לוריה (ללמודים עבריים), חיים זאב רוזנבאום השקט והצנוע — והנוח לבריות (בנו יבל"א משמש מורה בירושלים בין הותיקים), וכל אחד מהם הצטיין במסירות לעם ולשפתו והעמידו דורות תלמידים, ורבים מחניכיהם היו בין חלוצי העם בארץ — בעלי עמדות חשובות ומצטיינים ביושר לבם ובתכונות היפות שמוריהם והוריהם נטעו בהם — יבדלו כולם לחיים.

נר תמיד לחברי ועד הגמנסיה

גן שמואל	פרידלנדר אהרון	גליקזון יוסף
זק מאיר	אַלטשולר דב	בורשטין מנדל
גלוך אליהו	זימנסקי יעקב	ויטנברג רפאל
זולטנצקי שלמה	פרידברג זליג	ויסטינצקי אליהו
איזיקוביץ יעקב	גולדנהים אברהם	ת.נ.צ.ב.ה.
		קושניר אלתר יבל"א

חברי מועצת ההורים

הרב פופל ז"ל	קפלן אריה	איבשקובסקי אברהם
בנדלין שמואל	ברקזון דוד	גוטמן דב
גולדשטיין אבא	מבזוז חנוך	פרידברג שלמה
רוטנברג שמריהו	שטוקרובין אברהם חיים	קפלן ח. יצחק

ת.נ.צ.ב.ה.

משפחת בוברובסקי

אל מלא רחמים... המצא מנוחה נכונה... להורי הקדושים:

אבי יעקב אליהו — יליד ביאליסטוק, חניך ישיבות, שנשא את אמי פרל — בתו של הרב יהושע — יושב אהל — עוסק בתורה, כשאשתו, סבתנו לאה, נושאת בעול המשפחה.

אבא ואמא נרצחו ע"י הליטאים ברומשישוק.

ונר תמיד לאחי העו"ד יהושע בוברובסקי, חניך הגמנסיה הריאלית בקובנה, עורך „גלים", שהיה בערץ ומכובד ע"י מכיריו וחבריו — נספה בשואה באסטוניה.

המנציחה:

הבת והאחות **בוברובסקי חנה**, אלמנת המהנדס שוסטר ז"ל, הרצליה

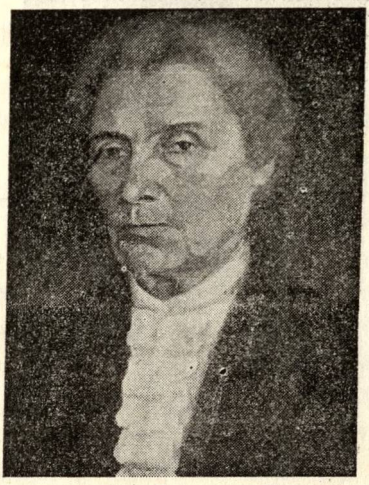
משפחות אפשטיין וקופליוביץ

אל מלא רחמים... המצא מנוחה נכונה... להורינו היקרים — שמתו מיתה טבעית בויסוקידבור — ליטא.

אבא: שלמה אפשטיין, אמא בוניה (למשפחת זגור),

האחות רוזה קופלוביץ, בעלה צבי ובנם זוסמן — נספו בשואה.

האח דוד מגיטו שבלי — היה בין ראשוני הקרבנות, בפורט התשיעי, יחד עם אשתו סוניה למשפחת זליס.

הבן יצחק — נרצח בגיל 6 באושביץ.
האחות צילה — ציירת מוכשרת, בעלת שאר רוח — מורה לציור בגמנסיה „יבנה" ובגמנסיה הריאלית בקובנה. ב־1940, הספיקה עוד לסדר תערוכת־יחיד ורבים היו מעריציה. נהרגה בדרך היסורים לשטוטהוף.
בכבוד ובגאוה נשמור את זכרם!

הבן והאח **קופלוביץ**, גבעתיים
הבן והאח **צבי אפשטיין**, רעננה

משפחת בורשטיין

נר תמיד להורינו היקרים —

אבא יונה בורשטיין, אמא שרה (למשפחת וורוביי) ואחינו דוד, בוגר הגמנסיה הריאלית בקובנה שהמשיך לימודיו באוניברסיטה.

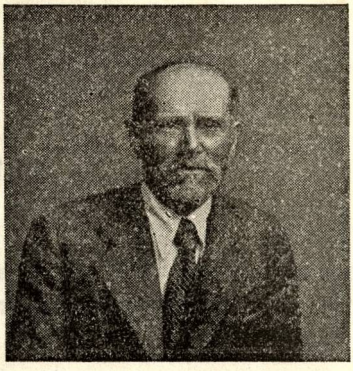
ב־1935 השתתף במכביה השניה בארץ ושהה בה שנתיים. בהצטיינו בהתעמלות וידוע כמדריך ספורט — החליט לנסוע לדנמרק — ללמוד „תורת החנוך הגופני" ומשם חזר לקובנה ונעשה פעיל ב„מכבי" ושמש גם מורה בבתי־הספר. עם כניסת הנאצים הוכנס לגיטו סלובודקה — אך גם שם היה פעיל בשטח החינוך הגופני יחד עם אשתו שרה, בתו של הרב רוזנסון זצ"ל. נשאר בגיטו עד הפצצתו על־ידי הנאצים לפני נסיגתם ומצא את מותו יחד עם אלפי יהודי ליטא.

ת.נ.צ.ב.ה.

מנציחים את זכרם:

הבנות והאחיות **לאה ואלה** (רעננה)

הבנים והאחים **יהושע** (תל־אביב), **שמואל** (פתח־תקוה)

משפחת הימן

נר תמיד —

לקרובי — לידידי ולאחי אמיל (מילה) ולשתו אטי למשפחת הימן, בוגרת הגמנסיה בקובנה, שיד האויב האכזרי פגעה בכולם בימי השואה העולמית.

לנצח אשא בלבי את זכרם.

מישל גימנס — פריז

En mémoire de mes proches, des mes amis et de mon frère Emile (Mila) et à sa femme Etty, née Heiman, bachelière de la Gymnase de Kovno, tous tués par le cruel ennemi au temps de la catastrophe mondiale.

Je garderai éternellement leurs souvenirs dans mon coeur.

Michel Geimanas — Paris

משפחת גורביץ

אל מלא רחמים... המצא מנוחה נכונה... לנשמותיהם הטהורות של —

משפחות רב מניש גורביץ (סרדניק) ואשתו טויבה (ממשפחת שלפוברסקי — שבלי) המיוחסות;

בנם סיומה ואשתו טרלובסקי;

בתם מלכה (מניה), בוגרת הגמנסיה ובעלה אהרונוביץ —

שיד הצורר מחקה את כולם מעל פני האדמה.

ונר תמיד לדוד יוסף, היקר באדם, שחייו היו קודש לעזרת הזולת.

ת.נ.צ.ב.ה.

המנציחה: הבת והאחות

ד"ר ליובה שמואלזון (אלמנתו של ד"ר שמואלזון), קולומביה

האחיות פיטום

נר תמיד —

לנשמותיהן הטהורות של האחיות־התאומות שרה ומרים למשפחת פיטום בקובנה — בוגרות הגמנסיה, יפות־התואר ויפות־הנפש — שיד הצורר קטפה אותן בעודן באבן.

ת.נ.צ.ב.ה.